

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN LİBERAL
MUHAFAZAKÂR SÖYLEMDEN YERLİ VE MİLLİ SÖYLEME
GEÇİŞİNİN ANALİZİ**

MELİKE KAYIRAL

DANIŞMAN

DOÇ. DR. ÖMER BAYKAL

BARTIN-2024

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN LİBERAL MUHAFAZAKÂR
SÖYLEMDEN YERLİ VE MİLLÎ SÖYLEME GEÇİŞİNİN ANALİZİ**

DOKTORA TEZİ

Melike KAYIRAL

JÜRİ ÜYELERİ

Danışman :

Üye :

Üye :

Üye :

Üye :

BARTIN-2024

KABUL VE ONAY

Melike KAYIRAL tarafından hazırlanan ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN LİBERAL MUHAFAZAKÂR SÖYLEMDEN YERLİ VE MİLLİ SÖYLEME GEÇİŞİNİN ANALİZİ başlıklı çalışma, 01.06.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan:

Danışman

Üye:

Üye

Üye:

Bu tezin kabulü Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 27/06/2024 tarih ve 20...../.....-..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mustafa Sabri GÖK
Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Doç. Dr. Ömer BAYKAL danışmanlığında hazırlamış olduğum ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN LİBERAL MUHAFAZAKÂR SÖYLEMDEN YERLİ VE MİLLİ SÖYLEME GEÇİŞİNİN ANALİZİ başlıklı Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Programı tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

27.06.2024

Melike KAYIRAL

ÖN SÖZ

Kaçıncı başlangıcım, bilmiyorum. Her zaman olduğu gibi şikâyet etmiyorum. Heybeme doldurduklarımı yanımdan ayırmadan yoluma devam ediyorum. Hayallerim için durmadan çalışıyor ve bu hayattaki görevimi bulmaya çalışıyorum. Hikâyem kısa mı, uzun mu bilemiyorum. Ama güzel bir sonla bitsin istiyorum. Bir saniyesine bile sahip olamadığımız şu dünyadan öylece çekip gitmek istemiyorum.

Her türlü zorluk, sorun ve sıkıntı özenle aşılr. Doktoradan bahsetmiyorum. Bu süre zarfında, peşimi bırakmayan sıkıntı ve aksilikler, iş ortamı değişikliği, şehir değişikliği, bunlar sınavmış dedirten insanlar, uykusuzluk, depresyon, göz yaşı, emek... Nihayet, bitti. Bu süreçte, şahsıma inanan, güvenen ve desteğini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Ömer Baykal'a yürekten teşekkür ediyorum. Bu işin püf noktası ne istediğinizden ve ne çalışacağınızdan emin olmanın yanında, iyi bir danışman seçimi ve sürecin iyi yönetilmesidir. Süreç yönetimi ve ne istendiğinden emin olma hususlarını bir tarafa koyarsak, danışman seçiminde de kendimi şanslı kabul edebilirim. Danışmanı m bu süreç içerisinde, hocalığının yanında güzel bir yol arkadaşı oldu. Benden hiçbir desteğini esirgemeyen, yerine göre hoca, yerine göre bir dost olan ve şahsımı akademiden vazgeçirmeyen Dr. Öğretim Üyesi Mesut Kayaer'e teşekkürlerimi borç bilirim. "Yeter artık, bitmeyecek mi bu öğrencilik, bitmeyecek mi bu çalışma" diyen, sırtımı yasladığım kale olan aileme kalpten teşekkür ederim. Kaybetmiş olduğum babama hasretle ve özlemle... Neymiş, demek ki bitiyormuş...

Melike KAYIRAL

ÖZET

Doktora Tezi

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN LİBERAL MUHAFAKÂR SÖYLEMDEN YERLİ VE MİLLÎ SÖYLEME GEÇİŞİNİN ANALİZİ

Melike KAYIRAL

Bartın Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ömer BAYKAL

Bartın-2024, Sayfa: 265

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin "*liberal muhafazakâr*" söylemden "*yerli ve milli*" söyleme geçişinin incelemeye alındığı bu tezde, ana argümanısöylem değişimi oluşturmaktadır.Söylem değişimini anlayabilmek adına, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kimlik ve ideolojisinin ne olduğunu ve nasıl bir dönüşüme uğradığını incelemek önem teşkil etmektedir. Bu kapsamda, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Türkiye'yi dönüştürürken sisteme entegre etmeye çalıştığı uygulamalarakaynaklık eden ideolojik referanslaranaliz edilecek, liberal-muhafazakâr veyerli-milli söylemlerin temellerine inilecektir. Tezin amacı, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, kullandığı kimlik ve ideolojik referanslarının temelleri ve değişim boyutlarını incelemek, liberal muhafazakâr ve yerli-milli söylemlerin şekillendiği ortamlar ve kaynaklık ettiği politikaları analiz etmektir. İdeolojik dönüşümdeki dinamik geçişleri ve dönemin ruhuna uygun olarak öne çıkan vurguyu tespit edebilme ve çözümleyebilme amacıyla;“Adalet ve Kalkınma Partisiiktidarında askeri yönetim sivil özgürlükler lehine kısıtlanmış mıdır?”, “Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında, Türkiye ekonomisi sürdürülebilir bir ekonomik istikrarı yakalayabilmiş midir?”“İktidarın kalkınma meselesine geliştirdiği yaklaşım hangi yön ve yöntemle inşa edilmiştir?”, “Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında kadın kimliğinin algılanış biçimi nasıl tezahür etmiştir?”, “Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında temel hak ve hürriyetler ne ölçüde genişlemiştir?”, “Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının etnik kimlik perspektifi siyasal

yaşama ne şekilde yansımıştır?’’ sorularına odaklanılmıştır. Tezin metodolojisinde, 2003-2008/2018-2023 olmak üzere iki dönem üzerinden sınıflandırma ve karşılaştırma yapılmıştır. Sınıflandırma yapılırken, lider kişiliğinin ön plana çıkması hasebiyle Recep Tayyip Erdoğan'ın söylemleri üzerinden şekillenen konuşma metinleri temel dokümanları oluşturmaktadır. İncelemeye esas alınan 2003-2008 dönemi için Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakan ve parti genel başkanı sıfatında olması, 2018-2023 dönemi için Cumhurbaşkanı ve parti genel başkanı konumunda olması kriterleri göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda, söylem değişikliğinin karşılaştırılabilmesi açısından merkeze alınan bu iki ayrı dönemde, Erdoğan'ın sosyal ve kültürel çevrelerde dili nasıl kullandığı, retoriklere hangi anlamları yüklediği, bu anlamlar doğrultusunda kendi gerçekliğini nasıl yansıttığı, tercih edilen söylemlerin sosyokültürel normlar, tercihler ve beklentilerle olan ilişkisi araştırılmıştır. Belirli zaman dilimlerinde şekillenen söylemler ve geçişler arasında düşünce benzerliği ve farklılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Söylem analizi yöntemiyle her bir eylemin arka planında yatan tarihsel geçmiş ve sebeplere ulaşmak ve söylem sahibinin kitleleri etkilemek adına ne tür söylemlere ve yöntemlere başvurduğunu açıklayabilmek bu tezin temel amacı ve hedefini oluşturmaktadır. Liberal-muhafazakâr ve yerli-milli söylemlerin ne sıklıkta kullanıldığı dönemin koşulları ve seçilen olgular dikkate alınarak analiz edilmiştir. Bir söylem içinde değişen ve dönüşen bilgi yapıları incelenirken, söylemin dilbilimsel ve sosyo-kültürel boyutları da analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adalet ve Kalkınma Partisi, Liberal-Muhafazakâr, Söylem Analizi, Yerli-Milli.

ABSTRACT

Ph. D Thesis

ANALYSIS OF THE JUSTICE AND DEVELOPMENT PARTY’S TRANSITION FROM LIBERAL-CONSERVATIVE DISCOURSE TO LOCAL AND NATIONAL DISCOURSE

Melike KAYIRAL

Bartın University

Department of Political Science and Public Management

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Ömer BAYKAL

Bartın-2024, pp:265

In this thesis, which is examined the transition of the Justice and Development Party from the “liberal conservative” discourse to the “local and national” discourse, the main argument is discourse transformation. It is important to examine what the identity and ideology of the Justice and Development Party and how they have been transformed in order to understand the change in discourse. In this context, the ideological references will be analyzed which are the source of the practices that the Justice and Development Party is trying to integrate into the system while transforming Turkey, also will be examined the foundations of liberal-conservative and indigenous-national discourses. The aim of the thesis is to examine the foundations and dimensions of change of the identity and ideological references used by the Justice and Development Party, to analyze the environments in which are shaped liberal conservative and indigenous-national discourses. The focus is on the questions in order to identify and analyze the dynamic transitions in the discourse transformation and the emphasis that comes to the fore in accordance with the spirit of the period such as; “has the military administration been restricted in favor of civil liberties in the Justice and Development Party Government?”, “has the Turkish economy been able to achieve sustainable economic stability under the Justice and Development Party Government?”, “what method was it built the approach of Justice and Development Party

to the development issue?’, ‘how did the perception of women’s identity manifest in the Justice and Development Party Government?’, ‘ what extent have fundamental rights and freedoms expanded under the the Justice and Development Party Government?’, ‘ how has been reflected in political life to the ethnic identity perspective of the Justice and Development PartyGovernment?’’. In the methodology of the thesis, that were made classification and comparison over two periods, 2003-2008/2018-2023. While classifying, constitute basic documents the text of the speeches which are shaped by the discourses of Recep Tayyip Erdoğan due to the fact that the leader personality to the fore. There have been taken into account some criteria such as; Recep Tayyip Erdoğan is being Prime Minister and party chairman for the period 2003-2008, and he is being in the position of President and party leader for the period 2013-2018. In this context, in these two separate periods, which are centered in terms of comparing the discourse change investigated how Erdoğan uses the language in social and cultural circles, what meanings he ascribes to rhetoric, how he reflects his own reality in line with these meanings, the relationship of preferred discourses with sociocultural norms, preferences and expectations. It has been tried to determine the similarities and differences of thought between the discourses and transitions shaped in certain time periods. The main purpose and goal of this thesis is to reach the historical background and reasons behind each action with the discourse analysis method and to explain what kind of discourses and methods the discourse owner uses to influence the masses. The frequency of the use of liberal-conservative and indigenous-national discourses was analyzed by taking into account the conditions of the period and the selected facts. While examining the changing and transforming knowledge structures within a discourse, that were also analyzed the linguistic and socio-cultural dimensions of the discourse.

Key Words: Justice and Development Party, Liberal-Conservative, Discourse Analyse, Indigeneous-National.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	ii
BEYANNAME.....	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
1.GİRİŞ.....	1
2. KURAMSAL ZEMİN	6
2.1. Siyaset Biliminde İktidar Kavramı	6
2.2. Siyaset Biliminde Modern Demokrasi Kavramı	8
2.3. İdeoloji Kuramı.....	10
2.3.1. Sol İdeolojinin Temel Parametreleri	11
2.3.2. Sağ İdeolojinin Temel Parametreleri	14
2.4. Modern Siyasetin Kurumsal Görünümü: Siyasal Partiler	19
3. TÜRK SAĞININ DÜŞÜNSEL KÖKENLERİ	25
3.1. İslamcılık Fikri	25
3.2. Milliyetçilik Fikri	37
3.3. Siyasal Bir Akım Olarak Muhafazakârlık.....	49
3.4. Siyasi Bir Akım Olarak Liberalizm	59
4. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN DÜŞÜNSEL VE POLİTİK KÖKENLERİ.....	73
4.1. Türkiye'de Liberal-Muhafazakâr Siyaset	74
4.2. Türkiye'de Millî Görüş Siyaseti.....	80
4.3. Türk Sağının Konsolidasyonu Çizgisinde Adalet ve Kalkınma Partisi	81
4.4. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Politik Kimliği	85
4.4.1. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Muhafazakâr Demokrat Kimliği.....	85
4.4.2. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin İslâmî Kimliği	90
4.4.3. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Milliyetçi Kimliği	92
4.5. Lider Partisi Olarak Adalet ve Kalkınma Partisi.....	94
5. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ SİYASETİNİN REEL POLİTİĞİ VE PARTİ İDEOLOJİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	102

5.1. 2002-2009 Dönemi Politik Gelişmeleri ve Siyasal Söylem Dili Üzerindeki Etkileri.....	102
5.2. 2009-2016 Dönemi Politik Gelişmeleri ve Siyasal Söylem Dili Üzerindeki Etkileri.....	106
5.3. 2016-2023 Dönemi Politik Gelişmeleri ve Siyasal Söylem Dili Üzerindeki Etkileri.....	114
6. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN LİBERAL MUHAFAZAKÂR SÖYLEMDEN YERLİ VE MİLLÎ SÖYLEME GEÇİŞİNİN SÖYLEM ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ	123
6.1. Söylem Kuramı.....	123
6.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	126
6.3. Araştırmanın Metodolojisi	127
6.4. 2003-2008 Liberal-Muhafazakâr Dönemin Söylem Analizi.....	128
6.5. 2018-2023 Yerli ve Milliyetçi Dönemin Söylem Analizi	173
7. SONUÇ VE BULGULAR.....	212
KAYNAKLAR.....	231
ÖZGEÇMİŞ	264

1.GİRİŞ

Türk siyasal hayatının sosyal, politik ve ekonomik açılardan kırılgan ve hassas bir dönemine işaret eden 2000’li yıllarda Millî Görüş Hareketi ile yol ayrımına giren Adalet ve Kalkınma Partisi, 2001 yılında kurulmuştur. 2002 yılında %34,5 oy oranı ile tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi, uzun soluklu bir iktidar partisi olma özelliği taşımaktadır. Türkiye siyasetine birçok değişimi getiren Adalet ve Kalkınma Partisi’nin kimlik ve ideolojisinin ne olduğunu anlamak önem teşkil etmektedir. Meşruiyetinin zemininde millet ile kurduğu özdeşliği konumlandıran Adalet ve Kalkınma Partisi, Türkiye’nin uluslararası konumunu yeniden tanımlama mücadelesine girişmiştir. Dış politikada, bağımsız siyasetin bölgesel güç olma iradesini ortaya koyma çabasında olmuştur. Muhafazakâr-gelenekçi dokusunu tasfiye etmeyen, ancak çağdaş değerlerle de arasına mesafe koymayan Adalet ve Kalkınma Partisi’ni sosyal-liberal çizgide konumlandırmak mümkündür. Bireyi merkeze alan, siyasal hak ve özgürlüklerin kapsamını genişleten Adalet ve Kalkınma Partisi, toplumcu bir yaklaşım ortaya koymuştur. İktidarının ilk dönemlerinde, Batılı değerlere yakın duran, uluslararası sözleşmeleri ön plana çıkaran, devleti iktisadi alanın dışında bırakmaya çalışarak sınırlı ve düzenleyici bir rol atfeden Adalet ve Kalkınma Partisi, liberal bir program kurgulamıştır. Dış politikada, AB ile ilişkilerin pekiştirilmesine önem veren Adalet ve Kalkınma Partisi’nin, politik düzlemini AB standartları doğrultusunda şekillendirdiği görülmektedir. İktidarını sürekli kılmak ve ideolojik formasyonunu kurumsallaştırmak adına siyasal kimlik arayışına giren Adalet ve Kalkınma Partisi’nin, ilk olarak muhafazakâr demokrat kimliğini ön plana çıkardığı görülmektedir. Politik vizyonunu, *“halkın talepleriyle harmanlanmayan siyaset istikrarsız olmaya mahkûmdur”* şeklinde ifade eden Adalet ve Kalkınma Partisi’nin temel aldığı ilk hedef, demokratikleşmedir. Sivilleşme, vesayetle mücadele, hukuk ve yargı alanında yapılan düzenlemeler, düşünce ve ifade hürriyeti kapsamında bireyin özgürlük alanını genişletecek bir dizi reform paketi uygulanmıştır. Birey merkeze alınmış, hak ve özgürlüklerin sınırları genişletilmiştir. İkinci hedef, kalkınmadır. İktisadi alanda enflasyonla mücadele ve üretim gücünün artırılması hedeflenmiştir. Üçüncü hedef, dış politikada Türkiye’nin bağımsız bir siyaset uygulayacak konuma ulaştırılmasıdır. Dış siyasette, uzlaşmacı ve girişimci bir siyaset izlenmiş, Batılı değerlere önem verilmiştir. Bu noktada, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin ilk iktidar döneminde öne çıkan siyasal kimliğini, *“liberal-muhafazakâr”* olarak tanımlamak mümkündür. 2010 sonrasında dönüşmeye

başlayan “liberal-muhafazakâr” kimliğin, “milliyetçi” ekseninde konumlandırıldığı görülmektedir.

Tezde, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin liberal muhafazakâr söylemden, yerli ve milli söyleme doğru yöneliminde etkili olan faktörlerin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Uzun erimli iktidar süreci içerisinde şekillenen söylemlerin çeşitli meydan okumalara cevap verme refleksine dayandığı söylenebilir. İdeolojik dönüşümün mevcut koşullara binaen şekillendiği görülmektedir. Bu bağlamda, AB ile ilişkilerini pekiştirmek istediği dönemde Batıcı, Arap Baharı sırasında medeniyetçi, 15 Temmuz darbe girişimi ile yüzleştiği dönemde milliyetçi temaları ön plana çıkaran Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, dönemin ruhuna uygun vurguyu bir diğerini terk etmeden harmanlayarak ön plana çıkardığı görülmektedir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin siyasi kimliği ve ideolojisi, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ideolojik söylemlerindeki dönüşümler ve nedenleri ekseninde şekillenen tezin araştırma sorunsalları, “liberal muhafazakâr” ve “yerli-milli” söylemlerin şekillendiği koşulların analizini amaçlamaktadır. İdeolojik referansların temellerini ve değişim boyutlarını incelemektezin ulaşmak istediği temel hedefini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidarının ilk dönemlerinde öne çıkan liberal muhafazakâr kimliğini incelemek önem teşkil etmektedir. Liberal-muhafazakâr kimliğin öne çıkarıldığı dönemde; vesayetle mücadele edilmiş ve demokratikleşme hamleleri kapsamında asker-sivil ilişkilerinde dönüşüm yaşanmıştır. Özelleştirme politikaları uygulamaya geçirilmiştir. Kamuda düzenlemeler yapılmıştır. Etnik kimliklerin talepleri karşılık bulmuştur. Batı ile ilişkiler geliştirilirken, İslâm Dünyası ve Ortadoğu ile etkileşim göz ardı edilmemiştir. Milliyetçi kimliğin öne çıkarıldığı dönemde; 2007 sonrasında etkisini daha fazla hissettiren ve Arap Baharı sırasında belirginleşen "bizim medeniyetimiz" söylemi, sonrasında “milliyetçi” söylemekaynaklık eden referansların kapsamlı analizi önem teşkil etmektedir. Adalet ve Kalkınma Partisi-MHP ittifakının milliyetçi kimliği etkilediği yerli ve milliyetçi dönemde, liberal-muhafazakâr duruşun ve söylemlerin tamamen geri planda bırakılmadığı görülmektedir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kullandığı milliyetçi dil, milliyetçiliğin yeni şekillenışı olarak algılsa da muhafazakâr demokrasi ile başlayan dönüşüm sürecinin her aşamasında milliyet duygusunun var olduğu görülür. Nitekim, Adalet ve Kalkınma Partisi, “ortak biz” ve “milliyetçi” söylemlerini kendine özgün bir şekilde yeniden kavramsallaştırmış fakat bunu dönemselsel olarak girmiş olduğu siyasal ittifaklarla karıştırmamıştır. İç ve dış etkenlerin, “saldırı altındayız” algısını oluşturduğu ve tepkime olarak da direniş

hissiyatını derinleştirdiği noktada, partinin daha baskın bir karaktere büründüğünü söylemek mümkündür. Terör ve darbe teşebbüsleri ile mücadele kapsamında sıralanabilecek bu sebepler, “milliyetçi” söylem vurgusunu ön plana çıkarmıştır. İdeolojik dönüşümdeki son evreyi “tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet” söylemiyle şekillenen “yerli-milli” ideoloji oluşturmaktadır. Yerli kavramı, yerel değerlere bağlılık anlamında kullanılmış olsa da Türkiye'nin beka meselesi ekseninde milliyetçilik duygusuna karşılık gelmektedir. Milli ve yerli olma, Türkiye'nin menfaatlerini öncelemek ve devletin bekası noktasında direniş kimliğine dönüşmüştür. Milli ruhtan hareketle formüle edilen “milliyetçi” söylem, Adalet ve Kalkınma Partisi-MHP ittifakı ile daha da derinleşmiştir. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında, birlik ve beraberlik duygusunu tahkim etme amacından hareketle, 2017 referandumu ile hükümet sistemi değişikliğine gidilmiş ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemine geçilmiştir. Bu değişikliğin, milli ihtiyaçlara cevap verme ve ülke bütünlüğünü koruma amacına yönelik olarak tesis edildiği ifade edilirken, diğer taraftan yeni hükümet sisteminin otoriterliğine kadar götürülebilen bir dizi eleştiriyi beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, söylemlerdeki dinamik geçişlerin hangi ideolojik pozisyonlardan yükseldiği ilişkisini açıklayabilmek, tezin ulaşmak istediği başka bir boyuttur. Tezin diğer araştırmalardan ayrılan niteliği, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin “liberal muhafazakâr ve yerli-milli” söylemlerinin hangi koşullarda, hangi amaçlarla inşa edildiği ve nasıl dönüşüme uğradığını söylem analiziyöntemiyle incelemesi açısından diğer çalışmalardan ayrışmaktadır.

Tezin kuramsal bölümünde; iktidar, demokrasi, ideoloji, sol ideoloji, sağ ideoloji siyasal parti gibi başlıkların incelendiği kavramsal bir çerçeve çizilmiştir. Türk sağının düşünsel kökenleri başlığıyla alan açılan bölümde, Adalet ve Kalkınma Partisi siyasetinin çerçevesi ve Türk siyasetindeki konumunuda net anlayabilmek adına sağ ideolojinin temel unsurları olan fikir akımlarına başlık açılmıştır. Dolayısıyla, İslâmî bir kökenden gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin politik bakış açısı ve temel değerleri kapsamında bahse konu olan fikir akımları ile ne ölçüde özdeşleştiğini anlayabilmek için bu bölümün irdelenmesi önem arz etmektedir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin düşünsel ve politik kökenlerinin incelendiği bölümde, Türkiye’de liberal-muhafazakâr siyaset, Türkiye’de Millî Görüş siyaseti ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin politik kimliği anlatılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ideolojisinin hangi ortamda şekillendiği ve ne tür politikalara kaynaklık ettiğine odaklanılmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi siyasetinin reel politiği ve parti ideolojisi üzerindeki etkileri başlığıyla alan açılan

bölümde, siyasette dönüşüm ve kurumsallaşma pratikler üzerinden ele alınmış ve genel bir değerlendirme yapılmıştır. Yedi yıllık periyotlara ayrılarak yapılan incelemede, partinin ideolojisi ve reel politik arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin liberal-muhafazakâr söylemden yerli ve milli söyleme geçişinin söylem analizi yöntemiyle incelenmesi başlıklı kısımda, Saussure, Foucault ve Teun Van Dijk'in yapısalcı ve eleştirel dil çalışmaları ekseninde eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda, toplanan veriler sınıflandırılmış, yorumlama ve yapılandırma aşamalarına tabi tutularak analiz edilmiştir. Lider kişiliğinin ön plana çıkması sebebiyle Recep Tayyip Erdoğan'ın söylemleri üzerinden şekillenen konuşma metinleri temel dokümanları oluşturmaktadır. Spesifik olarak 2003-2008/2018-2023 olmak üzere iki ayrı döneme indirgenerek yapılan tasnifte, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin bahse konu edilen bu zaman dilimlerinde şekillendirdiği söylemler ve geçişleri arasında düşünce benzerliği ya da farklılıkları ortaya koyulmuştur. Dönemlerin şekillenmesine kaynaklık eden unsurlar; 2003-2008 yıllarına tekabül eden zaman diliminde, Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakan ve parti genel başkanı sıfatında olmasıdır. 2018-2023 yıllarına işaret eden ikinci dönemde, Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı ve parti genel başkanı konumunda olması göz önünde bulundurulmuştur. Söylem analizi yöntemiyle, her bir eylemin arka planında yatan sebeplere ulaşmak ve parti liderinin kitleleri etkilemek adına ne tür söylemlere ve yöntemlere başvurduğunu ortaya koyabilme amacıyla bir hedef çerçevesi çizilmiştir. Bu bağlamda, Recep Tayyip Erdoğan'ın sosyal ve kültürel çevrelerde dili nasıl kullandığı, retoriklere hangi anlamları yüklediği, bu anlamlar doğrultusunda kendi gerçekliğini nasıl yansıttığı, tercih edilen söylemlerin sosyo-kültürel normlar, tercihler ve beklentilerle olan ilişkisi araştırılmıştır. Dönemin ruhuna uygun olarak öne çıkarılan vurguyu çözümleyebilme ve tespit edebilme amacıyla araştırma soruları belirlenmiştir. Bu kapsamda; "Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarında Askeri Yönetim Sivil Özgürlükler Lehine Kısıtlanmış mıdır?", "Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında, Türkiye ekonomisi sürdürülebilir bir ekonomik istikrarı yakalayabilmiş midir?", "İktidarın kalkınma meselesine geliştirdiği yaklaşım hangi yön ve yöntemle inşa edilmiştir?", "Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında kadın kimliğinin algılanış biçimi nasıl tezahür etmiştir?", "Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında temel hak ve hürriyetler ne ölçüde genişlemiştir?", "Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının etnik kimlik perspektifi siyasal yaşama ne şekilde yansımıştır?" sorularına odaklanılmıştır. Söylem değişiminin liberal-muhafazakâr ve milliyetçi kimlikle ilişkisini açıklayabilme noktasında, "İktidar, Batı dünyası, kadın, milliyetçilik" kavramlarını hangi ölçüde öne çıkardığı dikkate alınarak

veriler toplanmıştır. Örneklem olarak seçilen metinler, bir takvim yılı içerisinde yılın başı, ortası ve sonu olmak üzere 84 adet TBMM Grup Toplantı Konuşması ve 3 adet Olağan İl Kongresinden oluşmaktadır. Retorik mlemesi yapılırken makro yapılandırma aşamasında; sözcükler ve cümleler arasındaki ilişkilere odaklanılmıştır. Metin incelenirken, verilmek istenen mesajın ve iletinin anlamı bulunmaya çalışılmış, bu mesajın paragraf içerisindeki değişim boyutu incelenmiştir. şematik anlamda, durum, ana olayın sunumu, sonuçlar, ardaan-bağlam bilgisine odaklanılmıştır. Mikro yapılandırma aşamasında; söylem dilinin inşa ediliş biçimi (basit-karmaşık) ve cümleler arasındaki anlam ilişkilerine bakılmıştır. Cümle yapılarının aktif ve pasif durumları göz önünde bulundurularak yapılan analizde retorik için nedensel-işlevsel ve referansal boyutlarına odaklanılmıştır. Eleştirel söylem analizi yöntemi kapsamında, hitap edenin niyeti, ilgisi ve amacına odaklanılmıştır. Retoriğin yapısal özellikleri bağlamında, metnin söyleminin tartışma, karşıtlık, karşılaştırma ve kıyaslama parametrelerinden hangi eksene dayandırıldığına bakılmıştır.

2. KURAMSAL ZEMİN

Siyasa, bir şahıs, bir grup ya da yönetim tarafından yürütülen eylem planıdır. Belirli bir davranışın izleneceğine dair resmi müeyyide ile donatılmış ve usule bağlanmış bir karar, siyasanın varlığını tayin eder (Heywood, 2012: 54-55). Siyaset ise, politikacıların ve yöneticilerin arasındaki mücadelenin ötesinde, sosyal sınıfların ve siyasal partilerin arasındaki mücadeleyi anlatır. Devlet biçimlerinin ve hukuksal ilişkilerin tek başına izah edilmesi mümkün olmadığı gibi, bu hususlar, insan düşüncesinin genel değişimiyle de açıklanamaz (Vergin, 2019: 81). Bu izah doğrultusunda, siyaset biliminde bir dizi kavram seti bulunduğundan bu kavramların hepsini teker teker incelemek çalışmanın sınırlılığı ve amacı kapsamında mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla, tez özelinde öne çıkan anahtar terimler olan "iktidar, demokrasi, ideoloji, sol ideoloji, sağ ideoloji, siyasal parti" gibi kavramların detayına alan açılması önem ihtiva etmektedir.

2.1. Siyaset Biliminde İktidar Kavramı

Siyaset biliminde iktidar kavramı, siyasal hayatı açıklayan ve sosyal hayatı tamamıyla saran bir olgudur. Toplumsal yaşamın etkileşimi zorunlu kılması örgütlenmeyi meydana getirir. Organize olmuş toplumsal yaşam ise hedefine iktidar ile ulaşır. Bu noktadan hareketle iktidar, organize olmuş toplumsal ilişkilerin bir tezahürü olarak sosyal ilişkilerin bir nedeni ve sonucudur. İktidar, bir toplumdaki bireylerin talepleri ve farklılıklarından oluşan zıtlıkları dengeleyen bir araç ve kolektif faydanın gerçekleşmesini sağlayan bir olgudur ve iktidar ilişkileri sosyal yapının ayrılmaz bir parçasıdır (Nye, 1990: 177).

Kavramın Türkçedeki karşılığına bakıldığında, bir işi gerçekleştirmek için gereken kuvvet, muktedirlik, kudret, kabiliyet, bir toplulukta idareyi ele almak, hakimiyet kurmak gibi anlamlar karşımıza çıkmaktadır. İngilizcede ise, "power" kelimesi, olayları idare edebilme kabiliyetini, gücü kontrol eden bireyi, sahip olunan hakkı ifade etmektedir. İktidar kavramını anlam bakımından karşılayan otorite kavramı, güç, etki ve ikna gibi açık uçlu anlamlara karşılık gelmektedir. Birbiriyle ilişkili olan bu kelimeler iktidar olgusunun tanımını yapmayı zorlaştıran önemli bir sorunsaldır. Bu unsurlar, iktidarın ele alınış biçimini ve kavrama nasıl yaklaşılması gerektiği hususunu tartışmalı bir boyuta taşımıştır. Kavrama, karşı durma ve çatışma perspektifinde bakan görüşlerin dışında, başarı olarak

addedenler de mevcuttur (Dahl, 2007: 201-203). İktidar kuramını açıklamak için, güç veya etki sözcüklerine başvurmak anlamlı bir sonuç verebilir. Şöyle ki, iktidarın şahısları bir şeye zorlama ve etkileme gücü haizdir. İktidar yaklaşımlarında genel görüş, sonuçların meydana gelmesidir. Kavramı, güç ya da etki kavramıyla özdeşleştiren yazarlara göre iktidar kuramı, bireyler arasındaki etkileşim ve ilişkiler kapsamında, bir şahsın diğer bir şahıs üzerindeki etkisi olarak görülmektedir. İktidar denilince, toplumsal bir eylem içinde bir bireyin iradesini gerçekleştirme şansı anlaşılmaktadır. (Bacrach ve Baratz, 1962: 948-950). Dolayısıyla, iktidar mücadelesi, kuvvet ve rıza ilişkisine dayanmaktadır ve bütün toplumsal grupların ortak bir özelliği gibi görünmektedir. Bu bağlamda siyasal iktidar, toplumun tümünü etkisi altına alan, koruyan, savunan ve geliştiren bir iktidardır (Duverger, 1982: 134). Siyasal iktidar olgusu, gücü kullanan kişiyi veya grubu anlatmak adına kullanılır. İktidara gelmek ve iktidarda kalmak bireyin bulunduğu yeri ve konumu ifade etmektedir. İktidar kavramıyla birey, bir şeyi yapabilme kabiliyetini ve gücünü anlatmaktadır. Kavram, kimi zamanlarda meşruiyet kavramında mündemiç olan bir şeyi yapabilme hakkı manasına tekabül etmektedir. Başka bir anlatımla, gücü kullanma şekli olan siyasal iktidar, bireyler arasındaki hiyerarşik üstünlük demektir (Beriş, 2008: 60-62). Farklı iki yaklaşım ekseninde ele alınabilecek olan siyasal iktidar kuramından, ilk olarak iktidarın sahip olduğu güç, konum ve yetenek anlaşılmaktadır. İkinci olarak, yasayla uyum halinde kullanılan gücün rıza sonucu doğurmasıdır. Birinci yaklaşımda, iktidar altındaki bireyler gereken ölçüde hesaba katılmamakta ve meşruiyete vurgu yapılmamaktadır. İkinci yaklaşımda ise, kuvvet artı kanun iktidara denk gelmektedir. Kuvvet ve güç yasaya dayanmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında iktidar kavramı, tek yönlü işleyen bir güç değildir ve yönetilenlerin onayı da gerekmektedir. Yönetilenlerin rızasının devreye girdiği noktada, iktidar kavramı kaba güç olmaktan çıkar, yasanın üstünlüğü merkezde konumlanır (Parsons, 1963: 232-233). İktidar, başkalarının davranışlarını etki altına alma sanatı ise, otorite bunu gerçekleştirme hakkıdır. Burada, zor kullanarak ya da manipülasyonla değil, itaatin görev olarak kabulü öne çıkmaktadır. Dolayısıyla, meşruiyet ve yasallıkla örtülü iktidar manasına gelen otorite kavramı, normatif bir kavram olarak "hükmetme hakkını" ifade eder. Deskriptif manada, meşru iktidar demektir. Geleneksel otorite, karizmatik otorite ve yasal-rasyonel otorite tiplerleriyle öne çıkan bu anlamda, bir makamı işgal edenle değil, makamın kendisiyle ilişkili gayri şahsi kurallar kümesi içine yerleşmiş bir otorite vardır (Heywood, 2012: 52-53). Geleneksel otoritede, geleneklerin kutsallığı ve her geçerliliğine dair bir inanç mevcuttur. Karizmatik otoritede, liderle kurulan gönül bağı, ister coşkulu, isterse de feragatli olsun, mutlak bir teslimiyet mevcuttur. Yasal-rasyonel

tiptlemede ise, amirin otoriteyi yasalara uygun bir şekilde elde ettiği ve bu otoriteyi yasalar çerçevesinde kullanılabilme serbestisi olduğu için meşru kabul edilmesi söz konusudur (Vergin, 2019: 64-74). Yasallığı beyan etmek anlamına gelen meşruiyet kavramı, bir rejim veya düzene buyurucu bir karakteristik kazandırır ve iktidar olgusu otoriteye dönüşmüş olur. Meşruluğu, yasallıktan farklılaştıran husus, yasallığın, yönetime karşı bireylerin itaat etmesini zorunlu kılmasında saklıdır. Siyaset biliminde farklı yorumlanan meşruiyet kavramı, genellikle vatandaşların itaat etmelerini sağlayan ussal bir prensip anlamına gelmektedir. Bu sebeple meşruiyet, itaatten daha önemlidir ve meşruiyet hangi biçimde olursa olsun, kurallar sistemine itaat etmektir. Çünkü meşruiyet inancı, hâkimiyet kurma hakkına duyulan inançtır (Heywood, 2012: 49). Bahsedildiği üzere, toplumun olduğu her yerde bir siyasal iktidar, kurallar bütünü ve kurallara göre hareket etme zorunluluğu mevcuttur. Bütün sosyal düzenlemelerde, bireyler kurallara itaat etmek zorundadır, kural ve yasa dışına çıkanlar ceza ile karşılık bulur. Kuralların varlığı ve kurallara itaat etme yükümlülüğu, rıza ile birleştiginde siyasal iktidar ilişkisinin olduğu görölmektedir.

2.2. Siyaset Biliminde Modern Demokrasi Kavramı

M.Ö. V. yüzyılda, Eski Yunanlıların yönetim biçimlerini tanımlamak adına kullandıkları bazı kavramlar bulunmaktaydı."Demos" (halk) ve kratos-kratein (yönetim) sözcüklerinden oluşan demokratia kelimesi, Türk diline Fransızcadaki democratie kelimesinden geçmiştir. Demokrasi kavramı, "halkın yönetimi" manasında kullanılmıştır (Zakaria, 2014: 13-18). Bir devletteki egemen gücü vatandaş olarak gören perspektife göre, demokrasi çoğunluğun anayasal yönetiminden oluşur. Anayasa, bir devlette yetkiye sahip kamu görevlerinin belirlenmesidir. Egemenliğin, gerçekleştirmeyi hedeflediği amaçların saptanmasına yönelik benimsediği düzenlemedir. Bu anlayış doğrultusunda anayasa ve demokrasi özdeşleştirilmiştir (Aristoteles, 2013: 58-60). Atina şehir devletlerinde uygulanan demokratia, doğrudan demokrasiye yakındır ve Atina demokrasisi olarak da bilinmektedir. O günkü demokratiada, tüm yurttaşlar fikrini söyleme ve mecliste oy verme hakkına sahipti. Köleler, kadınlar ve o şehir devletinde doğmamış kimseler bu hakların imtiyazına sahip değillerdi. Antik Yunan'da "polis", az sayıda soylular, köle sahipleri ve sınırlı bir alana tekabül ediyordu (Aristoteles, 2012: 23-25). Roma İmparatorluğunda devlet sistemi, temsili demokrasi ile ilişkili bir rejimdi. Devlet sistemi, sosyal sınıf temeline dayanan demokratik haklarla şekillenmişti. Başka bir anlatım şekliyle, elit sınıfın güçlü konumda olduğu bir devlet sistemi mevcuttu. Kurdukları sisteme "republic" adını veren Romalılar,

cumhuriyetin halka ait olduğunu beyan etmişlerdir. Ancak, Romalıların cumhuriyet yönetimi, aristokratlar ve soylulardan oluşmaktaydı. Antik Yunan'dan XX. yüzyıla kadar, demokrasilerin genelinde katılım sınırlılığı vardı. Genel itibariyle erkekler lehine olan katı sınıf ayrımı, Antik Yunan'da yaşamın her alanında hakimdi (Mankan, 2020: 123).

Demokrasi kavramının gelişim süreci farklılık göstermektedir. Magna Carta'nın ilanıyla başlayan süreç, yurttaşların ve din adamlarının lehine ilerlemiştir. Başta vergi olmak üzere kralın yetkilerinin kısıtlanması, bu durumu tetikleyen unsurlar arasındadır. Demokrasi kavramına yükselme dönemini yaşatan önemli belgeler, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesidir. Bahse konu olan uygulamalar tam olarak demokratikliği içermemektedir. Şöyle ki, bu uygulamaların olduğu ülkelerin neredeyse tamamında katılım sağlayan vatandaşların cinsiyet ve verdikleri vergiye kıstasında çeşitli sınırlamalara maruz kaldığı görülmektedir. XI. yüzyıl, Batı dünyasında sosyal yapıda ve politik örgütlenmelerde kritik dönüşümlere tekabül etmektedir. Orta Çağ yönetimlerinden çıkmaya çalışan Avrupalılara göre demokrasi, hükümet baskılarından kurtulmanın alternatif bir yolu olmuştur (Touchard, 2015: 161). 1788 yılı Amerikan anayasası, insan hak ve özgürlüklerin korunmasının yanında hükümetlerin de seçimlerle kurulmasını sağlayan liberal demokrasinin ilk örneklerindendir. 1789 Fransız Devrimi, iktidarın halkın tarafından belirlendiği parlamento ile kral arasında paylaşılan bir anayasa örneğidir (Mankan, 2020: 125).

Demokrasi kavramının siyasal bir sisteme dönüşmesi XIX. yüzyıl ve sonrası döneme işaret etmektedir (Özler, 2011: 67). Demokrasi kavramının politik olarak tekrar gündeme gelme sebepleri arasında, Endüstri Devrimi sonrası kitlelerin sistemi etkileme çabaları ve hızlı kentleşme sayılabilir (Eser ve Taylan, 2017: 108-109). XX. yüzyıl, demokrasinin hızlı değişim ve gelişim gösterdiği bir dönem olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışıyla kurulan yeni devletlerde anti demokratik yönetim biçimlerinin olmadığı görülür. Fakat, Batıda İspanya, İtalya, Almanya, Portekiz gibi birçok ülkede diktatörlükler, Küba, Japonya ve Sovyet Rusya'da anti demokratik yönetimler varlığını muhafaza etmiştir. Sömürgecilik, I. Dünya Savaşı sonrasında da devam etmiş, II. Dünya Savaşı sonrası kısmen son bulmuştur. II. Dünya Savaşından sonra, başta Batı Avrupa olmak üzere birçok coğrafyada demokratikleşme hareketleri ortaya çıktığı görülmektedir. Soğuk Savaşın sona ermesiyle liberal demokrasi tüm dünyada güçlenmeye başlamıştır (Dahl, 2021: 10-15).

Demokrasi kavramının liberal demokrasi olarak bugünkü anlamını kazanmasında XX. yüzyıldaki gelişmelerin etkili olduğu ifade edilebilir. XX. yüzyılda demokratik yönetime geçilmiş, İtalyan Faşizmi ve Alman Nazizm'i gibi rejimler yüzyılın ikinci yarısına girmeden dağılmıştır. Yüzyılın son çeyreğinde ise sosyalist rejim dağılmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, demokrasinin liberalizmle beraber kendine alan açtığı ve güçlendiği, toplumsal düzeyde demokrasinin desteklendiği, genel ve eşit oy hakkının giderek genişlediği, kadınlar ve azınlık grupların genel oy kapsamına dahil edildiği görülmektedir (Heywood, 2017: 172-173). Temsili demokrasilerde, bireylerin bürokrasi ile ilişkilerine bakıldığında kamu görevlilerinin uygulayıcı, vatandaşların seçmen statüsünde konumlandığı görülür (Tilly, 2011: 55). Radikal Demokrasi, Katılımcı Demokrasi ve Müzakereci Demokrasi gibi demokrasi modelleri gündeme gelmiş ve tartışmalara konu olmuştur. Radikal demokrasi, farklılıkların meşruluğunu savunmuş ve çoğulcu siyaset anlayışı perspektifinden kimlik siyasetini gündeme getirmiştir. Müzakereci demokrasi, farklılıkları kabul eden ve farklılıkları toplumun zenginliğini olarak kabul eden bir anlayıştır (Yılmaz, 2001: 40-49). Bugünün dünyasında temsili demokrasiler, katı hiyerarşik yapı, siyasetin teknik yönünün gelişmesi, farklı kimliklerin tanınması ve talepleri gibi sorunlarla mücadele etmektedirler. Temsili demokrasilerin meşruiyetine ilişkin tartışmalar, yatay demokrasi örneklerinin toplumda yaygınlaştırılması, katılımın artırılması, bireyin merkeze alınması ve farklı kimlik taleplerinin karşılanması gibi konulara odaklanmaktadır. Demokrasinin kurumsallaşması bağlamında, doğrudan demokrasi uygulamaları olarak radikal demokrasi, güçlü demokrasi ve müzakereci demokrasi gibi alternatif modeller önerilmiştir (Mankan, 2020: 128). Bahse konu olan tartışmalar kapsamında, demokrasinin genel olarak özgürlük ve eşitlik olmak üzere iki temel değere dayandığı söylenebilir. Bireysel özgürlüğün ve eşitliğin sağlanamadığı, hukuksal güvence altına alınamadığı hiçbir siyasal ortamda demokrasinin varlığından söz etmek mümkün değildir.

2.3. İdeoloji Kuramı

İdeoloji kuramı, ortak aidiyet duygusu oluşturan fikirler, dünya görüşü ve inanç sistemidir. Eylem yönelimli ve sosyal çıkarları dışı vuran siyasi fikirler, siyasal bir sistemi veya rejimi meşrulaştırmak üzere yasal zeminde ayrıcalık verilmiş fikirler, soyut ve sistematik nitelikteki siyasi fikirler ideolojinin kapsamında yer alan tanımlamalardır (Heywood, 2013: 23). 1789 Antonie Destutt de Tracy (1754-1836) tarafından çalışılan ideoloji kavramı, 1796 yılında kullanılmaya başlamıştır. İdeoloji, yeni fikirler bilimi manasına gelmekteydi.

Fikirlerin kökenlerinin objektif anlamda ortaya çıkarılabileceğinin mümkün olduğuna inanılmaktaydı (Kennedy, 1979: 353). İdeolojinin temel bir kavram olarak kullanılmaya başlaması Karl Marks'ın yazıları ile mümkün olmuştur. Marks'a göre ideoloji kavramının özellikleri; ideoloji yanıltma ile ilgilidir ve sınıf sistemi ile ilişkilidir. İdeoloji, sınıflı toplumların dayandığı çelişkileri örter. Emekçi sınıftan sömürüldüğü gerçeğini gizler ve böylece sınıf iktidarı sisteminin onaylanmasına hizmet eder (Marks ve Engels, 1998: 41-42). İdeoloji kavramı, totaliter diktatörlüklerin ortaya çıkmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Liberal teorisyenler, Faşist İtalya, Nazi Almanya ve Stalinist Rusya'da ortaya çıkan rejimleri, baskıcı yönetim sistemleri olarak betimlemişlerdir. Kesin itaatın sağlanmasında resmî ideolojilerin oynadıkları role ışık tutmuşlardır. İdeoloji kavramını, faşizm ve komünizmin belirgin örneği olarak gören teorisyenlerden Karl Popper (1902-1994), Hannah Arendt (1906-1975), J. L. Talmon, Berdnard Crick, kavramı kısıtlayıcı bir tarzla kullanmışlardır. Bu kullanım bağlamında, ideolojiler üstü kapalı düşünce sistemleridir. Karşıt görüş ve inançlara hoşgörüyü reddeder. Bir başka perspektif, ideoloji kavramını, seküler dinler olarak tanımlamaktadır. Bütünleştirici niteliğinden hareketle itaat etmeyi teminat altına alan sosyal denetim araçlarıdır (Heywood, 2013: 26-27). Corey, ideoloji kavramını sosyal gerçekliği çarpıtan ve basitleştiren düşünce sistemleri olarak tanımlamaktadır. Ona göre, ideolojiler anlaşılamaz olanı açıklama iddiasında olan fikir kümeleridir (2014: 267). Toplumsal şekillenmesini tamamlamadan önce bir "izm" olarak ifade edilen ideoloji kavramı, bu biçimlenme tamamladıktan sonra hegemonik bir dil ve ortak bir kültür olarak tanımlanmıştır (Oskay, 1980: 214-215).

2.3.1. Sol İdeolojinin Temel Parametreleri

İdeolojik ve siyasal bir olgu olarak sol pozisyonun tarihsel kökeni, Kıta Avrupa'sı Aydınlanmasından çıkmış ve 1789 Fransız Devrimi'nin ilkelerinden önemli derecede etkilenmiş entelektüel bir geleneğe dayanmaktadır. Bu gelenek, XIX. yüzyılın sonlarından, XX. yüzyılın sonuna kadar düşünsel alanda ve pratikte varlığını muhafaza etmiştir. Sol pozisyonda yer alan toplumsal ve siyasi hareketlerin ideolojik bakımdan türdeş oldukları görülmemekle birlikte, yöntem, değerler ve psikoloji yönünden bazı ortak nitelikleri bulunmaktadır (Çetinkaya, 2014: 25-29). Sol düşüncede, yöntemin kurucu akılcılık ve toplumculuk olmak üzere iki ayağı vardır. Kurucu akılcılık, sol ideolojinin Aydınlanma'dan devraldığı akılcılık mirasını rasyonel sonuca kadar götürmesiyle ilişkilidir. Soldaki akılcılığı, diğer ideolojilerdeki akılcılık unsurundan ayıran nokta,

toplumsal ve beşerî hayatı baştan kurma esasına dayanması özelliğiyle öne çıkmaktadır. Beşerî meselelerde sol düşünürlere cesaret veren husus, evrensel aklın her şeye kadir olduğuna duyulan inançtır. Zihnî kapasitesinin sınırsızlığını kabul eden solcular, toplumu ve dünyayı akli ilkeler doğrultusunda dönüştürmeyi hedeflemektedirler. Bu özelliklerinden dolayı solcular, zihnî kapasitenin sınırlılığına muhafazakârlardan ve eleştirel akılcılıktan yana olan liberallerden ayrışmaktadırlar. Solun, yöntem ilkesi ise toplumculuktur. Burada toplumculuktan kasıt, sosyalizm ya da toplumsalcılık değildir. Liberalizmin metodolojik bireyciliğinin karşıtıdır. Toplumcu metodoloji sol ideolojiyi, normatif değerlerden ve birey temelli analizlerden uzaklaştırır. Sınıf ve toplum gibi kavramlarla birlikteliğe götürür (Meriç, 2020: 19-20). Solu tanımlayan bir başka nitelik, sosyo-politik tercihleridir. Sol, bireyciliğe karşıdır. Kolektivist ve toplumcu olan sol, komüniteden hareket eder. Solcular, temel değer olarak bireyi merkeze almazlar, kolektiviteleri baz alırlar ve toplumsal sorumluluğa inanırlar. Sol ideolojinin temelinde, bir toplumda üretilen değerlerin toplumun kolektif varlığı olarak kabul edilmesi anlayışı vardır. Üretilen değerler, üretenlerden bağımsızdır. Bu değerler ortak kabul edilir ve iktisadi aktörlerin ürettikleri değerler üzerinde hak iddia edemeyeceklerini kabul ederler (Erdoğan, 2006: 109). Solun eşitlikçilik anlayışında, mutlak eşitlik ilkesi yatar. Solda devletçilik, kamusalın önceliğidir. Kamusal, bireyler karşısında üstünlük tanımaktadır. Kamusalın üstünlüğü doğrultusunda sivil özgürlüklere değer atfedilir. Sol hareketler, düzene muhalif oldukları zaman özgürlük söylemi üretirler (Erdoğan, 2004: 108-110). Solculuğun karakteristik özelliklerinden biri de onun psikolojisidir. Sol siyaset radikal (devrimci) bir anlayıştan hareket eder. Bu anlayış, statükonun sorgulanması ve yeni bir düzenin kurulmasına işaret eder. Toplumsal değişimin yönünün otorite tarafından belirlenebileceği anlayışına dayanan bu yaklaşım, bazen yıkıcı bir etki yaratabilir (Beriş, 2021: 5).

Tanzimat geleneğinin devamında oluşan Kemalizm ideolojisinin varlık nedeni, kapitalizmi yeşertmekti. Kapitalist düzende, burjuva sınıfı yaratmaktı. Batı'yı yakalama ve muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkma amacıyla Kemalizm, bir burjuva ideolojisidir. Bir tarafta modernist, ilerici bir retorik varken, diğer tarafta bunun tam tersi politik uygulamaların var olduğu görülmektedir (Başkaya, 2021: 73-74). Sol düşüncenin, Türkiye ve dünyadaki diğer örneklerine tezahürüne bakıldığında homojen bir yapısının olmadığı, fraksiyonel bir şekilde olduğu görülür. Türk solunun gelişimi, somutlaşması, toplumsal bir taban bulması, politik söylem olarak tartışma konusu olması ve partileşmesi uzun yıllar almıştır. Genç Osmanlılar, Jön Türkler, İttihat ve Terakki çizgisinden oluşan sol düşünce,

muhalefet akımlarının ana damarı olarak tabir edilen aydın zümre içerisinde boy gösterir. Osmanlı fikir akımının yurt dışı ile ilişkileri olan tek aydın hareketi olması hasebiyle düşüncenin ilk taşıyıcıları bu çizgiden çıkmıştır. Cumhuriyetin kurulduğu ve Kemalist devrimlerin peş peşe gerçekleştiği yeni düzende örgütlenme özgürlüğü yoktu. Dolayısıyla, sol hareketin toplumsal tabanda karşılık bulması zaman almıştır (Söylemez ve Erdem, 2020: 105). 1920'lere doğru gelindiğinde, Osmanlı'nın son döneminde kurulan birçok sosyalist örgüt dağılmış veya tasfiye edilmiştir. Türkiye'de sosyalist düşüncenin yaygınlaşmasına II. Meşrutiyet sonrası ortaya çıkan sosyalist örgütler ve 1920 yılında kurulan siyasal partiler katkıda bulunmuştur (Sala, 2021: 17). Sol düşüncenin tarihinde 1960'lı yıllar dinamik bir döneme işaret etmektedir. Örgütsel dinamizm ve düşünsel üretkenliğin arttığı bu dönemde, sol düşüncede ayrışmalar gerçekleşmiştir. Sol düşüncüyü savunanlar, kapitalizm olmadan kalkınmanın olabileceğini düşünmüşlerdir. Değişime engel olanlara karşısında kurulacak ittifaklar ve izlenecek strateji konularında ayrılığa düşmüşlerdir. Düşünsel anlamda ve örgütsel düzeyde oluşan ayrılıkların zeminini tarih tartışmaları oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğu dönemi, Tek Parti dönemi ve Demokrat Parti dönemine yönelik farklı yaklaşımlar, ittifak ve strateji meselelerine yansırken, sol düşüncede farklı akımlar ortaya çıkmıştır (Söylemez ve Erdem, 2020: 105). Türkiye'de sosyalist hareketleri üç dönemde tasnif etmek mümkündür. Birinci dönem, II. Meşrutiyet ve 1960 arası sosyalist düşüncenin tutunmaya çalıştığı dönemdir. İkinci dönem, 1960-1980 arası sosyalizmin toplumsal tabanda karşılık bularak kitleselleşmeye başladığı dönemdir. Üçüncü dönem, 1980 sonrası bölünmeler devam ederken, toparlanma arayışlarının başlatıldığı dönemdir. 2000'li yıllar ayrı bir kopuşu ifade etmemekle birlikte, 1980 sonrası dönemin devamı niteliğindedir (Sala, 2021: 14). Türkiye'de toplumsal değişimin yönüne ilişkin olarak, solda örgütsel ve düşünsel düzeyde bir ayrışma belirmiş, farklı ittifak ve strateji arayışlarını doğurmuştur (Söylemez ve Erdem, 2020: 108). Ulusal Sol kavramsallaştırması, 1990 sonrası sol hareket içerisinde kitlesel bir muhalefet olarak ortaya çıkmıştır. Sina Akşin, İlhan Selçuk, Uğur Mumcu ve Mümtaz Soysal, 12 Eylül rejiminin Atatürkçülüğü "müncemid Atatürkçülük" olarak eleştirmişlerdir. Buna koşut olarak, Kemalizm yeniden yorumlanmıştır. Yeni yorumunda, bütünsel kalkınmayı seçen, aydınlanma felsefesini benimseyen ve altı oku savunan bir "sol Kemalizm" tanımı geliştirilmiştir (Alpkaya, 2021: 479). Ulusal sol ideolojinin örgütlü temsili, Doğu Perinçek liderliğinde Vatan Partisi (2015'e kadar İşçi Partisi) ve MDD hareketinin bugünkü devamı niteliğindedir. Vatan Partisi, Atatürk devrimlerinin emperyalizm karşıtı olduğu düşüncesinden hareketle devrimlere sahip çıkılmasını savunmaktadır. Perinçek, Maocu

(Uzak Doğu toplumlarına özgü Marksizm pratiği) fikirleri Türkiye'ye uyarlamıştır. Perinçek, Türkiye'deki feodal yapılara ve emperyalist güçlere karşı Kemalist devrimlerin bir devrim niteliğinde olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, Marksizm'in ezen-ezilen sınıf ayrımı reddetmektedir. Lenin'in ezen-ezilen milletler tasniflemesini kabul etmektedir. Ona göre, Batı ezen emperyalist konumdur. Türkiye, ezilen üçüncü dünya ülkeleri kategorisinde yer almaktadır (Sala, 2021: 27). Türkiye'de, liberal sol söylemin başlangıcı 1980'li yıllara tekabül eder. Sosyalist hareketlerin hareketli olduğu 1960'lı ve 1970'li yıllara nazaran, 12 Eylül sonrasında sosyalist hareketler pasif bir döneme girer. Sosyalist hareketin çözülmeye başlamasıyla sosyalistler arasında geçmişe yönelik bir özeleştirici başlar. Demokrasi ve sivil toplum söyleminin öne çıktığı bu dönemde, devletin kamusal alana ilişkin müdahaleciliği tartışılmış ve eleştirilene konu olmuştur (Gülbüz, 2020: 95-105). 2000'li yıllara doğru gelindikçe sosyalist sol, fraksiyonel dalgalanmalar çerçevesinde birçok partiye bölünmüştür. Sosyalizm, gerçek bir siyasal işçi hareketi oluşturma potansiyelinde ilerlerken, kitleselleşme gibi pragmatist hedefleri bir kenara bırakınca toplumla arasındaki mesafe açılmıştır. 2000'li yıllarda Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarıyla Kemalizm-İslam tartışmaları artmıştır. Sosyalistlerin büyük bir kısmı bu gerilimli hat arasında gidip gelmişlerdir. Bir kısmı da kendilerini farklı bir seçeneğin temsilcisi olarak pasif pozisyona almışlardır. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının askeri vesayeti gerileterek, asker-sivil ilişkilerini yeni bir pozisyona taşımasıyla birlikte sosyalist hareketlerin etkisi zayıflamıştır (Gülbüz, 2020: 107-108).

2.3.2. Sağ İdeolojinin Temel Parametreleri

Sağ ve sol terimlerinin geçmişini, 1789 yılında Genel Meclis'in ilk toplantısında gerçekleşen oturma düzenine kadar götürebilmek mümkündür. Üçüncü Meclis üyeleri radikaller, kralın sol tarafında oturmuşlardır. Kralı destekleyen aristokratlar kralın sağ tarafına oturmuşlardır. Bu oturma düzeni, sonraki Fransız Meclislerinde benzer bir oturma tarzı şeklinde devam etmiştir. Bir süre sonra sağ sözcüğü, gericilik vekraliyet yanlılığı, sol kelimesi ise devrimci-eşitlikçi duygudaşlık manalarında kullanılmaya başlamıştır. Fakat, çağdaş siyasette sağ ayrımı gün geçtikçe karmaşılaşmaya başlamış, gericiliği ve geçmiş daha iyi zamanlara dönmeyi ifade eden basit manasının ötesinde uç sağ olan İtalyan faşizmi örneğindeki gibi geleceğe dönük olmuştur (Heywood, 2013: 32-33).

Liberalizm ile başlayan sağ cenah, muhafazakârlık ve milliyetçilikle devam eder. Sağ ideolojinin siyasi değerleri, gelenekçilik, bireyselcilik ve demokrasidir. İdeoloji olarak, liberalizm-muhafazakârlık-milliyetçilik çizgisinde bir siyaseti anlatmaktadır (Erken, 2016: 194). Kapitalist düzenden yana tercih kullanan sağ, kendi mecrasında ilerleyen doğal düzenden yanadır. Sağ ideoloji, değişim karşısında temkinli bir inanç besleyip düzeni ve hiyerarşiyi muhafaza eder. Değişim ve düzen eğilimi iktisadi olduğu kadar toplumsal ve siyasal açıdan da geçerlidir (Baykal, 2021: 36). Hiyerarşi ile derin bağları olan sağ, siyasi çıkarları doğrultusunda kendi görüşüne yakın olanların üstünlüğünü savunur. Sağ ideoloji, milliyetçi, ırkçı, dinci görüşleri benimsemiş şahısları tanımlamak için kullanılır (Mudde, 2010: 1174-1176). Sağ görüşü benimseyenler, etnik homojenlik üzerinden bir ırkın diğerinden ayrılan ‘ulusal topluluk’ ideolojisini temel dayanak noktası olarak görür. Bu noktada, anti-demokratik özellikler taşımayan günümüz sağ siyasal partileri, faşist hareketler ile benzerlik göstermezler. Aşırı sağ, demokrasi kavramının karşısında yer almaz. Halkın egemenliği ve çoğunluğun yönetimini benimser. Liberal demokrasinin kültürel çoğulculuk ve azınlık haklarını reddeder (Aslan, 2018: 52). Sağ partiler, siyasi nüfuzu olmayan sıradan insanlara seslendiklerini savunmaktadırlar (Hillebrand, 2014: 9). Popülizm, sağ siyasal partilerin politikalarında başvurduğu en önemli araçtır. Seçkin bir tabakanın halkın çıkarlarını bastırduğını ve engellediğini varsaymaktadır. Popülizm, seçkinleri kötü ve yolsuz, toplumu ise iyi veya saf olarak kabul etmektedir. Sağ, etnik ve ahlaki değerler bakımından toplumu homojen olarak gören tekçi bir yapıdır (Shiraliyev, 2022: 144). Sağ siyasal partiler hem popülist hem de otorite yanlısı inançlar taşırlar. Popülist sağ siyasal partiler, yabancılar veya mülteciler için etnik merkezci duygular beslerler. Vatandaşların, ulusun yaşayabilirliğine katkıda bulunduğunu savunurlar. Bu yüzden, vatandaşlara ayrıcalık tanınması Popülist gerektiğini iddia ederler (Schumann, vd. 2019: 4).

Siyasette merkez sağ, sağın aşırılığından uzak bir siyasi harekettir. Merkez sağın siyasal eylemleri popülisttir. Ulus ve devletle güçlü bağları olan merkez sağ, geniş kitlelere dayanır. Karmaşık ideolojileri kapsadığı için kitle partilerince temsil edilmektedirler. Söylemlerinde ve politikalarında ulusal anlayışların etkin olduğu merkez sağ partileri, ulusal çıkarları göz ardı etmediğinden dolayı kiteseldirler. İktisadi kalkınma ve adalet gibi toplumun genelini bağlayan politikalar hükümetin hedefleridir (Erken, 2016: 195-196). 1980'li yıllarda, neo-liberal politikalar kapsamında düşünsel ve siyasi düzeyde dönüşümlerin gerçekleştiği görölmektedir (Beriş, 2021: 391). Merkez sağın, Kemalizm ile

ilişkili olduğu varsayımı kabul edilmemektedir. Kemalizm, birçok siyasi ideolojiyi etkilemiş ve sınırlandırmıştır. Ancak, merkez sağa kaynaklık eden ideolojilerin zemininde Osmanlının izlerini görebilmek mümkündür. Dolayısıyla, iki ideoloji arasındaki düşünsel farklılıklar, merkez sağın Kemalizm'den ayrı ve hâkim bir ideoloji olduğunu göstermektedir. Batılı modernleşme bağlamında, merkez sağ düşüncesinin Kemalizm ile ortak köklere sahip olduğu ifade edilebilir (Cengiz, 2021: 158-165). Türkiye'de merkez sağın temel özellikleri; sağ ile sol arasında değil, sağa aittir. Merkez sağ Türkiye'ye özgüdür. İdeolojik muhteviyatı; İslamcılık, muhafazakârlık, milliyetçilik ve demokrasi gibi temel ideolojilerdir. Batı'da merkez sağ, siyasi bir düşünce olarak belirginleşmemiştir. Merkez sağın bir başka özelliği, siyasi bir harekete dayalı olmasıdır. Merkez sağ partilerin söylemleri ve politikaları, onu oluşturmuş ve dönüştürmüştür. Merkez sağ, ılımlılığı ifade eden orta yoldur. İdeolojik açıdan, muhteviyatında barındırdığı her fikrin makul veya kapsayıcı olanını kabul eder. Devrimci değil, reformcudur. Merkez sağın ılımlılığı sadece ideolojik değil, bir pratik, bir hareket tarzı ve bir davranış biçimidir. Merkez sağ ideolojileri birbirine eklenmiş olarak merkez sağda konumlanır ve kapsamlı bir siyasal düşünce oluşturur (Erken, 2016: 198). Bu bağlamla, "yerlilik" anlayışı da sağ ideolojinin temel bileşenlerinden birisini oluşturmaktadır. Bir aidiyetin bileşeni olarak tek başına bir kimlik anlamını taşımayan yerlilik kavramı, bireysel ve kolektif kimliklerin merkezinde konumlanan benliğin içinde bulunduğu bağlamla tesis ettiği ambiyandır. Bireyler, içine doğmuş oldukları çevreden tamamıyla özgür olmamakla birlikte, o çevreye esir de değildirler. Yerlilik talebi, belli bir kimliğin ait olduğu düşünülen yer ile mutabakat içinde olma durumuna yöneliktir. Bu açıdan, yerlilik ve gelenekçiliğin ortak bir noktada bulunduğu görülse de aynı yol üzerinden geçmezler (Alkan, 1999: 89-92). Tarihsel perspektiften bakıldığında, insanın toprakla olan bağı günden güne azalmaktadır. Tarım toplumu ve sanayi toplumu arasındaki fark, iktidarın daha dar alanlarda yığılması ile eş anlama gelmemektedir. Endüstri toplumuna geçişle beraber, toplumların kimlik tanımlarına atıfta bulunan toprak açısından da daralma yaşanmıştır. Üçüncü bir biçim olan enformasyon toplumunda ise, iktidar araçlarının daha dar alanlarda toplandığı ve toprakla temaslarının ortadan kalktığı görülmektedir. Küresel finans ve bilgi akışından, ulus devletler içindeki toplumlarda artan kozmopolitizm ve çeşitlenmeye kadar bazı unsurlar kimliğin yerlilik imkanlarındaki değişime tekabül etmektedir. Diğer yandan, bireylerin, yaşadıkları yer, ülke veya kültüre dair tasavvurlarında yaşanan çeşitlenme yerlilik talebinde sorgulanmayan kolektiflik varsayımının göz önünde bulundurulmasını gerekli kılmaktadır. Şöyle ki, demokrat perspektiften, bir yere ait olma bir değer konusu değildir.

Bir yer ile olan bağ, her zaman için bireysel bütünlük ve huzura katkı sağlayamayabilir. Başka bir yer ve kimliğe asimile olmaya yani bireyin ait olduğu kimlikten istediği zaman geri çekilme veya başka bir yer ve kimliği benimseme talebine olanak sağlayacak bir yerlilik anlayışı doğal bir talep olarak kabul görebilir (Bilici, 1999: 99-101). Yerlilik kavramının tarihsel anlamda zeminine inildiği zaman, "kenarın merkeze" ya da "kenarın kenara" karşı tepkisi karşımıza çıkar. Kavramın, ABD'deki anlayış biçimi, bölgesel ve mevcut topluluklar arasında yabancı düşmanlığına dayalı iktidar mücadelelerine uyarlanmıştır. Mesela "Know Nothing Party", "Meksikalı Amerikan Gençliği", "İslam Milleti Organizasyonu" vb. kuruluşların ideolojik yapısı, bütün çeşitliliği içinde yerelliğin saldırgan, savunmacı ve karşı-saldırgan boyutlarıyla topluluklar arasındaki etkileşimlere dayalı yapısını gösterir. Batı'da ortaya çıkan yerelcilik anlayışı, "modernizm" ve "bir başka dünya" ile hesaplaşmak anlamına sıkıca bağlı değildir. Ancak, İslam dünyasında modernizm ile eş anlama gelen "Batı ile hesaplaşmak" yerlililiği şekillendiren temel esastır (Derrida, 1999: 48-50). Sömürge deneyimini yaşamış kıtalarda yerlililik bir refleks olmaktan çıkıp bir düşünüş haline geldikçe ve entelektüelleşmeye doğru evrilme başladıkça makro bir ayrım görünür hale gelir. Bu ayrım, Türk siyasal özelinde yerlililiğin konumunu anlayabilme açısından önem içermektedir. Sömürge olmayan fakat sömürgeciliğin içerdiği egemenlik ilişkilerinden etkilenen emperyal geçmişlere dayalı zamanlarda merkez iken perifer konumuna düşen politik coğrafyalarda (Osmanlı İmparatorluğu, İran ve Rus İmparatorlukları vb.) yerlililiğin entelektüelleşme hikayesi farklılık içerir. Herhangi bir Afrika veya Latin Amerika ülkesinde olduğundan daha farklı seyreden bu ilişkisellik, bağımsızlık elde etmek gibi basit ve sınırlı bir çerçeve ile çizili kalmayacaktır. Bahse konu olan periferleşmenin etkilenme düzeyi, bir zamanlar üstün iken düşüşe geçmenin yarattığı entelektüel etkiyle farklılaşır (Azman ve Yetim, 2006: 200-202). Yerlililik kavramının yerlici hareketler, yerlici sendromlar ve yerlici kültüralizm olmak üzere üç görünümü mevcuttur. Yerlililik olarak nitelendirilen hareketlerle onun entelektüelleştirilmesi arasındaki farkı vurgulayabilmek adına yerlici kültüralizm kavramı kullanılmıştır. Türk yerli düşünüşü bir kültüralizm olarak bu çerçevede okunabilir. Bu ayrım noktasında, yerlici kültüralizmin dogmatik veya tematik dünyasına bakılarak ne yerlililiğin tutum ve davranışlar düzeyindeki tezahürleri (milliyetçilik-hemşehrilik) ne de yerlici protest hareketleri (ayrılıkçı milliyetçilikler) tam olarak anlaşılabilir. Yerlici kültüralizm ve yerlici hareketler genellikle uyumdan uzaktırlar. Yerlici kültüralizm, başka bir dünyaya karşı muhalif bir direnç üretir. Diğer yandan iç dünyaya karşı muktedir bir kültürel baskılamayı tatbik eder. Bu kültürel baskılamaya zorla olabileceği gibi barışçıl da

olabilmektedir. Yerlici kültüralizmin ilki iktidar, ikincisi ise muhalefet olmak üzere iki boyutu olduğu düşüncesinden hareketle, iktidar boyutu kurucu bir entelektüalizm olarak şekillenirken, muhalif boyutu kurucu değerlerle problemlili olan fakat ilkinin tamamlayabilecek donanıma sahip olan bir entelektüalizm olarak belirlemektedir (Öğün, 1999: 103-107). XX. yüzyılda genç ulus ve devletlerin politik kültürel yapılanmasında pragmatizmin egemen olduğu görülür. Sosyal sorunların aşılmasında ve istikrarlı kurumsal işleyişin başarılmasında Batı modeli ve buna bağlı olarak modernleşmenin gerekliliği öne çıkar. Batı reddedilirken, yerlici kültüralistler Avrupa düşünce geleneğiyle etkileşime girmişler ve bu etkileşim yerlici kültüralistlerin oryantalizm (şarkiyatçılık) karşısındaki konumunu sorgulamayı gerekli kılmıştır. Yerlici kültüralizm, "bizim kültürümüz", "biz ve bize ait olanlar", "bizim tasavvurlarımız ve telakkilerimiz, bizim ahlak ve kültürümüz" başlıkları altında özcü bir çerçevede bazı sabiteler geliştirmeye çalışır. Oryantalist kurguda yatan düaliteler olduğu gibi kabul edilmektedir. Batı-Doğu ayrımı tartışılmaksızın kabul görmektedir. Doğu ve Batı'yı özcü düzeyde bütünsel olarak değerlendiren Peyami Safa, Nurettin Topçu, Sezai Karakoç, Nuri Pakdil gibi düşünürler bazı kıyaslamalara gitmişlerdir. Bu kapsamda; Doğu'nun bilgeliği ve Batı bilimi, Doğu'nun hakikatçılığı ve Batı'nın gerçekçılığı, Doğu'nun mistik gelenekleri ve Batı'nın duru akılcılığı, Doğu'nun maneviyatçılığı ve Batı materyalizmi, Doğu öznelciliği ve Batı nesnelciliği, Doğu'nun cemaatçi dayanışmacılığı ve Batı'nın egoist tabiatı kültüralist tahliller üzerinden karşılaştırılmıştır (Mutman, 2020: 189-195). Ahlak kavramı, Türk yerlici kültüralistler için değişmez bir prensiptir. Mesela, tasavvuf, ahilik veya esnaf ahlakının yüceltilmesi Türk yerlici kültüralistlerin değişmez referanslarıdır. Yerlililiğin, milliyetçi tutkusunu bir kenara bırakıldığında, Batı'ya açılmanın diğer boyutunu Doğu'ya açılmak takip eder. Cemil Meriç ve Asaf Halet Çelebi gibi düşünürler bu toprakların hakikatini Hint kültürü üzerinden keşfetmişler ve zenginleştirmişlerdir (Yavuz, 2020: 212-213). Yerlililiğin, milliyetçi bir söyleme dönüşümü, toplumu homojenleştirici fonksiyonu ile ilgilidir. Bu yönü ile yerlilik, oryantalizm ile benzeşen bir mahiyet kazanmıştır. Kültürel kimlik imajı, Batı dışı yerli toplumların kendilerini oryantalize etmeleri sonucunda oluşmuştur. Oryantalistler, İslam'ın kapitalizmin gelişmesine engel olduğu iddia etmektedirler. İslam'ın ticarete dayanan bir ekonomiyi meşrulaştırması ise kapitalizme engel teşkil etmediğini göstermektedir. Global kapitalizmin Batı dışı toplumlara empoze ettiği sosyal süreç, globalleşme-post modernleşme-yerellik terkinde vuku bulmuştur. Global kapitalizm ile doğan post modernleşme, sahiciliği tasdik eden bir yapıya sahiptir. Post modern anlayış, modernitenin eşit olmayan hiyerarşik kültür anlayışını parçaladığı için kendini farklı bir kimlikle

sunmaktadır. Cemaatçi yapılanmayı öngören bir oluşumla iç içe ilerlemeyi tercih eder. Her cemaat, geleneksel değerlerinin muhafazasını amaçlar. Mevcut koşullar çerçevesinde kendini var etme ve kabul görme mücadelesine yönelir (Sarıbay, 1999: 166-172).

Yerlilik anlayışının sağ ideoloji üzerinden yükselişi, çok partili hayata geçişle Cumhuriyet döneminde Batılılaşma sürecinin dışında kalan kesimlerin toplumsal hareketi ve tepkiselliklerini ifade edebilecek bir konuma ulaştıkları dönemi işaret eder. Yerlilik söylemi, özellikle 1980'li yıllardan sonra sağ düşüncenin önemli temalarından biri haline gelmiş ve zaman zaman milliyetçiliğin yumuşak bir ifadesi olmuştur. Fakat, bahse konu olan söylemin sınırlarını çizen tema 1950'li yıllar ile gelişen sağ söylemin temel düşüncesidir. Anlam olarak, bazen milliyeti, bazen coğrafyayı, bazen tarihsel geçmişi veya hepsini karşılayan yerlilik kavramı, toplumsal sınıflara tekabül eder. Dolayısıyla, yerlilik toplumun yabancılaşmaya karşı refleksidir ve her refleks gibi koruma ihtiyacından doğmuştur. Batıcılığın sınıfsal bir üstünlük aracı olduğu bir toplumda koruma ve savunma ihtiyacına binaen gelişmiştir (Demiralp, 1999: 234-238). Milliyetçilik ile büyük ölçüde örtüşen ancak daha geniş bir kapsama sahip olan yerlilik kavramı, hakikilik anlamını da karşılamaktadır. Yerli, yani hakiki olmayan yapay, taklit ve sahte olarak tarif edilmektedir. Türkiye'de Cumhuriyet dönemini takip eden kültür devrimi, Batılı olanı evrensel olarak benimserken, karşıt görüşü evrensel olanı yabancı olarak görüp reddetmekteydi. Bu noktada, sağ ve sol görüşler geçmişten beri birbirlerine muhalif olmuşlar ve sağcılar, solcuları topluma yabancı olmakla suçlamışlardır. Sol siyaset, özellikle seçkin tavrı olarak kaldığı her toplumda biraz mesafeli ve yabancı kalmıştır. Sol düşüncenin, evrensel değerleri ön plana çıkarma eğiliminde olan bir bakış olması, bulunduğu toplumda yabancı sayılmasına neden olmuştur. Diğer yandan, sağ siyaset her toplumda belli bir coğrafya ve geçmişe vurgu yapan değerleri savunur. Bu bağlamda, sağ düşüncenin temel esaslarından olan gelenek, geçmiş ve belli bir coğrafyaya yapılan vurgu, yalnızca farklılığa ve evrenselliğe karşı olduğu için değil, geçmişe özlem duygusu ile gelecek üzerinde kurulacak hakimiyet güdüsünün ateşlediği iktidar iddiasında gizli bulunmaktadır. Yerlilik kavramı, etrafında şekillenen söylem ise iktidara talip bir söylemdir (Mert, 1999: 173-179).

2.4. Modern Siyasetin Kurumsal Görünümü: Siyasal Partiler

Modern siyasetin kurumsal görünümü olan siyasal partilerin varlığı, Yunan ve Roma dönemine kadar götürülse de aslında geçmişi yakın bir tarihe tekabül eder. Siyasal

partilerin ilk örnekleri, XIX. yüzyılda Avrupa'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde görülür. Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk siyasal parti, 1795-1800 yılları arasında Cumhuriyetçi Parti adıyla kurulmuştur. İngiltere'de ilk siyasi parti, 1877 yılında Ulusal Liberal Federasyonu adıyla kurulmuştur (Öztekin, 2007: 76-77). 1850'li yıllarda yaşanan devrimler, toplumsal yaşamın her alanında önemli değişimlere sebebiyet vermiştir. 1789 Fransız Devrimi, 1830 Endüstri Devrimi, 1848 İşçi Hareketleri gibi büyük çaplı devrimler tarihsel, toplumsal ve siyasal olayların şekillenmesinde etkili olmuşlardır. Fransız Devrimi, milliyetçilik, muhafazakârlık ve liberalizm gibi siyasal düşüncelere kaynaklık etmiştir. Toplumsal hareketlerin ivme kazanmasına neden olmuş ve katılımcılığı mümkün kılmıştır (Göktürk, 2016: 246-247). XIX. yüzyılda, İşçi Hareketleriyle kapitalizm, sosyalizm, grev-lokavt, orta sınıf, çalışan sınıf, proletarya, ekonomik bunalım, kentleşme, milliyetçilik, muhafazakârlık, toplumbilim, gazetecilik gibi pek çok kavram türemiştir. XIX. yüzyılın, önemli değişimleri simgeleyen bir yüzyıl olarak günümüzü de şekillendiren etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu dönemde, parlamentonun önemi giderek artmış ve siyasal partiler bugünkü halini almıştır. Feodal toplum modelinden, endüstri toplumuna geçişin başladığı dönemde, yönetenlerin kontrol edilmesi amacıyla toplumun toplumsal konularda kararlara katılmak istediği görülür (Dağ ve Irk, 2012: 43).

Siyasal partilerin tarihsel kökenine dair iki temel ayrıma gidilmiştir. Birinci ayrım, parlamentoda içerisinde gelişen partilerdir, ikincisi ise parlamento dışında doğan partilerdir. Siyasal partiler, parlamento grupları ve seçim komitelerinin oluşması ve aralarında kurumsal bir ilişki kurulmasıyla oluşmuştur. Parlamento dışı siyasal partiler, bireylerin dernek ve sendika gibi kuruluşlar çatısında bir araya gelerek, siyasetle ilgili görüşlerini, menfaatlerini ve ideolojilerini hayata geçirebilmek için parti kurmalarıyla oluşmuştur. XX. yüzyılla başlayan süreçte ortaya çıkan siyasal partilerin parlamento dışında doğdukları ifade edilmiştir. Önceki dönemin tersi yönünde, XX. yüzyıl sonrası siyasal partilerin parlamento dışında kurulması kural haline gelmiştir. (Duverger, 1974: 16-17).

Siyasal partilerin, kurumsal teoriler, kriz teorileri ve modernleşme teorileri olmak üzere üç temel kökeni bulunmaktadır. Kurumsal teoride partiler, sorumlu hükümet anlayışının yerleşmesi, parlamentonun güçlenmesi ve oy hakkının genişletilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Parlamento grupları ve seçim komitelerinin birleşmesiyle siyasi partiler oluşmuştur. Kriz teorisinde, siyasal sistemler modern biçimlere dönüşürken, sistemin

işleyişini etkileyen krizlerle karşı karşıya gelmişlerdir. Meşruiyet krizi, bütünleşme krizi ve katılma krizi gibi tetikleyici unsurlar siyasal partileri ortaya çıkarmıştır. Modernleşme teorisinde, sosyal modernleşmenin etkisinde insanlar içinde bulundukları koşulları değiştirebilme gücüne sahip olmayı istemişlerdir. Bu farkındalık, örgütlü siyasi eyleme kapı açmıştır. Ulaşım ve haberleşmenin gelişmesiyle siyasi örgütler kurulmaya başlamıştır. Devletin ekonomik ve sosyal alana müdahalesi, insanları birlikler kurmaya itmiştir. Modernleşmenin bir sonucu olan sosyal mobilizasyonla, siyasi katılımı talep eden kesimler genişlemiştir. Böylece, modern siyasetin kurumsal görünümü olan siyasi partilerin doğuşu gerçekleşmiştir (Lapalombara ve Weimer, 1966: 7-8). Ülkenin kim tarafından, nasıl yönetileceği hususunda toplumsal konsensüsün bozulduğu meşruiyet krizi, doğrudan bir kimlik krizidir. Bütünleşme tehlikeye atıldığından ilerleme olmaz. Meşruiyet krizinin temelinde, siyasal sistemdeki değişikliklerden kaynaklanan meşruiyet ihtiyacı vardır (Habermas, 1992: 46-74). Bütünleşme krizi, heterojen bir toplumda ulus devlet formasyonunu gerçekleştirmek için yapılan bütünleşme çabalarına alt-kültürel grupların karşı koymasındır. Siyasal katılım doğrultusundaki talepler, yönetim tarafından kabul görmediği sürece katılım krizleri ortaya çıkmaktadır. Bu katılım krizleri sonucunda siyasal partiler oluşmuştur (Lapalombara ve Weimer, 1966: 17-19). XIX. yüzyıl Liberal ve Muhafazakâr partileri, üyelik bağları ve yönetici kurumları bakımından farklılıklar içermektedir. Bu partiler, Amerika Birleşik Devletleri'nde siyasetin alanını işgal eden önemli partilerdir. Amerikan siyasal partilerinin orijinal bazı nitelikleri mevcuttur. Amerikan siyasal partileri, dar bir çevreden çıkmıştır. Birbirlerinden bağımsızdırlar ve genellikle ademi merkeziyetçi komitelere dayanırlar. Amerikan siyasal partileri, üye sayılarını arttırmak veya kitleleri örgütlendirmekten ziyade, seçkinleri bir araya getirmeyi hedeflerler. Geleneksel yönetsel yapıya sahip olan Amerikan siyasal partilerinin faaliyetleri, seçimlere ve parlamento kombinezonlarına dönük olduğundan yarı mevsimlidir. İktidar, bir parlamento lideri etrafında toplanan gruba aittir. Bu küçük gruplar arasındaki rekabette kendini gösteren parti hayatı, sadece siyasal sorunlarla ilgilenir. Parti üyelikleri, çıkar ve alışkanlığa dayanır (Duverger, 1974: 33). Avrupa sosyalist partileri, kitlelerinin geniş ölçüde örgütlenmesine dayanan farklı bir yapıya sahiptirler. Bireysel aidaat üzerinden belli bir üyelik sistemi mevcuttur. Vergiye dayanan kamu maliyesi yönetiminin esas alındığı aidaat sistemi vardır. Amerika'daki komitelerin yerini, Kara Avrupa'sında ocaklar alır. Üyelerin siyasal eğitimine önem veren ocaklar, geniş çevreli ve salt seçime ilişkin faaliyetlerin yürütüldüğü çalışma gruplarıdır. Memurların, parti içinde otoriteyi elde etmek için belli bir sınıf oluşturma çabasında

olduğu görülür. Bu durum, bürokrasinin güçlenmesine sebebiyet verir ve liderliğin niteliği zayıflar. Kuvvetler ayrılığına dayanan karmaşık bir kurumlar sistemi (Kongreler, Ulusal Komiteler, Konseyler, Bürolar, Sekreterlikler) hâkimdir. Seçim, tüm kademelerde asildir. Güçlü oligarşik eğilimler gösterir (Lapalombara ve Weimer, 1966: 8-10).

Komünizm ve Faşizm, yeni bir sosyolojik model yaratmıştır. Sosyalist partilerde yarı ademi merkeziyetçilik hâkimken, her ikisinde de katı bir merkeziyetçilik mevcuttur. Komünist ve Faşist çizgideki siyasal partiler, ayrılık ve bölünme teşebbüslerine karşı sıkı bir disiplini benimseyen dikey bağlantı sistemine sahiptirler. Otokratik yöntemleri vardır. Parlamento üyelerinin etkisinden uzak bir liderlik mevcuttur. Komünist ve Faşist siyasal partiler, seçim mücadelelerine ikinci derecede önem verir. Gerçek faaliyetleri, başka alanda sürekli propaganda ve kışkırtma üzerinedir. Bu faaliyetlerde, grev, sabotaj, baskın gibi dolaysız ve bazen de cebiri yöntemlere başvurlar. Devlet, kendilerine karşı yasaklama koyduğu takdirde, açık ve gizli mücadelenin koşullarına uyarlanmaya çalışırlar. Komünizm ve Faşizm, tabanından sadece siyasal bir katılım beklemekle kalmaz, onlardan bütün varlığını mutlak suretle adamasını ister. Kamusal ve özel hayat arasında hiçbir ayırım yapmazlar. Kamusal yaşamın yanında özel hayatın da yönetilmesini savunması, totaliter bir doktrine dayandığını gösterir. Komünist ve Faşist siyasal partiler, üyelerinde mit ve inançlara dayalı akıldışı bir bağlılık yaratmak isterler. Böylece, ordunun disiplini ve kilisenin imanı birleştirilmiş olur (Kriszites, 1935: 133-134).

Amerika Birleşik Devletleri'nde federalist Alexander Hamilton ve anti-federalist Thomas Jefferson liderliğinde iki siyasal parti kurulmuştur. Hamilton, güçlü bir merkezi/federal hükümeti benimsemektedir. Jefferson, serbest bir demokrasi anlayışını savunmaktadır. Halk iradesine tehdit olarak görülen federalist parti, öğretilerini birliğin anayasasına tatbik etmek istemiştir. Anti-federalist parti ise kendisini hürriyetin temsilcisi ve savunucusu ilan etmiş ve Cumhuriyetçi Partiyi kurmuştur. Federalistler, bağımsızlık savaşı sonrası zenginleşen ticaret burjuvazisinin çıkarlarını güçlendirecek bir siyaset izlemiştir. Anti-federalistler (Cumhuriyetçiler sonrasında Demokratlar) güçlenen kapitalizm ve bankerlere karşı çiftçiye, orta ve alt sınıfı savunan bir politika izlemiştir (Tocqueville, 1962: 38-42).

İngiltere'de parlamento geleneği, 1215 Magna Carta'ya kadar götürülebilir. XV. yüzyılın sonuna doğru, Avrupa'da kralların otoriteleri artınca feodal monarşi tedricen zayıflamıştır. XVI. yüzyılda Roma'nın zayıflayan gücü karşısında krallar, tanrıdan yetki aldıklarını düşünerek papayı devreden çıkartmıştır. 1660'larda gelindiğinde İngiltere'nin haricinde,

Avrupa ülkelerinin birçoğu monarklar tarafından yönetilmekteydi (Roskin, 2009: 25-28). XVII. yüzyılda, İngiltere’de anayasal, ekonomik ve dinsel konularda çatışmalar baş göstermiştir. 1642-1648 İngiltere’deki iç savaş sonrası parlamentocular ve kralcılar karşı karşıya gelmiştir. Savaşın parlamentocular lehine sonuçlanması sistemin yönünü değiştirmiştir. Parlamento kurumsallaşmıştır (Bilik, 2012: 439-441). İngiltere’de modern partilerinin ilk temsili, Cromwell’den sonra krallığa geçen II. Charles zamanında görülür. II. Charles yerine geçecek kişinin seçilmesi tartışmaları 1681 yılına kadar devam etmiş ve buhrana yol açmıştır. Kral parlamentoyu feshetmiştir. İngilizleri iki siyasi parti çatısı altında bölünme yaşamıştır. Birinci parti, Tory partisidir. İkinci parti ise Whig partisidir. XVIII. yüzyılın sonlarında toplumsal sınıf burjuvaziye doğru evrilmiştir (Seignobos, 1960: 263). Siyasal katılımın artması ve parlamentonun kurumsallaşmasına koşut olarak, 1870 yılında Joseph Chamberlain tarafından Liberal Federasyon (Liberal Assocation) kurulmuştur. İngiltere siyasetinde, liberal ve muhafazakâr partilerden sonra kurulan bir diğer önemli siyasi parti, (The Labour Party) İşçi Partisi’dir. Sanayi Devrimi sonrası, işçi hareketi giderek önemli bir güç unsuruna dönüşmüştür. İşçi sınıfının bir çatı altında örgütlenmesi sağlayan ilk teşebbüs Chartist harekettir. 1848’e kadar devam eden bu Chartist hareket, bugün İngiltere’nin güçlü siyasi partilerinden biridir (Göktürk, 2016: 258).

Türkiye’de siyasi partilerin kökenini, Osmanlıdan devralınan parlamenter geleneğe kadar götürebilmek mümkündür. Türk toplumlarında kurulan ilk devletlerden itibaren meclis kavramı kullanılmıştır. Anayasal olarak parlamenter sistemin izlerini, XIX. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı siyasi sisteminde aramak mümkündür. Bu bağlamda, 1876 Kanun-i Esasi, ilk yazılı anayasasıdır. 1808 Sened-i İttifak, 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı gibi gelişmeler anayasal sürece geçilmesi kapsamında önem teşkil eden örneklerdir. II. Meşrutiyet sonrası birçok siyasi parti kurulmuştur. İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası, dönemin önemli siyasi partileridir. İttihat ve Terakki Partisi, Cumhuriyet’i etkileyen bir partidir. II. Meşrutiyet sonrası genel seçimler ilk kez 1908 yılında yapılmıştır. Mecliste çoğunluğu İttihat ve Terakki Partisi kazanmıştır. 1911 yılı ara seçimlerde Hürriyet ve İtilaf Partisi başarılı olmuştur. İttihat ve Terakki Partisi, ateşkes ilan edilene kadar siyasi çoğunluğu elinde bulunduran siyasi bir parti olmuştur (Teziç, 1976: 182). Mustafa Kemal Atatürk, 23 Nisan 1920 yılında milli iradeye dayanan Büyük Millet Meclisi’ni kurmuştur. Ülkenin kurtuluşu için hareket eden örgütler, meclis çatısı altında toplanmıştır. 9 Eylül 1923’te Halk Fırkası kurulmuştur. Dönemin koşulları

gereği, Halk Fırkasının haricinde kurulan siyasal partiler varlıklarını devam ettirememişlerdir (Haytoğlu, 1997: 48). 1945'e kadar mecliste tek parti yer almış, ilerleyen dönemlerde amaçları çerçevesinde tekrar siyasal partiler kurulmaya başlamıştır.

3. TÜRK SAĞININ DÜŞÜNSEL KÖKENLERİ

Türk sağ kültürünün siyasal ve ideolojik yapısının incelendiği bu bölümde, sağın temel ideolojileri kapsamında yer alan "Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık ve Liberalizm" gibi fikir akımlarının detayına inilerek, bu fikirler üzerinden yükselen ana akım hareketleri incelenecektir. Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan siyasal koordinat düzleminde merkezi bir role sahip olan Türk-İslam terkihi, Türk sağının özü haline gelmiştir. Ele alınacak tarihsel arka plan, Türk sağının anlaşılabilir kılınması adına sağın üçlü bileşimi haline gelen "vatan, millet, devlet" kavramları hakkında bilgi birikimini gerektirmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun geç dönemlerinde ortaya çıkan Türkçü-Turancı ve İslamcı fikir akımlarından aldığı veraseti günümüze kadar çeşitli tezahürlerde ortaya koyan sağın ideolojik umdeleri, "İslamcılık, Milliyetçilik, Muhafazakârlık ve Liberalizm" akımlarını irdelemek önem ihtiva etmektedir. Türk sağının parçaları konumundaki bu dört temel kavram incelenirken, kutsal toprak manasına gelen "vatan", seçilmiş halk olan "millet", beka ülküsünü tarifleyen "devlet", muhafazakârlık bağlamında "din", kapitalizm, bireysel özgürlükler ve haklar kapsamında "liberalizm" kavramları üzerinden şekillenen ilişki anlatılacaktır.

3.1. İslamcılık Fikri

Tarihin önemli kırılma dönemlerinde yalnızca iktisadi ve siyasi dengeler değişmekle kalmaz, fikirler de uyarlanmış olur. İslamcılık, Tanzimat'tan beri devam eden ve XVIII. yüzyıl Batı Aydınlanması karşısında "İslam Terakkiye" mâni midir? tartışmasıyla öne çıkan bir kavramdır. Bahse konu tartışmanın önemli isimleri, Şerif Mardin, Ali Suavi ve Namık Kemal gibi entelektüellerin yanında, II. Abdülhamit'tir. II. Abdülhamit'in Pan-İslamist politikaları ideolojik tartışmalara konu olmuştur. Panislamizm (İttihad-ı İslam) hareketinin temel amacı, Osmanlı Devleti, Batı'nın müdahalelerine karşı durabilmek için İslam'ın birleştirici gücünü yeniden alevlendirmek istemiştir. İslamcılığın bir gelenek olarak icadı ve ön milliyetçiliğin sağlam bir bileşeni haline dönüşmesi II. Abdülhamit dönemiyle olmuştur. Osmanlı'nın meşruiyet arayışına bir yanıt olarak nitelendirilebilen Panislamizm siyaseti, yalnızca II. Abdülhamit siyasetini değil, İttihat ve Terakkinin de siyasetini etkisi altına alan önemli bir akımdır. II. Abdülhamit meşruiyet arayışıyla Osmanlı halifesini dünyada görünür kılmak istemiştir. Dini argümanlar üzerinden

bütününüyle seküler dünya siyasasına oynamak olarak özetlenebilen bu yaklaşım, İttihat ve Terakkinin de gündeminde bir siyaset tarzı olarak yerini almıştır (Deringil, 1991: 52-62). Osmanlıcılık fikir akımının başarılı olamadığı ve istenen etkiyi sağlayamadığı görülünce, II. Abdülhamit, devletin bütünlüğünü İslamcılık ile sağlamaya çalışmıştır. Hilafetle tüm Müslümanları hükümetin idaresinde siyasi olarak bütünleştirmeyi denemiştir. Islahat Fermanıyla gayri Müslimlere eşit haklar tanınmış, fakat onların Avrupa devletlerinin himayesine girmeleriyle, iç ayaklanmaların yolu açılmıştır. Bu durumu tehlike olarak algılayan II. Abdülhamit, Müslümanlar için Osmanlıcılık fikir akımını destekler nitelikte İslamcılık ideolojisini geliştirmiştir (Davutoğlu, 1996: 1-44). II. Abdülhamit, bu akım ile Müslüman âlemini tek vücut kılmak istemiş, iç ve dış politikada çift taraflı olarak kullanmıştır. İç politikada, halkı çeperde kalmış bazı uyrukları İslam çatısı altında bütünleştirmeye çalışmıştır. Dini argümanları, kimlik duygusuna dayalı siyasi meşruiyetin pekiştirilmesi amacıyla kullanmıştır. Bu şekilde oluşturulmaya çalışılan devlete bağlılık siyasetine, ön milliyetçilik kavramı uygun düşmektedir. Dış politikada ise Rusya'nın Orta Asya ve Kuzey Kafkasya'da sürdürdüğü sömürgeci yayılma politikasına karşı, Avrupa içi dengelere uyumlu reel bir diplomasi yürütmüştür. II. Abdülhamit, diplomatik ilişkilerinde İslamcılığı merkezi dışında konumlandırmamıştır. Doğu'ya açılmayı hedef almıştır. Almanya ile reel-diplomatik bir ilişkilerini pekiştirmiş ve İngiltere ile rekabeti uluslararası seviyeye taşımayı amaçlamıştır (Akçura, 1976: 31-32).

XIX. ve XX. yüzyılın ilk yarısında farklı İslam bölgelerinde meydana gelen işgal karşıtı hareketler, dini unsurlar kadar ulusal eğilimleri de kuvvetlendirmiş, din ve ulus kavramları arasındaki ilişkiyi modern bir kapsamda fakat özünden ve geleneğinden koparmadan güçlendirmiştir. İslamcı söylemlerin bu yüzündeki temel değişimin sebebi ise hilafetin kaldırılması sonrasında tesis edilen "İslam Devleti" kavramının büyük ölçüde muğlak kalmasıdır. Diğer yandan, II. Dünya Savaşı sonrası koşullarda Marksist-sosyalist etki ile enternasyonal ölçekte yükselişe geçen "ümmeçilik" söylemleri, devlet, toprak, ulus gibi kavramların din için vazgeçilmezliğini zayıflatmıştır. Batının, Müslümanlar ve İslam Devletleri üzerinde artan baskısı her alanı işgal etmeye başlarken, İslamcı söylemlerin oluşmasına etki eden bu kabullerin iki noktada merkezileştiği görülür. Şöyle ki, Avrupalılaştırmanın meşrulaştırılması, pratik ve pragmatik olanın tarihi ve felsefi olanı büyük ölçüde aşındırmasıyla sonuç bulmuş, "din-ü devlet" ve "mülkü millet" kavramlarını tehdit altına almıştır. Modernleşme döneminin Müslüman aydınları müdafî bir ruh halinde fikirlerini ileri sürmüş, bu durum kendi kendilerinin tasfiyesine sebebiyet vermekle birlikte

İslamcı söylemlerin oluşumu ve mantalitesi açısından önemli bir konudur (Kara, 2021: 37-38).

Batı merkezli siyasi amaçlar doğrultusunda değişime zorlama teşebbüsleri ilim ve fikriyatın ötesinde siyasi amaçlıdır. Fikrî, siyasi, ahlaki ve sosyal bir akım olarak İslamcılık kronolojik olarak üç ayrı dönemde sınıflandırılmaktadır. 1856-1924 dönemi ilk nesil İslamcılar için, dönemin başlangıcı 1856 Islahat Fermanı'nın ilanına işaret eder. 1924 tarihi önemi açısından İslamcılar hem siyasal hem de kurumsal düzeyde Osmanlı İmparatorluğu ile tasfiyesine tekabül etmektedir. Bu kapsamda, Şeriye ve Evkaf Vekaleti yerine Diyanet İşleri Riyaseti ihdas edilerek, hilafet kaldırılmıştır. Ayrıca, bu dönemde İslamcı düşüncenin yasaklanması, öncülerinin bastırılması, Takrir-i Sükûn kanunları ve İstiklal Mahkemeleriyle toplumun baskılandığı bir dönemi resmeder. 1950-2000 dönemi arası ikinci nesil İslamcılar, yeni bir toplum ve devlet tasarımıyla hareketle kendi seleflerinden farklı olarak kurucu bir misyonla çıkış yapmışlardır. Bu misyon, yalnızca İslami bir devleti değil, cahiliye toplumuna karşı İslam toplumunu kurma iddiası ve amacındadır. 1950 ile başlayan dönem, Türkiye'nin çok partili hayata geçişini ve Hint yarım kıtasındaki Müslümanların ilk kez Pakistan adıyla bir İslam devleti kurdukları dönemi (1947) gösterir. Sosyal açıdan tüm İslam dünyasında ve özellikle Türkiye'de sosyal göç hareketliliğinin ivme kazandığı bu dönemde, kırsal kesimlerden kentlere kitlesel göçler başlar. Temel sav, yalnızca devlet eliyle toplumun İslamileştirilmesi değildir. Devlet ve kurumların yanında tüm kültürel ve toplumsal yapıların İslamileştirilmesidir. Bu dönemdeki İslamcılarının etkinliklerini açıklayan kavram ise İslami harekettir. Güçlü ulus devletler, Soğuk Savaş dönemine ait çatışmacı kültür, otoriter ve totaliter rejimler, monolitik toplum siyasi olanın merkeze alınıp özel, sosyal ve sivil olanın geri planda bırakılması gibi algılar dönemin tetikleyici faktörleri arasında sıralanabilir. 2000 yılı sonrası üçüncü nesil İslamcılar için, dönüştürücü, bireyin merkeze alındığı, çoğulcu toplum ve sivil inisiyatif tanımlamaları yapılabilir. Kentleşme sürecinin tamamlanması, küresel vizyonun İslamcılar üzerindeki etkisi dönemin özelliklerine işaret eder. Politik merkezîyetçilik geri planda bırakılmıştır. Kurumsal ve politik olanın önem ve gerekliliği kapsamında; bireysel tercihler, yeni cemaat yapıları, etnik kimliklerin ifade ve temsiline yönelik çoğulcu kamusalılık, sivil inisiyatif ve aşağıdan yukarıya doğru gelişen bir İslamlaşma süreci olduğunu söyleyebiliriz. Dönemi etkileyen iki ana faktör, kentleşme süreci ile ülkeleri ve kültürel yapıları etkileyen küreselleşme ve Türkiye için Avrupa Birliği (AB) üyeliği süreci olarak sıralanabilir. İslamcılara göre, İslam dünyası silkinerek

dinin özüne, asıl kaynakları olan Kur'an ve Sünnete, Selef-i Salih'in doğru yoluna dönerse, cihad ruhuyla sömürgeciliğe, Batının saldırılarına karşı koyarsa ve akabinde İslami temelde geniş kapsamlı bir reform hareketine girişirse, yine bağımsız, onurlu, özgür ve görkemli günlerine dönebilecektir, bu itibarla yeryüzünde adalet, iyilik, hayır ve ilerleme temelleri üzerinde yükselen bir medeniyetin kurulabileceğini savunurlar (Bulaç, 2021: 48-63).

Cumhuriyet dönemi, İslamcılığın dönüşme sürecine işaret eden bir dönemi resmeder. Dönemin önemli düşünürlerinden Necip Fazıl Kısakürek, İslam'ı "milliyetçi-muhafazakâr" söylemle birleştirmiş ve Türk milliyetçiliğinin İslamileşmesine katkıda bulunmuştur. Bu seyirde, Türk İslamcılığının muhafazakârlık, anayasacılık, liberal anayasacılık, milliyetçilik, medeniyetçilik ve modernite eleştirileri gibi ideolojik duraklardan geçerken Sünni çizgisinden kopmadığı görülür. Değişim ve süreklilik unsurlarının merkezini medeniyet kavramının oluşturduğu noktada, İslamcı aydınların modernite ile kurduğu sıkıntılı fakat süreklilik gösteren ilişkisi İslamcılığın bağımsız bir entelektüel çizgi oluşturmadaki sancılılarıyla açıklanabilir. Türk İslamcılığının Sünni karakteri ve Osmanlı-Türk Sünniliğinin devlete verdiği aşkın değer İslamcılığın, Osmanlı-Türk modernleşmesinin paralel bir uzantısı olarak ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde beklenen İslami anlayışı bulamayan İslamcılar, milliyetçi söylemleri içselleştirmişlerdir. Bu ilişki ağı gerek klasik İslam düşünce geleneğinde gerekse de çağdaş İslamcı söylemlerde devleti, ümmet ve şariat çatısı altında aşkın devlet anlayışıyla şekillendirmiştir (Duran, 2021: 129-130). İslamcılık düşüncesi, modernleşme hareketlerinin beraberinde getirdiği bazı fikir, kurum, uygulama, tavır ve yaşama biçimlerine din-gelenek merkezli olarak karşı çıkmaktadır. Bu doğrultuda cihad kavramı, küffara, sömürgecilere karşı direniş manasında yeniden yorumlanmıştır. İslâm, ilmî-fikrî direnç odakları oluşturur, Müslüman halkın hissiyatını kuvvetlendirir. Bu fikir, kurum ve uygulamalara uyum sağlamaya çalışır. Batı medeniyeti hem bir düşman hem de taklit merci olarak görülür. Batı'nın mücadele ve takip edilmesi gereken bir dünya görüşü olarak görülmesi bu döneme tekabül etmektedir (Kara, 2013: 17).

Türkiye'de sol siyaset özelinde kullanılan jargon, "dincilik ve milliyetçilik" kavramlarının bir arada kullanımı üzerinden yükselmiştir. Milliyetçilik ve din arasındaki ilişki, insanlığın varoluşundan itibaren derin bir manaya sahip olmuş ve milliyetçi tasavvurun şekillenmesine kaynaklık etmiştir. Dinin dönüştürülme pratiğinde etkili olan milliyetçilik

ideolojisinin ana teması, kutsallığın sekülerleştirilmesidir. Milliyetçilik perspektifinde kutsallık ve ilahiyat, modern bir çerçevede aşkınlıkla karşılanır. Milliyetçiliğin transformasyon sürecinde mitleri, dinsel ritüelleri taklit ettiği, kendine kutsal merkezler ve ruhani tapınaklar icat etmesi sürecin karakteristik olgularıdır (Bora, 2021: 97-98). Fransız İhtilalinin laik döneminde milletin aşkın bir biçimde kutsallaştırıldığı, dünyevi atmosfere büründüğü evrede milliyetçi düşünce modernist devrimciliğin üst noktasında dinvari bir hüviyet kazanır. Kardeşlik-eşitlik-özgürlük terkipteki kardeşlik umdesinde, evrensel kardeşliğe hitap edilmektedir. Jakobenizmin tesirinde, İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesinin sivil aforoza dayanak oluşturan ulusal bir ilmiyal işlevi görmesiyle patriyotizme doğru bir evrimle yaşanmıştır (Hayes, 2011: 83).

Komünizm ve sol karşıtlığı, İslamcılığın Türk sağıyla kesiştiği en önemli noktayı oluşturur. Soğuk Savaş bitene kadar mühim bir tehlike olarak addedilen komünizme karşı mücadele, Nurettin Topçu, Neci Fazıl Kısakürek ve Sezai Karakoç gibi düşünürlerin sıkça dile getirdikleri bir husustur. Din ve milliyetin düşmanı olarak görülen komünistlerle mücadele için tedbirler alınması gerektiği vurgulanır (Kısakürek, 1993b: 148-149). İslamcıların muhafazakâr ideoloji ile kurduğu bağ ortak bir dil noktasında meşrulaşırken, diğer taraftan Batılılaşmanın ileri evresi olarak kabul edilen solculuğun pozitivist dokusuna yöneltilen tepkilerden beslenir. İslamcı ideolojinin 1980'lerde nispeten, 1990'larda ise önemli derecede muhafazakâr ideolojiden billurlaşmaya başlaması, Türk siyasal düzeni için sol ideolojinin tehlike olarak görülmesi görüşünden vazgeçilmesiyle de ilişkilidir. İslamcılık ve muhafazakârlık eklemlenişinin sıkıntısız bir süreç olduğu söylenemez. Şöyle ki, muhafazakârlığın İslamcılığa açtığı alanda, Batıcı reformlara karşı muhafazakâr-İslami bir direniş söz konusu olurken, beklenen inkılabın ve devletin otoriter karakterinin zorlandığı görülür. İslamcılığın milliyetçilikle kurduğu ilişki, Cumhuriyet dönemi laik reformların İslam'ı kamusal alandan uzaklaştırdığı ve İslamcı muhalefetin kalktığı yıllarda milliyetçilik ideolojisine doğru yönelimin başlaması yönünde ilerlemiştir (Duran, 2021: 134-135). Klasik anlamda İslamcılık düşüncesinin modern bir siyasal düşünce akımı olarak İslamcılığa dönüşmesi, ilk aydınlar geçiş bunalımının yaşandığı ortamda ulus ve ulusçuluk meseleleriyle uğraşırken, millet kelimesinin cemaat anlamında kullanılmaya başlamasıyla şekillenmiştir. Etnik açıdan millet, toplumsal bir kimlik unsuru olarak düşünülürken, toplumu kurmaya, düzenlemeye ve tesis etmeye yarayan siyasal kimlik meselesinde İslamiyet'e konum açılmıştır. Etnik ve ırk unsurlarına dayalı milliyetçilik için ise kavmiyetçilik kavramı kullanılmıştır. İslamcılığın ayrışmaya başladığı dönemde, İslam

milleti çatısı altında milliyetçilik projesi, Türk kimliğine dayalı ulusçuluk projesine karşı sahil bir milliyetçilik unsuru olarak savunulmuştur (Bora, 2021: 113). Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden itibaren Cumhuriyetin kuruluş evresine geçişle birlikte birçok aydının fikri müdahalede bulunduğı söylenebilir. Önemli bir kesimi İslamcı olan Türkçüler, din ile milliyetçilik arasındaki gerilimli hattı, dini, ulusun temel unsuru olarak tanımlamaya çalışarak esnetmeye çalışmışlardır. İslam'ın medeni değerlere uyumluluğunu tekrar tesis etme amacıyla muasır İslam Türklüğünü arama yolunda olunmuştur. Dinin toplumsal yaşamın bir tabakası olarak konumlandırılması hususu, kutsalın toplumsallaştırıldığı modernist toplum mühendisliğinin bir sonucudur (Mert, 1994: 69-71). İslami kimlik meselesinin Millî Mücadele döneminde de gündemi önemli ölçüde meşgul ettiği ve birçok yörede Müdafaa-i Hukuk gruplarının İslam milletini seferber etme amacıyla girişimlerde bulunduğı görülür (Gökalp ve Georgeon, 1990: 30). Kimlik inşası konusunun devam ettiği ortamda, Misak-ı Milli ve sonrasında Lozan Anlaşmasında "Osmanlı İslam Çoğunluğu" ifadesi yer almıştır (Aydın, 1993: 239). Cumhuriyeti ilan eden kanunun ikinci maddesinde yer aldığı üzere, "*Türkiye Devletinin dini, Din-i İslam'dır*" ibaresi eklenmiştir. Yeni Türk kimliğinin bir tarafı vatandaşlık ve siyasi-hukuki bağları gün yüzüne çıkarırken, yalnızca dini değil bütün köken ve kimlik unsurlarını dışlamıştır. 1930'lu yıllarla baskınlaşan diğer yüzün, kimlik ve köken kisvesi altında ırkçı bir dil-tarih kurgusuna dayandırıldığına tanık olunur. Türkiye Cumhuriyeti devletinin, dini, kimlik politikasından bütünüyle dışlayamadığı görülür. Kemalizm'in modernleşme çabasındaki hâkim anlayış, dini tarihe gömülen bir çağ dışılıktan azade, her şey gibi modernleştirilmesi gereken bir olgu olarak tanımlamaktadır. Hurafelerden arındırılmış din, ancak bu şekilde toplumsal vicdanı ve ahlakı düzenleyecek bir kurum olarak vazifesini yerine getirebilir görüşüyle, dinin de modernleşmesinin gerekliliğı vurgulanır. (Bora, 2021: 117-118). Uluslaşma ve modernleşme sürecindeki sembolik revizyonlar; camilerde oturma sıralarının konulması ve ayakkabısız girme, Kuran'ın Türkçeleştirilmesi, akabinde ezanın Türkçeleştirilmesi gibi pratikler, dinin farklı bir eksende konumlandırılarak millileştirme projesi bağlamındaki uygulamalardır (Bozkurt, 1967: 263). Türk milliyetçiliğı ve kimlik inşasının bir başka vechesi, milliyetçiliğın dini ikameye yönelik yorumudur. Cumhuriyet dönemi ideolojisi, akla ve kalbe hitap eden değerler bütünü yaratabilmek milliyetçilik vasıtasıyla gerçekleşmiştir şeklinde tefsir edilmiştir (Mardin, 1991: 142). Dolayısıyla milliyetçiliğın, kutsallığı sekülerleştirme görevi çaba gerektiren bir durum olmuştur. Türk milliyetçiliğı ve olmazsa olmaz bir değer kaynağı ve imge olarak betimlenen İslamcılık arasında ortak köklerin örtük etkisi net bir biçimde görülür. Bir başka deyişle, resmi

milliyetçi söylemde dini simgelerin süs ve seremoni ihtiyacına binaen bolca kullanıldığı ve dini geleneğe başvurulduğu görülür (Mert, 1994: 80). Devleti kutsal sayan kadim Türk töresi ile geleneksel din bilinci arasındaki sıkı bağın devlete ve millete hizmet, dine hizmet mefhumlarıyla eşdeğer kılınarak manalandırılması, Türk siyasal geleneği için milli terbiye ve talimin temel esaslarından olmuştur. Sekülerleştirmenin çarpıcı örneklerini sunan ordu, "*Türk-Tanrının has askeri*" benzetmeleriyle aşkın bir değerle tasvir edilmiştir (Bozkurt, 1967: 335).

Cumhuriyet döneminde Türkiye'de etkili olan dini hareketlerin başını Nurculuk hareketi çekmektedir. Hareketin önderi olan Said Nursi'nin bütün eserlerini bir çatı altında toplayan Risale-i Nur Külliyyatının öğretileri çerçevesinde şekillenen Nurculuk, "hizmet-i imaniyeyi" merkez alarak iman ve Kur'an hakikatlerinin ilmi ve mukni gerekçelerle anlaşılmasına hizmet etme amacıyla olan bir harekettir. Kemalizm'in modernleşme ve ideal toplum anlayışına proaktif bir tepkisel duruş sergileyen Nursi, moderniteye geçiş sürecinde aklı karışan kitlelere kavramsal ve zihinsel anlam haritası olmuştur (Yavuz, 2021: 264). Kemalizm'in ulusal ve laik bir toplum inşa etme hedefine pozitif yönlü bakmayan Nursi, bu sebeple siyasetten uzaklaşarak, eserlerini iman esasları, din hükümleri, İslami bilincin ve kimliğin korunması konuları ekseninde şekillendirmiştir (Mardin, 2015: 235-240). Bu bağlamda, Müslümanların temel problemlerine dikkat çekerek çözüm yolları öneren Nursi, İslam aleminin temel problemleri olarak cehalet, istibdat, yeis, enaniyet, zaruret ve itilaf kavramlarını gündeme getirmiş ve Müslümanlara ümitsizliğe kapılmadan baş etme önerilerini sunmuştur. Meşruiyet ve hürriyet kavramlarının altını önemle çizen Said Nursi, İslam aleminin mevcut potansiyelinin ancak ferdi ve siyasi özgürlüklerin sağlanmasıyla mümkün olacağını vurgulamıştır. Dolayısıyla Nursi'nin barış ve toplumsal adaletin sağlanması için özgürlük ve demokrasiyi koşul saydığı yorumlanabilir. Kemalizm'in aksine, Batılılaşmadan modernleşmeyi, İslam'la akıl ve bilimi bağdaştırmanın mümkün olacağını savunan Nurcular da Kemalist elitler tarafından tehdit olarak algılanırlar. Çok Partili düzene geçişten sonra siyasete olan bakış açısında esneklik oluşan Nursi, CHP'ye karşı DP'yi desteklemiş ve savunduğu meşveret, anayasa, meclis, meşruiyet temalı fikirlerine benzer söylemler üretmiştir (Yavuz, 2021: 265-288).

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde İslamcı düşüncenin ve hareketin gelişimini anlayabilme açısından önem ihtiva eden İslami hareket, Millî Görüş Hareketi'dir (MGH). Fikri temelleri Erbakan tarafından atılan MGH, 1969'da Bağımsızlar Hareketi ile başlamış ve

Millî Nizam Partisi (MNP) ismiyle partileşmiş bir İslamcı ideoloji ve siyasi akımdır. Erbakan, kendilerini "millî" olarak konumlandırırken, diğer siyasal partilerin "gayri millî" görüşü temsil ettiğini ifade etmiştir. Erbakan'ın söylemindeki "millî" sıfatı, "ulusal" olmaktan daha çok "ümmeî" bir mana taşımaktadır (Çakır, 2021: 544-545). Avrupa'da göçmen işçiler arasında faaliyet yürütmek amacıyla kurulan dernekler "Millî Görüş" adını almıştır. Bu kurumların çatı örgütlenmeleri "Avrupa Millî Görüş Teşkilatları" (AMGT) olarak isimlendirilmiştir. 1990'lı yılların sonlarına doğru gelindiğinde AMGT ismi, "Millî Görüş İslam Topluluğu" olarak değiştirilmiştir. Avrupa'da AMGT, 1970'lerde "Akıncılar" ve 1980 sonrası "Millî Gençlik Vakfı" gibi gençlik örgütlenmeleri, dernek ve vakıflar bünyesinde faaliyet göstermişlerdir. Millî Görüş Hareketi, sırasıyla Milli Nizam Partisi (MNP), Milli Selamet Partisi (MSP), Refah Partisi (RP), Fazilet Partisi (FP) ve Saadet Partisi'ni (SP) kurmuşlardır (Baykal ve Çaha, 2021: 150-154).

MNP, 20 Mayıs 1971'de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Sonrasında 11 Ekim 1972 tarihinde MSP kurulmuş ve dönemin koşulları gereğince 26 Ocak 1974'te CHP ile koalisyon imza atmıştır. "Ahlak" ve "Maneviyat" sloganıyla muhafazakâr-İslamcı bir perspektif çizen MSP, iktisadi alanda devletçiliği öne çıkarmıştır. "Ağır Sanayi Hamlesi" sloganıyla ulusal kalkınmacı bir anlayışı benimsemiştir. (Çaha ve Baykal, 2017: 797-803). CHP ile kurduğu koalisyonda diğer sağ çevrelerin eleştiri ve tepkisine maruz kalan MSP, 31 Mart 1975'te Adalet Partisi (AP) lideri Süleyman Demirel başkanlığında kurulan I. Milliyetçi Cephe (I. MC) koalisyonunda Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ile birlikte sağcı bir ittifakta yer almıştır. II. MC koalisyonunda, AP ve MHP ile birleşmiştir. MSP, her iki koalisyon döneminde bürokrasi ve teknokraside dindar bir kadrolaşmaya gitmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nı işlev ve icra bakımından ihya etme amacında olmuştur. Tekelci sermayeye karşı önemli devlet yatırımları yapmıştır (Çakır, 2021: 547). 12 Eylül 1980 darbesinin sonrasında siyasal partilere izin verilmesiyle, 19 Temmuz 1983'te RP kurulmuştur. 20 Ekim 1991 genel seçimlerinden başarıyla çıkan RP, seçimlere Alpaslan Türkeş'in Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve Aykut Edibali'nin Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) çatısı altında sağcı bir ittifakta yer alarak girmiştir. 1991 seçimleri MGH'nin ideolojik çizgisine gölge düşürürken, diğer yandan önünü açmıştır. 1990'lı yılların ortamında RP'nin değiştiği yönünde söylemler vuku bulmuş ve bu değişim parti içerisindeki "gelenekçilerin" İslamcı olarak kalmak istedikleri, "yenilikçilerin" liberalleşme arayışındaki kutuplaşma ile kendisini göstermiştir. 27 Mart 1994'te Erdoğan başkanlığında yenilikçi grup, yerel seçimlerde başarı yakalamıştır. 1994 yerel seçimleri,

RP'nin büyük kentler merkezli bir hareket olduğunu öne çıkarmıştır. 28 Şubat 1997 post modern darbe sonrasında 16 Ocak 1998'de Anayasa Mahkemesi tarafından siyasi partilerin kapatılması kararı alınmasıyla RP kapatılmıştır. Necmettin Erbakan başta olmak üzere bazı yöneticilere siyaset yasağı konulmuştur. Tedbirini 17 Aralık 1997'de yedek olarak Fazilet Partisi'ni (FP) kurarak alan Millî Görüşçüler, RP kapatılınca FP'ye geçiş yapmışlardır. Recai Kutan liderliğinde örgütlenen FP, demokratikleşme ve sivilleşme doğrultusunda Turgut Özal misyonunda ilerleyeceğini belirtmiştir (URL-124, 1998). Yenilikçiler, parti yapısında ve ideolojisinde bazı değişiklikler talep etmiştir. 2000 yılında FP Kongresi'nde genel başkanlığa Abdullah Gül'ü aday göstermişlerdir. Abdulkadir Aksu, Cemil Çiçek ve Ali Coşkun gibi isimler, Yenilikçiler grubuna destek vermiştir. Fakat, Erbakan tarafından desteklenen Recai Kutan kongreyi kazanmış ve FP liderliğini tekrar elde etmiştir. (Özbudun, 2006: 546). İki kutup arasındaki ilişkiler kongre sonrasında daha da kötüleşmiştir. CHP lideri Deniz Baykal ile Abdullah Gül arasında yapılan görüşmenin ardından, FP gelenekçileri, Abdullah Gül, Bülent Arınç ve Abdüllatif Şener gibi diğer yenilikçilerin Parti Disiplin Komitesine sevk edilmesine karar vermişlerdir (Yeşilada, 2002: 69). 2001 yılında FP, Anayasa Mahkemesi tarafından RP'nin kapatılmasına benzer nedenlerle kapatılmıştır. Kapatma kararıyla, Yenilikçiler grubu, kendi değerlerini doğrultusunda yeni bir siyasi parti kuma çalışmalarına başlamışlardır (Boyras, 2011: 152). 20 Temmuz 2001'de tekrar Recai Kutan'ın genel başkanlığında örgütlenen gelenekçiler Saadet Partisini kurarken, yükselişe geçen yenilikçiler 14 Ağustos 2001'de Erdoğan başkanlığında Adalet ve Kalkınma Partisi'ni kurmuşlardır (Çakır, 2021: 573-574).

Millî Görüş Hareketinin İslamcılık perspektifi, modernleşme konusuna kültürcü bir bakışla Kemalist'tir. Devlet, batıcı seçkinlerin elinden kurtarılsa toplumun kurtuluşu ve devlet-millet kaynaşması gerçekleşecektir. Dolayısıyla, toplumdaki kimlik ve çıkar farklılıklarının gerçek değil, batıcı seçkinlerin manipülasyonu sonucu olduğu savunulur ve İslamcılık dışında bütün siyasi pozisyonlar yapaylıkla özdeşleştirilir. Millî Görüş İslamcılığında, İslamcılar kendilerini toplumun gerçek temsilcileri olarak gördüklerinden ve toplumun ne istediğini bildiklerini iddia ettiklerinden dolayı ayrıca dinleme gereği olmadığını belirtirler. Bu meyanda, siyasete gerek görülmez ve Kemalizm'deki gibi toplumun siyasete katılımı merkezin kurulmasıyla değil, siyaset üstü bir anlayışın yeniden tesis edilmesi ile mümkündür (Baykal, 2021: 43-51). Dolayısıyla, Kemalizm tipi demokrasi, toplumun iradesinin ifadesi olarak değil, dönüştürülmesi olarak tarif edilir. İslamcı ideolojinin topluma bakışı ve örgüt anlayışında, ülkenin kendi insani ve ekonomik

gücü ile kalkınabileceğine inanılır. Geleneksel değerlerini koruyarak ve arkasına tarihinin verdiği kuvveti alarak daha hızlı adımlarla yürünebileceği savunulmaktadır. Bu misyon, Erbakan şahsında tekelleşmiş bir anlayıştır. Örgüt, üyelerin fikirleriyle harekete katılacak bir oluşum değil, emir-komuta zincirinin halkaları ve parti genel merkezinin temsil ettiği mutlak doğrunun aktarıldığı bir eğitim kurumudur. İslamcılık, harekete katılanların örgüt hiyerarşisine itaatkâr davranmalarını bekler. Aksi yönde, çoğulculuk vuku bulacaktır, bu da İslamcı liderlere göre birliğin bozulması ve misyonun zarar görmesiyle aynı anlamı taşır (Çınar, 2021: 174-175).

1970’li yılların son zamanlarına kadar direnen İslamcılık akımı, milliyetçi-muhafazakâr yönde ilerlemeyi sürdürmüştür. Dönemin İslamcılığı, anti-komünist seferberliğin etkisinde, etno-dinsel toplulukları koruma güdüsü etrafında belirmekteydi. İslami kimlik olarak, etno-dinsel topluluğu yücelten, şoven ırkçı damarı kuvvetli bir ethosu yeniden tesis etme amacı hâkimdi. 1960 ve 1970’li yıllarda İslamcılığın düşünsel seviyedeki farklılığı, Türk-İslam çizgisinde İslam’ın baskınlığına dair şerhler koymaktan öteye gidememiştir. Ancak 1970 ve 1980’ler dönümüyle netleşen kapsamlı bir ilerleme sürecinde milliyetçi-muhafazakâr alanın dışında bir adres olarak gösterilebilecek konuma ulaşmakla birlikte o adresin de salt şahsına münhasır olduğu net değildir. Sadece bazı unsurlar dışında halen milliyetçi-muhafazakâr rotanın tesiri altında olduğunu söylemek mümkündür (Bora, 2021: 132).

1980 sonrası dönemde demokratikleşme ve liberalleşme yönünde başlatılan hamleler sonucunda siyasal ve kamusal alanda temel hak ve hürriyetler, sosyal-sivil özgürlükler ve din-etnik kimlik bağlamında önemli bir değişim ve dönüşüm yaşanmış, dahası kamusal alana birçok yeni değer ve grup dahil olmuştur. Kamusal alanda İslam’ın yükselişe geçmesi Cumhuriyet rejimine karşı bir tehlike unsuru olup-olmadığına dair tartışmaların yükselmesine yol açmıştır. Birçok İslam ülkesinde siyasal sistemlerin karşısında muhalefet odağı olarak görülen İslam, İran ve Afganistan gibi ülkelerde güçlü bir konuma ulaşmış, Tunus, Fas, Sudan, Cezayir ve bazı Ortadoğu ülkelerinde rejimi sarsan nitelikte siyasal bir oluşum haline dönüşmüştür. İslam, Türkiye’de seküler sistemle bağlantı içerisinde bir gündem oluşturmuştur (Çakır, 2017: 228-246).

1980’li yıllara doğru İslami kesimler arasında iki hususun üzerinde önemle durulmuştur. İlk husus, İslam’ın kamusal alana dahil edilerek, kamudaki kurumların İslami bir niteliğe bürünmesi ile talep bulmuştur. İkinci husus, Müslümanlık anlayışının yerel sınırları aşarak "İslam Alemi" fikrine ulaşılmasıyla sonuç bulmuştur. Milli Selamet Partisi’nin (MSP)

"İslam Ortak Projesi" ile İslam Alemi söylemi kullanılmaya başlamıştır. Bu söylemin, merkez sağ liderlerinin tesis açılışlarında "*ülkemize ve İslam alemine hayırlı olsun*" ifadeleri ve ilerleyen yıllarda DSP'nin iktidarda olduğu dönemde Bülent Ecevit tarafından da bazı zamanlarda kullanılması, söylemin Türk siyasetinde ulaştığı etkin noktanın görüngüsü açısından dikkat çekicidir. Özellikle 1970 sonrası İslam'ın kamusal alanda yükselişi milliyetçi-muhafazakâr anlayışın ulus ötesi bir anlayışa evrilmesine neden olmuştur. Bu evrilmede rol oynayan MSP, milliliği temel alan Millî Görüş çizgisi safında yer almasına karşın "İslam Ortak Pazarı" söylemiyle Türkiye'nin bilinç altına İslam Dünyası ülküsünü kodlamıştır (Bozkurt, 2013: 99-100). Batıya kuşku ve mesafe ile yaklaşılan yönlerin Batıdan İslam Dünyası'na çevrilmesini mümkün kılan anlayış, ilk olarak MSP ile şekillenmiş, ilerleyen yıllarda cemaatleri de kapsayacak biçimde bir yayılım göstermiştir. İslam anlayışı, İran İslam devrimiyle daha derinlik kazanmış ve milli değerler üzerinden yükselen İslam anlayışının ümmetçi bir siyasal düzlemde konumlanmasına yol açmıştır. Söze konu olan dönemde, dünya genelinde yaygınlaşan iktisadi ve siyasal liberalleşmenin genel anlamda Türkiye'yi, özel anlamda ise İslami kesimleri etkisi altına aldığı görülür. Bu etki, İslam dünyasından oluşan bir dünya tasavvurunun küreselleşme tasavvuruna kavuşmaya başladığı yörüngede İslami kesimleri batıyı anlama ve gelişmiş olan değerleri sahiplenme noktasına ulaştırmıştır (Çaha, 2021: 477).

1990'lı yıllar sonrası Batı demokrasisindeki çoğulculuk, hukukun üstünlüğü, uzlaşma gibi değerlerin anlaşılmaya başlamasıyla bu değerler İslam tarihindeki kurumlar ve uygulamalarla temellendirilmiş, bir nevi İslami bir kimlik statüsü kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu çaba, Batının olumlu değerlerinin farkındalığını oluşturmuş ve batı anlaşıldıkça ön yargılardan arınmış ve İslamileştirilmiş bir anlayış çizgisinde ilerlenmeye başlanmıştır. Bu dönüşümün yaşanmasında liberalizm etkili olmuştur. İslami kesimlerin çoğulcu toplum arayışları noktasında öncelikle İslami grupları kategorilendirmek önemlidir. Bu kapsamda, cemaatler, tarikatlar, siyasal gruplar ve bağımsız gruplar olarak sınıflara ayırabileceğimiz kademede, tarikatlar dışındaki grupların hemen hemen büyük bir kesimi Cumhuriyet dönemi ürünü olarak yorumlanabilir. Cumhuriyet dönemi ile kamusal alanın dışında bırakılan din, cemaat liderlerinin çabalarıyla gizli bir şekilde küçük gruplar arasında yaygınlaştırmaya çalışılmıştır (Mardin, 2015: 193-213). Said Nursi ve Süleyman Tunahan gibi İslam alimleri materyalist akıma direnç bağlamında çaba sarf etmişlerdir. Said Nursi Kuran'ın felsefi yorumuna müstenit Risaleler yayınlamış, Tunahan ise Kuran okumayı yaygınlaştırma amacında olmuştur.

İslamcılık 1960'lı yılların sonuna doğru ortaya çıkan Millî Görüş geleneğiyle oluşmuş, merkez sağ ve sol siyasete karşı duruş sergilemiştir. Bağımsız gruplar 1980 sonrası entelektüel ortamın tesirinde faaliyet göstermişlerdir (Mardin, 2011: 79-93). 1980 sonrası Türk siyasal hayatında önemli bir arayış ve farklılaşma trendinin yükseldiği ortamda yeni gruplar oluşum göstermeye başlamıştır. Bu dönemde İslami grupların literatürüne sivil toplum, liberal İslam, demokrasi, kadın hakları, Kur'an meali gibi kavramlar ve değerler dahil olmuştur. Bahsedilen hususlara müstenit, Turgut Özal ile başlayan liberalleşme süreciyle birlikte liberal Batıya doğru yönelim başlamıştır (Aral, 2001: 72-88; Çakır, 2017: 82-100; Sarıbay, 2014: 181-209). Dünya genelini tesiri altına alan liberalleşme rüzgârı, Türkiye'de sisteme yönelik tartışmaların gündem oluşturmaya sebebiyet vermiştir. 1980 sonrası, liberalizm, katılımcı demokrasi, sivil toplum, insan hakları gibi kavramlar tartışılmaya başlamıştır. Dolayısıyla, 1980 sonrası dönemde İslami kesimler arasında çoğulcu-pragmatik-reddiyeci olarak tasvir edilebilecek bir tutumun geliştiği ifade edilebilir.

İslamcılardan, Türkiye'deki sistemin çoğulculuk ekseninde sosyal bir sözleşme temeline oturtulması yönünde iki görüş sunulmuştur. İlk görüş, herkesin inancında özgür olması, karşılıklı can ve mal emniyetinin teminat altına alınması ve ortak Medine savunmasını içeren Medine Vesikası modelidir. Hukuk tarihinin ilk yazılı anayasası niteliği olan Medine Vesikası, idari, iktisadi, kültürel ve sosyolojik açılardan dikkat çekici ve tarihi önceliği olan bir metindir (Yaman, 2021: 514). İkincisi ise, RP'nin Osmanlı'daki sisteme benzeyen çok hukuklu ve milletli bir sistemi referans alan ve her kesimin kendi inanç esaslarından oluşan hukuk sistemine dahil bir şekilde, kendi siyasal ve sosyal işlerinin kendileri tarafından düzenlenmesini savunan görüştür. Bu noktada, sistemin köklü bir değişime uğramasından ziyade, sistem için inançlarını hür bir şekilde yaşamak isteyen kesimlere alan açmak isteyen İslamcılar, tasavvur ettikleri model çerçevesinde Türkiye'yi yeniden şekillendirmek istemişlerdir. İslam'ın tarihsel ve teolojik referansında çoğulcu bir modelin mevcut olduğunu ve İslami bir iktidarın bütünüyle totaliter teokratik bir model olamayacağını belirtmişlerdir (Çaha, 2021: 485). RP'nin 1995'e kadar siyasal bir bildiri niteliği kazanmış olan "Adil Düzen" söylemi bu kapsamda değerlendirilebilir (Çakır, 1994: 132-135).

İslamcılar, ekonomik modelde, yeniden dağıtımcı bir adalet anlayışını inşa etmeyi hedeflerler. Bu perspektifle, sosyal demokrasinin üçüncü dünyacı reaksiyoner duruşunu

sergilemiştir. Bu kesimin savunusu olan bu üç modelin de özünde çoğulcu toplum projesine sempatik yaklaşan bir anlayış yatmaktadır. Bu bağlamda İslamcı kesimler, demokrasinin çatısı altında ılımlı bir sistemin kendilerine daha çok hizmet edeceğinin bilincinde sistemle didişmekten uzak durarak, sistemin sunduğu olanaklardan fayda sağlama yoluna gitmişlerdir. Nurcu, Işıkçı, Süleymancı gibi cemaatlerin yanında bazı tarikatların da merkez sağ siyasal partilerini desteklemelerinin nedeni burada gizlidir. Otoriter özellikleri olan teokratik bir yönetim sistemi yerine, faaliyetlerine olanak sağlayan ılımlı bir demokratik sistemden yana olan İslamcılar, bu dönemde sistemden çok cemaat üzerinde odaklanmışlardır. İslam'ı siyasal bir referans olarak baz almak yerine inanç ve ahlaki bir referans olarak algılayıp, Batı ve Batılı değerlere yakın bir noktada bulunmayı reddetmezler. Özellikle, Nurcu gruplar Batıya karşı reddiyeci bir tutum sergilememişler ve batıdan gelen değerlere ciddi bir itirazda bulunmamışlardır (Çaha, 2021: 486). Reddiyeci kısımda yer alan gruplar hem Batılı değerlere hem de Türkiye'deki sisteme bütünüyle karşı çıkarak, İslami değerlere dayalı yeni bir sistemin inşasını savunmuşlardır. Türkiye'de İslam, devrimci bir anlayış çizgisinde ilerlememiş ve liberal değerlere karşı açık bulunmuştur. Bu bakımdan, liberal, ekonomik ve siyasi politikaların hedef kitlesini Osmanlıdan günümüze kadar muhafazakâr kesimler oluşturmuştur. Bir başka anlatımla, gerek Osmanlı dönemi liberal eğilimli siyasal partileri, gerekse de Cumhuriyet dönemi liberal eğilimli merkez sağ partileri destekleyen toplumsal unsurlar muhafazakâr kesimlerdir. Günümüzde, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Millî görüşçü bir çizgiden, muhafazakâr demokrat bir noktaya ulaşmasını kolaylaştıran etkenleri Türk Müslümanlığının tarihsel zemininde aramak ve anlamlandırmak mümkündür (Aktay, 1999: 58-60). Özetle, Türkiye özelindeki İslami anlayış, ılımlı bir çizgide, Batı ve Batılı değerlere açık, demokratik bir sistem inşası hedefinde olmuştur.

3.2. Milliyetçilik Fikri

Milliyetçilik kavramı, XVIII ve XIX. yüzyıllarda bir düşünce olarak ortaya çıkmıştır. Kavramın, XX. yüzyıl öncesinde kuramsal açıdan çalışmalara konu edildiği pek görülmemektedir (Smith, 1979: 10). Kuramın akademik bir konu olarak incelenmesi 1920'li yıllara tekabül etmektedir. Dolayısıyla, tarihsel gelişim süreci için ağırlıklı olarak 1920 sonrası döneme yoğunlaşmak önem arz etmektedir (Özkırımlı, 2020: 28). Tarihsel arka planda milliyetçilik fikri için önem ihtiva eden dönemleri; I. Dünya Savaşı öncesi dönem, 1918-1945 arası dönem ve 1945 sonrası dönem olarak sıralayabilmek mümkündür

(Synder ve Krauz, 1997: 231). XVIII ve XIX. yüzyıllarda siyasal bir doktrin olarak milliyetçilik ideolojisinin kökenleri Alman romantik düşüncesine dayanır. Romantik akımın 1800'ler sonrası Alman milliyetçiliğinin yükselmesine katkıda bulunduğu ifade edilmektedir (Kohn, 1950: 443-444). Çağdaşı düşüncelerden ve felsefî akımlardan etkilenen Alman romantizminin oluşumuna katkıda bulunan düşünürler arasında Jean Jacques Rousseau ve Immanuel Kant önde gelen isimlerdir (Özkırımlı, 2020: 32). XVIII ve XIX. yüzyıl milliyetçilik ideolojisinde, milletin bir ruh, vatandaşların da onu oluşturan bir parça olarak görüldüğü perspektif hâkimdir. İlerleyen süreç ve I. Dünya Savaşı sırası ve sonrasında gelişen hararetli ortam milliyetçilik olgusunun daha derin bir boyutta anlaşılmasının gerekliliğini gün yüzüne çıkarmış ve bu dönemden itibaren milliyetçilik ideolojisi daha tarafsız bir tutum ve bakış açısıyla ele alınmıştır. 1918-1945 arası dönemde milliyetçilik kuramına daha sistematize bir şekilde inceleme alanı açılmıştır. Bu dönemde üretilen eserler, araştırma konusu olarak ele alınmasıyla, bir norm olarak değerlendirilmesiyle, ideolojinin karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele alınmasıyla ve organik benzetmelerden damıtılmış haliyle önceki dönem eserlerden farklılık göstermektedir (Synder, 1997: 233).

1918-1945 dönemi araştırmacılarının önceki dönem araştırmacıları ile ortak özelliği; milleti hazır, verili bir toplumsal kategori olarak algılayıp varlığını ve kökenini sorgulamamalarıdır. Çünkü millet onlara göre en doğal ve geçerli siyasi örgütlenme biçimidir. Carlton Hayes, milliyetçi ideoloji türlerini belirlemeye çalışmıştır. Hayes'in tasnifine göre milliyetçilik, geleneksel, insancıl, kaynaştırıcı, Jakoben ve ekonomik öğelerden oluşmaktadır. Bu unsurların devletle milleti bir bütün haline getirdiğini savunan Hayes, milliyetçi ideolojinin farklı ahlaki boyutlarını belirlemiş ve gelişim sürecinin ilk uzun tarihçe çalışmasını sunmuştur (2011: 11-20).

Kohn'un tipolojisinde ise milliyetçiliğin iki türü vardır; isteğe bağlı-batılı milliyetçilik, organik-doğulu milliyetçiliktir. Kohn, Amerika, Fransa ve İngiltere'de milliyetçiliğin daha ussal, çoğulcu ve iyimser bir yapısının olduğunu altını çizmiştir. Bu ülkelerde, toplum sözleşmesine dayalı milliyetçilik anlayışı olduğundan, orta sınıfların toplumsal ilerleme düşüncesine hizmet etme amacında olduğunu ifade eder. Doğuya doğru çevrilen yönde ise, daha otoriter ve duygusal bir milliyetçilik tablosu ile karşılaşılır. Asya ve Rusya'nın geneline hâkim olan ve folklorik öğeleri ön plana çıkaran bu milliyetçilik türü orta sınıfın

geri kalmışlığı ile özdeşleştirilmiştir. Gücünü aristokrasinin alt kesimleriyle entelijansiyanın aldığı ifade edilmiştir (1946: 11-20).

İlerleyen süreçle birlikte Batılı milliyetçilik, bireyci ve toplulukçu olarak iki kategoriye ayrılmış ve ilk kategoriye Anglosakson ülkeleri, diğer kategoriye ise Fransa koyulmuştur (Smith, 1992: 64-65). II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle 1945 ve 1990 arası dönemde milliyetçilik araştırmalarında yeni bir dönem başlar. Sömürge döneminin bitişi ve Avrupalı egemenliğinde olan bölgelerde yeni devletlerin kuruluşu milliyetçilik çalışmalarına büyük bir ivme kazandırmıştır. Bu döneme ait ilk çalışmalar, moderniteyi benimseyen, milliyetçilikten ziyade siyasal kalkınma sorunlarıyla ilgili Amerikalı siyasetçilerden gelmiştir. Yapılan çalışmalar Asya ve Afrika'daki yeni siyasal sistemlerin karşılaştığı sorunların anlaşılmasını sağlamış ve ilk dönem milliyetçilik çalışmalarına hâkim olan Avrupa'da yoğunlaşma yönelimini nispeten azaltmıştır. Toplumların gelişebilmesini moderniteye bağlayan Emerson, Apter, Coleman, Halpern, Binder gibi sosyal bilim insanları bu dönemdeki çalışmalarında millet kurma ve milliyetçiliğin bu süreçteki etkisine yoğunlaşmışlardır. Genel olarak da üretilen çalışmaların çıkış noktası geleneksel ve modern toplumlar arasındaki temel ayrımdır. Milliyetçiliğin geleneksel toplum, geçiş dönemi ve modern toplum olarak üç evreye ayrıldığı bu dönemde pek çok düşünür tarafından kuramlar paylaşılmıştır. Kuramların ortak noktası, milliyetçiliğin geçiş dönemine haiz bir ideoloji olduğu ve gelenekselden moderne geçişte yaşanan sorunları kısmen azalttığı yönünde şekillenmiştir (Lerner, 1958: 46-47).

1970'li yıllara doğru gelindiğinde iktisadi faktörleri vurgulayan neo-Marksist kuramların gün yüzüne çıktığı görülür. 1980'lere doğru gelindiğinde yeni bir dönüm noktası başlamıştır. Şöyle ki, bu dönemde milletlerin daima var olduklarını savunan ve milliyetçiliğe daha romantik yaklaşan *ilkçiler* ve Fransız Devriminin milliyetçiliğe neden olduğuna inanan *modernistlerin* yanında *etno-sembolcüler* de milliyetçilik tartışmalarına dahil olmuşlardır. *Ara Yolcu* olarak da anılan etno-sembolcülere göre, uluslar geçmişte yaşayan etnik grupların modern halidir. Ulus, ilkçilerin savunduğu gibi doğal ve dogmatik değildir. Modernistlerin indirgediği gibi tek bir olay ile sınırlı değildir. Etno-sembolist milliyetçilik kuramının iki önemli ismi ise John Armstrong ve Anthony D. Smith'tir (Smith, 1984: 452-453). 1990 sonrasını işaret eden milliyetçilik tartışmalarında, Batıyı öne çıkaran yaklaşımlar bırakılmıştır. Bu anlayış yerini, üçüncü dünyanın ve eski komünist ülkelerin tecrübelerine duyarlı görüşlere bırakır. Ayrıca, yan disiplinlerle etkileşim artmış,

kimlik, etnisite, vatandaşlık, toplumsal cinsiyet, ırkçılık ve göç gibi kavramlarla olan organik bağlar sıkılaştırmıştır. Milliyetçilik kapsamındaki çalışmalara Post-modernizm ve feminizm gibi kavramlar dahil olmuştur (Özkırımlı, 2020: 63). Milliyetçi bakış açısına göre, milli kimliğin ne anlama geldiğini, yani milletin kimlerden oluştuğunu, hangi özelliklere sahip olduğunu, kültürü farklı kılan değerlerin ne olduğunun farkında olmak önem arz eder. Bu itibarla, milliyetçiliğin sırrı "biz, öteki, onlar, burası, orası" gibi küçük kelimelerde saklıdır.

Türk milliyetçiliği özelinde, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde Avrupa'da eğitim almış bazı Türk aydınları Türkçülük ismi çatısı altında yeni bir hareket başlatmışlardır. Osmanlı İmparatorluğunun dağılma sürecine girmesiyle birlikte ivme kazanan Türk milliyetçiliği Osmanlıcılık ve İslamcılık fikir akımlarının başarısız sonuç vermesi neticesinde gelişmiştir. İmparatorluğun dağılmasından Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadarki dönemde temel ideoloji olarak kabul edilen Türk milliyetçiliği, Batılı değerlere, moderniteye, laikliğe, bilime önem veren ve yeni bir devlet kurma ülküsüne aracılık eden hümanist bir milliyetçilik olarak addedilmiştir (Göçek, 2021: 63-68). Dolayısıyla ulus-devletin kuruluş süreci, milliyetçiliğin oluşumunda belirleyici bir role sahip olmuştur. Şöyle ki, milliyetçi hareketlerin oluşum sürecindeki imgeler ve söylemler onun bileşenine bir biçim vererek, milli kimliğin portresini çizmiştir. Ulus devlet ve onunla birlikte oluşan iktidar, söylemleri ve eylemleri bir kimlik ve millet inşa eder (Anderson, 1993: 100-103). Milli kimlik ve milliyetçiliğin proto biçimleri, Müslümanlığı özüne dönüştürmeyi hedefleyen yeniden inşa bilinciyle şekillenmiştir. Bu bilinç, uluslaşmanın ve milliyetçiliğin giderek I. Dünya Savaşı arifesi devleti kurtarma amacı olarak özümsemesiyle uyumluluk halindedir. Milliyetçiliği, medenileşmenin temel ilkesi olarak ortaya koyan Fransız Devriminin geç gelen bu uyarlaması, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte belirginlik kazanmıştır. İslam'ın dönüştürülme teşebbüsü ve ulus devletin tesisiyle beraber Türk milli kimliği oluşmaya başlamıştır (Koçak, 2021: 38). Milliyetçiliğin, Batı'daki birinci dalga, Doğu Avrupa'daki ikinci dalga ve Üçüncü Dünyadaki üçüncü dalga safhalarından etkilenecek oluşan Osmanlı ve Türk milliyetçiliğini emsallerinden ayıran noktalar; emperyal tarih mirasıyla baş etme ve Batıyla ilişkilerin düğümlenmesi hususlarıdır. Bu hususlar, Osmanlı ve Türk milliyetçiliğini modernleştirme çabasında, şahsına münhasır bir yol arayışına sevk etmiştir. Osmanlı-Türk milliyetçiliğinin özgünlüğü, Almanya gibi emperyalist bir anlayıştan, Arap ve Hint dünyasındaki sömürgecilik anlayışından ve anti-emperyalist mücadeleden uzak durmasında gizlidir.

Batıyla olan ilişkilerinde ne Almanya gibi çok içeridedir ne de Arap ve Hint dünyasındaki gibi dışarıdadır (Bora, 2015: 16-18). Cihanşümül bir devlet olarak Osmanlı İmparatorluğu dil, din ve etnik açılardan oldukça geniş bir imparatorluktur. XIX. yüzyılın ortalarından başlayarak patlak veren fikir ayrılıkları ve kaybedilen toprakların vahametiyle yeni rejimin arifesinde karar alıcılar tercih yapmak durumunda kalmışlar ve dünya genelinde tesis edilen ulus-devlet tecrübeleri ve elde kalan sınırlı toprak parçasıyla milliyetçi bir siyasete doğru yönelmeye başlamışlardır. II. Meşrutiyet döneminin fikir akımları olan Osmanlıcılık ve İslamcılık düşünceleri geri planda bırakılmış ve elitist siyasetçiler seküler ve homojen bir görüşün takipçileri konumunda yer almışlardır (Göçek, 2021: 66-77). Osmanlı modernleşme döneminin politik tasavvuru olan milliyetçilik düşüncesi, çok kültürlü etnik yapısından dolayı siyasi kimliğine XX. yüzyıl başları itibarıyla kavuşmuştur. Milliyetçilik ideolojisinin siyasal statüsünü geç kazanmasında, etnik çeşitliliğin yanı sıra ülkenin dağılmaktan kurtarılması adına başlatılan stratejilerin beklenen başarı sonucunu vermemesi de etkili olan bir diğer önemli faktördür. Kurtuluş aşamasında yeni kurulacak devlete verilecek ismin kararlaştırılması noktasında milliyetçilik düşüncesi önemli ipuçları vermektedir. İslamcıların önerdiği Türk İslam Cumhuriyeti, Pan-Türkçülerin Anadolu Cumhuriyeti isimleriyle sunmuş olduğu fikirler, ihtiva ettiği etnik ve dini imalar sebebiyle Kemalist milliyetçilik tarafından reddedilmiştir (Yıldız, 2019: 210-211). Kemalist milliyetçilik anlayışı ile İslamcılık ve Pan-Türkçülük düşüncelerinin benimsediği ulus-ötesi düşünceler reddedilmiş, alınan kararların ilahiyat ve Kur'an maneviyatından bağımsız, kutsallığını direkt olarak topraktan ve vatandan alan bir milliyetçilik anlayışı benimsenmiştir. Bununla birlikte, İslam ve kültürü geri planda bırakılmış, milleti oluşturacak unsurların geçmişin sekülerleştirilmesiyle mümkün olacağı savunulmuştur (URL-178, 1986). Bu itibarla, Kemalist ideolojide milliyetçilik ilkesinin etno-merkezli seküler Türkçülük düşüncesine dayandığı, politik ve ideolojik perspektifin pozitivizm ve laik düşünce olduğu ifade edilebilir. Kurtuluş savaşı sonrası mütareke döneminde Misak-ı Milli sınırları içinde kalan nüfusun çoğunluğu Müslüman kimliğe sahip olması hasebiyle ulusal kongrelerde din, ideolojik ve kültürel bir araç olarak kullanılmıştır. Ülkenin Batı bölgelerinde yapılan kongrelerde Müslüman ve İslam nosyonlarının kullanımı ile karşılaşilmektedir (Kadioğlu, 2021: 287). Kemalist siyaset için din kavramı Kurtuluş mücadelesinin kazanılmasında fonksiyonel bir nitelik arz ederken, tesis edilecek yeni düzen için kamusal alandan silinmesi gereken bir kavramdır. Bireysel anlamda vicdanlarda kendisine mesken bulabilecek bir olgu olarak din, siyasi düzen içerisinde mücadele edilen bir kavram olmuştur (Beriş, 2004: 52-53). Kemalist elitler, laiklik ideolojisi ile açılan

alanın milliyetçilik düşüncesi ile doldurulmasını hedeflemişlerdir. Bu amaç doğrultusunda, Hilafet kaldırılmış, Ezan Türkçeleştirilmiş, Medeni Kanun ihdas edilmiş, Güneş Dil Teorisi ve Türk Tarih Tezi gibi seküler içerikli inkılâplar gerçekleştirilmiştir (Köker, 1992: 107-109; Yenal, 2022: 147). 1920'li yıllar ile kendisini yeni bir devletin ve yeni bir düzenin inşasına kodlayan Cumhuriyet rejimi, 1930'lu yıllar ile birlikte odak noktasını ideoloji meselesinde konumlandırmıştır. Cumhuriyetin erken dönemi ile ortaya çıkan muhalif kesimlerin bertarafı sonrasında, benimsenen siyaset tarzının otoriterleştiği ve Türk kimliği merkezinde ulus devlet inşasına yönelik hamlelerin başlatıldığı görülür. Bahse konu olan dönüşüm ve değişime neden olan etkenler içerisinde dünya genelinde yaygınlaşan ırkçı ve faşist gerilimlerin önemli etkisi olduğu yorumu yapılabilir (Çolak, 2017: 82-216). Millî Mücadele döneminde milli kimlik ve milliyetçilik tasarılarının oluşumuna pek önem verilmediği gibi bu durum Millî Mücadele döneminden sonra da bir süre devam etmiştir. Ulus-devlet kurulurken "devlet kurma" amacı baskın olduğundan, devleti kurtarma hedefine yönelinmiş ve kurtuluşun ancak yeni bir devletin kurulumuyla mümkün olabileceği savunulmuştur (Mardin, 1996: 446). Dolayısıyla, bu siyasal hatta bir gerilim söz konusudur. Bu gerilim, ulus devletlerin oluşum sürecinde yapısal bir gerilimdir. Milliyetçilik anlayışında, vatandaşlık bağıyla belirlenen hukuki-siyasi kimlik ve etnisist bir temele dayanan özcü bir kimlik tanımıdır (Öğün, 1997: 255).

1930'lu yıllar ile ırk kavramı Kemalist milliyetçiliğin kurucu unsuru olmuş ve merkeze Türk etnisitesi alınmıştır. Asimilasyon politikaları vurgulanmasına rağmen net bir ırkçı sistematik ve etnik ayırım uygulanmadığı görülür. Diğer yandan Kemalist milliyetçiliğin karşısında iki problemlilik kimlik olduğunu vurgulamak önem arz etmektedir. Bunlardan birincisi, Kürtlerdir. Kürtler ve İslam özdeşliği, Türklük kimliği ile ortak bir tarihsel bağa sahip olduğundan, Kürtlerin bu sürece entegrasyonu daha kolay olmuştur. İkinci kimlik, azınlıklardır. Türkleştirilmesi imkân dâhilinde zor görünen azınlıklar için düşünülen mübadele yöntemiyle, Cumhuriyetin erken döneminde Türkiye'deki Rumlar ve Yunanistan'daki Müslüman Türkler arasında yapılan değişim toplumsal homojenlik adına atılan önemli bir adımdır. Osmanlının geç döneminde vuku bulan Ermeni göçü sonrasında, Osmanlı toprakları içinde kalan Yahudi azınlık için ticari yaşamdaki kısıtlar, kamu personel rejimi, Türkçe konuşma vurgusu üzerinden yürütülen dil politikaları, iskân düzenlemesi azınlıkların Türkleştirilmesi adına düzenlenen önemli icralardır (Yıldız, 2001: 232). Yeni tesis edilen düzenin Osmanlı "millet" anlayışından farklı olarak "milliyet" anlayışı ile inşa edileceği ifade edilmiştir (Yeğen, 2021: 880). Cumhuriyet döneminin

milliyetçilik perspektifi, *"her Türk vatandaşı Türk kültürünü ve fırkanın bütün umdelerini bihakkın kabul etmiş olması şartı ile partiye üye olabilecektir"*cümlesiyle izah edilmiştir (URL-114, 1927). Kürt sorunu Kemalist rejim tarafından ivedi bir şekilde anlamlandırılması gereken bir konu olması hasebiyle 1925 yılında ülkenin Doğu bölgesinde çıkan Şeyh Sait ayaklanması bahse konu anlamlandırmayı hızlandıran ilk gelişmedir. Kemalist rejim, iktidarının bu erken döneminde henüz siyasi gücünü tam anlamıyla pekiştirememiş olmasından dolayı bir kanatta Kürt milliyetçisi gelenekten gelen Şeyh Sait isyanıyla diğer tarafta İslamcı-Nakşî bir kesimle uğraşması, yönetimin özgüvensel anlamda sarsılmasına yol açmıştır. Şeyh Sait isyanı, hilafet ve saltanatın canlandırılması adına Kemalizm'in laik ve milliyetçi kimliğine yönelik bir ayaklanmadır (Barkey ve Fuller, 1998: 48-49). İlerleyen süreçle birlikte demokratikleşme doğrultusunda atılan adımlarla devlet-toplum ilişkisinin yönü değişmiş ve bu sorun devlet nazarında karşılık bulmuştur. Kemalist milliyetçiliğin, devletçi, ulusal ve seküler dokusu, ulus-devlet perspektifinin demokratik köklerinin aksine, inşa edilmek istenen modern toplumsal yapı ile farklı kimliklerin sönmülendirilmesi metoduyla tarz-ı siyasetlerinin monolitik bir kimliğe bürünmesine yol açmıştır (Köker, 2019: 98-99).

Milli kimliğin vatandaşlıkla olan bağına bakıldığında, vatandaşlığın kültürel bir kimlik olarak yorumlandığını söylemek mümkündür. Vatandaşlığın, vatanperverlik olarak izah edildiği ve bu izah doğrultusunda vatandaş olmanın kıstası milli değerleri korumakla örtüştürülür. Cumhuriyetin makbul vatandaş anlayışı, medenilik, yurttaşlık ve yurtseverlik temelinde inşa edilmek istenirken, buradaki amacın medeni ve yurtsever vatandaşın yaratılması olduğu yorumu yapılabilir. Siyasal elitlerin bu yurttaş tasavvurunun medeni boyutunda ise makbul olarak belirlenen yurttaşta belirli davranışların bulunması gerekir. Milli değerleri korumak üzerinden yola çıkılarak, bu anlayış ekseninde makbul vatandaşın istenen vasıfları taşınması ve edinmesi noktasında "militan" vatandaşlık şartnamesi gündem bulmuştur. Sivil yurttaşlığın karşıtı konumunda milli vatandaşlık, organizmacı devlet ve millet kabulüyle daha netlik kazanmıştır (Üstel, 1997: 276-279). Devlet ve millete esas oluşturan vatandaş kimliği, kendisine bahşedilen ilklilik ve kuruculuk yetkisi ile organizmacı devlet-millet kabulünün baskısı altında vatandaşa rahat bir alan açmamaktadır (Bozkurt, 1967: 173). Özellikle I. Türkiye Büyük Millet Meclisinin son dönemlerinde yoğunlaşan temel haklar ve hürriyetler hususu, milli egemenlik kavramının milletin iradesine dayanan sınırsız bir güç yetkisiyle donatılarak genişletilmek istenmiştir. Milli egemenliğin temelinde kişi dokunulmazlığı, temel hak ve özgürlüklerin korunması

konusunda dile getirilen reşit bir millet olma arzusu savunulurken, diğer yandan hâkim devlet ve vatandaşlık anlayışında vatandaş devletin vesayeti altında olması gerektiği belirtilmiştir (Demirel, 1994: 288-414). Milletın vasısı, velisi, öğreticisi konumunda addedilen devlet, kendi kimliğinin kumaşından milli kimliği de çıkarmaktadır. Türk devletinin tarihsel olarak devletiyle bütün, milli otorite altında erimiş bir ulus olarak tabir edilmesi, milli kimliğin tek sivil dayanağıdır. Millet kavramını, hayatiyet, şahsiyet ve içtimai olarak kategorize eden anlayış ekseninde devlet ve yasalara itaat, içtimai inzibat, kuvvet ve şecaati takdir etmek tarihsel Türk kimliğinin temel değerleri arasında sayılmıştır (Hobsbawm, 1990: 10-15). Devlet mefkûresinin gerek Osmanlı İmparatorluğu anlayışındaki "devlet-i kadim", "din-ü devlet" ve "devlet-i ebed müddet" gibi aşkın değer yüklü sıfatlarla anılması, gerekse de Cumhuriyetin kuruluş sürecindeki şeceresi ekseninde milletin müebbisi ve vasısı olarak yüceltilmesi bir yana milli kimlik meselesinin Cumhuriyetin erken döneminde gündem maddesi haline geldiği dikkat çekmektedir. Şöyle ki, milli seciyenin temel nitelikleri aklı selimlik, istiklal aşkı, vicdani şefkat olarak yorumlanırken, Türklük, demokrat, mesul ve hür bir kişilik olarak tabir edilir (İnan, 1930: 90). Milli karakter özelliği olarak addedilen demokrat kişilik, Türk Milletinin tarihten bu yana sahip olduğu demokrat hayat düzeninin mahsulü şeklinde izah edilir (Bozkurt, 1967: 357). Cari rejimin anlatısında ifade bulduğu şekilde ise, demokrat ve hür ruh olmak üzere tüm hasletler Osmanlı İmparatorluğu döneminde uyuşturulmuştur. Ancak, Cumhuriyet ve İnkılâp hamlesiyle yeniden cana kavuşmuşlardır (Bora, 2021: 49). Dolayısıyla İrkçı-Türkçü (radikal milliyetçilik) söylemlerin, ulus devlet inşa sürecine karşı tepkisel bir duruş sergilerken, özelliğini yitirmeden güçlenerek varlığını sürdürdüğü izahı yapılabilir (Karatepe, 2014: 104-110).

Çok partili siyasal yaşama geçişle birlikte, CHP ve Demokrat Parti (DP) arasındaki mücadele dikkat çekicidir. Milli ve popülist söylemlerin, parti içi ve dışı uzlaşmazlıkların yükseldiği bu dönemde, CHP ve DP kadar önemli izleri olan üçüncü bir partinin kurulumu gerçekleşmiştir. Millet Partisi (MP) ve onun devamı olan Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP), 1948-1958 yılları arasında varlığını korumuştur. Fakat MP'nin, CHP ve DP'nin gölgesinde kalmasından ötürü yapılan akademik çalışmalar sınırlıdır (Özel ve Sarıkaya, 2021: 452-453). DP'nin içindeki muhalif grupların partiden ihraç edilmesiyle ayrılan üyelerden 20 Temmuz 1948'de kurulan MP, Türk siyasalında iki ana akıma alternatif olarak muhalif bir hareketin temelini oluşturmuştur. MP fikriyatı bağlamında, milliyetçi, halkçı ve sosyal anlamda muhafazakâr çizgide olan bir siyasal partidir. CHP ve DP'ye

muhalef konumunda, DP ve CHP'nin aralarında çok fark olmadığını ifade eden MP, halkın tarafında durmak için kurulduklarını ve halka hizmet düsturu amacıyla olduklarını beyan etmişlerdir. İktisadi özgürlüğü sosyal özgürlüğün bir parçası olarak gören MP, ekonomide liberal bir yörüngede ilerleyeceklerini belirtmiştir. Ancak, 1960 Darbesine kadar geçen sürede iktidar olamamış ve projelerini hayata geçirebilme olanağını elde edememiştir (Limoncuoğlu, 2018: 146-148).

12 Eylül müdahalesiyle dönemin hâkim ideolojisi muhafazakâr unsurlarla pekiştirilirken, sol ideoloji sönümlenmiş bir konuma oturtulmuştur. 1990'lı yıllar ile birlikte Kemalizm karşıtlığı Türk siyasal yaşamının gündem maddesinin bir kanadını temsil ederken, diğer kanatta siyasal partilerin egemen ideolojiye karşı mesafeleri üzerinden toplumsal anlamda meşruiyet kazandıkları görülür. Siyasal ve fıkri bir akım olarak Türk sağının dokusundaki iki baskın ideoloji milliyetçilik ve muhafazakârlıktır. Türkçü ideolojinin teorik ve pratik açıdan en hararetli dönemi 1970'li yıllara tekabül etmektedir. 1970'ler boyunca anti-kapitalist bir söylem, milli seciyeye uygun solidarist-kapitalist bir iktisadi model geliştirilmeye çalışıldığı görülür. Türkçü ideoloji, bahse konu olan dönemde yalnızca iktisadi açıdan değil, siyasal açıdan da liberalizme karşı otoriter bir devlet yapılanmasını savunur (Beriş, 2021: 408). Yeni bir ideoloji olarak sistematize edilmeye çalışılan Türk milliyetçiliği fikir sistemi, sadece köklülüğü değil, sistem olarak güçlülüğü, işlenmişliği ve gelişmişliğinden dolayı da diğer fikir sistemlerine kıyasla üstün tutulmaktadır (Öksüz, 2018: 125-128). Türkçü düşüncenin şekil değiştirdiği Soğuk Savaş döneminde, "milliyetçi popülizm" kavramı öne çıkar. Erken dönem Türkçülerin İslam karşıtı duruşları pozisyon değiştirir ve giderek Türk-İslam Sentezi belirginleşmeye başlar. Dönemin önemli isimlerinden Osman Yüksel ve dergisi "Serdengeçti", sonrasında fiilen soyadını almıştır. "Hakka Tapar", "Hakkı Tutar" söylemleriyle yayımlanan dergi, yozlaşmış aydınlara karşı, mazlum halkın yanında olduğunu vurgular. Osman Yüksel Serdengeçti, 1969 yılında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) mebus adayı olmuş ve taşra tipi milliyetçiliğin önemli bir temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Muhafazakârlığa, Kemalist seçkinlere ve yabancılara karşı muhalif duruşuyla dikkat çeken Serdengeçti, CKMP sonrasında erken dönem Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) öncü isimlerinden olmuştur (Bora, 2021: 286-290).

Türkçü düşünce, tek parti döneminde CHP içinde ortaya çıkmıştır. Düşünceyi ana akım ideolojisi formuna dönüştüren ise önce CKMP, akabinde MHP olmuştur. 1960'lı yıllarda

Alparslan Türkeş öncülüğünde oluşmaya başlayan, anti-komünist ve Türkçü bir parti olan MHP'nin, ilerleyen zamanlarda Türkçü çizgisi dönüşmüş, "Ülkücülük" adıyla Türkçü-İslamcı bir terkip (Türk-İslam Sentezi) oluşturulmuştur. Devleti korumayı öncelikli misyonu addeden MHP, partisini şekillendirirken Türkçü düşünce dışında eski Türk töreleri ve İslam hukukunun da etkisi altında kalmıştır (Bora ve Can, 2015: 52). Ülkücüler için sadakat, devletin bekası ve itaat önemli unsurlardır. Soğuk Savaş döneminde demokrasi dışı kişi ve gruplara kucaklayıcı tavır sergileyen MHP, siyasal kutuplaşmada sağ bloğun sivrilen önemli bir aktörüdür. Söze konu olan dönemde, Osman Turan'ın eserinden "Nizam-ı Âlem ve Devlet-i Ebed Müddet" terimlerini devşiren Ülkücülerin temel odağı Devlet'tir (Bora, 2021: 298-300). Yine dönemin öne çıkan isimlerinden Hüseyin Nihal Atsız'dan da etkilenen Ülkücüler, alt belleğine, "devlet fetişizmi, Türkçü öğelerin sürekliliği, düşman yaratma geleneği, radikallik vurgusu, şiddet, militarizm ve ahlakçılık" gibi ideolojik unsurları kazınmıştır (Saraçoğlu, 2004: 103). 1970'li yıllarda anti-komünist reaksiyonerlikle kitlesel gücünü şiddet yoluyla ve devlet gözetiminde sol cenaha yönelten parti için komünistler, Ermeniler ve Kürtler gibi toplumun çeşitli etnik unsurları bazı dönemlerde artan ya da azalan çoğunlukta söylemlerinde "düşman" nitelemesiyle belirlemiştir (Uzer, 2002: 120). Bu bağlamda, sağ bloğun en merkezi yörüngesinde konumlanan MHP, 1965-1969 döneminde anti-komünist reaksiyonerlik ile bütünleştirdiği Türkçülük ile seyir halinde olmuş, 1969-1980 döneminde İslamcılığı bu diğer iki unsura eklemiş, sosyalist hareketin çöküşüyle Türkiye'de bağımsız bir siyasal İslam hareketinin doğmasıyla 1980'lerde kimlik bunalımına girmiş ve Kürt hareketinin yükselişe geçmesiyle 1990'lı yıllarda Türkçülük söylemlerini yoğunlaştırmış, sağ cenahta konum alan bir siyasal partidir (Erken, 2014: 200-202). Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle bir dönüşüm sürecine giren MHP, 12 Eylül sonrası solcular kadar olmasa da süreçten nasibini almış ve bu durum hareket içerisindeki katı devletçiliğin zayıflamasında etkili olmuştur. Devlet Bahçeli döneminde Türkiye'de demokratik siyasal yaşamın baş rolü konumuna yükselen parti, dünya koşullarının zorlaması hasebiyle uç özelliklerini törpülemiş ve böylece aşırı sağdan merkez sağa doğru konuşlanmaya başlamıştır. Milliyetçi Çalışma Partisi'nin (MÇP) kısmen başarı yakaladığı 1989 yerel seçimlerinin ardından, gerçekleşen erken genel seçimde MÇP, Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ve RP ittifak gerçekleştirmiştir (Bora ve Can, 2004: 15). Ülkücü hareket, "kutsal ittifakın" getirdiği başarının ardından olumlu ve iyimser bir havaya bürünmüştür. Güvenoyu ve koalisyon hükümeti kurulması gibi krizlerin yaşandığı ortamda, Türkeş'in, DYP ile SHP'nin koalisyonuna, MÇP'li vekillerden güvenoyu vermelerini istemesi üzerine, MÇP tabanı bu düşünceye olumlu

bakmamıştır. Ülkücü taban, devrimci sosyalistlerden sosyal demokratlara kadar tüm kitleyi solcu-komünist olarak kabul etmiştir. Ülkücüler, SHP'nin de içinde bulunduğu bir hükümete güvenoyu verilmesi fikrinden rahatsızlık duymuştur. Ülkücüleri rahatsız eden diğer bir husus, SHP'nin Halkın Emek Partisi (HEP) ile ittifak yapmasıdır. Bu tabanda ayrılıkçı güçler ve Kürt varlığını kabul ettirmeye çalışan vekillerin olduğu kanısıyla bu fikre sıcak bakılmamıştır. Türkeş, MÇP'yi parlamenter politikada tutundurabilme amacıyla ülkücü tabandaki tepkiye rağmen, MÇP kökenli vekillerin hükümete güvenoyu vermesini sağlamıştır (Arıkan, 2002: 51). Muhsin Yazıcıoğlu, Esat Bütün, Saffet Topaktaş ve Ökkeş Şendiller, Türkeş'e tepkilerini göstermek amacıyla oylamaya katılmamışlardır (Anadol, 1995: 366). Parti genel sekreteri Devlet Bahçeli'nin hazırladığı yönetim listesine Yazıcıoğlu ve ekibi dahil edilmemiştir. Türkeş, kongre sonrasında partiyi daha disiplinli bir çizgide konumlandırmaya çalışmıştır. Bu amaç doğrultusundaki ilk hamle, Yazıcıoğlu ve ekibine Başkanlık Divanı'nda yer verilmemiştir. İkinci hamle, Yazıcıoğlu'na parti yanlısı yayın organlarında yasak konulmuştur (Bora ve Can, 2004: 31-32). Günlük Ortadoğu gazetesi dahil parti basınında Türk-İslam ülkücülerinin faaliyetlerine yer verilmemiştir. Muhalefetin kazanmış olduğu bütün il ve ilçe yönetimleri gerekçe gösterilmeden feshedilmiştir (Yanardağ, 2002: 409-410). Ülkücü tabanda gerilimin yükseldiği bu günlerde, parti içi hiyerarşiye sıkı bağlarla bağlı oldukları düşünülen ülkücü gençlerin aralarında kavgalar ve silahlı çatışmalar artış göstermiştir (Bora ve Can, 2004: 43). MÇP içerisinde çatışan bu iki grup, birlikteliğini daha fazla devam ettirememiş ve 4 Temmuz 1992'e Yazıcıoğlu istifa etmiştir. 7 Temmuz'da Ökkeş Şendiller, Saffet Topaktaş, Esat Bütün, Ahmet Özdemir, İsmet Gür ve MÇP genel sekreter yardımcılarında Yaşar Yıldırım ve Mehmet Ekici, MÇP Merkez Karar ve Yönetim Kurulu üyelerinden Mahir Damatlar ve Hasan Çağlayan MÇP'den istifa etmişlerdir (Altunoğlu, 2015: 16). Ülkücü hareket, Yazıcıoğlu ve Türkeş yanlıları olarak ikiye bölünmüş, ülkücü gençler birbirleriyle çatışır hale gelmiş ve disiplin içinde işleyen bir teşkilat kalmamıştır. MÇP'den istifa ettiklerini açıklayan Yazıcıoğlu, ülkücülük kökenine atıfta bulunmuştur. Kendisini bildiğinden beri ülkücü hareket içinde yer aldığını belirten Yazıcıoğlu, MÇP'den istifa etme gerekçelerini, parti içindeki fikir ayrılıkları, siyasi yapılanmadaki anlaşmazlık ve siyasi kararlardaki uyuşmazlık olarak açıklamıştır. Yazıcıoğlu, kuracakları yeni partinin ülkücü geleneğin aksine, lider odaklı bir parti olmayacağı vurgulamıştır (1992: 17-18). Yazıcıoğlu, amaç ve çizgilerinin milli düşüncüyü, milliyetçiliği ve İslami değerleri yaşam tarzına dönüştürmek isteyenlerle müşavere ettikten sonra "milli, İslami, demokratik ve sivil bir anlayış" sergilemek olduğunu belirtmiştir (Bora, 1997: 8-13). Yeni Oluşum Hareketi,

MÇP'nin haftalık *Yeni Düşünce* gazetesine karşılık olarak *Gündüz* gazetesini çıkarmıştır. *Bizim Ocak* dergisinin karşısına *Nizam-ı Âlem* dergisini çıkarmıştır. *Ülkü Ocaklarının* karşısına da *Nizam-ı Âlem Ocakları'nı* kurmuşlardır. Nizam-ı Âlem Ocakları'nın ismi, 2000 yılında Alperen Ocakları olarak değiştirilmiştir. Bu değişimin temel sebebi ise 28 Şubat dönemi irticai faaliyetler suçlamasını önleyebilmek ve gençlere mümkün mertebe kolay ulaşım sağlayabilmektir (Acar, 2018: 72). Ülkücüler arasındaki çatışma, Yazıcıoğlu ve ekibinin MÇP'den ayrılması ile son bulmamıştır. Bu gerilim hattı, bir süre devam etmiştir (Bora ve Can, 2004: 67-68). Yeni Oluşum Hareketi, Ağustos 1992'de parti binasını Kur'an ve İstiklal Marşı okuyarak hizmete açmıştır. Açılış konuşmasında, geçmişi bir kenara koyduklarını, artık doğrudan vatandaşın katılımıyla hareket alacak partinin kuruluşuna odaklandıklarını belirtmiştir. Yeni Oluşum Hareketi, "Milli Mutabakat Çağrısı" isimli metinde görüş ve hedeflerini duyuran bir bildiri yayınlamıştır. Metnin muhteviyatında, Türkiye'de rejimin tepeden inmesi, laik geleneğinin artık sona erdiği beyan edilmiştir. "Milli irade" vurgusu sık yapılmıştır. Yeni Oluşum Hareketi, Allah'ın emir ve yasaklarını dünyaya egemen kılmanın siyaset için bir araç olduğunu ifade etmiştir. Belirlenen hedefin, Allah'ın birliğine inananlar arasında milli bir mutabakat kurmak olduğu ifade edilmiştir. Bu amacı, nihayete erdirebilmek için meşveret yoluyla siyaset yapacaklarını açıklamıştır (Yazıcıoğlu, 1992: 12-15). Yazıcıoğlu, dini referanslara atıfta bulunmuş, inanç-sünnet-İslam çizgisinde hareket edileceğini belirtmiştir. Siyasi açıdan bir tıkanıklık içerisinde bulunan Türkiye'nin problemlerinin çözümü ve milletin huzuru için yeni bir siyasi yapılanmaya ihtiyaç olduğunu ifade etmiş ve Yeni Oluşum Hareketinin partileşmesi gerektiğinin mesajını veren bir önerge sunmuştur (URL-138, 1992). Yeni Oluşum Hareketi, halkın taleplerini siyasi iktidara taşımanın sivil toplum yoluyla olacağını belirtmiş ve "sosyal iktidarı" tesis etmeyi hedeflemiştir. "Sivil İnisiyatif" adı verilen bu programda sivil toplum, kendisini idare eden toplum olarak tanımlamış ve siyasal iktidarın, bireylerin kendi istekleri doğrultusunda katılımcı, iş birliği ve dayanışma temelinde ilerleyen bir düzenin tesis edilmesi amacıyla olması gerektiği önerilmiştir. Sivil İnisiyatif programı delegeler tarafından kabul edilmiştir (Taşkın, 2020: 231). Siyasal anlamda kurumsallaşmaya gidilmesinin kararlaştırıldığı Siyasi Karar kurultayı sonrasında Yeni Oluşumcular 29 Ocak 1993'te Büyük Birlik Partisi'ni (BBP) kurmuşlardır (Bora ve Can, 2015: 53). BBP, MHP'den ayrılan yönünü, "*İslam'ın çizdiği sınıra kadar milliyetçiyiz*" diyerek izah etmiştir (Sarıbay, 2021: 112). Parti programında, liderden ziyade tabanın öne çıkarıldığı söylemlerde, "*insanların putlaştırılması üzerine inşa edilmiş, lider karizmalarına dayalı siyaset anlayışını reddediyoruz*" ifadeleri kullanılmıştır (URL-162, 1993).

Ülkücülerin siyaset anlayışında "devlet" kavramı daima kutsal ve aşkın bir değerle mesken bulmuş ve devletin her zaman güçlü olmasını istemişlerdir. Devlet için mücadele ettiklerini ve solcularla çatışmalarının sebebini ise devletin bekasını koruma amaçlarına bağlamışlardır. BBP'nin, Ülkücü anlayıştan ayrılan bir diğer yönü, devleti yüceltmek yerine, sivil toplum kavramını öne çıkarmasıyla billurlaşmaktadır (Bora, 2021: 320). MHP'de ise toplumun refahı ve mutluluğu devletin varlığına, korunmasına, güçlendirilmesine ve yüceltilmesine bağlıdır (URL-131, 1995). Merkezîyetçi bir görüşün hâkim olduğu ülkücülere göre, âdem-i merkezîyetçilik ayrılıkçı güçlerin savunduğu bir fikir olarak iddia edilip, ismi telaffuz edilmezken, BBP programında, demokratik toplumlarda merkezin gücünü dengeleyen kurumlar olarak yerel yönetimlere vurgu yapılmıştır. Belediyelerin mali açıdan güçlendirilmesi kapsamında merkezi yönetimin bazı yetkilerinin yerel idarelere devredilmesi önerilmiştir (URL-162, 1993). MHP, ekonomik anlamda, kapitalist ekonominin bireyci ve rekabete dönük anlayışı ile Marksist ekonominin sınıfçı ve maddeci yaklaşımını kabul etmeyen devletçi bir ekonomiyi savunurken (URL-131, 1995), BBP parti programındaki "Hür Teşebbüs" başlığı ile özel mülkiyetin korunacağı, devletin iktisadi alanda küçültüleceği ve devlete fazla maliyet getiren KİT'lerin özelleştirileceği beyan edilmiştir (URL-112, 1993). Siyaset hayatına radikal söylemlerle giriş yapan BBP'nin 1994'ten 2015'e kadar girdiği tüm seçimlerin sonuçları, partinin hedeflediği başarıyı yakalayamadığını ve Ülkücü seçmenin MHP'yi terk etmediğini göstermektedir. Bununla birlikte BBP, Türk siyasal hayatında özgün bir parti olarak yolunda ilerlemektedir. Ancak, 2000'li yılların başında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin yaptığı sağ blok çıkışı sebebiyle onun gölgesinde kalmıştır. Bahse konu olan tartışma ve gelişmeler 2000'li yılların başlarına kadar devam ederken, muhafazakâr kesimlerin güç kazandığı, resmî ideolojinin ise popüler düzeyin ötesine geçemediği görülmektedir.

3.3. Siyasal Bir Akım Olarak Muhafazakârlık

Muhafazakârlığın tarihsel zeminine inildiği zaman, kavramın kuramlaşma sürecini oluşturan olayları Aydınlanma Çağı, Fransız İhtilali ve Endüstri Devrimi olarak sıralayabilmek mümkündür. Bu evrim sürecinin akabinde olgunluğa kavuşan siyasal muhafazakârlık; toplumu, tarihsel değerleri, gelenekleri, dini, pragmatizmi, özel mülkiyeti, mevcut düzen ve otoriteyi bünyesine sindirirken, bireyciliği, akılcılığı, devrimciliği ve toplum mühendisliğini reddetmektedir. Erken döneminden itibaren ideal bir düzen, tarih ve geleneklerin sürekliliği, din ve ailenin önemi, tedrici değişim, özel mülkiyetin

dokunulmazlığı, her toplumun ideal düzenini oluşturmalarının gerekliliği, yaşam özgürlüğü, ara kurumların önemi ve dokunulmazlığını savunurken, radikal ve ani değişimleri, her türlü devrimi bünyesi dışına atmaktadır (Mannheim, 2002: 251-261).

İdeolojinin öncülerinden olan Edmund Burke'ten günümüze değin muhafazakârlığın değişmez temel nitelikleri (Zürcher, 2004: 40); reform adı altında bireylere haksızlık yapılması düşüncesinden hareketle toplumsal müdahalelere karşı çıkış, gelenek ve hiyerarşik yapının ehemmiyeti, şahsi mülkiyetin dokunulmazlığı, geçmişle kurulan bağ ve ahlaki düzenin varlığıdır. Muhafazakârlığın genel nitelikleri; küçük buluş ve yeniliklerin belirsiz olana, denenmişin denenmeyene, bilinenin bilinmeyene, yeterli olanın aşırı olana, yakının uzaktakine, uygun olanın mükemmel olana tercih edilmesi olarak sıralanmıştır (Güler, 2008: 148). Siyasal muhafazakâr bir ideolojinin günümüze değin sirayet eden genel nitelikleri; devrim ve toplum mühendisliğinin reddi, gelenek ve tarihe bağlılık, pragmatizm, aile, toplum ve ara kurumlar, din, özel mülkiyet ve serbest piyasa anlayışı, devlet, otorite ve hiyerarşidir (Şeyhanlıoğlu, 2011: 85-86). Devrim ve toplum mühendisliğinin reddi bağlamında, Fransız İhtilali'ne tepki olarak doğan muhafazakârlığın, toplum mühendisliği ve her türlü devrime, karşı duruş sergilediği görülür. Muhafazakârlığın, toplum mühendisliği ve devrimlere karşı olan perspektifi; kibirle kendi toplumlarına fethedilmiş bir ülke gibi bakmak ve siyaseti yalın akılla inşa etmek, uygarlıktan nasip almamış gibi davranmak, kötü başladınız anlatımıyla izah edilmiş ve radikal devrimciler eleştirilmiştir (Beneton, 1991: 16). Siyasal muhafazakârlık, toplumun ve devletin tarihi sürecinden kopuş yaşamadan tedrici olarak değişmesini uygun görmektedir. Her türlü devrim ve toplum projelerine karşıt bir anlayış tarzıyla kültürel, iktisadi, sosyal ve siyasal yaşama ket vuracak, tarihi ve kültürel mirası ortadan kaldıracak teşebbüslere karşı çıkmakla birlikte, tepeden inme dayatmacı anlayışların topluma kabul ettirilmesine de karşı çıkmaktadır. Muhafazakâr ideolojideki değişim anlayışı, değişime karşı olunmadığı fakat değişimin ülkenin kendi tarihsel-siyasal-toplumsal bağlamlarıyla uyumlu olması gerektiğinin altı çizilerek anlatılmıştır (Rosen ve Wolf, 2006: 431).

Gelenek ve tarihe bağlılık, pragmatizm kapsamında, gelenekler, pratik fonksiyonel değerlerin halk arasında kurumsallaşmış halidir. Pragmatizm ise ideolojilere bağımlı bir şekilde sorunu çözme yöntemi yerine, geçmişi ve problemi tamamen ortadan kaldırmayı yeğleyen bir anlayış şeklidir. İdeolojilere muhalif ve kendi inançlarını ideolojilerin ötesinde bir hayat felsefesi olarak tanımlayan muhafazakârlar, insanın sınırlılığı ve evrenin

sonsuz karmaşıklığı hasebiyle geleneklerin pratik olarak çözümlenmesinin sorunu aşacağına inanmaktadırlar. Muhafazakâr anlayışta tarih ve gelenek, yüzyıllar boyunca hayatın her alanında meydana gelen olaylar karşısında kazanılmış tecrübeler, yaşamın içinden çıkarılan somut bilgiler ve toplumun ürünü olan zenginlik olarak anlamlandırılmaktadır. Bu minvalde, *"insanlar, tarih ve geleneklerin ürünü"* olarak betimlenmiştir (Nisbet, 2007: 118). Geleneği ucu bucağı olmayan bir bilgi deposu olarak tasvir eden muhafazakârların savunusuna göre gelenekler, geçmişten gelen bilgeliğin taşıyıcısı statüsünde büyük bir öneme sahiptir (Kırk, 2005: 141-143). Muhafazakârlara göre, geleneğin olmadığı hiçbir alan yoktur ve onun ön plana çıkardığı süreklilik, istikrar ve aktarımın, muhafazakârlığın temel nitelikleri olduğu her daim vurgusunu bulmaktadır. Muhafazakâr düşüncede gelenekler ve tarih, özgünlüğü sağladığından toplumlar birbirinden farklılaşır. Toplum doğal olarak kendi iç dinamikleriyle gelişim ve değişim sürecine girerse ve geçmişini yok saymazsa, geleceğe doğru ve emin adımlarla ilerleyecektir. Bu önem bağlamında gelenekler ve tarih, akıl ve bilim kadar mühim değerlerdir (Guenon, 1986: 19; Heywood, 2004: 346-351).

Aile, toplum ve ara kurumlar çerçevesinde, aile, bireye kimlik kazandırdığı, gelenekleri ürettiği, ara kurumlar ise bireyin sosyalleşmesini mümkün kıldığı ve bireyi devlete karşı korumasından mütevellit, bu kurumlar önemli görülür. Aile kavramını, birey, devlet ve toplumun önüne koyan muhafazakâr ideolojide, ara kurumlar ve cemaatler, devletin gücüne karşı bireyi ve özgürlüğünü savunan koruyucu tampon görevindedir. Toplumun en küçük birimi ve değerlerin üretildiği esas yer olan ailenin ehemmiyeti göz ardı edilemez (Şeyhanlıoğlu, 2014: 91-92). Cemaatlerin bir tür sivil toplum kuruluşu olarak görülmesi, *"nasıl ki sol siyasetin öznesi sosyal sınıf, liberal siyasetin öznesi birey ise muhafazakâr siyasetin öznesi de cemaat"* şeklinde yorumlanmıştır (Çaha, 2006: 70). Fransız İhtilali sonrasında ara kurumların etkinliğinin zayıflatılarak, bireyi ezen totaliter devlet anlayışı, gelenek ve ara kurumların korunmasının gerekliliğini göstermiştir. Aydınlanma çağı ile bireye şekil veren aile, toplum, ara kurumlar ve dini değerlerin yok edilmeye çalışıldığı görülür. Muhafazakârlıkta, aile, cemaat ve ara kurumlar bireyi devlete karşı koruyan ve ona kimlik kazandıran önemli kurumlar olarak aşkın bir değerle anılmaktadır (Yılmaz, 2004: 144-145).

Din, muhafazakâr görüşü benimseyenler için korunması gereken aşkın bir değer olarak, yaşamın, toplumun, bireyin ve devletin hayatında bir köşe taşı konumunda merkezi statüye

oturtulmuştur. İçinde yaşanılan kültürün kurumsallaşmış dini değerlerine önem veren muhafazakârlar, belirli bir inancın dayatma yolu ile benimsetilmesinden ziyade, toplumun özümsemiği inancı yaşaması gerektiği ve bu özgürlüğe hiçbir suretle herhangi bir kişi veya devlet müdahalesinin mubah görülmeyeceğini savunurlar (Lakoff, 1998: 442-446). Muhafazakâr perspektiften birey ve devlet arasında bir köprü vazifesi gören din, birey ve devlet arasındaki etkileşimi pekiştireceğinden ilişkiler kolaylaşacaktır. Dinin salt bir ideolojik perspektifle hafife alınmasına karşı çıkan düşünür Chateaubriand'ın görüşlerinde din mefhumu, *"hürmete layık saygın ve seçkin bir şekilde hem devlet hem de toplum için kıymetli bir diredir"* izahıyla açıklanmıştır (Andreasson, 2014: 8-9). Bir toplumu ayakta tutan temel yapı taşı olarak din, muhafazakârların anlayışında bireyleri kanaatkâr yapar, insan üzerinde kurduğu otokontrol vasıtasıyla disiplinli bir toplumun oluşmasına katkı sağlar. Aynı zamanda toplumun birlikteliğini muhafaza eden din, kurmuş olduğu iki yönlü manevi bağ ile tutkal misali işlev görmektedir (Bottomore ve Nisbet, 1990: 109). Diğer yandan din ve devletin yekdiğerinin alanına karışmadan uyum halinde hareket etmelerini ileri süren muhafazakârlara göre bu ilişki, *"hükümet, kilise ve aile, her biri kendi alanında egemen olmak üzere üç kategoride sınıflandırılır"* cümlesiyle izah bulmuş ve din, bir inanç sistemi olmaktan ötede bir cemaat biçimi olarak tasvir edilmiştir (Bora, 1998: 101). Bu sebeptendir ki, muhafazakârlar din olgusuna toplumda önemli ve özgür bir alan açmışlardır. Evrimciliği savunup, devrimciliği reddeden bu ideolojide, topluma müdahaleye ve dinin siyasal açıdan dönüştürücü bir araç olarak kullanılmasına karşı çıkılmaktadır (Öğün, 2004: 576). Özetle, siyasal muhafazakâr bir düşüncede temel esas olan din ve gelenek olguları, bireyler arası eşitsizliği regüle edici fonksiyonellikte olduğundan mutlaka var olmalıdırlar. Bu yolda din merkezli bir devlet hedeflenmediği gibi toplumun tarih boyunca tecrübe edindiği değerleri ve geleneklerini inkâr etmesi kabul görmemektedir. Toplum, içinde yaşanılan zamanın şartlarını da göz önünde bulundurarak, geçmişine ve inançsal değerlerine sahip çıkmalıdır. Din ve gelenek ikilisinin ilişkiselliği noktasında din, bireyi ilahi kaynağa bağlayan ve ulaştıran sahih bir bağ olup, gelenek ise bu sahih bağın maddesel yüzüdür.

Muhafazakârların özel mülkiyet ve serbest piyasa anlayışında, mülkiyet kavramı maddesel bir anlam taşımaz. Mülkiyet, geleneklerin canlı kalmasını sağladığından, mülkiyet korunduğu takdirde özgürlüklerin de teminat altına alınmış olacağına inanırlar. Özgürlüğün güvende olduğu ortamda da yaşamın güvenliğini sağlanacağını savunurlar. Mülkiyetin bireylere bağımsızlık ve güç verdiği inancından hareketle insanlar sahip oldukları kadar yükümlü ve özgürdür. Sivilleşmeyi artıran özel mülkiyetin varlığı, bireylere kimlik

kazandırmaktadır (Şeyhanlıoğlu, 2014: 97). Kamulaştırmaya karşı anlayış besleyen muhafazakârlar, kamulaştırmanın etik şartları aşındırdığını ve yerini kuvvet hukukuna bıraktığını ileri sürerler. Para ve topraktan oluşan mülkiyet kavramı, gücü, vakarı ve onuru çağrıştırdığından, mülkiyetin bireylere kimlik ve kişilik kazandırdığı ifade edilir (Nisbet, 2007: 129). Muhafazakâr ideolojideki mülkiyet anlayışını, liberalizm ve sosyalizmin mülkiyet anlayışından farklılaştıran hususları; sosyalizm sınıflar arasındaki eşitsizliği derinleştiren özel mülkiyetin kaldırılmasını iddia ederken, liberalizmdeki mülkiyet anlayışında "laissez faire-laissez passer (bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler)" düşüncesinden hareketle özel teşebbüse önem verilir ve sınırsız özgürlük alanı açılır. Muhafazakârlıktaki mülkiyet anlayışında, özel mülkiyetin korunması esastır ancak bu kazanımın diğer bireyler üzerinde bir baskı vasıtası olarak kullanılmasına karşı çıkmakla beraber, devlet müdahalesini mubah kılar (Akkaş, 2004: 79). Dolayısıyla, mülkiyetin tekelleşmesine karşı duruş sergileyen muhafazakârlar, bireyin özel mülkiyet dokunulmazlığını savunurken, karaborsa ve kartelleşme gibi etik dışı durumların ekarte edilip, toplumun dengesinin korunmasını amaçlamaktadırlar. Böylece, düzen ve otorite adaletle korunmuş olacaktır. Devlet eliyle yürütülen sosyal refah programlarının halkı tembelleştirdiğine, devlete bağlılığa alıştırdığına inanan muhafazakârlar, devletin iktisadi alandan tamamen çekilmesini değil, gelir dağılımında dengeye ve sosyal adaletle dikkat çekmektedirler. Sosyal eşitsizliklerin reformlar aracılığıyla aşılmasına yönelik Disraeli, feodal bir perspektiften hareketle, zenginlerin himayelerinde çalışan köylüler üstündeki korumacı tavırlarına benzer şekilde, zenginlerin sosyal sorumluluk yükünü göğüslenmelerini savunmuştur (Helvacı, 1999: 123). Bu noktada, muhafazakâr düşünürlerin, Refah Devleti anlayışına yöneldiği, devletin piyasaya müdahale yoluyla aşağıdan yapılacak bir devrimi, yukarıdan yapılacak bir reform ile önleyebilecekleri düşüncesinden hareketle, halka yardımı bir devlet görevi haline dönüştürdükleri görülür. Muhafazakârlığın XX. yüzyıl boyunca merkez noktası, özel mülkiyet dokunulmazlığı ve komünizm karşıtlığı olduğu söylenebilir. Gerektiğinde serbest piyasaya dayalı iktisadi değerlerin, devlet müdahalesiyle dengeli dağılımının sağlanmasının önemi vurgulanmaktadır.

Devlet, otorite ve hiyerarşi ilkesinde, devlet ve otoriteye saygı bağlamında inanç ve istikrar, aynı zamanda ailede başlayıp devlete kadar uzanan bir bağ olan hiyerarşi, muhafazakâr ideolojinin değişmez temel düşüncelerinden birini oluşturmaktadır. Muhafazakârların inanışları çerçevesinde, hâkimiyetin sahibi yaratıcı, hükümlerini aile

ve devlete aktarır. Bu sebeptendir ki, aile ve devlet kavramları muhafazakârların önemle göz önünde bulundurdıkları kavramlardır. Egemenlik kıstasında esas ilke ise, bir alanın diğer bir alana müdahil olması tiranlığa sebebiyet vereceğinden, kurumlar kendi içlerinde özerk olmalıdırlar. Bütün ilişkiler hiyerarşiye bağlılık kapsamında saygı çerçevesinde yürütülmelidir. Dolayısıyla hiyerarşi ve iktidar özerkliğin dokusunu aşındırmamalıdır (Şeyhanlıoğlu, 2011: 102-103). Tocqueville, Bourget, Disraeli, Godkin gibi siyasal muhafazakârlar ve Oakashett, Nisbet, Kirk, Jouvenall gibi günümüz muhafazakârları da dâhil olmak üzere hepsi devletin iktisadi, ahlaki ve sosyal alanlarda mümkün mertebe geri planda kalması gerektiğini savunmuşlardır (Oakashett, 1962: 42). Siyasal muhafazakârlık perspektifinden, vurgulandığı üzere bir toplumda devletin otoritesi, ara kurumların vasıtasıyla toplumun geneline eşit dağıtılmazsa devlet tiranlaşacağından, muhafazakârlar, bu politikanın ayırıcı özellikleri konumunda yer alan aileye, yerel topluluklara, sivil toplum kuruluşlarına ve cemaatlere önem vermektedirler. Dolayısıyla bu inanış doğrultusunda âdem-i merkeziyetçiliğin tesis edilmesi yoluna gidilmiştir.

Türk siyasal muhafazakârlığında, muhafazakârlığın tipik karakteristiği değişime karşı dirençken, Türk muhafazakârlığı değişimden yanadır. Türk sağ siyasal partilerin (ANAP, Adalet ve Kalkınma Partisi, vb.) dindar niteliklerine rağmen statüko karşıtı olmaları Türk muhafazakârlığını emsallerinden farklı kılan yönüdür (Helvacı, 2004: 193-205). Gelişmekte olan toplumların ilerleme sendromu ekseninde modernleşme çabaları ve bu doğrultuda teknolojinin ve sanayileşmenin toplumlara sunduğu imkanlardan maksimum seviyede yararlanmak, az gelişmiş, gelişmekte olan ya da gerici-dindar kesimler olarak nitelendirilen toplumların isteği olmuştur. Dolayısıyla, bu durum değişim konusunda bazı farklılıkların oluşmasına sebebiyet vermiştir (Köker, 2021: 275). Türk muhafazakârlığı için de geçerli olan bu konu, inançlılık ve din kriterlerinden ziyade, Türkiye'nin modernleşme serüvenini anlamayı gerektirmektedir (Akıncı, 2012: 93).

Kemalizm'in idealinde devlet, bilimsel ve akılcı tercihler doğrultusunda ilerlemelidir (İnsel, 1999: 27). İlerici, modernist, inkılâpçı ve cumhuriyetçi duruşuyla Türk modernleşmesinde efektif bir rol üstlenen Kemalizm paradigması, muhafazakâr toplulukların karşıt pozisyonunda saf tutmaktadır. Medeniyet kültür ayrımı noktasında moderniteyi Türk kültürünü canlandıracak bir araç olarak gören düşünceye göre, temelde Türk İnkılabına içsel olan bağın muhafazakâr damar olduğu iddia edilir (İrem, 2021: 105-108). Türk Aydınlanması kavramıyla aşkın bir değerle addedilen Türk modernitesinin

muhafazakâr ideoloji ile zıt varsayılması muhafazakârlığın dinsel gelenekçi dokusu ile ilişkilendirilmektedir. Aşkın ve kutsal varsayılan Türk İnkılabının merkezi ise milli kimliktir. Türk milli kimliğinin evrenselliği savunduğu pozisyonlarda dahi özcü bir kimlik dokusunu bünyesine işlediğini söyleyebilmek mümkündür (Bora, 2021: 72). Bu özelde, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Peyami Safa, Şemsettin Günaltay, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu gibi isimleri milliyetçi muhafazakârlığın önde gelen figürleri olarak sıralayabiliriz. Sözü geçen düşünürlerin zaman zaman farklı ideolojik pozisyonlarda konumlandığı görülmekle beraber özünde milliyetçilik ve muhafazakârlık anlayışından yükselinerek kavramlara aşkın bir değer biçildiği anlaşılmaktadır; *"Allah'a, meleklerle, ahrete inanır gibi fazilete, hayra, vazifeye ve bütün bunların da kaynağı olan milletin kutsal hayatına inanacaksın"*(Baltacıoğlu, 1943: 18).

İnanç, dini değerler ve İslam ile özdeşleştirilen Türk muhafazakârlığında, İslami olmayan değerlere reddiyeci bir duruşla cemaatlerin, mazi ve geleneklerin önemi, salt akıl ve düşünce gibi değişken bir zeminde oturan ilkelerin gerçek bir idealizmi oluşturmayacağına inanılır. Batı'dan maddesel ilimlerin örnek alınması gerektiğini vurgulayan muhafazakâr ideoloji, muasır medeniyetler seviyesine ulaşmanın önemini göz ardı etmezken, itikadi cemaatçiliği muhafazakârlık açısından tayin edici önemde görür (Atay, 2021: 154-156). 1950'li yıllarla birlikte İslâmcılık, kendi konumunu laikliğe karşı kültürel bir restorasyon talebiyle ortaya koyduğunda anti-komünist akımın da etkisiyle İslamcı ve devlet muhafazakârlığının ortak paydasında beliren laikliğe ve moderniteye karşı olan tepkilerin anti-komünizme yansıtıldığı görülür. Böylece muhafazakârlık, Soğuk Savaşın anti-komünizme karşı temkinli siyaseti içindeki devlet politikalarıyla entegre bir konuma oturtulmuştur (Taşkın, 2021: 179-180). Kurtuluş Savaşı yılları ve tek parti döneminin sıkıntılı sürecine karşı biriktirilen tepkiler karşısında söze konu olan ortak paydaya yeni bir açılım eklenmiştir. İslamcılık ve devlet muhafazakârlığını aynı eksenle birleştiren ve İslamcılığın muhafazakârlık manasına gelmesini sağlayan ideolojik araç milliyetçi muhafazakâr söylem olmuştur.

Din ve milliyetçilik ilişkisi ifadesiyle anlatılır; *"itikad, iman ve ilmihal yönünden ziyade cemaat ve atmosfer olarak mücerret İslam'a karşı, cemaatin tabii hali olan, yerli ve yaşayan İslam'ı öne çıkaran kilit unsur"*(Tanpınar, 1995: 108). Anadolu milliyetçiliğinin önemli figürlerinden olan Nurettin Topçu, medeniyet kültür ayrımını reddederken, müspet ilim ve teknolojiyle özdeşleştirilen maddesel medeniyetin süzgeçten geçirilerek devir alınmasına karşı çıkar.

Kültürle orantılı bir teknoloji tahayyülünde, medeniyete karşı kültürü savunur (Öğün, 1992: 114). Ona göre modernite, başarılması gereken bir işten ziyade alt edilmesi gereken bir musibettir. Bu deyiş, *"büyük sanayiın makineleştirerek çileden çıkarttığı bugünün cemiyeti kurtarılmaya muhtaçtır"* ifadesiyle izah edilmiştir (Topçu, 1969: 57). Türk muhafazakâr düşünürler anti pozitivist bir bakış açısına sahiptirler. Bunun temel nedeni ise İslam inancının düşünce biçimlerine yansıdığı yorumu yapılabilir. Genel olarak Sünni kökene sahip olan bu düşünürler aklın mutlak kullanımını reddetmektedirler. İslam inancında akıl yalnızca soyut akılla sınırlı olmadığından Kuran-ı Kerimde akıl, bilgi edinmeye yarayan bir araçtır (Aydınlı, 2005; Bolay, 1989: 238-239). İnsan aklına duyulan güven Aydınlanma düşüncesinde olduğu kadar sınırsız değildir. Bu noktada pozitivistlik karşı olan muhafazakârlar, insan aklına sınırsız güven duyan ve bu güvene dayanarak toplumu dönüştürme çabasında olmuş Kemalist modernleşmeyi eleştirirler (Akıncı, 2012: 174-175). Pozitivizmin etkisiyle yeni bir toplumun yaratılması amacını güden anlayışa karşı duran Türk muhafazakârları, tarihin bir miras ve birikim olduğu inanişinden hareketle gelenekten kopuşu sorunsallaştırmışlar ve dilde yapılan devrime karşı, dilin yaşayan bir varlık olduğunu savunmuşlardır (Başgil, 2005: 149).

Türk muhafazakâr düşünürlerin reform kelimesini özümseyememelerinin bir diğer sebebi, anlatısıyla izah edilmiştir;

İslamiyet gerek akideleri ve gerek ameli hükümleriyle Peygamber tarafından nasıl tahkim edildi ve gösterildiyse, hiçbir şekil değiştirmeden, on dört asra yakın zamandan beri devam edip gelmektedir. İslamiyet'in ne itikadiyatında ne de ameliyatında deforme olmuş bir cihet yoktur ki reforme olması bahis mevzuu olabilsin (Başgil, 1979: 272).

Türk liberal muhafazakârlığı özelinde ise, demokrasinin, özgürlüklerin ve piyasa gibi temel ilkelerin gelenek olarak görülüp sahiplenilmesi söz konusudur. Bu görüş ekseninde, liberalizm ve modernite tek düze bir maddiyatçılık yörüngesinde ilerlerse, modern bir toplumun varlığından söz edebilmek imkânsız hale gelmektedir. Cumhuriyetin erken dönem liberal muhafazakârlarından olan Ali Fuat Başgil, hak ve hürriyetlerin muhafazasına önemle durmaktadır (Köker, 2021: 274). Bu önem söylemiyle açıklamaktadır; *"Cumhuriyet inkılâbının ve Tek Parti yönetiminin gelenek ve dini, milletin asli değerlerini tahrip eden radikalizmine, aşırılıklarına muhafazakâr tepkiyi göstermenin bir yoludur"* (Başgil, 1960: 151). İktisadi liberalizme ifadesiyle atıfta bulunmaktadır; *"Garp*

medeniyetinin cevheri, fikir ve kanaate hürmet terbiyesidir"(Başgil, 1960: 151). Hak ve hürriyet söylemini liberter bir noktaya ulaştırmadan devlet kavramına verilen önem cümlesiyle açıklanmıştır; *"biz üstümüzde kuvvetli bir baş görmek isteyen bir millet olduğumuz için kraldan aşağı ama mankenden ileri, kuvvetlice bir devlet reisi isteriz"*(Bora, 2021: 93). Dine karşı olan tutum, muhafazakârlıktan hareketle benzetmesiyle anlatılmıştır; *"din, iman ve itikat olmanın ötesinde toplumsal nizamın istikrarını sağlayacak bir müessese ve ahlak sistemidir"* (Özkan, 2016: 13).

Türk muhafazakârlığının bir başka karakteristiği, devlet-demokrasi anlayışında kendisini görünür kılar. Muhafazakâr ideolojinin, organik toplum, hiyerarşi, düzen, otorite gibi olgulara verdiği önem ve devlet-demokrasi ikilisi noktasında "sınırlı devletten" "hikmet-i hükümete" doğru bir evrilişe yöneldiği söylenebilir. Millet ve devlet özdeşliği, devletin İslam'ın koruyucusu ve yayıcısı olma, İslam'ın hizmetinde bir millet anlayışından yükselinerek *"devlet ve millet bir amaç doğrultusunda din potasında erir"* şeklinde tabir edilir. Devlete yüklenen bu kutsal mananın akabinde, üzerinde durulması gereken başka bir konu ise devlet-birey ilişkisidir. Devletin başarısını fedakarlığa bağlayan Türk muhafazakâr ideolojisi için dirlik, düzen ve başarı için ortak amaca hizmet etmek önem ihtiva eder (Özkırımlı, 2012: 276-277). Bahse konu olan hususların siyasal ayağında ise merkez-çevre ilişkisi üzerinde durmak anlam ifade eder. Aynı kökten gelen Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), AP ve Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) kongrelerinde ve söylemlerinde *"bütün dertlere milliyetçi bir bakış açısı ile çare bulunabileceğini, içinden çıktıkları halkın hor görülerek, dış memleketlere hazırlanmış reçeteler sunma hevesinde olunan tutumların yanlış olduğu"* şeklindeki ifadeleriyle sol ve merkezin katı modernleştirici politikalarına karşıt bir duruş sergiledikleri görülür. Bu noktada, Milliyetçi Cephe Hükümeti partilerini ortak bir koordinatta birleştiren unsurun milliyetçilik olduğu yorumu yapılabilir (Özdemir, 1997: 242). Bu itibarla milliyetçilik cümlesiyle tanımlanmıştır; *"mecburi kültür değişmesi halinde bir cemiyete farklı bir kültürün empoze edilmesini engellemek, toplumu bu değişimin açık pazar yeri haline gelmekten kurtarma hareketidir"*(Güngör, 1980: 113).

Türk muhafazakâr ideoloji siyasi yönetim modeli ve demokrasi bağlamında, halk tarafından seçilen iktidarların farklı denge mekanizmaları içinde frenlenmesi gerektiğine vurgu yaparken, halkın yönetime katılması ve milli iradenin öneminin altını çizdiğinden bu yönüyle demokrat bir tavra sahiptir. 1983 ve 1987 genel seçimlerinde muhafazakârlardan önemli ve güçlü bir destek alan Anavatan Partisi (ANAP) ve lideri Turgut Özal, Türk

modernleşmesi, siyasal tarihi ve kültürü açısından radikal bir isim ve partidir. Merkez sağda yer alan ve muhafazakârlığı özümseyen partiler arasında ANAP, tüzük ve programında muhafazakârlığı tanımlama çalışmalarına başlayan ilk siyasal partidir (Çavuşoğlu, 2010: 23). Muhafazakâr siyasî kültür ve ANAP'ın siyasî konumu arasındaki ilişki noktasında parti kendisini cümleleriyle tanımlamıştır; *"milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir partiyiz. Bunun için daha önceki siyasî eğilimleri ne olursa olsun programımıza inananları birliğe, beraberliğe davet ediyoruz"* (URL-109, 1983).

DP ve AP çizgisinin devamı niteliğinde olan Doğru Yol Partisi'nin (DYP) muhafazakâr siyasî kültür ve siyasî konumu arasındaki ilişki; DYP, 1980 sonrası merkez sağda konum alan bir siyasal partidir. Merkez sağda konumlanan partilerin "milliyetçi, muhafazakâr, demokrat ve liberal" karakteristiklere haiz oldukları görülmektedir.

Parti programında temel perspektif ifadeleriyle izah edilmiştir;

Atatürk'ün belirlediği Türk milliyetçiliğinden ve milletimizin tarihi ve milli ve manevî değerlerinden, medeniyetçilik aşkından alacağı ilhamla ve hürriyetçi demokratik nizam içerisinde ulaşabileceğine inanır. Bu amaçlara ulaşmada ve bütün faaliyetlerinde her türlü dil, ırk, cinsiyet, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle vatandaşlar arasında ayrım gözetmeyi reddeder (URL-121, 1983).

DYP, merkez sağda pozisyon alan bir parti olmakla birlikte, muhafazakâr siyasî kültür ve siyasal konumu arasındaki ilişki noktasında muhafazakâr kesime uzak duran "Atatürk milliyetçiliğini" parti programından da anlaşılacağı üzere benimsemiş bir partidir. Özellikle seçim dönemlerinde dini söylem ve motifleri sık kullandığı görülür (Safi, 2007: 201-204).

14 Ağustos 2001'de Erdoğan önderliğinde kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi, siyasal ideolojisini muhafazakâr demokrasi olarak tanımlar. Partinin kurucu kadrosu, Millî Görüş hareketinin içinden çıkmış olmasına rağmen, Millî Görüş siyasetinden farklı bir yol izleyeceklerini belirtmiştir. Parti programında özellikle "demokrasi", "hukuk devleti", "laiklik", "insan hakları" ve "özgürlük" konusuna vurgu yapılmıştır (Akdoğan, 2004: 13). AK Parti, Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu'nda perspektifini; muhafazakâr, demokrat, siyaset yapılan coğrafyanın toplumsal ve kültürel yapısına yaslanan bir siyasal parti olarak açıklamıştır (UMDS, 2004). Buradaki vurgu, tarih ve gelenekten bağımsız bir değişim içinde olunmayacağı, değişimin Batı taklit edilerek değil,

kendi özüne ve Cumhuriyet'in mirası olan kültürel ve toplumsal değerlere bağlı kalınacağı mesajıyla öne çıkar. Adalet ve Kalkınma Partisi, kökleri itibariyle Millî Görüş Geleneğinden gelmiş ve kendisini muhafazakâr siyasal bir düşünceye sahip olan bir parti olarak tanımlamıştır. Fakat, kurucuları Millî Görüş çizgisinin değişmesi gerektiği düşüncesinden hareketle yeni bir siyasal oluşum içine gireceklerini belirtmişlerdir. Bu siyasal oluşumun, Millî Görüş geleneği çizgisinde konumlanan siyasal partilerin hatalarını tekrerrüt etmeyen ve toplumun bütün kesimi ile bütünleşen bir politika izlemek üzerine kurulu bir amaçta olacağı ifade edilmiştir (URL-179, 2002).

3.4. Siyasi Bir Akım Olarak Liberalizm

Siyasal ve modern bir ideoloji olarak liberalizm, siyasal niteliğiyle politik alanın düzenlenmesi ve devlet-toplum ilişkisinde normatif değerlere işaret ederken, modern anlamda Yeni Çağ'ın düşünsel ortamında oluşmaya başlayan yeni toplumsal-siyasi oluşumları kastetmektedir. Tanrı merkezli evren anlayışından vazgeçilerek, hakikatin ussal yol ile bulunabileceğine inanılan bu yeni düşünsel ortamda siyasal örgütlenme açısından merkeziyetçi devlet yapılanması ve yurttaşlık anlayışının yükselişe geçtiği görülür. Dahası, eski dönemden farklı olarak insanların siyasi kimlikleri ile fark edilmeye başladığı bir dönemi anlatmaktadır (Waldron, 2004: 89). Soyut akılcı ilkeler ışığındaki ideolojilere karşı çıkan liberallere göre, insan akıllı bireysel anlamda etkin bir davranış kılavuzu olmasına karşın, toplumsal düzeyde insana rehberlik edecek bir akıl yoktur (Hobbes, 2007: 93-93). Liberaller, toptancı düşünsel projelerin siyasal alana uyarlanmaya çalışılmasının totalitarizme neden olacağına inanmaktadırlar. Özellikle, liberteryan liberalizm, devlet-toplum ilişkisine hâkim modern perspektiflerin bir kısmına karşı eleştirel bir tavır takınırlar (Mack ve Gaus, 2004: 115). Tarihsel açıdan liberalizmin fikri kökleri; John Locke, İskoç Aydınlanması ve Immanuel Kant olmak üzere üç kökenden beslenmiştir (Ball, 2004: 21). Esas itibariyle Anglo-sakson düşünce geleneği olan liberalizmin ilk düşünürü 17. yüzyıl sonlarında eser yayınlamış olan İngiliz John Locke'dur (1632-1704). Toplumsal ve siyasal var oluş, doğa halinde yaşayan ve doğal haklara sahip olan insanların anlaşarak devlet kurmasıyla mümkün olmaktadır. İnsanlar, uygar siyasi topluma geçerken doğal haklarını saklı tutmuşlardır. Devleti de bu hakları korumaktan sorumlu merci ilan etmiş, görevlendirmiş ve yetkilendirmişlerdir. Bahse konu olan haklar, hayat-mülkiyet-hürriyet üçlemesiyle özetlenmiştir. Doğal hakların temel değerler olduğu, sözleşme ile tesis edilen siyasal yönetimin bu hakları ihlal etmesinin bireylere direnme hakkı vereceğini

belirtilmektedir (Erdoğan, 2021: 23-24). İskoç Aydınlanması XVIII. yüzyılda Adam Smith, David Hume ve Adam Ferguson'ın (1723-1816) görüşleri çerçevesinde şekillenmiştir. İskoç Aydınlanmasının temel kabulleri, doğal düzen ve doğal özgürlük sistemi olduğundan Hume, toplumda barışçı düzeni ve adaleti tesis eden unsurun, soyut akılla tasarlanmış, Tanrı'nın bahsettiği kurallara dayalı olmadığı, tecrübe edilmiş, uzlaşmaya dayalı pratikler olduğu düşüncesini ileri sürmüştür ve bu bakış açısı doğal düzen ve toplumsal kurumların evrimsel olarak gelişmesi gibi düşüncelere esas oluşturmıştır (1711-1776) (Whelan, 2004: 361). Smith, medeni toplum yaşamında doğal bir özgürlük sisteminin mevcut olduğuna inanmaktaydı. Ona göre, insanların eylemleri görünmez bir el tarafından toplumun faydasına olacak şekilde düzenlemektedir. Liberal düşüncenin oluşmasında önemli olan bir isim Immanuel Kant, bireysel özerklik, eşitlik ve evrensel adalet anlayışını savunur (Danford, 2014: 676-677).

Liberalizmin bir türü olan kapsayıcı liberalizmde, ileri sürülen fikirler kurumsal ve siyasi ilkelerle sınırlanmak yerine kapsamlı bir dünya görüşü olarak görülmektedir. Bu doğrultuda, iyi hayata dair maddi değerler sistemine atıfta bulunulur. Liberal değerler söz konusu olduğunda, özerklik gibi temel değerlerin altı çizilir. Kavramın öne çıkan isimleri Brian Barry, Joseph Raz ve Will Kymlicka gibi düşünürlerdir (Craig ve Porter, 2005: 229). Diğer yönüyle siyasi liberalizm, politik ilkelere sahiptir ve liberalizmi ahlaki bir şekilde yorumlamaya çalışır. Bu husus, toplumun bütünüyle siyasileştirildiği ve bireyin hayatına zorla yön verildiği bir toplumda siyasi düzenden bahsetmek mümkün değildir. Böyle bir düzende, bireyler kendi örgütlerini kurmakta serbest olurlar. Oysa liberal bir düzende, bireyler eğer isterlerse bu düzenden çıkabilme serbestisine sahip olmalıdır. Liberalizm, bireyleri özgür olmaya zorlamaz, anlatısıyla izah edilmiştir (Erdoğan, 2021: 25-26).

Liberalizmdeki önemli bir ayrım, klasik ve modern (refah) liberaller arasında şekillenir. Siyasal liberalizmin muhtevasına dahil olan bu ayrımda belirleyici nokta devletin görev alanının genişliğine karşı olan klasik liberalizm, İskoç aydınlanması geleneğine bağlı ve özgürlüktür. Klasik liberaller, liberalizmi siyasal bir doktrin olarak görürken, modern liberaller, refah devletinden yana sosyal liberallerdir. Modern liberallerin öne çıkan isimleri J. Rawls, B. Barry ve R. Dworkin olarak sıralanabilir. Bu noktada gerek klasik gerek refah liberalleri ortak bir noktada birleştiren ilkeler; bireysel özgürlük, çoğulculuk, anayasa ve hukukun üstünlüğü ve piyasa üstünlüğü olarak sıralanabilir (Barry, 1990: 2-10). Liberalizmin, devletçi toplumcu akımların hücumlarına karşı direnci XX. yüzyıl başlarına

kadar devam edebilmiştir. I. Dünya Savaşı ve 1929 Ekonomik Buhranı gibi negatif yönlü gelişmeler liberal doktrine son hamleyi yapmıştır. XX. yüzyılda, klasik Batı demokrasinin felsefi teorik temelleriyle ilgisi kesilmiş ve popülist bir niteliğe bürünmüş, devlet denetlenemeyen bürokratik bir yapı şeklinde insan özgürlüğünü tehdit eden bir güç haline gelmiş, yeniden dağıtımcı düşüncelerin en etkili siyasetçi Keynesyen ekonomi mantığı 1929 krizi sonrası tüm dünyada geniş bir uygulama alanı bulmuştur (Elma, 1996: 58). Sanayi Devrimi'nin yeni alt sınıfların şartlarını zorlaştırması, bu sınıfların siyasete katılımı ve sosyo-ekonomik şartlarının korunması sorununu gündeme getirmiştir. Liberalizm, burjuva sınıfıyla özdeşleşen bir ideoloji konumundan çıkmış, toplumsal ve siyasal bir felsefe haline gelmiştir. Bu gelişmelere koşut olarak, sosyal liberalizm, klasik liberalizme tepki olarak ortaya çıkmıştır (Erdoğan, 2021: 23).

Türk siyasal hayatında liberal eğilimlerin tarihsel arka planında, liberal fikirlerin XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle etkili olmaya başladığı söylenebilir. Başka bir anlatım şekliyle Osmanlı'da XIX. yüzyıl başlarında belirginleşen modernleşme çabalarının, liberalleşme ile eş anlama geldiği ileri sürülmüştür (Erdoğan, 2021: 32). Yazılı bir anayasa ile padişahı sınırlama girişimi anlamına gelen meşrutî yönetime geçiş (Kanun-ı Esasi, 1876), ileri sürülen fikir ile anlamlı bir ilişki sergilese de modernleşmenin liberalizmle aynı anlamda karşılanması eleştirel söylemlerin yöneltilmesine sebep olmuştur. Kanun-i Esasinin yürürlüğe konulmasında anayasalı bir yönetim biçiminin siyasî hürriyetin garantisini sağlayacağı düşünülmüştür (URL-126, 1876). XIX. yüzyılın başlarından itibaren yeniden yapılanma sürecine giren Osmanlı Devleti, idari, askeri ve eğitim alanlarında reformlar yaparak, devletin çöküşünü engelleme amacıyla olmuşlardır. Bu amaç kapsamında, Tanzimat'la mülkiyet hakkının hukukî güvence altına alınmasıyla yaşanan değişim süreci, II Meşrutîyet döneminde de gelişerek iktisadiyatta liberal düşüncenin gelişmesine olanak sağlamıştır (Yıldırım ve Bıçakçı, 2019: 213). Namık Kemal, Ziya Paşa, Cavit Bey ve Prens Sabahattin liberal görüşleri dile getiren kişilerin başında gelmektedir. Osmanlı'nın son dönemine damga vurmuş olan parti nitekim İttihat ve Terakki partisidir. Liberal düşüncenin doruğunu oluşturan isim olarak anılan Cavit Bey, 1900'lerde yayınlanan İlm-i İktisat adlı kitabıyla döneme damgasını vurmuştur. İleri ülke olma yolunun toprak genişlemesi yerine ticarî genişlemeye dayandığını ileri süren düşünür, eserlerinde Osmanlı toplumuna hakin olan kapalı ekonomi sisteminden uzaklaşma gereğinin önemini vurgular (İnsel, 2021: 41-54). Meşrutîyet dönemi liberal düşünürlerden Prens Sabahattin, küresel düzeyde ticaretin gelişimi söz konusu iken, Osmanlı'nın geri

kalmasını, siyasi ve iktisadi görünüşler altında gizli kalan bireyciliğin dışarı çıkarılmamasına ve yönünü Batı'ya çevirmemesine bağlamaktadır (2021: 33). Yeni Osmanlılar Cemiyeti, monarşinin bazı uygulamalarına muhalefet etme amacı doğrultusunda kurulmuştur. Cemiyet, padişahlık makamının korunması gerektiğini savunur. Ancak, liberal fikirlerin de hâkim olması gerektiğine inanmaktadırlar. Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi düşünürlerin öncülüğünde faaliyet gösteren bu cemiyet, padişahı doğrudan eleştiren ilk grup olarak kabul edilmektedir. Prens Sabahaddin, merkeziyetçi devlet anlayışını savunan İttihat ve Terakki ile ayrılığa düşmüştür. Bunun üzerine, Sabahaddin, Şahsi Teşebbüs grubunu kurmuştur. Parti programını, İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan Şura-yı Ümmet'te yayınlamıştır (Çubukçu, 1986: 32-33). Serbest ticareti savunan Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi temsilciler liberal doktrinin etkisi altında kalmışlardır. Osmanlı Devleti'nin kalkınmasının dünya ekonomisiyle bütünleştirildiği ve bu amaçla yabancı sermaye teşviki savunusundan hareketle özel teşebbüsün önemi bağlamında birçok düşünür ve temsilci tarafından eserler üretilmiştir. "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?" adlı çalışmasıyla Prens Sabahaddin özel teşebbüsü savunur ve onu emsallerinden farklı kılan yönü, ekonomik fikirlerini bireyci bir toplumsal teoriyle temellendirmeye çalışmasıdır. Bu minvalde, bireyci toplumların komüniteryan topluluklara göre daha bağımsız, girişimci ve üretken olduğunu düşünen Sabahaddin, doğu toplumlarının cemaatçi dokusunun dışına çıkılarak, Osmanlı'nın içinde bulunduğu bunalımdan çıkabilmesini toplumsal yapıda bireyselliğin geliştirilerek mümkün olacağını belirtir (2021: 49-50). Verimsiz bürokratik yapıların neden olduğu merkeziyetçilikten vazgeçilmesini ve idarenin âdem-i merkeziyetçilik çerçevesinde yeniden revize edilmesini vurgulayan düşünür, İttihat ve Terakki Cemiyetinden liberal düşüncelerinden dolayı 1902 yılında ayrılmış ve ilk önce Osmanlı Hürriyetperveran Cemiyetini, sonrasında ise Teşebbüs-i Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyetini kurmuştur. II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra ise taraflarıyla birlikte 1908 yılında Osmanlı Ahrar Fırkasını (Osmanlı Liberalleri Partisi) kurmuşlardır (Tanyol, 2014: 146-159). Türkiye'nin 1924-1946 tek parti döneminde liberal fikirler ve girişimler doğrultusunda elverişli bir zemin oluşturduğu söylenemez. Cumhuriyet döneminin önemli fikir hareketi, devletçi anlayışın ortaya çıkardığı Kadro hareketidir (1932-1935). İsmet İnönü ve Recep Peker'in siyasi görüşleri liberalizm ile uyuşmamaktaydı. 1930'lara kadar, Atatürk'ün iktisadi liberalizme yakın durduğu ifade edilebilir. Cumhuriyet döneminde, liberal olarak belirtilebilecek ilk siyasi muhalefet hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasıdır. TpCF, 1924 Kasım'da kurulmuş, 1925 haziran ayında hükümet tarafından kapatılmıştır (Erdoğan, 2021: 33). TpCF

programı, liberalizm ve demokrasi kavramlarını vurgulamakta ve tüm topluma hürriyetin verilmesi konusuna dikkat çekmektedir. Aynı zamanda, tek dereceli seçim sistemi, devletin etki alanının daraltılması, âdem-i merkeziyet düşüncesi ve yabancı sermayenin teşviki gibi konular da ön plana çıkarılmıştır (Altınkaş, 2012: 5). TCF'nin kapatılmasının ardından 1930'da kurulan ve aynı yıl kapatılan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) da programı açısından liberal fakat muhalefet hareketi niteliği taşımamaktaydı. Muhalif teşebbüslere başladığı anda da kapatılma durumunu tecrübe edinmiştir (Bostancı, 1990: 9-20; Türkeş, 1999: 15-50). 1930'lu yılları devletçi uygulamalarla geçiren Türkiye, birtakım adımlar atmıştır. Bu kapsamda, Devlet Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası'nın kurulması, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nda bulunan yurtdışından hammaddelerin ve makinelerin gümrüksüz ithaline ilişkin hükmün iptali gibi gelişmelere imza atılmıştır (Kilci, 1994: 60-61). Cumhuriyetin ilk on yılının sonlarına doğru gelirken yapılan düzenlemelerin amacı, devlet tarafından, toplumun çeşitli yöntemlerle kontrol edilmesi olarak yorumlanmaktadır (İnsel, 1999: 48). Batı, liberal uygulamaların merkezi olduğundan, devletçi uygulamaları olan Türkiye'nin Batı ile yaklaşması mümkün olmamaktadır. Bu dönemde, Batı'da Keynesyen politikalarla devlet öne çıkmıştır. İktisadi politikalar bazında, Batı ile Türkiye arasında eş zamanlı bir reaksiyon oluşmuştur. Dolayısıyla, 1930'lu yıllarda sermayenin birikimi açısından Batı'da ve Türkiye'de paralel ekseninde değişimler meydana gelmiştir. Türkiye, Batı'ya yaklaşma doğrultusundaki hedefleri yönünde bir kopukluk yaşamamıştır (Örnek, 2019: 201). Liberal uygulamaların yerini devletçi uygulamalara devrettiği görülürken, Türkiye iktisadi anlamda zor bir sürecin içerisine girmiştir. Büyük Buhranı takiben II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması bu süreci tetikleyen temel unsurlardır. İktisadi açıdan, ihracatta belirli bir artışın gerçekleştirilmesine yönelik olarak Türk lirasının devalüe edilmesi amaçlanmış, fakat beklenen hedefe ulaşamamıştır (Payaslı, 2011: 133). Türk siyasal hayatında uzun bir dönem yer edinmiş olan Celal Bayar, iktisat vekilliği görevi esnasında 2 Mayıs 1936 tarihindeki meclis konuşmasında cümleleriyle liberalizme olan bakış açısını dile getirmiştir;

Maksadımız; sadece müstehlikin zararına meydan vermemek değil, aynı zamanda fabrikalarımızı muhitlerinin ve memleketimizin tabii ve iktisadi şeraitine göre rasyonel surette çalıştıracak hususları temin etmektir. Bizim memleketimizin tabii şeraiti diğer memleketlerin tabii şeraitine uymuyorsa, şüphesiz biz, memleketimizin şeraitini nazari dikkate almak mecburiyetindeyiz. Prensibimiz bu şekildedir. Fiyat, azami, asgari hadlerine gelince, bizden evvel başka memleketler fiyat kontrolü üzerinde hareket yapmışlar ve bize tekaddüm etmişlerdir. Mesela Amerika'da olduğu gibi. Amerika, fiyat kontrolü meselesinde üç esas birden mütalea ediyor: azami, asgari, sabit fiyat ve o suretle hareket ediyor. Yani azami ve asgari had tayin etmek

hakkıma maliktir. Bizim de istediğimiz budur. Bunu niçin istiyoruz?.. Sizin bize, Türk parasının korunmasını temin için verdiğiniz salâhiyetlere istinaden yaptığımız işler içinden bazı misaller verebilirim ve bu misallere istinaden bir vakayı sizin nazarımızda tenvir etmek isterim(URL-142, 1936).

İlerleyen yıllarda Celal Bayar'ın Demokrat Parti'ye katıldığı ve partinin genel başkanlık koltuğuna oturduğu görülür. Siyasetteki konumunu güçlendirmeye başladıktan sonra devletçi uygulamalara doğru eğilim gösteren Bayar, aşırı devletçiliğe karşı olmuştur. Liberal söylemlerin yoğun olduğu Demokrat Parti'nin (DP) yanında yer alan Bayar, bazı liberal söylemler geliştirmişse de ilerleyen zamanlarda DP'nin devletçi politikalar üretmesi, Bayar'ın siyaset tarzında değişikliğe sebebiyet vermiştir (Payaslı, 2011: 135). II. Dünya Savaşı sonrasında, ABD, sosyalizm kaygısından dolayı Avrupa ülkeleri ve Türkiye'ye maddi destekte bulunma kararı almıştır. Bu karar, ABD-Türkiye ilişkilerini pozitif yönde etkilemiştir. Türkiye ekonomisi hakkında incelemelerde bulunmak üzere ABD'den gelen Thornburg, yaptığı incelemelerin sonunda devletçi anlayışın değiştirilmesi gerektiğinin altını çizmiş ve serbest girişimin geliştirilmesini vurgulamıştır (Kayıral, 2017: 38).

Çok Partili sisteme geçişle birlikte birçok dönüşüm yaşanmıştır. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti (DP) genel hatlarıyla liberal bir program çizgisinde, özellikle de din ve ekonomik özgürlüğü öne çıkaran bir parti olmuştur. Parti, ilk dönemlerinde liberal reformlara imza atmış ancak 1950'lerin ikinci yarısıyla birlikte özgürlükçü tutumundan vazgeçmiş, milli irade egemenliği anlayışına dayalı tekçi bir yönetim modeli kurmaya yönelmiştir (Özgen, 2007: 79). Liberal yönünden uzaklaşan DP'nin içinden ayrılan bir grup 1955 yılında Lütfi Karaosmanoğlu önderliğinde Hürriyet Partisini (HP) kurmuştur. Çoğulcu-liberal demokratik bir rejim hedefi çizen parti, ilerleyen zamanlarda oportünizme doğru kaymış ve 1958 Aralık ayında CHP'ye katılmıştır (Özçetin ve Demirci, 2021: 541-545). Türk siyasetinde çok partili dönemi farklı kılan önemli noktalardan biri, merkez ya da orta sağ çizgide kabul sayılan siyasal partilerin programlarında genel olarak liberal temalara yer vermesidir. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası, DP'nin kapatılmasıyla iktidarı devir alan Adalet Partisi (AP), bürokratik merkeze karşı çevre güçlerini temsil eden özelliğiyle liberal bir görüntü sergilese de DP'ye nazaran daha kalkınmacı- popülist bir çizgide yer alan partidir. 1970'li yıllara doğru gelindiğinde AP, kendisini farklı bir biçimde tanımlama ihtiyacından hareketle, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin hür teşebbüsçü düzenini komünizme karşı muhafaza etme yoluna gitmiştir. Milliyetçi-muhafazakâr bir

görüşü temsil ettiği dile getirilen bu tutumla, geleneksel-dini değerlere saygılı olduğu belirtilirken, milliyetçilik, Türk Devleti'ni komünizme karşı koruma anlamında kullanılmıştır (Gülen, 2019: 135-139). AP'nin, siyasi ve iktisadi liberalizmin bütün özelliklerini taşıdığı söylenemez. Ancak, liberal demokrasinin seçimle gelip-gitme boyutunu öne çıkarmasıyla, temel hak ve hürriyetler konusunda tutarlı ve bireyin hareket alanını genişletici tarz-ı siyasetiyle 1970'lere kadar sağın tüm renklerini bünyesinde barındırdığı ifade edilebilir. Şöyle ki, AP, iktisadi politikalarında özel teşebbüs ve piyasa mekanizmasını öne çıkarmasına rağmen, devlet müdahaleciliğini de benimseyen yönüyle merkez sağdan farklılaşan niteliğini göstermektedir (Demirel, 2021: 548-549).

1980 Darbesi siyasi, sosyal ve iktisadi açılardan Türkiye'yi değiştirmiştir. Ekonomi politik açıdan, döneme damgasını vuran gelişme ise 24 Ocak Kararlarıdır. Bu gelişmenin mimarı da Turgut Özal'dır. Darbeden 8 ay önce kamuoyuna ilan edilen kararlar iktisadi alanda düzenlemeler içermektedir (Ulagay, 1983: 15-16). Turgut Özal, özel teşebbüs ile bireysel iktisadi serbestliği savunmuş, iyileşmenin liberalizm ile uygun bir zemine oturacağına inanmıştır (Uluç, 2014: 114). Türkiye'nin neo-liberalizm sürecine girdiğini gösteren 24 Ocak Kararlarının hedeflediği temel noktalar; sanayi ürünlerinin ihracattaki payını arttırmak, ithalat ve ihracat alanlarından devleti billurlaştırarak, bu alanların serbestleşmesini sağlamak, ihracat gücü yüksek modern bir sanayi yapılanması oluşturmak, döviz eksikliğini çözmektir (İzmirli, Gökbunar ve Özer, 2014: 249). 1980 sonrası kurulan Doğru Yol Partisi (DYP) de benzer özellikler taşımaktadır. 1983 yılına gelindiğinde Turgut Özal önderliğinde kurulan Anavatan Partisi (ANAP), pragmatist olmakla birlikte, liberal temalardan fazla etkilenen bir partidir (Baykal, 2019: 162-163). Partinin iktisadi liberalizm ve araçsal devlet savları üzerindeki vurgusu bu etkiyi görünür kılmaktadır.

Parti programında, siyaset ve ekonomi anlayışının neo-liberal eksene dayandırıldığı anlaşılmaktadır;

Ekonominin tabii kanunları içinde gelişmesini sağlamak üzere, ülke menfaatleri doğrultusunda müdahale ve tehditlerin asgariye indirilerek, rekabet şartlarının hâkim kılındığı serbest Pazar ekonomisinin uygulanması ekonomik sistem tercihimizdir. Büyük halk kitleleri yeterli, kaliteli ve ucuz mal ve hizmet sunulmasının en iyi şekilde bu sistem içerisinde mümkün olabileceğine inanıyoruz(URL-180-1983).

ANAP'ı bütünüyle liberal addetmek mümkün değildir. Şöyle ki, partinin ilk yıllarında, koalisyona yakın duruş sergileyen kurucu kadroların ve toplumsal tabanın muhafazakâr-milliyetçi dokusu partinin sosyal ve kültürel politikalarında önemli ölçüde etkili olmuştur. İktisadi alan ve din konusunda özgürlüklere gösterilen hassasiyet sivil ve siyasi özgürlükler alanında aynı ölçüde gösterilmemiştir. Özal sonrası dönemde de liberal söylemlerini korumuş olan parti, Mesut Yılmaz'ın önderliğinde daha devletçi ve merkeze doğru yönelmeye başlamıştır. Türk siyasetinin çok partili döneminde liberal sıfatını tek kullanan parti, 1994'de Besim Tibuk liderliğinde kurulan Liberal Partidir (LP). Daha sonra ismini Liberal Demokrat Parti (LDP) olarak güncelleyen parti, bazı zamanlar milliyetçi-muhafazakâr çıkışlar yapmasına rağmen sadece ismi ile değil, programı ve kısmen söylemleri bakımından da Türkiye'nin liberalizme en yakın partisidir (Erdoğan, 2021: 34-35). 1970'li yılların ortalarından itibaren Batı'da liberal fikirler ve politikalar tekrar gündeme gelmiştir. Bu durum, Türkiye'nin düşünsel ve siyaset dünyasına 1980'li yıllarda sirayet etmiş ve 1990'lı yıllarda gün yüzüne çıkan aydınlanmanın temelini oluşturmuştur (Haydaroglu ve Tatlısu, 2016: 69-70). Bu kapsamda, 1980'li yıllarda liberal siyasal teoriyle ilgili ilk önemli yazılar Ruhdan Yumer tarafından yayınlanmış, 1990'da Mustafa Erdoğan'ın Yeni Forum dergisinde yayımladığı Liberal Düşünce Geleneği ve 1992'de Atilla Yayla'nın Liberalizm adlı kitabı örnek gösterilebilir. Liberalizmin, entelektüel bir grubun siyasi doktrini olarak ilk örneğini 1992'de kurulan Liberal Düşünce Topluluğu oluşturur (Demirel, 2012: 83-85). Türkiye özelinde liberal aydınlanmanın özellikle iktisadi yönüne katkı yapan isimler arasında çalışmalarını Kamu Tercihi Teorisi ve Anayasal İktisat üzerinde yoğunlaştıran Coşkun Can Aktan önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Türkiye için düşünsel yapısı ve entelektüel ortamı ile birlikte, geleneksel devlet-toplum ilişkisi ve ekonomik biçim gibi karakteristikleri sebebiyle liberalizm için elverişli bir tabanın oluşmadığı söylenebilir. Türk siyasetinin merkez-çevre ekseninde ilerleyen yönü devlet-toplum ayrımını kabul sayan liberalizmin oluşumu için uygun ortam sağlamıştır (Aktan, 2019: 86-88). Kültür-statü-ekonomi üçlüsü bakımından merkezin uzağında kalan dezavantajlı toplumsal kesimlerin siyasal yaşama katılma talepleri liberalizmle meşruiyete kavuşmuştur. Dahası, bu kesimlerin merkez üzerinde hak beyan edemedikleri zamanlarda da çevre güçlerinin pozisyonları liberal alanda konumlanmıştır. Dolayısıyla devletin kültürel-hukuki-iktisadi olarak toplumdan uzaklaştığı ve otoriterleştiği ölçüde toplum da liberalizme doğru yaklaşmıştır. Güçlü ve otoriter devlet geleneği yapısı, toplumu devlete bağımlı konuma getirirken, kısmi ölçüde de toplumun devlete kuşkuyla yaklaşmasına sebebiyet vermiştir. Modernleşme döneminde otoriter devlet uygulamalarından bunalan

toplum kesimleri, devletin karşısında olduğu algısından mütevellit, kendisi adına devleti kontrol edebileceğine inandıkları politik oluşumlara doğru sempatiyle yaklaşmaya başlamışlardır (Güler, 2016:95-100). Bu algı, daima devletin karşısındaki güçleri destek ile sonuç bulmamış, çoğu zaman devletle uzlaşma yollarını arama ve teslimiyet modunda merkezin sunabileceklerinden faydalanmayı tercih etmeyle de sonuçlanmıştır. Devletin toplumu yukarıdan aşağıya doğru modernleştirme çabasına karşı liberal bir politik söyleme doğru yöneliş başlamıştır. Liberalizm anlayışı toplumsal-geleneksel-siyasal formasyonlar karşısında modern olana daha yakın konumda yer alsa da bireysellik-kendiliğindenlik-gönüllülük çizgisinde bu değerleri vazgeçilmez kabul eder (Sakallıoğlu ve Yeldan, 2000: 495-496). Liberaller, ulus-devlet anlayışı ve devrimci projelere karşı kısmi değişimden yana bir tutum sergilerler. Türkiye'nin genel dünya görüşü ve kültürel atmosferinde, liberal düşüncenin gelişmesine engel teşkil edici cemaatçilik (toplumculuk), devletçilik, tevekkülcü zihniyet ve günü kurtarma gibi karakteristik özellikleri mevcuttur. Liberalizmin günümüze kadar pek fazla zemin oluşturamadığı Türkiye'de son zamanlarda ivme kazanan hukukun ve siyasi kurumların modernizasyonu hem mülkiyet hakkını ve girişim özgürlüğünü anayasal güvencelerle donatmış, hem de bu modernite iktisadi ussallık için uygun bir zemin oluşturmuştur. Bu kapsamda, iktisadi faaliyetlerin hukuki çerçevesi batılı kapitalist ülkelerle eş standartlara bağlanmaya çalışılmıştır (Mardin, 2016: 21-35).

Liberalizmin, Türk sağının iki temel ideolojisi olan milliyetçilik ve muhafazakârlıkla olan ilişkisi noktasında, milliyetçilik ve muhafazakârlık benzer özelliklere sahip olmalarına rağmen farklılıklar da içermektedir. Örnek kapsamında, muhafazakâr düşünürlerin eserlerinde milliyetçi temaların vurgusuna rastlanır. Fakat milliyetçilerin iddia ettikleri üzere muhafazakârların bu vurgusunda milliyetçiliğin yönü ve mahiyeti ile ilgili köklü teorik açıklamalar yoktur. Bazılarında Türkoloji, bazısında mistisizm ve kimisinde de tarih bilincinin sığ kaldığı ifade edilir (Çalık, 1991: 84). Organizmacı bir toplum anlayışını savunan muhafazakârlık, toplumsal yapı, gelenekler ve kurumları yok etmeyen, aşamayla olan değişime muhalif olmamakla beraber destek verirler (Köker, 2021: 276). Devrim karşıtlığı üzerinden yükselen muhafazakârlar, devrimlerin tahmin edilemeyecek olumsuz sonuçlar doğurabileceğini ve toplumsal yapının sürekliliğini sağlayan ara kurumlarda tahribat yaratabileceği fikirlerinden devrimlere tepkili duruş sergilerler (Özipek, 2003: 69). Türk muhafazakârlığı örneğinde, muhafazakârlığın kavramsal temellerini atanlar, Cumhuriyet devrimi varlığını kurumsallaştırırken dışarıda kalmışlar ve devrim sürecine muhalif olan bir grup tarafında konumlanmamakla birlikte genel olarak öncü kadronun

içerisinde yer almaya çalışmışlardır. Bu ifade, Türk muhafazakârlığının öncü isimlerinden olan Peyami Safa'nın Cumhuriyet rejiminin ilk yıllarında yarı resmi bir hüviyet niteliğinde olan Cumhuriyet gazetesinin yazarları arasında yer alırken, sonrasında Kemalist reformların muhasebesinin yapılmasının gerekliliğini savunarak muhalif çizgiye kaymasıyla örneklendirilebilir. Fakat bu yön değişimi İnkılapçılıktan ödün verildiği ya da inkâr edildiği sonucunu çıkarmamakla beraber, inkılabın gelenek ve tarihsel değerleri kabul etmeye engel teşkil oluşturmadığını vurgular (Öğün, 1997: 110). Dolayısıyla bu savunudan, bir toplum için kaçınılmaz bir süreç olan değişimin uyum içinde ilerletilebilmesi, eski ve yeniye ait olguların birbiriyle harmanlanıp bir sentez oluşturularak toplumsal dengeyi bozmayacağı sonucu çıkar (Yılmaz, 2003: 227).

Medeni, modern, ilerici, rasyonel, demokratik, barışçıl, birleştirici niteliklere haiz olan Kemalist milliyetçilik, ırkçılık, komünizm, teokrasi ve faşizm ile ilişkili değildir (Yıldız, 2001: 123). 1990'lı yıllara kadar, liberallerin Kemalizm'in ilkelerine bağlı kalması resmi milliyetçiliği özümstediklerinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu gösterge, Cumhuriyet ve Kemalizm'in ilkelerinden taviz vermeden liberal kalma yönündeki çabalardan anlaşılabilir (İrem, 1997: 60). Genel olarak Türkçü temaların hâkim olduğu resmî ideolojinin erken dönemlerinden 1944'lere kadar Remzi Oğuz Arık, Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan ve sonraki dönemlerde Alparslan Türkeş gibi isimlerin bakış açılarındaki hâkim Türkçü düşünce sistem dışına atılmaz. Bu hattaki kırılma noktasının II. Dünya Savaşı sonundaki faşist ve nasyonal sosyalist rejimlerin yenilgiye uğraması olduğu söylenebilir (Bora, 1999: 115). 1970'li yıllar boyunca milliyetçi teorisyenler kapitalizme ve sosyalizme alternatif olacak toplumsal ve siyasal bir kuram yaratabilme amacıyla olmuşlardır. Ziya Gökalp etkilerinin belirgin bir şekilde hissedildiği bu dönemde, Gökalp kapitalizme karşıt görüşte, kapitalizmin doğduğu ve iktisadi ilişkileri belirleyen koşulların batılı ülkelerden farklı bir ekonomik yapıya sahip olan Türkiye ile entegre olmayacağı belirtilmiştir (Heyd, 1980: 108). Serbest piyasaya eleştirel bir yaklaşımla kapitalist ekonomik sisteme alternatif olarak korporatif yapılanmaya dayalı ve devletin ekonomi üzerinde etkili olduğu milli ekonomi sistemi kurgulanır (Toprak, 1995: 145). Ayrıca, toplumu birbiriyle bağımlılık içinde olan bileşenlerin oluşturduğu organik bir bütün olarak gören perspektif, liberal anlayıştan farklı olarak bireyi merkeze almaz, birey karşısında toplumu öncelikli ve ayrıcalığı olan temel birim olarak görür. Bu bağlamda, toplumsal çıkarlar bireylerin hak ve çıkarlarını öncelemektedir. Liberal ideolojinin bireyi, sosyalizmin sınıf çıkarlarını ön plana çıkaran anlayışı, korporatizmde yerini mesleki

korporasyonlar aracılığıyla toplu çıkarlara konumlandırır (Parla, 1999: 93-94). Şekillenen yapılanmada toplumsal çıkarların taşıyıcısı konumunda olan devlet, merkezi unsur pozisyonuna geçer ve birey tamamıyla devre dışında bırakılmasa da korporatizm karşısında geri planda bırakılır (Beriş, 2021: 405). Her coğrafyanın kendine özgü toplumsal, siyasi, kültürel ve iktisadi şartları ekseninde şekillenen bu ideolojiler özgün anlamda ait olduğu coğrafyanın ihtiyaç ve beklentilerine karşılık verebilir. Türk-İslam sentezinin önemli isimlerinden İbrahim Kafesoğlu, liberalizmin kuramsal temellerinin XIX. yüzyılda İngiliz kapitalizminin dış pazarlara açılma ve serbest ticaret yapabilme amaçları doğrultusunda oluştuğunu ifade etmektedir. Ona göre liberalizm, *"evrensel bir iktisadi ya da siyasal kavram değildir; dünya milletleri için değil, İngiliz iktisadiyatı bakımından en uygun gelen tarz olarak tescil edilmektedir"* ifadeleriyle açıklanır (Kafesoğlu, 1970: 119-121). Bu çerçevede aynı çizgide yer alan fikri öncüler uluslararası kapitalizme muhalif bir tavır takınırlar. Kuramsal ve pratik açılardan Türkçü temaların hareketli olduğu 1970'ler boyunca anti-kapitalist söylemlerin yükselişte olduğu ve ulusal karaktere uyumunun altının çizildiği korporatist ve solidarist bir iktisadi modelin geliştirilmeye çalışıldığı görülür. Bu bakış açısı, aynı dönemde siyasi liberalizme karşı da otoriter bir devlet yapılanmasını gerekli görür. XX. yüzyıl sonlarına doğru küreselleşme ve küresel kapitalizm karşıtlığı ile beliren bu çizginin 1970'lerden farkı, kapitalist iktisadi koşulların veri olarak kabulü ve milliyetçi bir ekonomik düzenin inşasına yönelik söylemlerden vazgeçilmiş olmasıdır (Çavuşoğlu, 2010: 23). Uluslararası kapitalizmin ulus devletin hakimiyetini sönmüslendirici etkilerine karşı çıkıldığı bu dönemde, MHP'nin yayımladığı Türkiye ve Siyaset dergisinin 2001 Kasım-Aralık Milliyetçilik ve küreselleşme Özel Sayısında, kuramsal savlar ışığında küreselleşmenin yıkıcı etkilerine karşı dikkat çekilmektedir. Toplumun lehine sonuçlanmış bir süreç olarak değeriendirilmeyen küreselleşme, kapitalist batı dünyasının üstünlüğünü ortaya çıkarmış ve adaletsiz bir rekabet ortamı oluşturmuş, diğer taraftan kültürler ve medeniyetler arası çatışma ihtimalini daha çok görünür kılmıştır (Öz, 2001: 17). Küreselleşme süreciyle beraber aşınan ulusal egemenlik, ulus devletlerin ekonomi başta olmak üzere birçok alanda güç kaybetmesi, aynı süreçte etnik milliyetçiliklerin ve söylemlerin yükselişi, self-determinasyon ilkesinin güç kazanması gibi unsurlar milliyetçi kesimler için küreselleşme karşıtı tutumlar sergileme gerekçeleri olarak sıralanabilir. Toplumsal dayanışmanın önemli araçlarından biri olarak kabul edilen sosyal devlet ilkesinin korunması amacıyla küresel kapitalizmin sosyal devlet karşıtı söylemlerine karşıt bir tutum benimsenmiştir (Bora ve Can, 2004: 199).

Türkiye'de liberal fikriyatın hareketli dönemi, 1980'li yıllar ile başlar. Bir dönem sonra solun dışarıda kalmasıyla sağ çizgi ekseninde bir birliktelik yakalayan Özal, ithal ikameciliğin bırakılmasından döviz mübadelelerinin serbestleşmesine kadar birçok liberal atılımlar yapmış ve bu rotayı bürokratik iktidarın kırılarak demokratik kurumların etkinliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar izlemiştir (Yayla, 2001: 76-78). Özal'ın öne çıktığı bu yıllarda dünyada yükselişe geçen yaklaşım yeni sağ siyasettir. Yeni sağ, refah devletinin yaşadığı iktisadi krizlerden dolayı devletin rolünde meydana gelen değişimleri ifade eder. Refah devleti anlayışı bırakılmış, yerini Yeni sağ almıştır. Yeni sağın temelinde, sermaye akışı önündeki engellerin devlet tarafından kaldırılması ve sermayenin küreselleşmesinin kolaylaştırılması düşüncesi vardır (Baltacı, 2004: 360). Yeni-sağ yaklaşımı, İngiltere'de Margaret Thatcher, ABD'de Ronald Reagan ve Türkiye'de Turgut Özal benimsemiştir. Milton Friedman ve Friedrich August Von Hayek'in yeni-sağ hakkındaki çalışmaları, İngiltere başbakanı Margaret Thatcher'ın politikaları üzerinde etkili olmuştur (Williams, 2021: 3). Yeni sağ yaklaşımın, Friedman ve Hayek'in çalışmalarıyla şekillenen iki ayağı vardır. Birincisi, devletin piyasadaki rolünün daraltılmasıdır. İkincisi, devlet otoritesinin güçlendirilmesi ve toplumda muhafazakâr bir anlayışla aile, din ve millet kavramlarına bağlılığın güçlendirilmesidir (Çolak, 2016: 354). Birey ve özgürlük kavramlarının merkeze alınarak insan hakları, Kürt sorunu, din ve ifade özgürlüğü hususlarında alternatif söylem üretilerek, bu liberal projelerin farklı damarlardan beslendiği söylenebilir (Yaşlı, 2011: 159-160). Şöyle ki, Mehmet Altan, Ali Bayramoğlu, Kürşat Bumin ve Etyen Mahçupyan gibi sol gelenekten gelen aydınların oluşturduğu iktisadi liberalizmden daha çok siyasi liberalizmi savunan ve kamuoyunda "İkinci Cumhuriyetçiler" adıyla tanınan gruptur. Bu savunuda olan aydınlar, bürokrasinin gücünün kırılarak, ordunun siyaset üzerindeki etkinliğinin kaldırılmasının gerekli olduğu görüşünde liberal iktisadi çözümlemelere mesafede kalırlar. Diğer yandan Liberal Düşünce Topluluğu ekseninde birleşen bir grup akademisyenin oluşturduğu başlıca isimleri Friedman, Hayek ve Nozick gibi yeni sağın kuramsal temsilcileri olan liberteryen damar vardır. Mustafa Erdoğan, Atilla Yayla ve İhsan Dağı gibi Türk akademisyenlerin öncü olduğu bu akım, bireyin özgürlüğü önündeki engellerin tam olarak kaldırılabilmesi için devletin iktisadi hayat olmak üzere tüm alanlarda etkinliğinin en asgari düzeye indirilmesiyle mümkün olabileceğine inanırlar. LDT grubunun üyeleri ilk grupta yer alan üyelerle otoritarizm karşıtı ve özgürlükçü bir söyleme hâkim iken, klasik liberalizme bağlı olduklarını vurgulayarak, özgürlüklerin sağlanabilmesi için kapitalist düzenin varlığının gerekliliğini olumlayıcı tutum ve tavırlarıyla diğer kanatta bulunan isimlerden ayrılırlar

(Erdoğan ve Üstüner, 2021: 658-659). Fakat, her iki damarda yer alan gruplar için Kemalizm'e karşı mesafeli durdukları ve anti-Kemalist oldukları yorumu yapılabilir. Bir başka ifadeyle, her iki damarın resmî ideolojinin milliyetçilik anlayışı ile uyum yakalayamadığı görülür. İlk damarda yer alan isimlerin milliyetçilik çizgisi uluslar ve insanlar arasında daha fazla politik ve iktisadi iş birliğini savunan enternasyonalizme yakın iken, ikinci grup, birey merkezli duruş sebebiyle her türlü kolektivizme karşı duruş sergilerler (Bora, 1995: 75). Türkiye'de milliyetçi düşüncenin temel sorunsalı "devletin bekası" olması hasebiyle 1980'ler ve 1990'lar boyunca yaşanan terör sorunu ve Yunanistan ile Kıbrıs sorunu beka sorunsalının gündemde canlı bir şekilde kalmasına sebebiyet vermiştir. Bu minvalde, demokrasi ve özgürlüklerin genişletilmesine yönelik söylemler devletin bekasına zarar vereceği görüşüyle tasvip edilmemiştir. 1990'lı ve 2000'li yıllar boyunca liberalizm ve milliyetçilik arasındaki mesafe belirgin olarak kendisini hissettirir. Sistem ve devletle olan uyumlu ilişkinin yerini entelektüel muhalefete bıraktığı bu süreçte, 28 Şubat süreci bahse konu olan muhalefeti görünür kılan bir örnektir. Birçok liberal fikri öncü, demokrasinin normal seyrinin kesintiye uğradığı darbe sürecinde gerçekleşen uygulamalara karşı çıkmışlardır. Özellikle, LDT ve Birikim Dergisi çevresinde konumlanan Ahmet İnsel, Murat Belge ve Ömer Laçiner gibi sosyalist aydınların özgürlük ve demokrasi adına 28 Şubat sürecine olan muhalif tavırlarının Türk fikir tarihi açısından önemli bir dönüm noktası oluşturduğu yorumu yapılabilir (Beriş, 2021: 409-411). Diğer yönüyle, bu süreçte milliyetçilik ve liberalizm arasındaki mesafe açılırken, muhafazakârlık-liberalizm arasında mesafenin kapanmasına neden olmuştur. 28 Şubat'ın anti demokratik koşullarında muhafazakâr kesim kültürel ve dini hassasiyetleri yüksek olduğundan, temel kaygıların demokrasi, insan hakları ve özgürlük olduğu ortamda liberal fikriyata eklemelenişi beraberinde getirmiştir. İslâm'ın kendisini demokratik siyasal alanın meşru aktörü olarak konumlandırma çabası 2002 genel seçimlerinde iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin siyasal kimliği "muhafazakâr demokrasi" etiketiyle görünür hale gelir. Muhafazakâr demokrasi ile verilen mesaj, Türk toplumunun geniş kesimlerinde tekabül alanı bulurken, evrensel liberal ilkelerle de entegre bir demokrasi projesi ve yapılaşma amacıyla olunduğudur (Özkazanç, 2021:649-650). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin vizyonuna göre, neo-liberalizmin sınırlı devlet anlayışından, özel teşebbüsün önüne alan açılmasına kadar birçok liberal proje yer almaktadır. 28 Şubat sonrası Millî Görüş geleneği içerisinde oluşan dağılmalar sonucunda oluşan Adalet ve Kalkınma Partisi, bu gelenekten kopuşuyla beraber siyasal misyonunu muhafazakârlık içerisine yerleştirmiştir. Böylece, İslam ve muhafazakârlık arasında gerek kuramsal gerekse de

siyasal açılardan kurulan bağ, muhafazakâr söylemler içinde dinsel öğelerin dozunu artırmıştır. Aynı siyasal hattın liberal demokratik değerlere sahip çıkışı demokrasi ve özgürlük açısından önem teşkil etmektedir. Muhafazakârlık ve liberalizm arasındaki eklemlenmenin Türkiye'de demokratik değerlerin yerleşmesi, milletin özgürlük ve demokrasi kavramlarını özümsemesi ile doğru orantılıdır (Çaha, 2004: 112).

İleri kapitalist toplumların yeni yönetim anlayışı olarak neo-liberalizmin klasik liberalizmden ayrılan yönü, liberal fikriyatın kendiliğindenci ve doğalcı perspektifine karşı daha çok müdahaleci olmayı savunmasından ileri gelir. Siyasal yönetimin bireysel özerklikler yoluyla yönetimini idarenin meşruiyeti açısından önemli görme hususu açısından liberalizm ve neo-liberalizm aynı noktada buluşurlar. Neo-liberal anlayışın farklılığı, refah devletinin toplumun temel dinamiklerini tahrip etmesi saptamasından yola çıkarak toplumu yeniden düzene koymak için güçlü bir siyasi müdahalenin gerekliliğini savunması ile öne çıkar. Piyasanın mekaniği kendiliğinden bir olgu değildir. Piyasa, kültürel, siyasal ve legal müdahalelere bağlı bir durum olarak değerlendirildiğinden tüm toplumsal alanların piyasa modeli doğrultusunda yeniden düzenlenmesi neo-liberalizmin amacını açıklar (Pierson, 1998: 785-786). 2001 Şubat krizinin ardından Adalet ve Kalkınma Partisi'nin AB atağı Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcına işaret eder. Yeni bir yönetim anlayışının başlamasıyla birlikte liberal düşünce de yenilenme evresine girmiştir. Özetle, neo-liberaller her koşulda kendi yasalarının alternatifsiz olarak işlemlerini savunurken, yol açtığı hiçbir şey için sorumluluk kabul etmez. Bu konuda yorumu yapılmıştır; *"modern liberal barbarlık sahip olunan mülk üstünlüğüne bağlı bir toplumsal ilişkinin sonuçlarının meşruiyeti üzerine kurulmuş bir dünyayı savunuyor, eşitsizliğin aslında bir nimet olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu"* (Özkazanç, 2021: 634-654). Netice itibarıyla, Türkiye'de hak ve özgürlükler bağlamında mücadele etmenin önündeki engel, çatışma yörüngesinin küresel-liberal ve ulus devletçi anlayış ekseninde ilerlemesidir. Piyasa öğeleri ve liberal demokratik değerlerin harmanlandığı noktada, siyasal özgürlük problemlerini göz önüne bulundurarak piyasa eleştirisi ile bütünleştiren bir bakış açısı geliştirmek bu ikilemi kırabilme açısından önem arz etmektedir.

4. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN DÜŞÜNSEL VE POLİTİK KÖKENLERİ

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin siyasi ideolojisi ve politik kimliği önemli tartışma konularından birisi olmuştur. Bu tartışmaların oluşmasında, partinin siyasi alandaki rakiplerinin olduğu kadar kendisinin de etkisi bulunmaktadır. Adalet ve Kalkınma Partisi, Millî Görüş çizgisinden farklılaşmak ve Türkiye siyasetinde kalıcı olmak adına kendini tanımlama arayışına girişmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi, siyasi kimliğini "muhafazakâr demokrat" olarak tanımlamıştır. Bu tanımlama, partinin kendisini siyasal İslamcı çizgiden farklılaştırdığını göstermektedir. Nitekim, Recep Tayyip Erdoğan'ın "*Millî Görüş gömleğini çıkardık*" söylemi bahse konu edilen farklılaşmayı destekler niteliktedir. Bu bağlamda, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin düşünsel ve politik kökenlerinin temellerine inmenin amaçlandığı bu bölümde, düşünsel alt yapının ve politik kökenin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, sağ görüşe sahip siyasal partilerin siyasal olaylara ve olgulara bakış açıları, liberal-muhafazakâr siyaset, milli görüş siyaseti ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin politik kimliği incelenmiştir.

Türk siyasal hayatında çok partili sisteme geçişle beraber merkez sağ siyasetin somut oluşumu, DP ile başlamıştır. DP ile başlayan sağ siyaset, 1980'e kadar AP ile konsolide edilmiştir. 1980 sonrası askeri yönetimin siyasal partileri tasfiyesiyle, AP 16 Ekim 1981'de feshedilmiştir. 1983 yılında yeniden tesis edilmeye çalışılan demokrasi sürecinden itibaren merkez sağ, DYP ve ANAP olarak kendi içerisinde ikiye bölünmüştür. Partiler, radikal anlamda birbirlerinden kopmamakla birlikte, farklı bir siyaset tarzı izlemişlerdir (Çaha, 2006: 10). 1980 darbesi sürecinde eski siyasal partilerin tasfiyesi yoluna gidilirken, askeri yönetimin demokratik süreci tekrar başlatmasıyla merkez sağın çatısı altında iki parti belirginleşmeye başlamıştır. Bu siyasal çatı altında, Demirel liderliğinde DYP ve Özal liderliğinde ANAP'ı, Türk sağının dayandığı politik kökenleri anlayabilmek adına incelemek önem içermektedir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin düşünsel ve politik kökenlerini anlayabilmek adına, partinin politik kimliği, siyaset etme anlayışı ve siyasi olaylara yaklaşımı gibi detaylar araştırmaya konu edilmiştir.

4.1. Türkiye'de Liberal-Muhafazakâr Siyaset

Türk siyasal hayatında, Tanzimat Dönemi'nden, çok partili siyasal yaşamın başladığı 1950'li yıllara kadar siyasetin alanı sosyal bölünmeler ve merkez-çevre çatışması ekseninde incelenmiştir (Mardin, 2016: 37). Sol-sağ ayrımının belirginleşmesi ve merkez sağın oluşmasına olanak sağlayan kavram milliyetçi muhafazakâr söylemdir. Bu söylemle, derinlik kazanan din kavramı, milletin esas ve asli unsuru olarak meşru bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Meşrulaştırma çabaları kapsamında ise özellikle cemaat ve gelenek kavramları üzerinden İslamcılığın muhafazakârlığa dönüşümü vuku bulmuştur. (Öğün, 2021: 541-542). 1950 yılında kabul edilen yeni seçim kanunu sonrasında CHP ve DP arasındaki anlaşmazlık derinleşmiştir. DP, 1946 seçimlerinde baskı ve usulsüzlük olduğunu iddia etmiştir. Bu durumun mükerreri halinde seçimlere katılmayacağını beyan etmiştir. DP, iktidara milli irade esasının çiğnenmesi halinde halkın meşru müdafaa hakkının doğacağına yönelik uyarı yapmıştır. CHP, bu uyarıyı bir tehdit olarak algılamış ve bu tür bir şiddet politikasının kardeş kavgasına yol açacağını belirtmiştir. DP, 1950 seçim kampanyasını hak ve hürriyetler, iktidarın hataları ve millet iradesi üzerinden oluşturmuştur. DP kadroları, iktidara gelirlerse iktisadi alanda liberal uygulamalar ekseninde devlet müdahalesinin sınırlandırılacağına dikkat çekmişlerdir. CHP ise, iktidarda oldukları süre zarfında bazı hatalar yapıldığını, iktidara gelmeleri halinde yeni bir düzende devam edileceğini belirtmiş ve Atatürk-CHP bağlantısına dikkat çekilmiştir (Atayakul, 2007: 141). 1950-1954 yılları arasında birçok reform yapılmıştır. 16 Haziran 1950 yılında DP, TBMM'ye ezanın Arapça okunması tasarısını sunmuştur. Bu tasarıya CHP'nin karşı çıkacağı düşünülmüş ancak, iki tarafında oyuyla kabul edilmiştir. Böylece, 1932 yılından 1950 yılına kadar on sekiz yıl Türkçe okunan ezan Arapça da okunmaya başlamıştır. 1950 yılında din dersi dördüncü ve beşinci sınıflarda verilmeye başlamıştır. Ailesinin rızası olmak kaydıyla öğrenciye din dersine katılıma veya katılmama hakkı tanınmıştır. 1951 yılında DP ile CHP arasında siyasi çekişmeler devam ederken, Mustafa Kemal tarafından kurulan Halkevleri kapatılmıştır (Abdurahmanlı, 2021: 3). 1950-1955'li yıllar DP'nin altın çağı olarak anılmaktadır. 1955 yılı sonrası ülkede ekonomik kriz baş göstermiştir. Yurt dışından gelen maddi yardımlar kesilmiştir. Devlet aracılığıyla ekonomide istikrarı sağlamak ve devletim üretimden-tüketime kadar her safhada belirleyici olması amacıyla yürürlüğe konulan "Millî Koruma Kanunu" beklentileri karşılayamamıştır. 1955-1957 yılları arasında DP'nin ülke içinde uyguladığı bazı politikalar, 1957 yılı seçimlerinde oy kaybetmesine neden olmuştur (Aslan, 2014). 1954 seçimleri sonrasında ülkede basına,

muhalefet partilerine ve üniversiteli öğrencilere karşı baskının dozu artmıştır. 1954 seçimlerinde, muhalefetin oy çoğunluğunu elde ettiği Kırşehir ilinin statüsü ilçe şeklinde değiştirilmiştir. Bu olay, DP'ye olan güveni sarsmış, 1957 yılı TBMM seçimlerinde partinin oy kaybetmesine sebep olmuştur (Emiroğlu, Koçyiğit ve Kesici, 2012: 76-78). DP'nin uyguladığı bazı politikalar ülkede siyasi baskı oluşturmuştur. Birçok bürokrat partiden ayrılma kararı almıştır. 1956 yılı haziran ayında meclisten geçen basın kanunu, basın özgürlüğünü kısıtlamıştır. Bu kanun, gazeteciler ve basın organları üzerinde hükümet baskısı yaratmıştır. Basın Kanunu hususunda, DP Genel Başkanı ile Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve bir grup milletvekili anlaşmazlık oluşmuştur. Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, bir süre sonra partiden ayrılarak Hürriyet Partisi'ni (HP) kurmuştur (Taş, 2004). 1960'lara doğru ilerlerken, DP'nin yaptığı yanlış hamleler, ülkede ekonomik alanın kontrol edilememesi, enflasyon yüksekliği ve ordunun bu koşullarda kontrol edilememesi gibi tetikleyici unsurlar sonucunda 27 Mayıs 1960 darbesi gerçekleşmiştir. 1960 darbesi sonrası tedavüle koyulan 1961 Anayasası'nın kısmi özgürlükçü ortamında, siyasal partilerin kendilerini sağ ya da sol pozisyonda konumlandığı görülmektedir. Mevzu bahis durum, siyasal partilerin daha öncesinde belirli bir ideolojik duruşunun olmadığı anlamına gelmemektedir. Şöyle ki, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde kurulan siyasal partiler, kendilerini muhafazakâr, milliyetçi, liberal gibi kavramlar üzerinden tanımlamışlardır. Bu noktada, CHP kendisini milliyetçi olarak nitelerken, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF) liberal muhafazakâr, Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) liberal olarak nitelemiştir. 1946-1960 arası döneminde sağ ve sol ayrımı belirginleşmemiştir. Ancak, merkez sağ anlayışını DP bu dönemde getirmiştir (Karataş, 2020: 217). DP kapatıldıktan sonra, 1960'ların sonuna kadar AP, CHP'ye karşı merkez sağın temsilcisi olmuştur. AP, Soğuk Savaş ve sosyo-ekonomik dönüşümün etkisiyle Türk Sağının temsilinde tek aktör olmaktan çıkmıştır. Merkez sağ ve diğer sağ siyasal partileri farklılaştıran nokta, aşırılıklara olan uzaklıklarıdır. Merkez sağ aşırılıklara kapalıdır. Diğer sağ siyasal partiler, aşırılıkları belli ölçüde bünyelerinde barındırırlar ve aşırılıklara hoşgörülüyle bakarlar (Çavuşoğlu, 2009: 265). Merkez sağın siyasal kimliği, muhafazakâr demokrat gelenek ve siyasal İslamcı gelenek olmak üzere iki ideolojik gelenekten beslenmektedir. Merkez sağın bu özelliği, çevrenin dışlanmışlık hissinin bastırılması ve merkezi ele geçirme arzusuna yöneliktir. Kendisini ait hissettiği siyasal kimlikleri belirlemede etkili olmaktadır (Göksu, 2013: 85). 1990'lı yıllarda, Türk siyaseti özelinde merkez sağın yaşadığı dönüşümü bölünme ve küçülme üzerinden açıklamak mümkündür. ANAP ve DYP arasındaki bölünmenin temel sebebi, 1980 askeri müdahalesiyle oluşan

yeni siyasi düzendir. Neo-liberal dönüşüm ekseninde şekillenen sosyo-politik düzleme karşı merkez sağ siyasetin verdiği farklı yanıtlar bölünmenin derinliğini arttırmıştır. Merkez sağda konumlanan siyasal partiler, 1990'lar boyunca küçülmeye başlamıştır. ANAP ve DYP'nin 1991'den 2002'ye kadar girdikleri seçimlerde aldıkları oy oranları sürekli düşüş göstermiştir. Neo-liberalizm, iktisadi ve siyasi krizler, küreselleşme, kimlik siyasetinin yükselişe geçmesiyle yaşanan toplumsal dönüşüm, merkez sağ partilerin muhafazakâr modernleşme anlayışına çözüm üretememesi bu partilerin seçmen desteğini yitirmesine sebep olmuştur. Diğer yandan, sağ siyasetin periferinde konumlanan İslamcı ve milliyetçi partiler yükselişe geçmiştir (Ertan, 2021: 963).

DYP'nin 1983 yılındaki parti programına bakıldığında, temel hatlarıyla popülist söylemlerin varlığı, net bir kimlik tanımı bulunmadığı ve milliyetçi tonun ağır bastığı dikkat çekmektedir. Türk siyasetine yeni bir pencere açmanın ötesinde temel toplumsal değerlere vurgu yapıldığı (millet ve vatan kavramları) görülür (Çaha, 2003: 98-99; URL-163). Millet egemenliği söyleminde yoğunlaşan parti programında, manevi, milli ve tarihi değerlere verilen önem, laiklik, insan hakları, demokrasi gibi vurgular öne çıkarılmıştır. Partinin misyonu, *"milletin haklarının, milli, manevi ve tarihi değerlerin savunucusu ve onlara sahip çıkmak"* şeklinde ifade edilmiştir (URL-119, 1986).Demokrasi anlayışını da aynı doğrultuda çizen parti, milli iradeyi aşkın bir değerle her şeyin üzerinde tutmuş ve bu meyanda Cumhuriyetin de temel felsefesi olan milli egemenlik ilkesini benimsemiştir. Kimliğini ise milliyetçilik ikametinde konumlandırmıştır (DYP 1983 Programı, Erişim Tarihi: 01.06.2022). İktisadi politikada karma ekonomi anlayışı serbest piyasa ekonomisiyle telif edilmiştir; *"devletin gerektiğinde üretici, genelde düzenleyici, destekleyici ve caydırıcı tesirli bir role sahip olması gerektiğine inanırız, serbest piyasa ve rekabet nizamını gerçekleştirmek ve ekonomiyi bu düzende geliştirmek kararındayız"* (URL-164, 1986).DYP için iktisat ve siyasal hayatta yeni bir perspektif oluşturmaktan ziyade genel geçer değerlere vurgu yaptığını söylenebilir. 1993'te Demirel'in Cumhurbaşkanı olmasıyla boşalan koltuğa oturan Tansu Çiller, DYP'ye parti kimliğini kazandıran isimdir. Çiller'in söylemlerinde beliren *"daha çok toplum, daha az devlet"* ifadeleri merkez sağın misyonuna daha yakın ve uygun bir görüntü sergilemektedir (URL-119, 1986). Çiller yönetiminde DYP, 1998'de yayınladığı II. Demokrasi Programıyla, 1983'deki parti programından radikal biçimde ayrılan bir siyaset perspektifi ortaya koymuştur. Bu programda, *"hak milletin olacak"* söylemiyle millet iradesinin üstünlüğüne vurgu yapılmaktadır (URL-120, 1998). Türk siyasal hayatındaki sorunların demokrasi eksikliğinden kaynaklandığı ve sorunları

aşabilme hususunda bireyin merkeze alınmasının önemi anlatımıyla ifade edilmiştir; *"hayatın ve devletin her alanını özgürlükçü bir anlayışla yeniden düzenleyen bu programda, devlet-vatandaş ilişkisinde vatandaşın tartışılmaz önceliğinin esas alınacağı"* (URL-120, 1998). Programda, *"yeter söz milletindir dedik, şimdi hem söz hem hak milletin olacaktır"* cümleleriyle millet kavramına açıkça atıfta bulunmaktadır (Çaha, 2006: 12). II. Demokrasi programının ana teması, özgürlükçü ve demokratik bir siyaset anlayışı ve ekonomik anlamda serbest piyasaya dayalı liberal bir ekonomi modelinin benimsenmesidir. Bu bağlamda, devletin alanının sınırlandırılacağı mesajı verilmiş ve 1983 dönemindeki programdan farklı olarak, özelleştirmenin efektif bir şekilde yürürlüğe konulacağının bilgisi verilmiştir; *"Devlet asli görevleri olan adalet, barış, iç ve dış güvenlik, dış ilişkiler ve eğitim alanına çekilecek, piyasanın işlediği her yerde devreden çıkacaktır"* (URL-120, 1998). II. Demokrasi Programında, partinin kimliği ilk kez açıklığa kavuşmuş, *"DYP, liberal, aynı zamanda milliyetçi muhafazakâr ve demokrat bir partidir"* tanımıyla esas kimliğin liberal, diğer üç kimliğin tamamlayıcı kimlikler oldukları ifade edilmiştir (URL-120, 1998).

1990'lı yıllarda, siyasal İslam'ın yükselişi, Kürt sorunu, laik-muhafazakâr gerilim ve yükselen milliyetçilik dalgası, Türk siyasetine yön veren gelişmelerdir. Merkez sağ, yönetmede başarılı olamadığı bu gerilimli ortamda, siyasal alandaki konumunu genişletme amacıyla olmuştur. Mesut Yılmaz liderliğinde ANAP, siyasi etkisini artırmak için 28 Şubat muhtırası sonrasında Türkiye siyasetini yönlendiren laik-muhafazakâr gerilimin laik tarafında konumlanmıştır. Çiller genel başkanlığa getirilmiştir. DYP, Kürt sorununun askeri çözümünü merkezine alan milliyetçi bir söylemle siyasetine devam etmiştir (Ertan, 2021: 981).

1993 yılından itibaren Tansu Çiller liderliğindeki DYP'nin yaşadığı ideolojik değişimin iki önemli boyutu vardır. Birincisi, DYP, militer milliyetçilik anlayışını savunmaya başlamıştır. Bu milliyetçi yönelim, Kürt sorununa karşı geliştirilmiş bir strateji olmanın ötesine geçmiştir. Küreselleşme, ulus devletin egemenliğini sarsmıştır. Neo-liberalizmin toplumsal dokuyu aşındırdığı sosyo-politik ortamda, otoriter devlet anlayışıyla küresel belirsizlikleri kontrol altında tutmayı amaçlayan militer milliyetçilik oluşmuştur (Cizre, 2002: 88-90). İdeolojik dönüşümün ikinci ayağı, DYP'nin merkez sağın geleneksel özelliklerini yansıtan şahsi teşebbüse saygılı, ılımlı devletçilik modelinin yerine, neoliberal iktisadi politikayı savunmaya başlamasıdır (Cizre, 1996: 155). DYP'nin neoliberal

yöneliminde, 1994 yılında yaşanan iktisadi kriz ve bu krize karşı ilan edilen 5 Nisan Kararlarının önemli bir etkisi olmuştur. 5 Nisan Kararlarının muhteviyatı ve amacı; Türk Lirasını devalüe etmek, kamu harcamalarının kısıtlanması ve özelleştirmelerin kolaylaştırılmasını sağlamaktır. Tercih edilen bu ekonomik modelde DYP'nin neoliberal ekonomi politikalarını savunan bir çizgiye geçtiği görülür (Sayılğan, 1994: 213-214).

1980 sonrası merkez sağ siyasette radikal atılımların ve yeniliklerin Özal dönemi ANAP ile pratikleştiği görülür. Turgut Özal, 1983'teki parti programında, siyasal kimliğini tanımlamış ve liberal ekonomi anlayışını benimseyen bir çizgide olduğunu ifade etmiştir; *"milliyetçi, muhafazakâr, sosyal devletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir siyasi partiyiz"*(URL-165, 1983).

Parti programında demokrasi perspektifi cümleleriyle anlatılmıştır;

Milli hakimiyeti ve milletin üstünlüğünü, milli birlik ve bütünlüğü her şeyin üzerinde telakki eden, insan temel hak ve hürriyetlerini vazgeçilmez kabul eden, milliyetçiliği, milli ve manevi değerlere bağlılığı düstur ittihaz eden, asıl olan fertlerin ve toplumun mutluluğudur görüşü içerisinde sosyal adalete ve fırsat eşitliğine inanan (URL-165, 1983).

Temel vurgunun devlet üzerinden değil, millet üzerinden yükselmesi, devletin varlığının esas amacının milletin mutluluğu ve hizmetini sağlamak olduğu dile getirilmiştir. Bu öncelik anlatısıyla izah edilmiştir; *"Devlet, millet için vardır. Devletin millet ile bütünleşmesi esastır... asıl olan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır"* (URL-165, 1983).Bireyin merkeze alındığı ifadesiyle anlatılmıştır; *"Toplumun maddi ve manevi olarak yükselmesinde ve yücelmesinde temel unsur insandır. Herkes kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir"*(URL-165, 1983). İnanç ve ibadet özgürlüğünün önemi ve bu özgürlüğün teminat altına alınacağı, *"muhafazakâr bir kimliğin tamamlayıcı unsuru olarak maddi ve manevi kalkınmanın birlikte olacağına, ikisinin birbirinden ayrılmayacağına, maddi ve manevi gelişmeyi birlikte sağlamanın zarureti inandır"*söylemiyle anlatılmıştır (URL-165, 1983).

Serbest piyasa ekonomisi anlayışından yana net bir tavır takınan ANAP, bu tutumunu cümleleriyle açıklamıştır;

Ekonominin tabii kanunlar içinde gelişmesini sağlamak üzere, ülke menfaatleri doğrultusunda müdahale ve tehditlerin asgariye indirilerek, rekabet şartlarının hâkim kılındığı serbest pazar ekonomisinin uygulanması ekonomik tercihimizdir. Büyük halk kitlelerine yeterli, kaliteli ve ucuz mal ve hizmet sunulmasının en iyi şekilde bu sistem içerisinde mümkün olabileceğine inanıyoruz (URL-165, 1983).

Özal dönemi siyasal pratikleri üç aşamada özetlemek mümkündür. Birinci aşamada, Türkiye'nin çevresindeki barikatları kaldırarak dünyaya açılım sağlanmış, bu açılım doğrultusunda Avrupa ve Amerika ile olan ilişkiler pekiştirilmiş ve AB'ne üyelik temel amaç haline gelmiştir. İkinci aşamada, hak ve hürriyetleri genişletilmesi kapsamında; inanç, vicdan, serbest teşebbüs, düşünce ve ifade hürriyeti gibi kavramlarsık kullanılan söylemler arasına dahil edilmiştir. Bu doğrultuda, kritik adımlarla hak ve hürriyetlerin önündeki yasal sınırlamalar kaldırılmış, özgürlükçü bir siyasal ortam oluşturulmaya çalışılmıştır. Üçüncü aşamada, serbest piyasa modeline uyumlu kalkınma hamlesi atılmasıyla önemli bir başarı kaydedilmiştir. Bahse konu olan dönemde, milli gelir ikiye katlanmış, turizm geliştirilmiş, dünya sanayi ürünleri pazarlanmış, karayolları ve otoban ağları tesis edilmiş, kırsal kesimin en ücra köşeleri elektrik ve telefonla tanıştırılmıştır. Ekonomiyle başlatılan kalkınma, eğitim alanına kadar uzatılmıştır (Öniş, 2004: 10-12).

1995 seçimleri sonrası, ANAP-DYP arasında 3 ay süren koalisyon hükümetinin programında; ekonominin piyasa kurallarına göre işlemesi gerektiği ve devletin küçültülmesi konuları vurgulanmıştır. Bu perspektiften, partilerin pragmatik anlamda birbirlerine benzemeye başladığı görülmektedir. ANAP ile DYP'yi birbirinden ayıran temel nokta, neoliberal ekonomi politikalarında billurlaşmaktadır. Seçmenlerin, İslamcı ve milliyetçi sağ siyasal partilere yönelmeye başlaması, merkez sağın geleneksel milli irade söyleminin popülaritesinin düşmesine sebep olmuştur. Bu sebeptendir ki, 1990'ların başında ANAP-DYP arasındaki ideolojik farklılıklar, 1990'ların ikinci yarısından itibaren önemini yitirmeye başlamıştır (URL-1, 1996). 1995 ve 1999 genel seçimlerinde, ANAP ve DYP'den uzaklaşan seçmenlerin yöneldiği partiler, DSP ve MHP'dir. ANAP'ın izlediği liberal-seküler, DYP'nin izlediği milliyetçi-muhafazakâr siyasetin sonucu, ANAP ve DYP'yi küçülmekten koruyamamış ancak, kendilerinden uzaklaşan seçmenlerin gideceği yönü tayin etmiştir (Sitembölükbaşı, 2005: 87-88). 28 Şubat 1997'de Çankaya Köşkü'nde bir toplantı gerçekleştirilmiştir. MGK kurulundaki 18 maddelik karar, darbe mesajını vermiştir (Tunahan, 2015: 30). Erbakan liderliğindeki hükümet, siyasi açıdan alınan kararlara karşı çıkmış ve bunun üzerine, TSK, İç Hizmetler Kanunu'nun "*görev, gerektiğinde silah*

kullanılarak yapılacaktır" ibaresine dayanarak hükümete darbe yapmıştır. Bu süreç, Türkiye'de siyasi, idari, hukuki ve toplumsal alanlarda değişimler, Erbakan'ın istifası ve Refah Yol hükümetinin 1997'de dağılmasıyla sonuçlanmıştır. Darbe sonrasında, Millî Görüş Hareketi, çeşitli isimler (Fazilet, Saadet Partisi, vs.) altında varlığı devam ettirmiştir (Özipek, 2005: 644).

4.2. Türkiye'de Millî Görüş Siyaseti

Millî Görüş Hareketi, 1970 yılında MNP ile başlayıp, günümüze kadar iktidar mücadelesi veren ana akım İslamcı hareketin temsilcisidir. Millî Görüş partileri, her biri müstakil, ideoloji, örgüt ve politika açısından sürekliliği amaçlayan siyasal partilerdir. Dönemin siyasi şartlarına ve politik düşüncesine paralel olarak değişikliklere uyum sağlayan politik aktörlerdir. Millî Görüş hareketinin kurumsal anlamdaki ilk politik deneyimi olan MNP, 1980 askeri müdahalesinin tesis ettiği siyasal düzende Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır (Çaha ve Baykal, 2017: 788-790). Diğer Millî Görüş partileri gibi MNP'nin ideolojik dayanağı, manevi kalkınma ve maddi gelişimin sağlanmasıdır. Millî Görüş Hareketi'nin bir diğer partisi MSP'dir. Necmettin Erbakan, MNP'nin kapatılmasından sonra olağanüstü dönemin etkilerinden uzak kalmak için olağan seçimlere kadar olan süreyi İsviçre'de geçirmiştir. 1973 seçimleri yaklaşırken, MNP kadroları yeni bir çatı altında partileşmeye karar vermişlerdir. 11 Ekim 1972 tarihinde MNP üyesi olmayan siyasetçilerin başvurusuyla MSP kurulmuştur. Genel İdare Kurulu (GİK), partinin genel başkanlığına Süleyman Arif Emre'yi getirmiştir. MSP, Birinci Büyük Kongre'de 42 il ve 300'e yakın ilçede örgütlenmiştir. Partinin lideri Erbakan, ülkeye geri dönerek 1973 Mayıs ayında MSP'ye katılmıştır. Böylece MSP, 14 Ekim 1973 tarihinde yapılacak genel seçimlere hazır hale gelmiştir (Çakır, 2017: 231). Süleyman Arif Emre genel başkanlığında seçimlere giren MSP, 20 Ekim 1973 tarihinde yapılan GİK toplantısında Necmettin Erbakan'ı ikinci genel başkanlığa getirmiştir. Parti programına bakıldığında, Türk Batılılaşma tarihine yönelik eleştirel tutumuyla kendisini diğer siyasal partilerden farklılaştırdığı görülür. Batılılaşma, geleneksel değerlerden kopuş olarak görülmüştür. MSP, Batılılaşma yerine teknolojik modernleşmeyi savunmuştur. Ağır sanayi yoğunluklu bir iktisadi kalkınma hamlesi başlatılması gerektiğini belirtmiştir. Koalisyon hükümetleri sırasında bu başarıyı yakaladıklarını iddia etmişlerdir. İslamcı hareketlerin aksine, modernitenin bir sonucu olan sanayi toplumunu hedeflemiştir. Bu doğrultuda, MSP'nin İslâm düşüncesine dayalı muhafazakâr-gelenekçi bir siyasal parti olduğu ifade edilebilir. MSP, gelenekçi sosyal

adalet anlayışı üzerinden kapitalizme eleştiriler yönelmiştir. İktisadi kaynakların siyaset yoluyla yeniden dağıtılması sürecinde küçük sermaye ve taşradaki esnaftan destek görmüştür (URL-133, 1973). MSP, Kemalist siyaset karşısında ikinci bir merkezin temsilciliğini üstlenmiştir. Geleneksel kitlelerin siyasete katılması ve bu kitlelerin kimlik krizinin çözümü noktasında aracı olma görevi üstlenmiştir (Akdoğan, 1999: 264). MNP ve MSP'nin devamı niteliğinde olan RP, siyasi ve sosyo-ekonomik yapıdaki değişime koşut olarak farklı politikalara yönelmiştir. 1980 sonrası, Türkiye'deki liberalleşme politikaları, diğer siyasi partiler gibi RP'yi de değişime sürüklemiştir. Parti siyasal söyleminde liberalleşmiş ve sosyolojik tabanı önemli bir değişim yaşamıştır. RP'nin seçmen tabanı, MNP-MSP çizgisinden farklılaşmıştır. 1970'li yıllarda, MNP ve MSP'nin küçük ölçekli sermaye anlayışı, 1980'lerde yerini neo-liberal yaklaşıma bırakmıştır. RP, dünya pazarıyla ilişkileri kabul eden bir söyleme yönelmiştir. 1970'li yıllarda MNP ve MSP, iktisadi alanda devletçi bir anlayışı benimserken, 1980'li yıllarda RP, serbest piyasayı temel alan yaklaşımlara yönelmiştir. Millî Görüş Hareketi, 1970'li yıllarda disipline vurgu yapan nizamdan, manevi vurgusu yüksek olan selamete, 1980'lerde de refaha doğru yol almaya başlamıştır (Çakır, 2021: 548).

4.3. Türk Sağının Konsolidasyonu Çizgisinde Adalet ve Kalkınma Partisi

Türk siyasetinde, sağ siyasi partiler toplumun genel temayülleri merkezinde konumlandırırken, siyasal söylemlerinde daha ılımlı bir tavır takınırlar. 2001'de çemberine AK Partiyi de katan merkez sağ siyaset, 2002'de yapılan genel seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisi ile yükselişe geçmiş ve sağın rol modeli olan iki ana aktör DYP ve ANAP'ı barajın altına düşürmüştür. İçinden geldiği gelenek göz önünde bulundurulduğunda merkez sağ çizgisinde bir siyaset yolu izleyeceği düşünülen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin farklı ideolojik pozisyonlarda konumlandığını ifade edebilmek mümkündür (Çaha, 2006: 11). Merkez sağ ve Millî Görüş Geleneğinin açıortayına yerleştirebileceğimiz Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, kuruluşundaki temel iddia, merkez sağdaki boşluğu doldurmaktır. Siyaset anlayışını, "hizmet" olarak tanımlayan Adalet ve Kalkınma Partisi, "milli iradeci" kimliğiyle de merkez sağın liberal-muhafazakâr geleneğini, iktidarını güçlendirene kadar devam ettirmiştir (Bora, 2021: 478). Adalet ve Kalkınma Partisi, içinden geldiği Millî Görüş Geleneğinden ayrılmış, merkez sağda siyaset yapmak istemesine rağmen bu geleneğin etkisi altında kalmıştır (Akdoğan, 2004: 38-39). Resmî ideoloji ile çatışmaya girmeyen, İslâmcı kimliğini ön plana çıkarmayan Adalet ve

Kalkınma Partisi, merkez sağdaki tüm toplum kesimlerinin oyunu alarak iktidara gelmiş, siyasi kimliğinde "muhafazakârlığı" öne çıkarmıştır (Çaha, 2006: 16-17). Türk siyasetinde merkez sağ, köylülüğe dayalı toplumsal yapının dönüşümü amacıyla; iktisadi gelişmeyi, kalkınmayı, endüstri toplumuna geçişi sağlayabilmek için bir dizi çaba sarf etmiştir. Merkez sağda siyaset, yoksul ve orta halli kesimin siyasi çizgisi olarak algı oluşturduğundan, muhafazakârlık taşırayı çağrıştırmaktadır ve merkezdeki seçkin kesime karşı, taşranın, alt sınıfların, geniş kesimlerin akımıdır (Akkaş, 2001: 30-31). Bu izah, Türkiye'de toplumun siyasetle buluşmasını anlatır ve Adalet ve Kalkınma Partisi özelinde de toplumsal sınıfların siyasal sosyalleşmesi manasına gelmektedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin tabanını, askeri kesim, sivil bürokrasi ve onlarla ilişki içinde olan iş dünyası, medya ve ilmiyeden oluşan devlet-seçkinci sınıfın haricinde, bütün toplumsal kesimleri bünyesine dahil eden geniş bir yelpaze ile tasnif etmek mümkündür. Partinin siyaset tarzını merkez sağdan farklılaştıran bir başka nitelik, toplumsal çevrenin güç ve alan arayışını temsil etmesidir. Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi gibi muhafazakâr sağ veya milliyetçi partilerin muhalif bir karakteri olduğu iddia edilse de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin süreç içinde "devletçi" bir karaktere büründüğünü söylemek kuvvetle muhtemeldir (Akpınar ve Araman, 2011: 92-96). Özellikle, laiklik konusunda Millî Görüş Geleneğinden farklı bir yön izleyen Adalet ve Kalkınma Partisi, toplumun her kesimine hitap edecek bir siyaset anlayışı benimsemiştir. Bu durum, siyasal ve iktisadi yaşamın sekülerleşmesiyle sürecini tamamlarken, toplumsal açıdan geleneksel dokusunu muhafaza eden orta sınıfın varlığı ve muhafazakâr sağ partiler, Adalet ve Kalkınma Partisi'ne canlılık kazandırmıştır. Muhafazakâr sağ siyasal partiler, klasik anlamda taşralı, siyasal manada ise seküler bir karaktere haizdir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin çeşitli kültürel dinamiklerin etkisiyle toplumsal merkezi siyasal anlamda temsil eden "muhafazakâr demokrat" bir parti olduğu betimlemesi yapılabilir (Akdoğan, 2004: 32-38). Sürekli dönüşen dünyanın ve modernitenin etkisi altında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin muhafazakâr dokusunu koruyabilmesi ve geleneksel değerlere olan bağlılığı, XIX. yüzyıl Batı tarzı modernitesi ve geleneksel değerleri muhafaza içgüdüğü altında ikiye bölünme yaratmıştır. Bu ikilem ortamında, Batılı değerlere ve moderniteye doğru yönünü çeviren Adalet ve Kalkınma Partisi, geleneksel ve modern değerlerin terkiibinden oluşan bir kimlik benimsemiş ve kimliğini *"geleneğin ve geçmişin birikimiyle... çağdaş demokratik değerler platformunda siyaset yapmayı benimseyen parti"* ifadesiyle açıklamıştır (URL-13, 2002).

Millî Görüş geleneğinin içinden gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin siyasete girişi tehlike olarak algılanmıştır. Millî Görüş geleneği çemberinde konumlanan MNP, RP ve FP gibi siyasal partilerin kapatılma tecrübesiyle yüzleşmek istemeyen Adalet ve Kalkınma Partisi, bu süreci yeni bir kimlik arayışında mevcut sistemle uyumlu, laik değerleri benimseyen bir siyaset tarzı ile ussal bir şekilde yönetmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda yürütülen çalışmalar kapsamında, İstanbul'da düzenlenmiş "Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu" örnek olarak gösterilebilir.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin muhafazakâr siyaset anlayışı anlatısıyla izah edilmiştir;

Genel anlamda muhafazakârlığın genlerine ve tarihi kodlarına uygun bir şekilde demokratik açılımları da içselleştirecek bir biçimde, ama özellikle siyaset yaptığımız coğrafyanın toplumsal ve kültürel yapısına yaslanarak yeni bir çizginin ortaya konması kuşkusuz Türkiye siyasetine yeni bir soluk getirecektir. AK Parti muhafazakâr demokrasi anlayışı ile birlikte Türk siyasete farklı bir boyut getirerek Türk siyasetinin geleceği üzerinde ülke menfaatleri çerçevesinde belirleyici olma amacındadır (UMDS, 2004: 5).

Bu izah doğrultusunda, partinin muhafazakârlık çizgisinde bir kitle partisi olduğu vurgulanmış, gelenekleri dışlamayan bir modernlik içerisinde, radikal olmayan bir değişimin hedeflendiği mesajı verilmiştir. Tarih ve geleneksel değerlerin inkârında olmadan, Batıdan kopyalanan bir değişimin ötesinde, Cumhuriyetin mirası olan laiklik ve demokrasi gibi kültürel değerlere bağlı kalınan bir siyaset çizgisi çizileceği belirtilmiştir.

Merkez-çevre ilişkisinde, çevrenin taleplerinin merkeze aktarılmasında, merkezin bu hususa dair hassasiyeti göz önünde bulundurulmuş fakat devletin bekası adına bu talepler karşılanamamıştır. İçinde bulunduğu koşullar içinde kimlik arayışına giren AK Parti gerek merkezin gerekse de toplumsal dinamiklerin etkisiyle ideoloji ve kimlik tanımına "muhafazakâr demokrat" kavramını eklemiştir. Bir yandan muhafazakâr bir görüntüye sahip, diğer yandan söylemleri ve parti programıyla liberal bir görüntü sergileyen (Akgün, 2006: 26).

Adalet ve Kalkınma Partisi, muhafazakâr demokrat kimliğini anlatımıyla izah etmiştir;

AK Parti'de liberal dozun eski merkez sağlardan daha yüksek olmasının nedeni, Türkiye'de liberal değerleri savunan hem ekonomide hem de kültür alanında devlet karışmasının diyen bir orta sınıfın gelişmiş olmasıdır.

Bu sınıflara bir anlamda dayanan AKP'yi merkez sağ geleneğin kendisini reforme etmesi, yenilemesi, sağın kendini toparlaması olarak görmek yanlış olmayacaktır (URL-10, 2002).

Parti programında devletin topluma hizmet için var olduğunu vurgulayan Adalet ve Kalkınma Partisi, serbest piyasa anlayışının siyasal liberalizmle bütünleştirileceğini ifade etmiştir. Katılımcılık anlayışının geliştirilmesi adına yerel yönetimlerin güçlendirilmesi doğrultusundaki liberal teşebbüsler, din ve geleneğe saygılı olunacağı vurgusu, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin "liberal muhafazakâr" karakterini açıklayıcı kriterlerdir (URL-13, 2002). Adalet ve Kalkınma Partisi, kimlik arayışı sürecinde, siyasal anlamda geleneksel "Merkez Sağ Sarkacının" dışına çıkma hedefinde ilerlerken, önemli bir toplumsal taban oluşturmak ve bunu sürekli kılabilmek adına, fazla sağcılaşmadan ve İslâmcı-geleneksel değerlerinden kopmadan siyaset yolunda ilerlemiştir. Merkez-çevre ilişkisi noktasında çevrenin bütün taleplerini demokratik değerlerle buluşturma ve merkezi bu doğrultuda dönüştürme amacıyla olan Adalet ve Kalkınma Partisi, ilerleyen süreçle birlikte gerek toplumsal tabanı olan muhafazakâr kesim, gerekse de siyasal sistemin etkisiyle zamanla iktidarcı bir yönelime ve söyleme doğru yönelmiştir (Koçal, 2012: 85-87). Adalet ve Kalkınma Partisi'ni Türk sağının ideolojik haritasında farklı bir konuma yerleştiren özelliklerden birisi de İslamcılık ve muhafazakârlığın partinin milliyetçiliğini hem sembolik hem de söylemsel açılardan şekillendirme gücüne sahip olması ve özgün bir içerik kazandırmasıdır. Bu özgünlük, milliyetçilik-İslamcılık-muhafazakârlığın bir aradalığı ile Türk-İslam sentezinden billurlaşmaktadır. Adalet ve Kalkınma Partisinde dini olan ile milli olanın içsel ve zorunlu bir ilişki içermesinden mütevellit, içeriği İslam ve muhafazakârlık tarafından belirlenen bu milliyetçiliğin, Türklük vurgusu üzerine inşa edilmiş etnisist milliyetçilikten farklı bir pozisyon aldığı görülür (Armstrong, 2012: 136-137). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin milliyetçik anlayışını, Türk milliyetçiliğinden farklı kılan nokta, "demokratik açılım" kavramsallaştırmasıyla izah edilebilir.

Seleflerine göre Kürt meselesine farklı bir perspektiften bakan Adalet ve Kalkınma Partisi, Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi bağlamında demokratik açılımı söylemiyle izah etmiştir; Demokratik açılım adıyla başlattığımız bu süreç aslında çok yönlü bir Milli Birlik sürecidir. Çünkü bu mesele, bir millet meselesidir, bir devlet meselesidir. Bu açılımın konusu sadece terör değildir; ülkemizin esenliğinin, insanların kardeşliğinin önündeki her engel bu açılımın konusudur. Bu açılım bir sevgi açılımıdır, bir barış açılımıdır, bir kardeşlik açılımıdır. Bu toplumsal bir tazeleme açılımıdır, bilinçlenme açılımıdır (URL-15, 2010).

Özetle, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin devlet felsefesini anlamak, Türkiye'de üç farklı süreçteki değişimi anlamayı gerektirmektedir. Kültürel, toplumsal ve siyasal düzeyde şekillenen bu değişimler, siyasal farklılaşmaları anlayabilmek açısından önemlidir. AK Parti siyasetinin temel parametresi ise, toplumsal alanda sivil dinamiklere ivme kazandırmak, devlet yapısındaki militarist kurumsal ilişkileri demokratikleşme bağlamında dönüştürmektir.

4.4. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Politik Kimliği

Toplum ve siyaset arasındaki bağları yeniden tesis eden ve bu boşluğu dolduran siyaset tarzının; çoğulculuk, insan hakları ve özgürlüklerperspektifinde toplumsal projeler üreten ve kitlelere umut vaat eden bir şekilde sunulması, bir iktidarın sürekliliği adına önemli bir kriterdir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin siyasete çıkışı, siyasetteki boşluğu doldurmanın yanında katılımcı, demokratik, bütüncül ve geniş vizyonlu bir siyaset tarzı tesis etmektir (Kayıral, 2021). FP'nin 22 Haziran 2001'de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması sonucunda Millî Görüş Hareketi iki partiye bölünmüş, 2001 Temmuz'da Recai Kutan liderliğinde klasik eğilimleri temsil eden SP, 2001 Ağustos'ta ise daha ılımlı olan Adalet ve Kalkınma Partisi Türk siyasal hayatına dahil olmuştur. Bu ayrışma ifadesiyle yorumlanmıştır; *"AKParti kendini Millî Görüş Hareketi'nden kopmuş bir hizip olarak değil, sosyal açıdan muhafazakâr Müslüman-Türk ve ekonomik olarak liberal projesini öne çıkararak, merkez sağ seçmenleri kapsayacak dinamik bir güç olarak tanımlamayı başarmıştır"* (Yavuz, 2008). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ideolojik ve politik konumunu, devlet-toplum düalitesinde nerede durduğunu, ideolojisinin süreç içerisinde nasıl bir dönüşüme uğradığı ve bu değişim sürecine etki eden unsurları daha net anlayabilmek için siyasal kimliğin analizi önem ihtiva etmektedir.

4.4.1. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Muhafazakâr Demokrat Kimliği

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin demokrasi söylemini dayandırdığı felsefe, muhafazakâr demokratlıktır. Bu kimliğini söylemiyle izah etmiştir; *"geleneği dışlamayan, bir modernlik, yerelliği kabul eden bir evrensellik, manayı reddetmeyen bir rasyonellik, köktenci olmayan bir değişim"* (Erdoğan, 2004). Toplum mühendisliğini reddeden bu söylem, muhafazakâr-modernist yönüyle, sağın "milli iradeci" geleneğinde konumlanır.

Adalet ve Kalkınma Partisinin muhafazakâr demokrat kimliğicümleriyle anlatılmıştır;

AK Parti geçmişin statükoculuk üzerine bina edilen muhafazakârlık yerine yeniliğe açık modern bir muhafazakârlık üzerinde durmaktadır. AK Parti, evrimci veya tedrici ve doğal sürecinde işleyen toplumsal dönüşüme dayalı bir değişimi savunmaktadır. AK Parti'nin muhafazakârlıktan anladığı mevcut kurum ve ilişkilerin korunması değil, bazı değerlerin ve kazanımların korunmasıdır. (...) Hiç kimse masa başından toplumları yönlendirmeye, onlara biçim vermeye kalkmamalıdır. Muhafazakâr demokrasi kimliğimiz, her türlü toplumsal ve siyasal mühendisliğe karşıdır. (...) AK Parti, insan hak ve özgürlükleri çerçevesinde bireysel tercih ve kabullerin korunması gerektiğini saklı tutarak "aile" kurumunu sarsacak uygulamalar konusunda hassasiyet gösterilmesi gerektiğine inanmaktadır. AK Parti, "biz ve diğerleri" ayrımı yapan; tek bir mezhebi, etnik unsuru veya dini anlayışı siyasetinin ana gövdesi yaparak, diğer seçenekleri karşısına alan bir söylem ve örgütlenme biçimlerini dışlayıcı ve ayrıştırıcı bir özellik taşıyacağına inanmaktadır. Bunlar partimizin kırmızı çizgileridir(Erdoğan, 2004: 13).

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin muhafazakârlık anlayışı, değişime karşı tedrici bir ilerlemeyi savunmaktadır.AK Parti'nin muhafazakârlık perspektifindeki tedrici ilerleme anlayışı izahıyla açıklanmıştır;

Toplumsal dönüşüm, en temel ve kalıcı değişim şeklidir. Değişimden maksat tedrici bir sürecin gerçekleşmesi ve doğal gelişimin sağlanabilmesidir [...] Bu açıdan muhafazakârlığın geleneksel yapıyı totaliter devrimci müdahalelere karşı koruyan ve tarihi kazanımları geleceğe yansıtmaya çalışan potansiyeli önemlidir. Tedrici bir süreç şeklinde gerçekleşmeyen değişimlerin kalıcılığı da söz konusu olmamaktadır. Değişim ve dönüşüm doğal akışına bırakılması gerektiğinden radikalizm ve toplum mühendisliği girişimleri reddedilmekte ve geleneksel yapının bazı değerlerini ve kazanımlarını koruyarak değişimi sağlamak gerekir(Erdoğan, 2004: 13).

Muhafazakâr demokrat kimliğin, muhafazakârlığın kendine özgü kodlarıyla örtüşmesi bakımından büyük farklılıklarıçermediği görülmektedir. Uzlaşma kültürüne dayalı ve çoğulcu demokrasiyi savunan bir siyaset anlayışı benimseyen AK Parti, sınırlandırılmış bir devlet düşüncesinden hareketlemuhafazakârdemokrat kimliğinin tanımını yapmaktadır;

Dayatmacı ve baskıcı bir hal alan otoriter ve totaliter anlayışlar kabul edilmemektedir. Demokrasiyi kabule şayan kılan da toplumsal ve kültürel farklılıkları ve talepleri siyasete katabilmesi ve kurulu düzeni dayatmacı aşırılıklardan koruyabilmesidir. Ayrıca, devletin ideolojik bir tercihle kendisini dogmatik bir alana hapsetmesi eleştirilerek, asli fonksiyonlarına çekilmiş, küçük ama dinamik ve etkili bir devlet; vatandaşını tanımlayan, biçimlendiren, ona tercihler dayatan değil, vatandaşın tanımladığı, denetlediği ve şekillendirdiği bir devlet olarak hizmet etmelidir(Akdoğan, 2004: 16-17)

Millî Görüş geleneğinin İslamcı yaklaşımının sorunlarla karşılaştığının farkında olan Adalet ve Kalkınma Partisi, farklı bir strateji izlemiş ve muhafazakâr demokrat kimliğini ön plana çıkarmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi kadrosu, siyasal alanda varlığını sürdürebilmek için söylemlerini de Mili Görüş Hareketinden farklılaştırmış ve "*milli görüş gömleğini çıkardık*" ifadesiyle kendilerinin değiştiğini sıklıkla vurgulamışlardır. İslamcı karakteristiğini törpüleyen Adalet ve Kalkınma Partisi, "muhafazakârlık" ve "demokratlık" kavramlarını birlikte kullanmıştır. Günlük hayatta dini değerlere önem vermiş, geçmişini inkâr etmeden modern politik değerlerle uyum sağlayan yeni bir siyasi hareket olduklarını ifade etmiştir (Akgün, 2006: 26). Muhafazakâr demokrat kimliğiyle, merkez-çevre ilişkilerini dönüştürme amacında olmuş ve Millî Görüş siyaseti ile arasına mesafe koymuştur. Millî Görüş kimliği yerinesorunsuz ve meşru bir kimlik arayışına giren Adalet ve Kalkınma Partisi, uzlaşmacı ve demokrat bir kimlik benimsemiştir (Safi, 2007: 294). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin demokrat kimliğini siyasal İslam'ın dönüşen bir boyutu olarak görmek indirgemeci bir yaklaşımdır. Adalet ve Kalkınma Partisi muhafazakâr demokrat kimliği ve ılımlı siyaseti ile kitlelere ulaşma ve mevcut hassasiyetleri dengeleme konusunda toplumun talepleri ile örtüşme amacında olmuş, diğer yandan çatışmacı siyasetten uzak durmuştur (Komsuoğlu ve Eskisar, 2009: 34). Millî Görüş ile özdeşleşen İslamcılık etiketini kabul etmeyen muhafazakâr demokrasi söylemi, kendisini ortaya koyma iradesini yansıtmaktadır. Muhafazakârlığın çerçevesini ise yerli değerlerin ötesinde evrensel standartlardaki muhafazakâr siyaset çizgisiyle yeniden üretmek olarak çizen parti, muhafazakâr demokrasiyi bir uzlaşma alanı olarak resmeder. Farklılıkları, zenginlik olarak yorumlarken, siyaset ve otoritenin temeline "milli irade" kavramını koymaktadır. Siyasetin, kutuplaşma yerine, bütünleşme üzerine kurulması gerektiğini öngörür (Akdoğan, 2004: 16). Muhafazakâr demokrasi kavramsallaştırmasıyla, kendisine kuşatıcı bir tarz ile siyasetin kutuplaşmadan arındırılması ve normalleşmesi misyonunu yükleyen Adalet ve Kalkınma Partisi, bu dönemde 28 Şubat sürecinden kalan iktisadi krizleri aşma, iktisadi liberalizmi tesis etme, kalkınma hamlesine girme ve AB normları doğrultusunda demokratikleşme amacında olmuştur (Davutoğlu, 2008: 79-80). Türk siyasetinin ana damarları olan muhafazakâr, milliyetçi, İslamcı ve Batılı birikimlerden bir sentezlemeye ulaşan Adalet ve Kalkınma Partisi, dini eğitim ve başörtüsü gibi talepleri karşılamayı önemserken, Anglosakson formuyla laikliği de benimsemiştir (Yalvaç, 2012: 166-167). Medeniyet kavramsallaştırması gün yüzüne çıktığında ise, milli değerler temeli öngörülmüştür. Millet kelimesi, gerek "bizim medeniyetimiz", gerekse de "yerli-milli" formunda olsun etnisist

değil kuşatıcı bir birliktelik olarak tanımlanmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi, özgürlüğü yasal ve siyasal normların ötesinde görür. Gelenek, din ve ahlak gibi ölçütlerin özgürlük alanının tarifi açısından belirleyici olmasından mütevellit, muhafazakârlığın özgürlüğe yaklaşımı aydınlanmacılardan farklılık içermektedir. Temel özgürlükler dokunulmaz kabul edilmektedir. Başkasının alanını ihlal eden aşırı özgürlük anlayışı muhafazakâr yaklaşımın kabul ettiği bir olgu değildir (Akdoğan, 2004: 46-47). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin söylemleri incelendiğinde; çoğulculuk ve toplumculuk gibi vurguları sıklıkla kullandığı görülür. Toplumsal değerleri, gelenekleri, tarihi ve dini temel bir unsur olarak kabul eder. Millî Görüş çizgisinde olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin siyasi çizgisi, muhafazakâr değerler ile çağdaş olan, yerel ile evrensel olan arasında uyum tesis etme tasavvuruna dayanmaktadır. Bu bağlamda, hükümet programındakredildiği üzere, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin muhafazakâr demokrat kimliğinin, kendi düşünce geleneğini referans alan yerel ve evrensel değerleri yeniden üreten bir boyut taşıdığı ifade edilmektedir. Muhafazakâr geleneğin karakteristiğine uygun, geleneğe yaslanan bir siyaset tarzıyla, ödünç alınan bir yapıyla değil, özgün dinamiklerdikkate alınarak yeni bir muhafazakâr kimlik üretileceği vurgulanmaktadır (URL-10, 2002).

Adalet ve Kalkınma Partisi, demokrasi anlayışını cümleleriyle izah etmiştir;

Çoğulcu ve özgürlükçü bir demokrasi anlayışıyla bireylerin ve toplumdaki farklı kesimlerin bütün yönleriyle kendilerini özgürce ifade ettiği zeminlerin inşa edilmesini amaçladık. Hiç kimseye yaşam tarzı dayatmadık, tüm inançlara ve yaşam tarzlarına saygıyı ilke kabul ettik. Demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla yerleştirilmesi, eksik demokrasiden ileri demokrasiye geçişin tam olarak sağlanması üçüncü dönemde de temel hedefimizdir (URL-3, 2011).

Bireylerin hak ve özgürlüklerine saygı duyulduğuna dair inançları bir toplumdaki en önemli güven unsuru olarak tabir edilmiştir. Temel hak ve özgürlüklerde evrensel standartlara ulaşmak gereği vurgulanmaktadır. Siyasal hakların özgür kullanıldığı bir ortamda milli iradenin egemen olabileceğinin altı çizilmiştir. Çoğulcu, katılımcı, hür demokrasinin tesis edilmesinin gerekliliği belirtilmektedir. Avrupa Birliği'nin bir kalkınma unsuru olarak desteklenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Hukukun üstünlüğü ilkesi temel esas olarak vurgulanmıştır. Farklılığın ayrıştırıcı değil bütünleştirici bir unsur olarak kabul edilmesi anlayışından hareketle toplumun tüm unsurlarını kucaklayan siyaset anlayışı benimsenmiştir. Sivil anayasanın önemine dikkat çekilmiştir (URL-16, 2002). Adalet ve

Kalkınma Partisi, etnik ve kültürel yapı arasındaki ilişki kimliğe dayalı taleplerin demokrasinin doğasına uygun olduğunu ifade etmiştir. Tek bir kimlik, mezhep veya etnik unsurun baskınlığına dayalı ayrıştırıcı siyasetin toplumsal barışa zarar verebileceği anlayışını savunmaktadır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin teorisyenlerinden olan Akdoğan, ayrıştırıcı siyasetin toplumsal barış üzerindeki etkisini cümleleriyle açıklamıştır; *"mesele herhangi birine saygısızlık yapmadan çok sayıda kimliğe yer bulacak bir siyasal üsluba ve yapılanmaya sahip olabilmektir. Asıl olan kimlikler üzerinden değil, kimliklerin barış ve uzlaşma içinde varlık imkânı bulabileceği bir söylem üzerindedir"* (2004: 71).

Muhafazakârlık, mutlak bir iktisadi modelin savunusunu yürütmez. Muhafazakârlık, konjonktürel ve toplumsal koşullar ekseninde toplumu bir arada tutabilecek uygun iktisadi modelin savunulmasıdır (Akdoğan, 2004: 37). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin muhafazakâr ekonomi modelinde, İslâm'ı göz ardı edilmemektedir. Bu unsuru, dış dünyanın gerekliliklerine uyumlanma ve küresel siyaset ile harmanlamayan Adalet ve Kalkınma Partisi, sınıf farklılığını reddeder ve toplumsal uyumu merkezine koyar. Bu savunudan hareketle; sınıf kavgası reddedilir, işçi-işveren arasındaki uçurumun azaltılması bağlamında kar ortaklığı amaçlanır. Sermayede hisse senedi sahibi olan bir toplum orta sınıfı destekleyici mahiyette olduğundan kabul edilir (Çizakça, 2004: 107-111). Adalet ve Kalkınma Partisi, devletin iktisadi alana müdahalede bulunmaması ve özelleştirmelerle rasyonel bir ekonomik yapı kurulmasına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, ülke ekonomisinin uluslararası rekabet gücünün artırılmasına yönelik Avrupa Birliği, Dünya Bankası, IMF gibi kuruluşlarla ulusal çıkarlar ölçeğinde bir ilişki kurulmasının gereği üzerinde durmaktadır (Kayıral, 2017: 49-50). 2002'de erken seçime sebep olan tetikleyici faktörlerden birinin ekonomi olması hasebiyle, Adalet ve Kalkınma Partisi dikkatini iktisadi düzen üzerinde yoğunlaştırmıştır. Seçmen tabanı açısından, toplumun önemli bir kısmını oluşturan orta ve az gelirli vatandaşların ekonomik kaygıları, partinin bu alana yoğunlaşmasına sebebiyet vermiştir (Özbudun ve Hale, 2010: 165).

Söylemlerde liberal ideolojinin tezahürü cümlelerinden anlaşılmaktadır;

Partimiz, ülkemizin ender bulunan bu potansiyelini harekete geçirmek için Sürekli ve Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme Stratejisi uygulayacaktır. Bu stratejinin uygulanmasıyla fakirlik ve işsizlik azalacak, gelir dağılımında adalet sağlanacaktır. Böylece ülkemiz, zamanla gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşacak, vatandaşlarımızın yaşam kalitesi yükselecek ve uluslararası camiada saygınlığı artacaktır. Yatırım olmaksızın ekonomik büyüme ve ekonomik büyüme olmaksızın sürdürülebilir ekonomik politika üretilmez. Ulusal

ekonominin yeniden güçlendirilmesini amaçlayan stratejik önceliğimiz, ulusal sermayenin daha fazla katılımını sağlayarak ve doğrudan yabancı sermayeyi teşvik ederek yatırım oranını artırmaktır(URL-13, 2002).

Beyanat olarak zikredilen ifadelerden liberal ekonomi modeli çerçevesinde; gelir dağılımında adalet sağlanacağı, fakirlik ve işsizliğin azaltılacağı mesajı verilmiştir.Özelleştirmeye makroekonomik refah açısından gerek duyulacağının altı çizilmiştir.

4.4.2. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin İslâmcı Kimliği

İslâmcıkökenden gelen Adalet ve Kalkınma Partisi, meşru olduğu sınırlar dahilinde kendisini muhafazakâr olarak tanımlarken, söylemlerin ve parti programının, İslami bir görünüm sergilemediği görülür. Adalet ve Kalkınma Partisi, İslamcı kimlik siyasetinde dini referansları öne çıkarmaktan uzak durmuş, üstü örtülü kullanmıştır. Geleneksel yaklaşımı yeni bir mecraya taşıırken, din ile ilgili konuları, temel hak ve özgürlükler kapsamında ele alarak hareket etmiştir. Bu doğrultuda, kamuoyuna bildirilerde bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi, bir yandan ülke içindeki güç dengelerini dikkate almış, diğer yandan seçmen tabanının taleplerine karşılık verme güdüsünden hareketle çift yönlü bir siyaset tarzı izlemiştir (Aktay, 2005: 60-62). Siyasal alanda meşruluğunu sağlamlaştırma ve kendisini var etme çabasında İslamcı yönünü ön plana çıkarmayan Adalet ve Kalkınma Partisi, kendi siyasetini tesis etmeye çalışırken kimi zaman İslamcılıktan Türk sağ lehine vazgeçmiştir. Dolayısıyla bu yönüyle, her kesime hitap eden bir niteliğe sahip olduğu için, halk nezdinde ciddi bir popülarite kazanmıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi anlayışında laiklik, "*din ve vicdan hürriyetinin teminatı*" olarak tanımlanmaktadır (URL-13, 2002). Muhafazakâr bir kökene sahip olan Adalet ve Kalkınma Partisi, din kavramını ahlaki ve manevi değerlerin yaşatılması, millibütünleşmenin sağlanması için önemli bir unsur olarak değerlendirmektedir (URL-11, 2007). Bu kapsamda, uygulamaya konulan politikalar aracılığıyla öğretim elemanları, yükseköğretim ve ortaöğretim öğrencilerine başörtü serbestisi getirilmiştir. Bu uygulama, 2013 yılında resmîyet kazanmıştır (URL-181, 2015).

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin muhafazakârlık anlayışı din, gelenek ve ahlak çizgisinde şekillenmiştir. Aileye ve onun korunmasına yönelik politikalar önem verilmektedir. Çünkü, aile kurumunun korunması toplumun korunması demektir. Modernitenin bireye verdiği zararın telafisi, aile kurumunun korunmasıyla mümkün hale gelmektedir (Doğanay, 2007: 72). Adalet ve Kalkınma Partisi, aile kavramını, fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı nesillerin yetiştirildiği bir yapı olarak görmektedir. Aileye destek ve sosyal hizmet sistemlerinin geliştirilmesi gibi hedefleri muhafazakâr kimliği ile örtüşen nitelikleridir. Nitekim, aile kurumunu güçlendirmek adına sosyal politikaların kapsamı genişletilmiştir. Aile bütünlüğünün korunmasına yönelik olarak refah arttırıcı politikalar uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda; Aile Sosyal Destek Programının (ASDEP) ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulması somut örneklerdir (URL-8, 2011).

Millî Görüş geleneğinden gelen Adalet ve Kalkınma Partisi, neşet ettiği ortamın izlerini taşımakla birlikte, yeni bir siyaset anlayışı geliştirmiştir. İdari kadrosu, teşkilat ve parti tabanı, seçmen kitlesigibi temel unsurlarda önemli bir farklılaşmaya gitmiştir. Toplumsallığı, dini değerleri içeren bir tarzda yeniden tesis etmek, parti siyasetinin önemli stratejilerinden birisi olmuştur (Akdoğan, 2004: 104-106). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ılımlı yönde ilerleyen siyasi söylemleri, giderek dönüşmeye başlamıştır. İktidarını muktedir kılan ve vesayetçi güçlerle mücadelede başarı sağlayan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ilerleyen süreçle birlikte, söylemlerinde dini vurguların daha sık yapıldığı görülmektedir (Dağı, 2010: 123). Türkiye'de İslamcılığın Batı karşıtlığı üzerinden yükselmesi anlayışı, Adalet ve Kalkınma Partisi siyasetinde yer almamıştır. Demokratikleşme, AB üyeliği, küreselleşme ve evrensel değerler gibi söylemler ön plana çıkarılmıştır. Batıyla bütünleşme ve İslami kimliği koruma arasında dengeli bir siyaset izlenmiştir (Dağı, 2010: 125).

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin İslami değerlere olan bakış açısı ifadesiyle açıklanmıştır; Din mukaddes ortak bir değerdir, bunu kimse siyasi tarafgirlik konusu yaparak bölünme ve ayrışmalara sebebiyet vermemelidir. Bu yüzden geleneği, tarihi ve toplumsal kültürü önemseyen muhafazakârlığın dini de önemseyerek demokratik bir formatta kendini inşa etmesi önemli bir açılım olacaktır (Erdoğan, 2004: 16).

2009 Davos ve 2010 Mavi Marmara olayından sonra partiye ilişkin, İslamcılığa dönüş ve otoriterliğe geçiş eleştirilerinin yapıldığı görülmektedir. 2013 Gezi Parkı Şiddet

Eylemlerinden sonra bu eleştirilerin Batı medyasında yerleşik hale gelmesi söz konusu olmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidar sürecindeki ideolojik dönüşümleri, İslamcılık, milliyetçilik ve Kemalist devlet anlayışı gibi ideolojik pozisyonlara göre nerede konumlandığı üzerinden tartışmalara konu olmaktadır. Niteliği tartışılan bu değişimler, cumhuriyetin kurucu ideolojisi Kemalist modernleşme ile hesaplaşma, Batı ile ilişkilerin geleceği, İslam dünyası ve Ortadoğu ile etkileşim ve Türkiye'nin iç sorunlarına yönelik politikalar açısından kapsamlı analizini gerektirir (Duran, 2018: 47-48). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ideolojik dönüşümünde etkili olan unsurları, geçmiş ve mevcut hesaplaşmasının muhasebesinden hareketle; içinden geldiği Millî Görüş Geleneği, Kemalizm, Arap isyanları ile dönüşüme giren bölgesel düzen olarak sıralamak mümkündür. Osmanlı-Türk modernleşmesinin alternatif ideolojik çizgisini oluşturan Adalet ve Kalkınma Partisi, milliyetçi, Batılı, Osmanlıcı ve İslamcı unsurlarıyeni den harmanlayarak yeni bir kimlik tanımlı yapmıştır. İslamcı kökenden gelen Adalet ve Kalkınma Partisi, siyasal ve ideolojik perspektifini öne çıkarırken dönemin ruhuna uygun bir siyaset stratejisi izlemiştir (Duran, 2012: 15).

4.4.3. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Milliyetçi Kimliği

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin milliyetçilik anlayışı, İslamcı ve muhafazakâr görüşün etkisi altında şekillenmiştir. Etnisiteye dayanmayan Adalet ve Kalkınma Partisi milliyetçiliğinin temel odak noktası, Müslümanlığın oluşturduğu "ortak kültür" anlayışıdır (Saraçoğlu, 2011: 46). Türk siyasal kültüründe, milliyetçilik İslami öğelerle iç içedir. İslami öğeler, Türklüğü güçlendirici ve milli kimliği pekiştirici bir rol oynamıştır. İki temel argüman üzerinden yükselen Adalet ve Kalkınma Partisi milliyetçiliği; Türklüğü merkeze alan resmî ideolojinin tasfiyesi ve Kürt meselesinde yerleşik değerlerden farklı ve reformcu bir söylem geliştirmesiyle öne çıkar (Şen, 2015: 159). Adalet ve Kalkınma Partisinin kardeşliği bağlamında Kürt meselesini ele almış ve milli kimliğin yeniden inşası amacıyla olmuştur (Koyuncu, 2014: 22). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin milliyetçilik anlayışında millet kavramı, ortak İslami değerler ve Osmanlı geçmişi temelinde oluşturulmuştur. Türklük ile özdeşleştirilmiş ulus tasarımı İslami-Sünni anlayış ekseninde ağırlığını yitirmiştir (Saraçoğlu, 2013: 55). Müslümanlığın bir değer olarak korunması, ulusal kimlik yapısının önemli özelliklerinden birisidir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ulus devlete dair stratejisinin önemli bir basamağı ulusal kimlik oluşturmaktadır. Adalet ve

Kalkınma Partisi iktidarı döneminde, kültürel kimliklere vurgu yoğunlaşmış ve kimlik siyaseti avantajlı bir konuma ulaşmıştır (Koyuncu, 2014: 213-219).

2010 yılının sonlarında yükselişe geçen Arap isyanları, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin hem özgüvenini ön plana çıkarmış hem de "bizim medeniyetimiz" söylemini öne çıkarmasına sebebiyet vermiştir (Duran, 2018: 54-55). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ideolojik dönüşümündeki son evre, Rabia işaretleriyle "tek millet- tek bayrak- tek vatan- tek devlet" manasına gelen "milli-yerli" söylemidir. Yerli kavramı, hem "muhafazakâr demokrasi", hem de "bizim medeniyetimiz" söylemlerinde "yerel değerlere bağlılık" anlamında kullanılmıştır. Son zamanlardaki "yerli" kullanımı ise Türkiye'nin beka meselesi çerçevesinde "vatanseverlik" hassasiyetine tekabül etmektedir. Bu bağlamda, "dış saldırılara karşı koyma direnci ve içteki teröristleri temizleme kararlılığı" manalarını yüklenmiştir (Aslan, 2018: 101-103). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Yenikapı Mitinginde, "milli ruhtan" hareketle formüle ettiği "milli-yerli" kavramsallaştırması, Adalet ve Kalkınma Partisi-MHP birlikteliğinin siyasal adlandırmasına dönüşmüştür. MHP'nin, 15 Temmuz darbe teşebbüsü sonrası Erdoğan'a verdiği destek sayesinde, önce Meclisten milli-yerli başkanlık modeli olarak Cumhurbaşkanlığı sistemi geçirilmiştir (URL-161, 2016). Yerli ve milli siyasetin, siyasal hayatın merkezinde konumlanmasında, 16 Nisan referandumuyla gerçekleşen hükümet sistemi değişikliğinin etkisi büyüktür. Cumhurbaşkanlığı sistemi, topluma seslenmeden iktidar olma yolunukapamıştır. Yerli ve milli siyasette somutlaşan demokratik söylem, çoğulcu kimlik anlayışına atıfta bulunmaktadır (Aslan, 2018: 103).

Adalet ve Kalkınma Partisi milliyetçilik anlayışını anlatısıyla izah etmiştir;

Tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devletvurgusundan hareketle,Kardeşlerim, hepimiz aynı ecdadın, aynı kültürün ve aynı medeniyetin, aynı tarihin evlatlarıyız. Siyasi görüşlerimiz farklı olabilir, yaşam tarzlarımız farklı olabilir. İnançlarımız, mezheplerimiz, değerlerimiz, etnik köken ve dillerimiz farklı olabilir ama biz, hepimiz bu ülkenin evlatlarıyız. Müslüman Hristiyan Musevi Süryani Ezidi'den önce Türkiyeli vardır. Alevi'den Sünni'den önce Türkiyeli var. Türk Kürt Arap Laz Gürcü Boşnak Çerkez, Rum, Ermeni'den önce Türkiyeli vardır. Hepimiz, ay yıldızlı bayrağın gölgesi altındayız. Her birimiz bu devletin sahipleriyiz(URL-137, 2014).

Milliyetçiliğin temel öğeleri olan vatan, millet, devlet ve bayrak gibi değerlerin vurgusu söylemiyle ifade edilmiştir;

Biz gücümüzü sizden alıyoruz, biz yetkimizi sizden alıyoruz. Biz sizin iradenizi emanet olarak omuzlarımızda taşıyoruz. Aynı şekilde biz hesabımızı size verir, muhasebemizi sizin önünüzde yaparız. Bu millet her türlü zorluğu, engeli aşacak, her sorunu çözecek güce, iradeye, ferasete, dirayete sahiptir(URL-14,2009).

Milli irade ve milli değerlerin vurgusunu birlik ve beraberliğe bağlayan Adalet ve Kalkınma Partisi, bu perspektifini söylemiyle tüm etnik unsurları kapsayan birlik-beraberlik vurgusuyla izah etmiştir;

Bizi biz yapan, bizi millet kılan değerlerimizi korumak, temel görevimizdir. Aksi takdirde, temelsiz, köksüz kalırız. Değerlerimiz olmadan, onlara fedakârca sahip çıkmadan, bu ülkenin tapusunu elimizde tutamayız. Yıllarca milletin iradesini küçümseyerek, yoksayarak, halkın değerlerini yadsıyarak, milli iradeyi güçsüz ve devre dışı bırakmaya çalışmak, Allah aşkına siyaset midir? Milletin ak dediğine kara demek, halkın sevincini paylaşmamak siyaset midir?(Tığ vd.,2010: 214-215).

Bu noktadan hareketle, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin milliyetçilik anlayışını millet kelimesine yüklediği manadan anlayabilmek mümkündür. Şöyle ki, İslam dininde ırkçılığın kabul görmemesinden dolayı reddeden AK Parti, toplumun tüm parçalarıyla bir bütün olduğunu savunmuş ve etnik milliyetçi bakışı kabul etmeyerek, millet anlayışını vatandaşlık boyutuyla özdeşleştirmiştir.

4.5. Lider Partisi Olarak Adalet ve Kalkınma Partisi

Siyaset kavramı, ülkeye yeni değerler katmak, hizmet üretmek, vatandaşların refahını yükseltmek için harcanan çabadır. Siyasal sistemler içerisinde öne çıkan aktörler de siyasal liderlerdir. Siyasal iletişim sürecinde liderin imajı partisiyle özdeşleşmektedir. Güçlü ve karizmatik bir lider temsil ettiği siyasi partinin önüne geçmektedir. Bu sebeple, liderlerin imajları kamuoyu nezdinde önemli bir konuma ulaşmıştır (Göksu, 2013: 76). Birliderde stratejik olarak bulunması gereken önemli bir özellik geleceği görmektir. Lider, geleceği öngörerek adımlarını atmak durumundadır. Bir lider, gelecek zamana odaklanarak planlarını yaparsa başarıya ulaşacaktır. Lider, kendisini vetoplumu gelecek ile uyumlu hale getirerek kalıcılığı yakalayabilir (Yavaşgel, 2002: 377-

378). XXI. yüzyılda liderlik anlayışı, yeni politik sonuçları beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler, değişen rekabet anlayışı, seçmen profili ve küreselleşen iletişim sistemleridir. Değişime uyaranabilen ve sürdürülebilir kılan liderler yoluna devam ederken, değişimi takip edemeyenler liderlerin geri planda kaldıklarını görebilmek mümkündür (Göksu, 2018: 160). Siyaset, iktidar olma güdüsüyle siyasete gönül vermiş kişilerce yapılan bir eylem ve uzlaşma sanatıdır. Siyasal lider, bu umde doğrultusunda kendisini ve partisini desteklemeyen, oy vermeyen bireylerin de lideriymiş gibi ortak bir dil kullanmalıdır. Holistik bir fikir dünyası ile vatandaşları kucaklamalıdır (Lussuier ve Achua, 2009: 20-21). Dünya örneklerinde görüldüğü üzere, Türkiye özelinde de siyasal partiler ve siyasal hareketler liderleri ile anılmaktadır. Türk siyasetinde liderleri ile özdeşleşen siyasal partileri, CHP-Mustafa Kemal Atatürk, DP-Adnan Menderes, ANAP-Turgut Özal, MHP-Alparslan Türkeş, RP-Necmettin Erbakan, Adalet ve Kalkınma Partisi-Recep Tayyip Erdoğan olarak sıralanabiliriz. Bahse konu olan liderlerin ortak özelliklerine bakıldığında, geniş halk kitlelerini ikna etmelerindeki ayırt edici özellikleri samimi davranmalarında gizlidir. Seçmenler, söylemlerinde ve eylemlerinde tutarlı bulunduğu, samimiyetine inandığı liderleri desteklemiş, onlara oy vererek iktidara taşımıştır. Siyasal liderlikle ilgili yaklaşımlar ve tanımlamalar her toplumda farklılıklar göstermektedir. Liderlerin karakterleri ve kimlikleri onların liderlik davranışlarını etkilemektedir. Türk siyasal kültüründe iktidarı siyasal liderler temsil etmektedir. Siyasal iktidar, güçlü ve karizmatik liderlerin varlığında somutlaşmaktadır. İktidar, bir topluluk tarafından temsil edilsede her zaman lider öne çıkmaktadır. Çünkü, siyasal iktidar daima liderleriyle hatırdaki kalıcı izler bırakmaktadırlar (Dağ ve Göktürk, 2014: 181-182). İktidar kavramı, meşru iktidar ve meşru olmayan iktidar olarak tasnif edilmiştir. Meşru iktidar, rızaya dayanır ve otorite kavramıyla karşılanmaktadır. İktidar ve otorite kavramları arasındaki ayrım, kişilerin otoritenin yönetebilme meşruiyetini kabul etmeleriyle billurlaşmaktadır. Yönetilenler, otoritenin verdiği talimatlara isteyerek uymaktadırlar. Otorite, yasal bir meşruluk olmasının yanında yasal-toplumsal bir meşruiyet altyapısı da oluşturmaktadır (Özdemir, 2014: 74-77). Siyasal sistemlerde, tek kişinin yönetimi monarşi anlamına karşılık gelmektedir. Azınlık yönetimi, aristokrasidir. Halkın tamamının yönetimi ise cumhuriyet olarak tanımlanmıştır. Bu yönetim biçimleri, zaman içerisinde yapısal değişikliğe uğramıştır. İktidar sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılayan bir yapıya dönüşmüştür. Sonuç itibarıyla, demokrasi, oligarşi ve tiranlık gibi yeni biçimler hasıl olmuştur. Toplumlar açısından, siyasal sistemleri önemli kılan hususegemenliğin kimde olduğu ve kaynakların dağıtılmasında karar verici konumda kimlerin olacağıdır (Çiftçi ve Yılmaz, 2013: 84-92). Devlet yönetimi açısından şeref ve

ululuğun tek bir kişide vücut bulabileceği ve bunun devletin idaresi için bir gereklilik olduğuna inanılmaktadır. Siyasal lider, ılımlı ve mülayim olmalıdır. Halkı ile iyi geçinmelidir. Halkın refah seviyesini artırmaya çalışmalıdır. Bu çabalarını da topluma hissettirmeli ve göstermelidir. Lider, halk nezdinde bu şekilde karizmatik ve güvenilir bir izlenim oluşturabilir. Lider, hayatları hakkında kararlar aldığı vatandaşlarına kendisini bu şekilde sevdirebilir. Siyasetçi, akli delil ve hükümlere dayanmalıdır. Zararı ve potansiyel tehlikeleri bertaraf edebilmedir (Közleme, 2013: 243-244). Siyasal sistemler içerisinde otoriteyi kullananlar liderler olduğundan, liderler otoritenin temsilcileridir. Devletin bekasını sürdürebilmesi için gerekli koşul, egemenliği altında bulunan toplumun tabi oldukları otoriteye uygun şekilde davranmasıdır. Max Weber'e göre, otorite tipleri; geleneksel otorite, karizmatik otorite ve yasalara dayanan otoritedir. Geleneksel otorite, geleneklerinsaygı gördüğü toplumlarda görülür. Toplumsal düzen yavaş değişir. İktidarın kaynağı, gelenekler veya yerleşik inançlardır. Karizmatik otorite, liderin doğuştan sahip olduğuna inanılan özellikler ve olağanüstü gibi görünen nitelikleridir. Yasal-ussal otorite ise, genellikle modern devletlerin çoğunda görülmektedir. Akılcı ilkeler doğrultusunda oluşturulmuş kanunlar öne çıkar. Kanunların üstünlüğü ilkesi esastır. Lider ve ona bağlı olan memurlar, kendilerinin vatandaşların hizmetkârı gibi sunmaktadırlar. Bu anlayış, hiyerarşi ve otoriteyi yok etmez (Weber, 2005: 35-41). Demokratik bir düzende otoritenin meşru kabul edilmesi için kurum ve süreçler yoluyla iktidara gelmek önemlidir. Güçlü liderler, siyasal sistemler içinde önemli bir yer edinerek, partilerin ve demokratik süreçlerin bir adım önüne geçebilmektedir (Özev, 2011: 13). Siyasal lider, mantık ve duyguyu birlikte kullanabilmelidir. Ayrıntı içeren karmaşık konularda kitlenin nereye odaklanacağını iyi izah edebilmeli ve dikkatleri o yöne çekmelidir. Konunun net anlaşıldığı ortamda, güveni iklimini tesis edilmiş olur. İnsanların duygularına dokunmak önemlidir. Hedef kitle ile bağlantı kurmak, somut bilgi vermenin ötesinde onların duygularına hitap edebilmektir. Somut ve net hedeflerin vatandaşların hayatlarını nasıl etkileyeceğini anlatmak, insanların duygusal anlamda yakalanmasına sebep olacaktır. Böylece, bir bağlama yerleşen mevzu ile mantık ve duygu dengesi kurulmuş olur. Karizmatik liderler, seçmenlerin beklentilerini, ihtiyaçlarını, inançlarını, değerlerini, arzularını ve tercihlerini iyi bilirler ve bu doğrultuda hareket ederler. Ekonomik, sosyal ve siyasal değişimleri gerçekleştirecek öngörüye ve güce haizdirler. Karizmatik liderler, tarihte büyük değişikliklere sebep olmuşlardır. Bir liderin özgüvene ve güçlü inançlara sahip olması, varlığına karşı güven duygusunu yükseltecektir (Howell ve Frost, 1989: 243-245).

Bu noktada, tez özelinde öne çıkan Adalet ve Kalkınma Partisi lideri Recep Tayyip Erdoğan'dan ve siyasi felsefesinden bahsetmek önem arz etmektedir. Erdoğan, 1954 yılında doğmuştur. İstanbul doğumlu ve köken olarak Rizelidir. İstanbul Marmara Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler bölümünü bitiren Erdoğan'ın çalışma ve sosyal hayatı aktif bir şekilde devam etmiştir. 1970'li yıllarda siyasete aktif şekilde katılmaya başlamıştır. Milli Türk Talebe Birliği'nin (MTTB) öğrenci birimlerinde çeşitli görevler almıştır. Erdoğan, 1976 yılında MSP'ne Beyoğlu Gençlik Kolu Başkanı seçilmiştir. Aynı yıl içerisinde MSP'nin İstanbul Gençlik Kolları Başkanlığı görevine aday olmuş ve başkanlığa seçilmiştir. Erdoğan, Gençlik Kolları Başkanlık görevini 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar devam ettirebilmiştir. Darbesonrası 1983'te kurulan RP ile siyasetle yeniden buluşmuştur. 1984'te RP'nin Beyoğlu ilçe başkanı olmuştur. Bir yıl sonra, İstanbul İl Başkanı ve Merkez Karar Yönetim Kurulu (MKYK) üyesi olmuştur. Erdoğan, kadınları ve gençleri ilk kez 1989 Yerel Seçimleri saha çalışmalarında kullanmıştır. Yeni bir teşkilat modeli geliştirmiştir. Erdoğan, 1991 Genel Seçimlerinde RP'den milletvekili aday olmuştur. RP, barajı geçince Erdoğan'ın milletvekilliği hakkı doğmuştur. Dönemin seçim koşulları tercihliliği oy sistemini gerektirdiğinden YSK, Erdoğan'ın milletvekilliğini tescillememiştir. 27 Mart 1994 Yerel Seçimlerinde RP'den İBB Başkanlığı'na aday olmuş ve başkan seçilmiştir (Göksu, 2013: 354). Erdoğan, 14 Ağustos 2001'de kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Genel Başkanı olarak seçilmiştir. 3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinde, Adalet ve Kalkınma Partisi % 34,4 oy oranı ve 363 milletvekiliyle tek başına iktidar olmuştur. Ancak Erdoğan, mahkeme kararı olmasından dolayı 2002 seçimlerinde milletvekili olamamıştır. Erdoğan, Abdullah Gül'den Başbakanlık görevini 15 Mart 2003'de devralmıştır. 10 Ağustos 2014'de Cumhurbaşkanı seçilene kadar aralıksız olarak Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanlığına ve Başbakanlık görevine devam etmiştir. Erdoğan, 12. Cumhurbaşkanı seçildiği dönemde, Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanlığını bırakmıştır. 16 Nisan 2017 Referandumu sonrasında yapılan anayasa değişikliğiyle 21 Mayıs 2017'de 3. Olağanüstü Adalet ve Kalkınma Partisi Kongresinde yeniden Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanlığına seçilmiştir (Miş ve Aslan, 2014: 8-20). Erdoğan'ın siyasi kimliği MSP döneminde oluşmaya başlamıştır. RP ile Millî Görüş çizgisinde hareket etmiş ve uzun süre Erbakan'ın yanında yer almıştır. RP içinde "yenilikçiler" adıyla bir grup oluşmuş ve bu grubun başında yer almıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi kadroları, partiyi kurarken "muhafazakâr demokrasi" kavramsallaştırmasını yapmışlardır. Bu dönemde, İslami kimliğini keskin bir biçimde öne çıkarmamakla birlikte göz ardı etmemiştir. Orduyla zıtlaşmamış ancak tedrici olarak

vesayetin sınırlandırılması doğrultusunda çaba göstermiştir. Etnik kimliklerin siyasal varlığını bütünüyle kabul eden, farklılıkları zenginlik olarak addeden ve çoğulculuk anlayışını özümseyen bir lider profili çizmiştir (Kaynak ve Mete, 2016: 92-93).

Recep Tayyip Erdoğan, devlet-toplum düalitesine olan perspektifini; toplumla birlikte hareket edileceğinin altını çizerek açıklamaktadır. Batılılaşma ideolojisine karşı yerli değerler ve halkın kendi kültürü doğrultusunda hareket etmesi gerektiğinin önemini vurgulamaktadır. 28 Şubat döneminin izlerini silebilmek ve militarist yapıyı dönüştürme amacıyla 2010 referandumu mühim bir gelişmedir. Burada, MGK'nın işleyiş niteliğinde seçimle gelen milli iradenin belirleyici bir konuma ulaşması dikkat çekici bir husustur (Özbudun ve Hale, 2010: 57-59). Sosyal değişimler temelinde, bireyi yeni toplumsal ilişkiler içine entegre edecek kurumsal yapıların tesis edilmesi göze çarpmaktadır. Bu doğrultusunda; kentlerin üretim yapısı, şehirlerin toplumsal ilişkilerde belirleyici konuma ulaşması, eğitim imkânları, kültürel çeşitliliklerle toplumsallaştırıcı uygulamalar hedeflenmiştir (Norman, 2004: 46).Erdoğan, siyasi kimlik tanımını, geleneksel değerlerle modern değerlerin birleşiminden oluşan izahıyla açıklamıştır; *"geleneğin ve geçmişin birikimiyle çağdaş demokratik değerler platformunda siyaset yapmayı benimseyen bir parti"*(URL-13,2002). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin nitelikleri; demokrasi, sivilleşme, sosyal hukuk devleti, inanç özgürlüğü, fırsat eşitliği ve laiklik gibi ilkeler ekseninde tanıtılmıştır.Tüm toplumsal kesimleri kucaklayan bir siyaset anlayışına sahip olunacağı belirtilmiştir.Erdoğan, muhafazakâr demokrat kimlik tanımıyla, etnik, dinsel ve kültürel temeldeki tüm toplumsal farklılıkları kabul etmiş ve siyasal zenginliğe hizmet edecek "demokrat kimliği" özümsemiştir (Dalbay, 2018: 198-199). "Sosyal liberal" bir perspektife sahipErdoğan, bireysel özgürlüğün kolektif özgürlükten geçtiğini, *"herkes özgür olmadıkça kimse özgür değildir"*söylemi ile açıklamıştır. Kolektif özgürlük benimsenirken, birey merkeze alınmış ve siyasal hak ve özgürlüklerin sınırlanmadığı bir siyaset tarzı benimsenmiştir (URL-13, 2002). Batılı değerlere olan yakınlığı, Batı ile yeni bir ilişki modeli inşa etme doğrultusundaki ittifaklardan (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Paris Şartı ve Helsinki Nihai Senedi) anlaşılmaktadır. Uluslararası standartlar ve hukukun üstünlüğü ilkesi ışığında düşünce ve ifade özgürlüğünün inşa edileceği, laikliğin demokrasinin temel şartı olarak baz alınacağı, din ve vicdan hürriyetinin korunacağı söylemleri ise içinden geldiği gelenekten farklı bir rota izleyeceği mesajını vermektedir (URL-2, 2003).

Recep Tayyip Erdoğan, demokrasi kavramına olan bakış açısını ifadesiyle anlatmıştır;

Çoğulcu ve özgürlükçü bir demokrasi anlayışıyla bireylerin ve toplumdaki farklı kesimlerin bütün yönleriyle kendilerini özgürce ifade ettiği zeminlerin inşa edilmesini amaçladık. Hiç kimseye yaşam tarzı dayatmadık, tüm inançlara ve yaşam tarzlarına saygıyı ilke kabul ettik. Demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla yerleştirilmesi, eksik demokrasiden ileri demokrasiye geçişin tam olarak sağlanması üçüncü dönemde de temel hedefimizdir(URL-3, 2011).

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002, 2007, 2011 Seçim beyannameleri ve Recep Tayyip Erdoğan'ın demeçleri incelendiğinde, çoğulculuk, hoşgörü, demokrasi, insan hakları, evrensel değerlere saygı gibi söylemlerin vurgulandığı görülmektedir. Bu yönüyle demokrat bir görünüm sergilemektedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi demokrat kimliğini cümleleriyle açıklamıştır;

Evrensel ölçülerde hak ve özgürlüklere dayalı bir anlayışı tüm alanlara... Partimiz Türkiye Cumhuriyeti'nin birlik ve bütünlüğünün, laik, demokratik, sosyal hukuk devletinin, sivilleşmenin, demokratikleşmenin, inanç özgürlüğünün ve fırsat eşitliğinin esas kabul edildiği bir zemindir(URL-13, 2002).

Adalet ve Kalkınma Partisi, siyaset perspektifini izah ederken; özgürlükçü, toplumun ihtiyaçlarına cevap veren, demokratik hukuk devleti ilkeleri, sivil anayasa gibi değerleri öne çıkarmıştır. Toplumdaki en önemli güven unsurunun, bireylerin kendi hak ve özgürlüklerine saygı duyulduğuna dair inançları olduğuna dikkat çekilmiştir. Temel hak ve özgürlüklerde evrensel standartlara ulaşmanın gereği vurgulanmaktadır. Programda milli iradenin egemen olabilmesinin, bütün siyasal hakların özgür kullanımıyla mümkün olabileceği ifade edilmektedir. Bunun içinde çoğulcu, katılımcı ve hür bir demokrasinin tesis edilmesinin gerekliliği belirtilmektedir. Milli irade, Avrupa Birliği'nin bir kalkınma unsuru olarak desteklenmesi, hukukun üstünlüğü, temel hak ve özgürlükler, farklılığın ayırıştırıcı değil bütünleştirici bir unsur olarak kabul edildiği kucaklayıcı siyaset anlayışı, sivil anayasa gibi demokratikleşmeyi derinleştirici unsurlara dikkat çekilmiştir (Özbudun ve Hale, 2010: 63).

Recep Tayyip Erdoğan, 2002 Aralık ayında gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi kriterleri doğrultusunda AB hedefini ifadesiyle izah etmiştir;

AB, yeni Türk hükümetinin reform yolunda ilave adımlar atma kararlılığını not eder ve siyasi kriterler alanında sadece mevzuat değil özellikle uygulama bağlamındaki tüm eksikliklerin süratle giderilmesini teşvik eder. AB, 1993 yılında Kopenhag'da kararlaştırılan siyasi kriterler uyarınca bir aday devletin üye olabilmesi için demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı ile bunların korunmasını güvence altına alan kurumlarının istikrara kavuşturulmuş olması gerektiğini hatırlatır(URL-130, 2002)

Bahse konu olan beyanattan hareketle, demokratikleşme paketlerinin yasalaşması sağlanmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 3 Ekim 2005'te müzakerelerin başlamasıyla devletçi partilerden farklı bir rota çizdiği görülmektedir AB üyeliğinin temel şartlarından biri olan sivilleşme kriteri kapsamında, Türkiye'de sivil-asker ilişkisinin kurumsal çerçevede demokratikleşmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. MGK'ya yönelik sivil düzenlemelerin yapılması, Sayıştay'ın denetime açılması, devlet protokol listesinin sivilleşmesi, milli bayramların militarist görünümünden kurtarılarak sivilleşmesi, devletin şeffaflaştırılması gibi uygulamalar sivilleşme kapsamındaki gelişmelere örnek gösterilebilir (URL-107, 2008). Sivilleşme sürecinin önemli bir aşamasını, "1982 Anayasası" yerine "Sivil Anayasa" ikame etme ideali oluşturmaktadır. Partinin, özellikle 2007 seçimleri sonrasında sivilleşme sürecini daha büyük bir kararlılıkla yürütmeye başladığı görülür. 12 Eylül 2010 tarihinde, Anayasa değişikliği referandumu yapılmıştır. Yüksek Askerî Şûra kararı ile ordudan tasfiye edilenlere yargı yolunun açılmıştır. Sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasına son verilmiştir. Askerlerin, askeri suçlar dışındaki suçlarla ilgili olarak sivil mahkemelerde yargılanması gibi anayasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Uluslararası sözleşmeler iç hukuk metni haline getirilmiştir. Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde yayın yapılması serbesti getirilmiş, dil kurslarının açılmasına olanak sağlanmıştır. Şiddet içermeyen ifadeler ifade özgürlüğü kapsamına alınmıştır (Bulaç, 2010: 278-330).

Recep Tayyip Erdoğan, siyasal kimliğini belirleyen değerleri, "geleneksel değerler", "seküler değerler" ve "uluslararası normlar" olarak sıralamıştır. Ekonomi anlayışını, *"tüm kurum ve kurallarıyla işleyen piyasa ekonomisinden yana"* cümlesiyle izah eden Recep Tayyip Erdoğan, iktisadi faaliyetlerde devletin dışarıda kalması gerektiğinin altı çizmiştir. Devletin, iktisadi faaliyetlere dahil olması yerine, anayasal bir kurum olarak piyasada tarafsız olması, iktisadi faaliyetler içinde yer almak yerine, düzenleyici, denetleyici rol üstlenmesi ve bu noktada iktisadın ve sistemin daha ussal işlemesi adına özelleştirme politikalarına doğru yönelineceğini beyan etmiştir. Küresel ekonomiyle bütünleşmenin

önemi vurgusundan hareketle, gerekli alt yapısal hazırlıkların inşa edileceğini açıklamıştır (URL-13, 2002). Recep Tayyip Erdoğan'ın, Batılı değerlere önem verdiği görülmekle birlikte, İslam ülkeleriyle ilişkilerin pekiştirilmesi gerekliliğini de vurgulamaktadır. Ancak bu önemin, AB ülkelerine nazaran ikinci sırada yer alacağını altını çizmiştir. Bu doğrultuda, 2004'de Brüksel'de gerçekleşen devlet başkanlarının bulunduğu zirvede, 2005 Aralık ayı itibarıyla Türkiye ile müzakerelere başlama kararı alınmış ve bu karar 2006 Haziran ayı ile fiiliyata dökülmüştür (Çaha, 2006: 19). Recep Tayyip Erdoğan, dış siyasette hedeflediği bir başka husus ise, Orta Asya'daki Türk cumhuriyetlerine öncelik vermek adına "*yurtta sulh, cihanda sulh*" anlayışından hareketle uluslararası ilişkilerde uzlaşmacı bir siyaset tutumunun ortaya konulmasıdır (URL-13, 2002). Katılımcı demokrasiyi etkin kılmak adına atılan adımlar kapsamında; Dernekler Yasası ile dernek kurulması kolaylaştırılmış, sivil toplum örgütlerinin yerel seviyede karar alma mekanizmasına katılımını sağlayan yerel yönetimlere ilişkin yeni yasalar çıkarılmıştır. Âdem-i merkeziyetçilik doğrultusundaki köklü adımlar ile kendi döneminden önceki merkez sağ partilerin pratiğe aktaramadığı uygulamaları hayata geçiren Adalet ve Kalkınma Partisi ve lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın, iktidarının ilk yıllarında (2003-2008) liberal muhafazakâr karakteristiğini öne çıkardığı görülmektedir (Akdoğan, 2004: 69).

5.ADALET VE KALKINMA PARTİSİ SİYASETİNİN REEL POLİTİĞİ VE PARTİ İDEOLOJİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin uzun soluklu iktidarını açıklamak için birçok faktörden bahsedilebilir. Ancak, tezin sınırlılığı kapsamında, "liberal muhafazakâr" ve "yerli-milli" söylemlere etki eden faktörlerin öne çıkarılması önem ihtiva etmektedir. Bu ilişki özelinde, Recep Tayyip Erdoğan'ın karizmatik liderliği ve partinin sürekli devinim halinde olan söylemini vurgulamak yerinde olacaktır. 28 Şubat sürecinin iktisadi, siyasal ve toplumsal açılardan krize girdiği bir dönemde kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002 seçimleri sonrasında iktidara gelmiştir. Bu krizlerin aşılmasına yönelik olarak, demokratikleşme, ekonomi ve adalet alanlarındaki acil eylem planlarıyla ülkenin sorunlarını çözme vizyonu halkın önüne getirilmiştir. 2011 seçimlerine kadar yapılan seçim ve referandumlarda seçmene sunulan bu vizyon, vesayetle mücadeleyi, siyaset kurumunun güçlenmesini ve demokratikleşmesini kapsamıştır. Seçimlerde elde ettiği başarıyı, reformları uygularken bir meşruiyet aracı olarak gören Adalet ve Kalkınma Partisi, "liberal muhafazakâr ve milliyetçi" kimliğiyle Türk siyasetini kritik dönüşümlere taşımıştır (Duran, 2022: 13).

5.1. 2002-2009 Dönemi Politik Gelişmeleri ve Siyasal Söylem Dili Üzerindeki Etkileri

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara geldiği dönemde, toplumsal ilişkileri belirleyen kurumlara ve hiyerarşik ilişkilere değinmek, partinin siyaset tarzını ve felsefesini anlayabilmek açısından önem arz etmektedir. Türkiye'nin toplumsal yapısını şekillendiren hiyerarşi analiz edildiğinde, kendisini görünür kılan unsurlar; aydın (bürokrat) zümre, militarizm ve devletçi kapitalist sınıftır (Bilgin, 2018: 88). Bürokrat zümrede, Batılılaşma fikriyle oluşan ve bu paradigmayı devletin ideolojisi haline getirdikçe, kendi konumlarını sağlamlaştıran bir kesim karşımıza çıkar. Cumhuriyet döneminde ise bu kesimin, devlet içinde rakibi yoktur (Tekeli ve İlkin, 2010: 451). Militarist anlayış, toplumsal yapıyı belirleyen önemli unsurlardan biri olarak tek parti yönetiminin kuruluşu itibarıyla keskinleşmiştir. 27 Mayıs ile militarizmin daha derinleştiği ifadesi, Milli Güvenlik Kurulu

(MGK) eliyle tesis edilen bir yapısal düzenleme ve seçilen hükümetlerin bu kurum tarafından düzene tabi tutulması gibi gelişmelerden anlaşılabilir (Altınay, 2003: 147-148).Karşılaştığı krizleri siyasetin alanını genişleterek çözmeye çalışan Adalet ve Kalkınma Partisi, bu dönemde demokratik atılımlar, iktisadi büyüme, AB ile pekiştirilen ilişkiler, eğitim alanındaki yenilikler, Kürt sorunsalı ve askeri yönetimin sivil özgürlükler lehine sınırlandırılması açılarından aktif ve hareketli dönem geçirmiştir. 2003 yılı demokratikleşme paketi, yerleşik iktidar ilişkileri bakımından bir dizi değişiklikler içermektedir. Bu kapsamda, MGK'nın yürütme organını aşan yetkileri kaldırılmış ve danışma kuruluna dönüştürülmüş, MGK'daki sivil üyelerin sayısı artırılmış, MGK Genel Sekreteri'nin yetkileri azaltılmış, MGK Genel Sekreteri'nin ataması Başbakan teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın onayına bağlı kılınmış, Genel Sekreter'in yetkisi dahilindeki birim sayısı 11'den 7'ye düşürülmüş, kurul toplantıları ayda bir yerine iki ayda bir olacak şekilde düzenlenmiş ve MGK'nın bütçesi yüzde altmış oranında azaltılmıştır. Ayrıca, YÖK ve RTÜK'ün askeri üyeleri kurullardan çıkarılmıştır (Çaylak, Dinç ve Güngör, 2018: 724).Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kendisini tanımlama şekli ve Türkiye modernleşmesinin karakteristiği noktasında, partinin politik gelişimini merkez-çevre ikilemi üzerine yoğunlaştırdığı görülür.Adalet ve Kalkınma Partisi gerek muhafazakâr ideolojisi gerekse de otorite ve meşruiyet kaynakları bakımından iktisadi ve siyasal sistemin merkezindeki elit egemenliğin karşısına, çevrenin geleneksel değerlerinin temsilcisi olarak çıkmıştır. Öncülerinden farklı bir portreyle, iktidarının ilk yıllarında AB üyeliği doğrultusundaki istekli tavrı, klasik muhafazakâr söylemden ayrılır.İzlemiş olduğu neo-liberal politikalar ve iktisadi yönelimler ise muhafazakâr liberalizm olarak tanımlanacak bir sürece işaret etmektedir. Birçok kamu kurumu özelleştirilmiş, enflasyonu dengede tutmak amacıyla küçük ve orta ölçekli esnaf desteklenerek tüketimi artırma hedeflenmiş,çalışma koşullarısnek üretim ve performans esasına uygun hale getirilerek post fordist çalışma koşulları pratiğe aktarılmıştır. Bu kapsamdaki gelişmelerAdalet ve Kalkınma Partisi'nin, iktisadi alanda liberal politikalar izlendiğini gösteren parametrelerdir (Miş, 2022: 25-26). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, demokratik açılımlar kapsamında; temel hak ve hürriyetlerin genişletilmesi ve etnik kimliklere yönelik izlemiş olduğu politika, kendisinin öncülleri olan merkez sağ partilerden farklı bir portre çizdiğini gösterir. 2002 ve 2003 yılı, yasalaşan ikinci reform paketiyle ifade hürriyetinin genişletilmesi, Kürtçe eğitim ve yayın serbestisi, askeri vesayetın etkisizleştirilmesi gibi gelişmeler açısından önemli bir döneme işaret etmektedir. Millî Görüş siyasetinden farklı bir anlayışla, rejimin unsurlarıyla çatışmamayı ilke edinen partinin bu ihtiyatlı tavrı,

kendisinin "muhafazakâr demokrat" olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Muhafazakâr demokrat tanımı, partinin kendisini demokratik değerlerden kopmayan ama muhafazakâr normları da referans gören bir çizgide ilerlediği vurgusundan hareketle yapılmıştır (Çaylak, Dinç ve Güngör, 2018: 726-727). Adalet ve Kalkınma Partisi, devletçi kapitalistlerin tercihi olan kamu ekonomisinden yana değil, piyasa ekonomisinden yana bir iktisadi modeli temel almıştır (Akdoğan, 2004: 34-39). Toplumsal düzeyde, muhafazakâr kesimin taleplerini merkeze taşıyan politikalar (üniversitelerde ve kamu kurumlarında başörtü yasağının kaldırılması) geliştirmiştir (Özipek, 2017: 95-96). Bu minvalde, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Türksağı geleneğini oluşturan İslâmcılık-Muhafazakârlık ve Milliyetçilikten çeşitli formlarda beslendiği ve yerine göre bu ideolojileri ön plana çıkardığı söylenebilir. 2000'li yıllarda, Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasal sistemde dönüşüm talebini sıkça gündeme getirdiği ve dillendirdiği görülür. İktidarının ilk yıllarından itibaren siyasal sistemde dönüşümü gündeminin merkezine yerleştiren Adalet ve Kalkınma Partisi'ni bu dönüşüm doğrultusunda tetikleyen unsur, 2007 yılında TBMM'de cumhurbaşkanı seçimi sırasında yaşanan krizdir. 2007 yılında bir kırılma noktası olan "367 krizi" ile cumhurbaşkanı seçiminin engellenmesinin ardından sistemde dönüşüm tartışmaları farklı bir boyut almış ve bu kriz 28 Ağustos 2007'de yapılan üçüncü turda Abdullah Gül'ün 339 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 11. Cumhurbaşkanı seçilmesiyle durulmuştur (Aslan, Miş ve Eren, 2013: 15-20). Dönüşüm hedefi doğrultusunda çalışmalarına hız kesmeden devam eden Adalet ve Kalkınma Partisi, Mart 2008'de "laikliğe aykırı fikirlerin odağı haline geldiği" gerekçesiyle Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından açılan kapatma davasıyla yüzleşmiştir. 2007 Cumhurbaşkanı seçimi krizi, 27 Nisan e-muhtıra ve daha sonra 2008'de gündeme gelen kapatma davasını aşan parti, vesayetle mücadelede başarılı olmuştur. Bu mücadele esnasında, farklı toplum kesimlerine ulaşılmış ve tabanını genişletmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi, toplumsal dönüşüm ekseninde kendi siyasetini revize etmeyi tercih etmiştir. Toplum taleplerini dikkate almıştır. Uluslararası siyasette, günceliyaktan takip etmiştir. Küresel siyasetin krize girdiği bazı dönemlerde ideal ve ılımlı siyaset anlayışını sürdürmüştür. Adalet ve Kalkınma Partisi, gerek meydan okuyucu dış politik söyleme yöneldiği dönem olsun, gerekse de ikili ilişkileri toparladığı normalleşme dönemi olsun takip ettiği siyasetin haklılığına kendi tabanını ikna etmeyi başarmıştır (Duran, 2022: 14). Hükümet ve asker arasında gerilimlerin arttığı 2007 yılında, Erdoğan, Kürt Bölgesel Yönetimi (KBY) ile hükümetin direkt müzakerelere başlayabileceğini beyan etmiştir. Bu yaklaşım, asker tarafından ılımlı karşılanmamıştır. KBY tarafından PKK'nın çok sayıda militan üyesinin

Irak'ta barındırılması ve KBY'nin PKK'ya destek verdiği gerekçeleriyle gündemde önemli tartışmalar oluşmuştur. General Büyükanıt, Türk ordusunun Irak'a sınır ötesi operasyon düzenlemesi gerektiğine ilişkin açıklamada bulunmuştur. Erdoğan, ABD'nin bu duruma ılımlı bakmayacağı görüşünden hareketle, gerektiği takdirde böyle bir adımın atılmasının önemini vurgulamıştır. Türkiye'nin terörle mücadelesini öncelikle kendi topraklarında sürdürmesi gerektiğini belirtmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2007 seçimlerinde söylemini etnik Türk milliyetçilerden ayrıştırması, seçimde başarı sağlamasına neden olmuştur. Böylece hem muhafazakâr kesimleri hem de Kürt seçmeni tabanına dahil etmiştir (Çaylak, Dinç ve Güngör, 2018: 732). Bir taraftan demokratikleşme ve toplumsal barış için çözüm süreci hazırlıklarını başlatırken, diğer taraftan Ergenekon ve Balyoz davaları gündeme oturmuştur. Kurumsal yapılarda değişim açısından, yeni sistemde kamu politikalarının belirlenmesi, formüle edilmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi süreçlerinde Cumhurbaşkanlığı ön plana çıkarılmış ve Bakanlıklar, Bakanlar Kurulundaki dönüşüme bağlı olarak politikaların belirlenmesinde rol alan aktörlerden ziyade icrai birimler olarak misyon yüklenmişlerdir. Siyasette dönüşüm açısından, Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde sivil-asker ilişkilerindeki iç dinamikler, parti ile ordu arasındaki ideolojik çatışmanın büyümesi, 2008 Ergenekon ve Balyoz davalarının başlamasıyla ortaya çıkan bir dizi değişim gerçekleşmiştir (Yeşiltaş, 2018: 182). Sivil- asker ilişkileri; kamuoyunun şekillenmesini sağlayan demokratik normların etkisinin artması, farklı siyasi çevreler ve güç blokları arasındaki rekabette kimlik politikalarının güçlenmesi ve değişim yanlısı bloklarda ordunun siyasetteki rolünün sonlandırılması yönündeki değişkenler etrafında şekillenmiştir (Aydınlı, Özcan ve Akyaz, 2006: 80-81). Sivil-asker ilişkilerinin dönüşümünü açıklamada dış faktörler de önem arz etmektedir. AB katılım süreci, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin halkın desteğiyle parlamentodaki konumunu güçlendirmesi ve Türkiye'nin uluslararası alandaki konumunun yükselmesi sonucunda hükümete verilen uluslararası destek, dış faktör saikleri arasında sayılabilir (Kadercan ve Kadercan, 2016: 94-95). 2007 itibarıyla ordunun siyasete dahilinin azalmasına sebep olan Adalet ve Kalkınma Partisi, sivil-asker ilişkilerinin biçimi, ordunun kurumsal ve sosyopolitik rolü hususunda önemli siyasi ve yapısal dönüşümler gerçekleşmiştir. Ordunun siyaset ve hükümet kararları üzerindeki veto gücünü tedricen kaybetmesine sebep olan farklı unsurlar mevcuttur. Türkiye'nin demokratikleşme sürecine karşı ordunun direncini kırmaya yönelik ilk teşebbüsü, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ilk yıllarında olmuştur. Hükümet, demokratikleşmenin ana aktörü olarak demokrasinin güçlenmesi bağlamında AB ile ortak çalışmaya başlamıştır. 2002-2006 arası dönemde ordu, laik cumhuriyetçi blokların

katkısıyla sivilleşme reformlarına karşı çıkmıştır. Siyaset ve toplumun İslâmîleşmesini tehdit olarak algılayan TSK'nin temel amacı, ordunun rejimin koruyucusu rolünden hareketle Cumhuriyetin seküler yapısını muhafaza etmektir (Kadercan, P., ve Kadercan, B., 2016: 95). Diğer teşebbüs, 2006'da ordunun, Adalet ve Kalkınma Partisi'ni devletin cumhuriyetçi değerlerine tehdit olarak görmesiyle başlar. Bu dönemde, Adalet ve Kalkınma Partisi karşıtı güçleri harekete geçirmeyi deneyen ordu, muhafazakâr bloğun siyaset ve toplumda yükselen rolünü kırmaya çalışan statüko arayıcı bir aktör olarak tabir edilir. Cumhuriyetçi değerleri muhafaza etmek adına, sivil toplum örgütleri hükümete karşı seferber edilmiş ve siyasete müdahalelerde bulunulmuştur (Yeşiltaş, 2018: 188). Bir başka hamle ise, 2008'de Ergenekon ve Balyoz davaları sürecinde, askerlerin yargılandığı davalarla başlamıştır. Suçlamalara karşı savunma pozisyonuna geçen ordu, siyasete müdahale konusunda pasif konuma düşmüş, ancak sivil-asker ilişkileri hususunda yapısal ya da anayasal bir değişiklik olmamıştır (Jenkins, 2010: 3-9). Bu noktadan hareketle, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin asker-sivil ilişkilerini dönüştürme hedefleri arasında: Hükümetin çözüm önerileri kapsamında sivil-asker ilişkilerini dönüştürme hedefleri: sivilleşme boyutunda; sivil-asker ilişkilerinin demokratik olarak tahkim edilmesine odaklanılıp TSK sivil kontrol altına alınacak, kontrol-denge mekanizmasında güvenlik güçleri arasında bir denge yaratmaya çalışılarak, genel kurmay başkanının ordunun karar alma süreçlerinde hegemonya kurmasını engelleyen ve bazı kuvvetleri genel kurmay başkanına bağlı emir komuta zincirinden ayıran karşı denge oluşturulacaktır. İdeolojik boyutta, Anayasa'ya bağlılık sınırları dahilinde çekirdek subay sınıfı içerisinde fikirsel ve ideolojik olarak bir çeşitlilik yaratılacaktır. Stratejik boyutta, TSK'nin anavatan savunması bağlamında ulusal, bölgesel ve uluslararası stratejik misyonunu yeniden tanımlayan bir dizi hedefler saptanmıştır (Yeşiltaş, 2018: 192). Sayıp dökülen hedefler bağlamında, arındırma dönemi, ordunun rehabilitasyonu ve toplumsal meşruiyetin yeniden kazanımı noktasında TSK'nin yeniden inşasına girilmiştir. Yeniden yapılanmanın; demokratik sivil denetimin tesis edilmesi, operasyonel etkinliğin inşası ve güvenlik kurumlarının verimliliği gibi hedefler üzerinden yükseldiği görülmektedir.

5.2. 2009-2016 Dönemi Politik Gelişmeleri ve Siyasal Söylem Dili Üzerindeki Etkileri

Bu dönemde devam eden gerilimler, partinin genel politikasına hâkim olan temel yönelimler halini almıştır. Silahlı kuvvetlerin hükümeti düşürme ve darbe yapma şüphesine ilişkin olarak Ergenekon Davası süreci başlamıştır. Düzenlenen resmi raporlar, Ergenekon

adı verilen suç örgütünün 7 Temmuz'da kitle hareketliliği başlatacağını beyan etmiştir. Başlatılan tutuklama dalgaları, 2009 yılı boyunca medyanın gündemini meşgul etmiş, uzun yıllar sürmüş ve Ergenekon olayı Adalet ve Kalkınma Partisi'nin temel politika maddelerinden ve siyasi söyleminin parçalarından biri olmuştur. 2008 yılında laiklik karşıtı eylemlerin odağı olmak sebebiyle partiye kapatma davası açılmıştır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya'nın iddianamesi, Erdoğan, Abdullah Gül de dahil olmak üzere 71 kişilik bir grubun 5 yıl süre ile siyasetten uzaklaştırılması hükmünü içeriyordu. Anayasa Mahkemesi kapatma kararı vermezken, Hazine yardımının yarısının kesilmesine hükmetmiştir (Babacan, 2022: 71-73). Dönemin bir başka önemli gelişmesi, başörtüsü serbestisidir. İktidarının ilk döneminde bu yönde bir girişimde bulunmayan Adalet ve Kalkınma Partisi, MHP'nin de desteğini alarak başörtü meselesini meclise taşımış ve bu doğrultuda, Anayasanın 10. maddesi ve 42. maddesinde değişiklik yapılmıştır. Akabinde, Anayasa Mahkemesi ilgili değişikliğin iptaline hükmetmiş ve anayasanın laik devlet anlayışı ilkesine aykırılık teşkil gerekçesiyle yasağın kaldırılması bir sonraki aşamaya sarmıştır. 2009 yılının bir başka önemli olayı, Davos Krizi'dir. İsviçre'de düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'nda "Gazze: Ortadoğu'da Barış Modeli" konulu oturum gerçekleştirilmiştir. Recep Tayyip Erdoğan, şahsına yeterince söz hakkı verilmemesi fakat aynı oturumda davetli olan İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres'e daha fazla söz hakkı verilmesinden dolayı itiraz etmiştir. "One Minute" çıkışı kamuoyunda geniş bir yer işgal etmiştir (Çaylak, vd., 2018: 736). Dış politikada, Ahmet Davutoğlu'nun "bölgesel güç" olma ideali ve etkinliğin artırılması söylemi, Türk dış politikasını reel politik seçeneğe yönlendirmiştir. Uzlaş, demokrasi, insan hakları ve özgürlüklerin genişletilmesini benimseyen normlar ideal politığe yakınlaştırmıştır (Erdağ ve Kardaş, 2012: 66-68). Ahmet Davutoğlu, savaş ve çatışmaların önlenenebilir bir olgular olduğunu savunmaktadır. Savaş ve çatışmaları önleyebilmek amacıyla stratejik bir planlamaya ihtiyaç vardır. Sabit ve değişken veriler kurgulanarak yeni bir güç konsepti oluşturulabilir (2001: 17). Davutoğlu, bölgesel ve küresel anlamda uluslararası işbirliğini gereklilik görmektedir. Devletlerarası politikaların uygulanabilmesi için yeni dış politika araçlarının kullanılması ve uluslararası kuruluşların rolünün güçlenmesi önem ihtiva etmektedir. Davutoğlu'nun "komşularla sıfır problem" anlayışı, ulusal ve uluslararası alanda yeni bir paradigmayı ifade etmektedir. Türkiye'nin komşularıyla sıfır sorun politikasının amacı, komşularla sorunları minimuma indirgeyecek diyalog ve işbirliğini artırmaktır. Eş zamanlı olarak, komşularla sıfır sorun politikası bölgesel ve küresel güvenliği sağlayacak bir araç olarak görülmektedir. (2014: 197-205). Bu ekseninde, Türkiye'de 2002-2010 dönemleri arasında yeni bir stratejik

kültür oluşmuştur. Türkiye'nin stratejik kültürü; stratejik çevrenin tehdit unsurlarını bertaraf edip, fırsatadönüştürebilmeyi amaçlamaktadır. Çatışma ve savaşların önlenenebilir olmasında yumuşak gücün önemine işaret etmektedir. Uluslararası örgütlerin uluslararası ilişkilerde daha aktif rol alması gerektiği vurgulanmaktadır (Erdağ ve Kardaş, 2012: 70). Bölgesel ve küresel ölçekte ekonomik ve ticari ilişkilerin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Stratejik karar alıcılar, dış politikada çatışma ve savaşların önlenmesinin önemini savunurken, barış ve istikrara vurgu yapmaktadırlar. Barış ve istikrarın sürdürülebilirliğinin sağlanması ekonomik kalkınma ve bölgesel refahın artması açılarından anahtar bir rol olarak görülmektedir. "Komşularla sıfır sorun politikası", güvenlik endişeleri nedeniyle sınır konulan ticari ilişkilerin yeniden canlandırılmasını ve yeni ticaret alanları oluşturmayı hedeflemektedir (URL-149). Bu amaçlar doğrultusunda; yumuşak güç odaklı, iş birliği ve diyalog ortamını genişletildiği, uluslararası çevrenin muhtemel risklerinin fırsatadönüştürüldüğü, iktisadi ve ticari ilişkileri artıracak yeni bir dış politika anlayışının ortaya koyulduğu görülmektedir. Türkiye, BM ve NATO gibi ulusüstü kuruluşlara üye olmuş ve uzun yıllar Batılı dış politikalarını takip etmiştir. Batılılaşmanın politik bir tezahürü olarak demokratik yönetim biçimi olan çok partili siyasi sisteme geçmiştir. Türkiye'nin NATO'ya üyeliği stratejik ortaklığın yanı sıra Batılılaşma projesinin önemli aşamalarından birisidir. Türkiye'nin çok yönlü kimliğinin ilk dönem örnekleri; İslâmi kimliğini yansıtan İslâm İşbirliği Teşkilatı (İİT) üyeliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) ve D-8 gibi kuruluşların kurucusu olarak yer alması sıralanabilir (Keynman, 2009: 35-42). İncelenen bu dönemde, "Türkiye'nin yönü" tartışmalarını artıran gelişmeler; ABD ile olan ilişkilerde "stratejik müttefiklik" tanımının "model ortaklığa" dönüşmesi, bölge ülkeleri ve Ortadoğu ile olan ilişkilerinde aktif bir tutum benimsenmesidir (Balcı, 2012: 117-120). Ortadoğu'nun, potansiyel sorun alanı olarak görülmesi anlayışı, yerini "başkalarının sorunları ile ilgilenme" sorumluluğuna bırakmıştır. Türkiye'nin tarihi ve kültürel sorumluluğunun bir gereği olarak görülen bu yaklaşım, tartışmaların boyutunu derinleştirmiştir. Türkiye'nin uzlaşma anlayışı, Filistin, Irak, İran, İsrail-Lübnan, İsrail-Suriye sorunları ekseninde tarafları bir araya getirecek arabulucu konumu, bölgedeki kilit rolünü güçlendirmiştir (Kardaş, 2010: 124). Davutoğlu, stratejik kültürün işaretlerinin yeni Türk dış politika yaklaşımı ile bağdaşmayacağını cümlesiyle izah etmiştir; "*siz etken olmayın, müdahil olmayın, siz karışmayın, siz söylenileni yapın*" (2010: 14).

İç politikada, 2009 yılı siyasi tartışmaları arasında Ergenekon Davası'nın bir parçası haline dönüşen "İrtica ile Mücadele Eylem Planı" gündemi meşgul etmiştir. İddiaya göre, Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan belge, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin bitirilmesine yönelik planlar içermekteydi. Adalet ve Kalkınma Partisi yetkilileri, bu konuda suç duyurusunda bulunmuş ve Albay Dursun Çiçek sorgulanmıştır. Yürütülen soruşturma sonucunda Genelkurmay Askeri Savcılığı, "İrtica ile Mücadele Eylem Planının" Genelkurmay'da hazırlanmadığını bildirmiştir. Diğer yandan, askeri personelin yargılanma sürecini değiştiren yasa değişikliği yapılmıştır. Askeri görevlilerin sivil mahkemelerde yargılanması mümkün hale gelmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, yasa değişikliğini onaylamıştır. Mevzu bahis edilen değişikliğin, AB'ye uyum süreci için gerekli olan *"Askeri mahkemelerin yetkisinin askeri personelin askerlikle ilgili olan görevleriyle sınırlandırılması"* şartına dayandığını belirtmiştir. Bu hamleyle, askeri yönetimin gücü ve meşruiyeti zayıflatılmıştır (Çaylak, Dinç ve Güngör, 2018: 736). Farklı bir iddia, Ergenekon ismiyle adlandırılan örgütün Ayışığı, Yakamoz, Sarıkız, Eldiven ve Kafes gibi kod adlarıyla planlar yaptığıdır. Balyoz planı operasyonunda sorumlu tutulan şüpheliler, Balyoz davasında yargılanmışlardır. Balyoz Darbe Planı iddianamesi 2010 Temmuz ayında kabul edilmiştir. 2012 yılında Ergenekon ve Balyoz davaları birleştirilmiş, Ergenekon davası olarak anılmaya başlanmıştır. Bu noktada, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin söyleminde, "askeri vesayetten uzaklaşıldıkça demokratikleşmenin arttığı" beyan edilirken, askerin gücü zayıflamıştır (Özipek, 2018: 694-695). Kürt hareketiyle ilgili yaşanan gelişmeler kapsamında, 2009 yerel seçimlerinde Demokratik Toplum Partisi (DTP), Güneydoğu Anadolu'da Kürt oylarının çoğunluğunu kazanmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi, bölgenin karayolları, sağlık, eğitim ve sosyal ihtiyaçlar gibi sorunlarına yönelik hizmet arzında bulunurken, bölgenin de kimlik talebi bulunmaktaydı. Çatışmaların artması hasebiyle, Anayasa Mahkemesi, 11 Kasım 2009'da DTP'nin kapatılmasına karar vermiştir (URL-110, 2009). 2010 yılında, Türkiye ve İsrail arasındaki gerilimi artıran "Mavi Marmara Olayı" yaşanmıştır. İnsan Hak ve Hürriyetleri Yardım Vakfı'nın (İHH) organize ettiği, Türkiye dahil birçok ülkeden insanın katıldığı bir grup, Gazze'ye insani ve tıbbi yardım götürmek için Mavi Marmara adlı gemiyle yola çıkmış, gemi uluslararası sularda İsrail'in saldırısına uğramıştır. Türkiye ve İsrail arasında diplomatik yönden kriz yaratan bu olaya ilişkin, 2011 yılında BM tarafından hazırlanan Palmer Raporu'nda, silahlı saldırının uygunsuz olduğu gerekçesiyle Türkiye'den özür dilemesi ve Türkiye'ye tazminat ödemesi gerektiği belirtilmiştir (Aksar, 2012: 24-26).

Adalet ve Kalkınma Partisi, iktisadi alanda,"sosyal dozu yüksek bir ekonomik liberalizm" stratejisi izlemiştir.Fiziki altyapı yatırımları ve üretim-hizmet sektörlerinde özel yatırımların teşvikine yoğunlaşmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi, uluslararası ekonomik kuruluşların talepleri ve kurumsal reformlarüzerinden küresel entegrasyonu hedefleyen bir politika çizgisinde ilerlemeye başlamıştır. Küresel kriz ortamında, Türk ekonomisine yeni ihracat pazarları açan gelişmeler; Dünya Ticaret Örgütü üyesi olmayan komşu ülkeler ile imzalanan ekonomik işbirliği anlaşmaları ve "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği" sözleşmeleridir. Enerji nakli bağlamında Bakü-Tiflis-Ceyhan, Nabucco ve Mavi Akım gibi projeler uzun dönemli jeostratejik ve ekonomi politik imkanlar sunmuştur (Ünay, 2012: 105-108). 2011 genel seçimleri sonrasında yaşanan birçok siyasi değişiklik, Adalet ve Kalkınma Partisi-FETÖ çatışması, Kürt sorunu açısından değişen dengeler, beraberinde yeni bir dönemi ve söylemi getirmiştir. Bu dönem, yaşanan çatışmalar, beklenmedik gerilimler ve yargılamalar hasebiyle diğer dönemlerden ayrılmaktadır. Kürt sorunundan, referandum, genel seçimler, Gezi Parkı Olayları ve 15 Temmuz Darbe girişimine kadar uzanan süreçte oldukça gerilimli dönemlere ve birçok siyasi değişikliğe tanık olunmuştur. Yaşanan gelişmeler, otorite dozu yüksek,Milliyetçiliğe doğru evrilen yeni bir söylem dilini beraberinde getirmiştir. Bürokrasinin gücünün ve yetki alanının muayyen ölçüde sınırlandırıldığı bir ortamda yapılan anayasal düzenlemeler, yasal sınırların dışına çıkan aktörlerin soruşturma sürecine dahil edilmesi ve siyasete dışarıdan yapılan müdahaleler karşısında kamuoyunun farkındalığı vesayet rejimini önemli ölçüde zayıflatmıştır. Önceki dönemden devralınan gerilimler, partinin neredeyse tüm politikalarına sirayet etmiştir. Recep Tayyip Erdoğan'ın "Ustalık Dönemi" olarak adlandırdığı bu iktidar döneminde, tekrarlanan "Yeni Türkiye İnşası" vurgusundan anlaşılacağı üzere artık "muktedir" olma dili hakimdir.Nitekim, Recep Tayyip Erdoğan'ın söylemlerindezikredilen, "biz biliyoruz, biz yaptık, biz getirdik, biz düzenledik, biz geliştirdik, biz ilerleteceğiz vs." gibi ifadeler kullanılan politik dilin vatandaşlar üzerinde etkili olduğunu ve kabul gördüğünü göstermektedir. İcraya konulan uygulamaların, yasal düzenlemelerin ve reformların vatandaşlar nezdinde kabul görmesi ve sahiplenilmesi Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kendinden daha emin bir dil kullanmaya başlamasına sebebiyet vermiştir. İktidarda muktedir olma hedefi, belirli kesimlere hitap edilen politik söylemlerdeki emir kiplerini daha çok artırırken, muhatap olarak sadece "Millet" özneye alınmıştır.

2012 itibariyle ordu evleri, askeri gazinolar, askeri kamplar ve askeri kantinlerin Sayıştay tarafından denetlenmesinin zorunlu kılınması, mali ve uygunluk denetiminin yanı sıra,

performans denetiminin de Sayıştay'ın görev alanına dahil edilmesi, kamu idaresinin hesap ve işlemlerinin kanunlara ve diğer hukuki düzenlemelere uygunluğunu tespit etme amacına yöneliktir (URL-152, 2012).Savunma harcamalarının merkezi bütçedeki konumu incelendiğinde, 2011 %5.1, 2012 %5.1, 2013 %4.8, 2014 %4,7, 2015 %4.5, 2016 %4.5, 2017 %4.5 şeklinde seyretmiştir. Dolayısıyla, savunma harcamalarının merkezi bütçeden aldığı paylarda belirgin bir artış görülmezken, bu dönemde özellikle savunma alanında yerli üretime doğru yönelim hedefi ön plana çıkmaktadır (URL-144, 2018). Kışla ve askeri birliklerin şehir merkezi dışına taşınmasını; şehir merkezinde konumlanan kışlalarda eğitim ve atış yapmanın zorlaştığı, aynı zamanda vatandaşları rahatsız eder hale geldiği, bu yüzden şehir içinde kalan kışlaların şehir dışına taşınmasının zorunlu bir hal aldığını ifade eden Adalet ve Kalkınma Partisi'nin bu tutumu, 15 Temmuz 2016 tarihinde meydana gelen darbe girişimine iştirak eden zırhlı birliklere yönelik geliştirilen bir reaksiyon olarak görülebilir (URL-108, 2018).

Küresel kriz ve beraberinde dünya ekonomisinin resesyona girmesiyle 2009 yılında %5,5'e çıkan bütçe açığının GSYH'ye oranı, takip eden yıllarda azalarak 2016 yılında %1,1 seviyesine gerilemiştir (URL-166, 2017). 2009 ve 2010 yılları için enflasyon oranının belirlenen hedefin altında kalmasının sebebi olarak küresel kriz temel bir sorunsaldır.2010-2011 yıllarında sürekliliği olmayan büyüme hızları, enflasyon, cari açık, işsizlik alanlarındaki dalgalanmalar pozitif yönde ilerlememiştir. Dış ve iç talepleri dengeleme noktasında uygulanan politikalar 2012-2013 yıllarındaki büyüme hızlarını yavaşlatmıştır. 2013-2017 arası dönemde iktisadi alanda büyümenin sağlandığı fakat diğer taraftan enflasyonun, işsizliğin, kurların, faizlerin yükseldiği ve kişi başına düşen gelirin azaldığı görülmektedir. Büyüme gerçekleşmesine rağmen, ekonomide yer alan temel sorunlar devam etmiştir.İthal ikamesinin kompanse edilememesi cari açığa sebebiyet vermiştir. Doğrudan yatırım ve yabancı sermaye girişleri noktasında, özellikle bu dönemde AB ile askıya alınan ilişkiler ve yabancı yatırımcıyı etkileme hususlarında başarı sağlanamadığından dolayı ekonomik istikrardogrudan etkilenmiştir.Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin ekonomide önüne koyduğu hedefler ve gerçekleşenlere bakıldığında, 2010 ve 2017 yılları dışında enflasyon oranı %5'lik hedeften uzaklaşmış, %8,5'a yükselmiştir(URL-153, 2018).2010 yılında işsizlik oranları %10,7 olarak hesaplanmıştır.Adalet ve Kalkınma Partisi, işsizliğin%10 seviyelerine inmesi için ciddi bir çaba sarf etmiş ve bu toparlanma sürecini 20 ay kadar konsolide edebilmiştir(URL-156). 2012-2017 döneminde cari açığın milli gelire oranı %5.2 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Yıllar bazında; 2010 %6.2, 2011 %9.7, 2012 %6.1, 2013 %6.8 ve 2017 %5.5 şeklinde dengeli bir dağılım göstermeyen cari açık değerleri gerçekleşmiştir. Buradaki performans düşüşünü salt Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı ile bağdaştırmak mümkün değildir. Cari açığın kronik problem halini alması, Batı dünyası ile uzaklaşan ilişkilerin etkisinde portföy yatırımların ve doğrudan yabancı yatırımların çekilememesi, iç siyasette darbe teşebbüsü gibi hükümetin istikrarını kırmaya yönelik hamleler süreci negatif yönde etkileyen faktörlerdir. 2012 yılı şartlı yardımları içindeen büyük payı, %38 oranıyla aile ve çocuk yardımları oluşturmuştur. Bunu, %34,8 oranla engelli ve malûl yardımları takip etmiştir. Akabinde, %9,1 oranıyla sırayı emekli ve yaşlı yardımları almıştır. Bahsivurgulanan hususun, ekonomi üzerindeki negatif etkilerinden bahsedebilmek kuvvetle muhtemeldir (URL-9, 2013). Büyümenin cari açığı artıramadan yükseltilememesi, orta gelir tuzağı çemberinde refah artışının sağlanamaması, dış finansman sorunları gibi ölçütler kırılganlığın artmasına sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla, Türkiye'nin sosyo-ekonomik karakterine özgü olarak liberallerin devletçi, devletçilerin de liberal olması mümkün olabilmektedir ki, Adalet ve Kalkınma Partisi özellikle bu dönemde piyasaya primer müdahalelerde bulunmuştur. Özetle, bu dönemde, Türkiye ekonomisinde istikrarın sürdürülemediği ve OECD ülke standartlarına ulaşmış bir ekonomi hedefine ulaşamadığı görülmektedir.

Türkiye'de siyasal sistemin dönüşümü açısından, 2014 yılında ilk kez fiilen Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi önemli bir adım olmuştur. 10 Ağustos 2014 seçiminde ilk turda yüzde 51,8 oy alan Recep Tayyip Erdoğan ikinci tura gerek kalmadan cumhurbaşkanı seçilmiştir. 7 Haziran ve 1 Kasım 2015 seçimlerinde Başkanlık Sistemine geçiş Adalet ve Kalkınma Partisi'nin taahhütlerinden biri olmuştur. Mevcut sistemin vesayetçi yapısına vurgu yapılarak, Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesinin mümkün olacağı ve sorunların ancak başkanlık sistemiyle aşılabileceği beyan edilmiştir (URL-182, 2015). 7 Haziran 2015 seçimi sonucunda ortaya çıkan parlamento aritmetiği bir koalisyon hükümetini zorunlu kılmış ve Cumhurbaşkanı Erdoğan, Ahmet Davutoğlu'na hükümeti kurma görevini vermiş, böylece partiler arası koalisyon müzakereleri başlamıştır. MHP, HDP ve CHP, Adalet ve Kalkınma Partisi ile koalisyona yaklaşmamış ve müzakereler sonucunda bir görüş birliğine varılamamasından ötürü kırk beş günün sonunda Erdoğan erken seçim tarihini 1 Kasım olarak açıklamıştır. 1 Kasım seçiminin ardından, Meclis'te yeni anayasa çalışmaları için yeni bir Anayasa Uzlaşma Komisyonunun kurulması gündeme gelmiş ve CHP'nin bu fikre olumlu bakmaması

neticesinde çalışma usulünü belirleyemeyen Komisyon dağılmıştır (URL-140, 2016). 22 Mayıs 2016'da Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanı Binali Yıldırım olmuştur. Yıldırım'ında önemli gündeminden biri, siyasal sistemdeki cumhurbaşkanının fiili durumunun Anayasa'ya uygun hale getirilmesi olmuştur (URL-66, 2016). Türkiye'de siyasal sistemin dönüşümünü tekrar kamuoyunun gündemine taşıyan olay 15 Temmuz Darbe girişimidir. FETÖ tarafından gerçekleştirilen darbe girişimi "milletin direnişi" ile püskürtülmüştür. Bu olay, FETÖ ile mücadele ve devletin yeniden yapılandırılmasını öne çıkarmış, siyaset ve toplumdaki diyalog mekanizmalarını güçlendirmiştir. Darbe girişimi, siyasal partileri uzlaşma ve birlikteliğe itmiş, birliktelik, İstanbul Yenikapı meydanında yapılan "Demokrasi ve Şehitler Mitingi" ile somutlaşmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın daveti ile CHP, MHP ve Adalet ve Kalkınma Partisi liderleri mitinge katılmışlardır (URL-117, 2016). Darbe girişimi sonrasında MHP lideri Devlet Bahçeli, Adalet ve Kalkınma Partisi'ne terörle mücadelede verdiği desteğin ötesinde, siyasal sistemde dönüşümü içeren anayasa değişikliğine yönelik olumsuz tutumundan vazgeçmiş ve başkanlık sistemi tartışmalarını yeniden gündeme getirmiştir. Türkiye'nin beka mücadelesi verdiğini ifade eden Bahçeli, mevcut yönetim sistemindeki sıkıntıların gelecekte büyük bir yönetim krizine dönüşebileceğinin altını çizmiştir. Bahçeli, değişiklik önerisi için müzakereye hazır olduğunu beyan ederek, siyasal sistemde dönüşüm açısından yeni bir süreci başlatmıştır (URL-118, 2016). Bunun üzerine, 17 Ekim 2016'da Başbakan Binali Yıldırım ve Bahçeli Çankaya Köşkü'nde yeni anayasayı görüşmüş ve Adalet ve Kalkınma Partisi taslak çalışmalarına başlamıştır. Hazırlanan anayasa değişiklik teklifi, 15 Kasım 2016'da müzakere için MHP'ye sunulmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi-MHP uzlaşısı ve siyasal sistemin dönüşümünü içeren anayasa değişikliği teklifi 10 Aralık 2016'da ortak bir basın toplantısı ile kamuoyuna açıklanmıştır. Bu teklifte yeni siyasal sistem, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi olarak tanımlanmıştır (Miş ve Sobacı, 2018: 148). Anayasa değişikliği teklifi, 20 Aralık 2016'da TBMM'ye sunulmuştur. Anayasa Komisyonunda görüşülen 21 maddelik teklif, yapılan değişikliklerle kabul edilmiştir. 18 madde olarak Meclis Genel Kuruluna gönderilmiştir. 26 Ocak 2017'de kabul edilen teklif, referanduma açılması için Cumhurbaşkanı onayına sunulmuş, 10 Şubat 2017'de referanduma açılmak üzere Anayasa değişikliği kanunu onaylanmıştır. Yüksek Seçim Kurulu Anayasa değişikliği referandumunun 16 Nisan'da yapılmasını uygun bulmuştur (URL-143, 2017). Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemi ile yürütmenin düalist niteliğinde değişiklik yapılarak, yürütme yetkisinin doğrudan halk tarafından seçilen tek kişi tarafından kullanılmasına olanak sağlanmıştır. Bu değişiklik, yasama ve yürütme arasındaki ilişkiyi,

cumhurbaşkanının seçim usulü, görev, yetki, sorumluluk ve denetimini yeni sistemin gereklilikleri doğrultusunda yeniden revize etmiştir(Gülener ve Miş, 2017: 10-12). Yaşanan gelişmelere koşut olarak, Adalet ve Kalkınma Partisi,meşruluğundan aldığı güç ve özgüvenle buyurucu bir dil ve hitap kullanmaya başlamıştır. Bu durumu, karizmatik liderliğiyle lehine çeviren Recep Tayyip Erdoğan'ın partisi gün geçtikçe hâkim bir siyasal parti haline gelmiştir. Yerli ve milliyetçi söyleme doğru yavaş yavaş yumuşak bir geçişin oluşmaya başladığı dönemde, "İstikrar Sürsün, Durmak Yok Yola Devam, Her şey Türkiye İçin, Hayaldi Gerçek Oldu, Kardeşlerim, Milletim, Vatandaşlarım, Tek Millet, Tek Vatan, Tek Bayrak, Tek Devlet" gibi buyurgan ve emir kipli politik hitaplar, Recep Tayyip Erdoğan'ın karizmatik kişiliğiyle birleşince yerini teslimiyet esasına devretmiş ve muktedir olma amacı tek ilke haline almıştır.

5.3. 2016-2023 Dönemi Politik Gelişmeleri ve Siyasal Söylem Dili Üzerindeki Etkileri

2010 yılının aralık ayında, Arap dünyasında baskıcı ve otoriter yönetimlere karşı gelişen halk hareketi olarak tanımlanan Arap Baharı (Doğan ve Durgun, 2012: 62), Tunus, Mısır, Libya, Yemen, Bahreyn, Cezayir, İran, Irak gibi birçok Ortadoğu ülkesi ve Türkiye'yi önemli derecede etkilemiştir (Dede, 2011: 23). Bu olayın, Türkiye özelinde sosyal, kültürel, coğrafi ve ekonomik yönlerde birçok etkisi olmuştur. Arap Baharının yaşandığı ülkelerden Türkiye'ye ciddi anlamda göçler yaşanmış, gelen insanların mağdur edilmemesi adına bazı sosyal ve ekonomik maliyetlere katlanılmıştır. Türkiye'nin Arap Baharı gelişmelerine yönelik tavrı özelinde, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti, Arap Baharı öncesinde "komşularla sıfır problem", "Ortadoğu'da düzen kuruculuk", "bölgesel barış", "istikrar", "refah" ve benzeri değerleri geliştirmek için çaba sarf etmiştir. Arap Baharının yaşandığı bu dönemde keskin bir dönüşüm yaşanmıştır. Şöyle ki, Arap Baharı öncesinde, Türkiye ve Beşar Esad'ın ilişkileri iyi ve ileri düzeyde seyretmekteydi. İki ülke arasında düzenlenen ortak bakanlar kurulu toplantılarında vize ve sınırların kaldırılması görüşmeleri yapılmaktaydı. Serbest bir pazar alanı oluşturulması amacıyla Lübnan ve Ürdün ile de ilişkilerin pekiştirilmesi hedefleniyordu. Arap Baharı ile Türkiye'nin Suriye politikası, karşılıklı tehdit, uyarı ve askeri müdahale durumlarına kadar uzanan bir kriz, gerginlik ve çatışma süreci halini almıştır (Gözen, 2011:2).Bu durum,Arap Baharındaki gelişmelere aşamalı ve reaksiyoner bir yanıt biçiminde gelişmiştir.Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti, muhaliflerin, Esad yönetimine karşı ayaklandıkları ilk zamanlarda, Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve MİT Başkanı Hakan Fidan Suriye'ye gitmiştir. Erdoğan, Esad ile

telefon görüşmesinde, soruna barışçıl bir çözüm bulunması adına çağrı yapmış ve Esad'ın reformlar yaparak muhalefeti ikna etmesini talep etmişlerdir (URL-111, 2011). Bu ikna sürecindeki amaç, potansiyel bir iç karışıklığın iç çatışmaya dönüşmesini önlemektir. Fakat, Türkiye, ilerleyen zamanla keskin bir tavır almaya başlamış ve Esad'ın iktidarı bırakmasını talep etmiştir. Tayyip Erdoğan'ın Suriye'nin durumu karşısındaki tutum ve tavrı, Türkiye'nin Şam Büyükelçiliğine ve konsolosluklarına saldırılar düzenlenmiştir. Türk bayrakları yakılmıştır. Bu durum karşısında Türkiye, Suriye'ye ambargo koymuştur. Suriye sınırında askeri tatbikatlar düzenlemeye başlamış ve Suriye'den göç eden insanlara ev sahipliği yapılmıştır (URL-159). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin siyasi anlayışında devrimsel hareketlere yer yoktur. Türkiye'nin iç ve dış politikasına sirayet eden olumsuzluklar, hızlı ve radikal bir şekilde değil, sürece yayılarak sükunetle çözümlenmelidir. Devrim ve şiddet reddedilir, reform ve barış ilkesine göre hareket esas alınır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin anlayışına bu felsefenin etki ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim, Tayyip Erdoğan'ın, *"her zaman dik duracağız ama dikleşmeyeceğiz, sorun çıkaran taraf olmayacağız"* ifadesi bu felsefenin söze yansıyan örneğidir (URL-136, 2014). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin izlemiş olduğu istikrar ve barış yanlısı dış politika, Batı'da ve Ortadoğu'da destek görmüştür. İstikrar ve barışı korumak adına; anlaşma ve uzlaşma, müzakere ve iş birliği gibi yöntemler etkili olmuştur. Dolayısıyla, Mısır ve Libya olaylarının patlak vermesi üzerine ani tepki vermek yerine, diplomasi ve diyalog yöntemi kullanılmıştır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun, Tunus, Mısır ve Libya'ya bizzat kendisinin giderek ya da özel temsilcilerini göndererek soruna çözüm bulma çabası bu geleneğin ve tercihin ürünüdür (Gözen, 2011: 13). Adalet ve Kalkınma Partisi, 2011 seçimleri itibarıyla, İslamcı bir siyasal parti olmadığı iddiasını güçlendirmek adına öne sürdüğü "muhafazakâr demokrasi" söylemini bırakmıştır. Başkanlık sistemine geçişin gündeme getirildiği 2012 kongresinde Erdoğan, "medeniyet" söylemini partimizin yeni kimliğidir şeklinde ilan etmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan, Milli Birlik ve Kardeşlik sürecinde kkat çekmiştir;

AK Parti farklı siyasi çizgilerden gelen kişilerin belli değerler ve belli ilkeler üzerinde buluşma noktası olarak kendisini konumlandırmaktadır. Hareketinin merkezine tek bir dini anlayış, mezhebi veya etnik özelliği yerleştirerek "biz ve diğerleri" ayrımı yapan ayrışmacı kimlik siyaseti, hem siyasi alanda kutuplaşmaya sebep olmuş, hem de partilerin marjinal kalmasını sağlamıştır. AK Parti ise bütün toplum kesimlerinin her türlü meselesini siyasetinin konusu yapmış, genel bir demokratikleşme çerçevesinde temel

sorunların çözülebilmesi için uğraşmıştır. Daha kucaklayıcı birlik siyaseti izlemesi, AK Parti'yi hem büyütmüş hem de Türkiye'nin birlik ve bütünlüğünün sigortası haline getirmiştir(URL-20, 2023).

Muhafazakâr demokrasi söylemini ve kimliğini geri planda bırakan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin medeniyet söyleminden kasıt''ınananların kardeşliği'' anlamına tekabül etmektedir. Milli Birlik ve Kardeşlik anlayışına bu yönüyle bakıldığında, karşımıza kucaklayıcı siyaset anlayışından kutuplaştırıcı siyaset anlayışına yönelim sonucu çıkmaktadır. Dolayısıyla, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin milliyetçi söyleme yöneldiği bu yeni dönemde, muhafazakâr demokrat kimliğini ve bu kimlikte manası gizlenen değerleri geri planda bıraktığını ifade etmek mümkündür.2011 genel seçimleri sonrasında, Kürt siyasetinden gelen taleplere hükümet tarafından herhangi bir adım atılmamış ve çatışma ortamı hararetlenmiştir. KCK davasına bağlı olarak, 2011 ve 2012 yılında çok sayıda BDP'li yönetici tutuklanmıştır.BDP Belediyelerine yönelik soruşturmalar ve KCK operasyonları, Kürt meselesinin çözümsüzlüğünü çıkmaza sürükleyen bir süreç başlatmıştır (Çaylak, Dinç ve Güngör, 2018: 740). Irak'ın kuzeyinde kurulan KBY'nin ardından, 2012 yılında Suriye'de tetiklenen iç savaşta kuzeyde oluşturulmaya çalışılan kantonlarla, iktidarın attığı adım, Kürt sorununun jeopolitik denkleminde ikincil bir kırılmaya sebebiyet vermiştir.Ortadoğu'daki gelişmeler, bölge ve bölge dışındaki devletlerin ilgi alanına girmektedir. Bu noktada, Kürt sorununun çözümü, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruyabilmesi ve bölgede etkin bir aktör olarak var olabilmesi adınazorunlu hale gelmiştir (Coşkun, 2014: 7-8).Ocak 2013'te başlatılan "Çözüm Süreci", Diyarbakır'da düzenlenen Nevruz kutlamaları sırasında Öcalan'ın mektubu okunarak, kamuoyuna duyurulmuştur. Mektubun içeriğinde; silahlı mücadeleye son verildiği ve PKK militanlarının sınır dışına çekileceği açıklamalarına yer verilmiştir (Kara, 2022: 101). Bakanlar Kurulu kararı ile çözüm sürecine ilişkin, "Çözüm Süreci İzleme ve Koordinasyon Kurulu" oluşturulmuştur. Akil İnsanlar Heyeti (AİH) aracılığıyla toplumsal destek ve meşruiyet sağlanmaya çalışılmıştır. Parlamentoda kabul edilen "Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun" ile süreç hukuki bir boyuta kavuşturulmuştur (URL-6, 2014). İki yıllık bir süre sonrasında çözüm süreci önemli bir aşamaya ulaşmıştır. 28 Şubat 2015'te Dolmabahçe Sarayı'ndaki Başbakanlık Ofisi'nde, Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan başkanlığında, İçişleri Bakanı Efkan Ala, Adalet ve Kalkınma Partisi Grup Başkanvekili Mahir Ünal ve Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarı Muhammed Dervişoğlu temsilciliğinde, HDP heyeti ile bir toplantı düzenlenmiştir. Müzakere süreci boyunca, HDP kanadının politik gündemini; yerel özerklik, etnik-dilsel-

dinsel-kimlik politikaları, iktidar paylaşımı ve devlet iktidarının yerelleşmesi gibi unsurlar oluşturmuştur. Hükümetin öncelikli şartı ise, örgüt militanlarının sınır dışına çekilmesi idi. Fakat, toplantı sonrasında taraflar arasında uzlaşma sağlanamamış ve iki ayrı metin açıklaması yapılmıştır. Hükümet tarafından sorunun çözümü yolunda bir demokratikleşme perspektifi sunulmuştur. HDP'nin metninde, muğlak bir çerçevede sunulan önerilerin haricinde örgüt militanlarının sınır dışına çekilmesi gibi somut bir uygulamaya dair ifadeye yer verilmemiştir (Çiçek ve Coşkun, 2016: 9-11). Oslo Süreci sonrasında hükümetin çıkardığı en önemli ders, müzakere süreçlerinde başka aktörlerin aracılığına başvurulmamasıdır. Suriye Kürtleri, PYD ve silahlı kanadı YPG'nin uluslararası alanda meşruiyet kazanma çabası, bu örgütlerin ABD, Rusya, Fransa ile kurdukları yakınlılıklar, Adalet ve Kalkınma Partisi'ni müzakere sürecinde farklı düşünmeye yöneltmiştir. Bu bağlamda, uluslararası aktörler saf dışı bırakılmış, sorun ulusal sınırlar içinde ulus-devletin meşru ve geleneksel araçlarıyla çözülmeye çalışılmıştır. Ayrıca, Ortadoğu'daki gelişmelere paralel olarak şekillenen Suriye ve Irak süreci bölgesel dinamikler içinde gelişimine bağlı olarak olumsuz etkilenmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin temel stratejisi, kriz yönetimleri üzerinden sürecin kontrollü idaresine dayandırılmıştır. PKK-PYD, Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD) hedefi doğrultusunda Suriye'nin kuzeyine yönelmiştir. Dahası, bölgede etkili bir aktör haline gelerek özerk bir yönetim kurma hedefi doğrultusunda Rusya ve ABD ile ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla olunmuştur. Diğer yandan, HDP-PKK'nın Suriye'deki girişimleri ve 2014 Kobani olaylarını manipüle ederek gerçekleştirdiği kitlesel eylemler, bölgede Kürt milliyetçiliğine ivme kazandırmıştır. Bunun sonucunda oluşan kamu güvenliği sorunu, hükümetin müzakere sürecindeki yaklaşımını olumsuz etkilemiştir (Kara, 2022: 102). Bu gerilimli ortamda, ertelenen süreç için Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, *"çözüm süreci sonlanmadı ancak işler yoluna girinceye kadar buzdolabına kaldırıldı"* ifadesini beyan etmiştir (URL-115, 2015). Başbakan Davutoğlu, 2016 Şubat ayında Mardin'de "Terörle Mücadele Eylem Planı" çerçevesinde elinde silah olan tarafla diyalog ve müzakere döneminin sona erdiğini ilan etmiştir; *"millet vicdanı ve hikmetiyle devlet aklını birleştireceğiz artık muhatap milletin ta kendisidir. Tüm illerde ve ilçelerde herkesin saygı duyduğu kişilerden oluşan teşkilatlar kurulacak. Siz kendi aranızda örgütlenin biz sizinle irtibat kuracağız"* (URL-116, 2016).

Adalet ve Kalkınma Partisi, bu dönemde sesnek ve buyurucu bir dil ve hitap kullanmaya başlamıştır. Türkiye'nin kurumsal yapısı ve siyasi kültürü, gücün tekelleşmesi sonucunu doğurmuştur. Çevrenin dışında kalan kişilerin siyasi katılımları marjinalleştirilmiştir. Bu

gelişmenin sonucunda, Gezi Parkı Olaylarında görüldüğü gibi marjinalleştirilen kişilerin, hâkim yönetim anlayışına karşı tepki geliştirdikleri görülür. Gezi Parkı Olayları, 2013 Mayıs ayında İstanbul'daki Gezi Parkı'nın içindeki ağaçların kesilip yerine yayalaştırma projesi ekseninde Taksim Topçu Kışlası'nın yeniden tesis edilmesi girişimine karşı başlamıştır. Bir grup kişiyle başlayan olaylar geniş kesimlere yayılmıştır. Parkta yıkımı engellemeye çalışan gruba, kolluk kuvvetleri şiddetle karşılık vermiştir. Protesto yapan grubun talepleri günler içinde daha kapsamlı bir söyleme ulaşmıştır. Hükümet politikalarının baskıcı olduğuna dair eleştirel bir söylem ve dil geliştirilmiştir (Çaylak, Dinç ve Güngör, 2018: 744-745). Haziran ayı ile beraber olaylar gittikçe hareketlenmiş, bu durum karşısında hükümet uzun bir süre sessiz kalmış ve kolluk kuvvetleri eylemciler karşısında orantısız güç kullanmaya başlamıştır. Gezi Parkı Olaylarının, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin değişen politik dili ve tutumunda etkili olduğu söylenebilir. Adalet ve Kalkınma Partisi, vesayet kurumlarını zayıflatmaya çalışırken, ana muhalefet partisinin iktidara karşı etkin bir politika üretmeyişi, siyasi kurumlar vasıtasıyla sesini duyuramayan kişilerin sokağa çıkmalarına yol açmıştır (Aslan, Taylan ve Baştuğ, 2016: 154-155). Olayların hükümet tarafından yatıştırılması beklenirken, yapılan açıklamalarda kullanılan dilin ayrıştırıcı bir hal aldığı ve sertleştirildiği görülür. Bu dönemde, Adalet ve Kalkınma Partisi önderliğinde düzenlenen "Milli İradeye Saygı Mitingi", hükümetin Gezi Parkı olaylarına cevabı niteliğinde görülebilir (URL-132, 2013).

Gezi Parkı olayları ile ilgili Erdoğan, açıklamasını yapmış ve milli iradeyi vurgulamıştır;

Bu ülkede herkesin görüşlerini özgürce ifade etme hakkı vardır. Bu ülkede herkesin demokratik sınırlar içinde, hukuk çerçevesinde tepkisini ortaya koyma, mitingini yapma hakkı vardır. Ancak hiç kimsenin hukuksuzca, demokrasi dışı eylem yapma, işgal eylemi yapma, esnafa, çevrede oturanlara, yoldan geçenlere zarar verme hakkı yoktur. Hele hele hiç kimsenin ağaçlar kesiliyor bahanesiyle ortaya çıkıp, Türkiye'de gerilimi arttırmaya hiç hakkı yoktur. Çoğunluk nasıl ki azınlığa hükmedemezse azınlığın da çoğunluğa hükmetmeye, dayatmalar yapmaya kesinlikle hakkı yoktur. Hükümetle, hükümetin politikalarıyla, uygulamalarıyla meselesi olanlar, demokrasi ve hukuk çerçevesinde fikirlerini ifade ederler. Sandıkta da demokratik tepkilerini ortaya koyarlar. Bu işin mikyası, ölçüsü sandıktır. Sandığın dışında netice arayanlar bu ülkede demokrasinin peşinde olanlar değildir, antidemokratik uygulamaların peşindedir. Bunların hepsi demokrasi dışıdır, hukuk dışıdır (URL-139, 2013).

2011 dönemi, Adalet ve Kalkınma Partisi söylemlerinin çatışmacı bir dil halini aldığı, bu siyaset dilinin tepkilere rağmen sürdürüldüğü bir döneme işaret etmektedir. Değişen ve

sertleşen siyasi dil, partinin yönelimini göstermesi açısından önem ihtiva etmektedir. Olaylar, 2013 yazının sonlarına doğru siyasi bir harekete dönüşmeden yatışmış ancak bu olay, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin iktidarı boyunca karşılaştığı en güçlü karşı çıkış olması hasebiyle önemli bir siyasi dönüm noktası olmuştur (Çaylak, Dinç ve Güngör, 2018: 747). 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen FETÖ darbe teşebbüsü hem toplum hem de devlet bünyesinde derin bir güvenlik kaygısı yaratmıştır. Türk siyasal hayatında, darbelerin geçmişine bakıldığında 15 Temmuz darbe girişimi diğerlerinden ayrışır. Darbe girişimi, Türk halkının güçlü direnişi sayesinde bastırılmıştır. Türkiye demokrasisi büyük bir tehlike atlattır. Darbe girişimi sonrasında, birçok devlet kurumunda soruşturma başlatılmış, kurum içi idari soruşturmaların yanı sıra darbe girişimine fiili olarak dahil olan veya destek verdiği düşünülen askeri personeller, kamu görevlileri, yargı kademesinde görev yapan hâkim ve savcılar tutuklanmıştır. Adli soruşturmaların yanı sıra, idari soruşturmalar sonucunda birçok kamu görevlisi ve akademisyen açığa alınmıştır (Alkan, 2016: 254-255). Bahse konu olan olaylar silsilesi, partinin siyasal söyleminin sert bir dile evrilmesine sebebiyet vermiş ve bu dönemde devletleşen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin milliyetçi bir dille inşa edilmiş söylemlere başvurduğu görülür. Bu noktada, Türk toplumu iki kutba bölünmüştür. Kutbun bir kanadını Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarına tam destek veren toplum kesimleri, diğer kanadını ise kutuplaştırıcı ve sertleşen siyasal lisana karşı olan toplumsal kesimler oluşturmaktadır. Darbe girişimi sonrasında, Adalet ve Kalkınma Partisi ve MHP iş birliğiyle hazırlanan 2017 Anayasa referandumu ile devlet yapısında radikal bir değişikliği öngören "Başkanlık Sistemi" doğrultusunda iktidarın temerküzü amacıyla olunmuştur. OHAL kapsamındaki uygulamaların yoğun olduğu bu süreçte, Kürt hareketi açısından önemli sonuçlar hasıl olmuştur. Bu kapsamda, HDP'li parlamenterler ve belediye başkanları tutuklanmıştır. Belediye başkanlarının yerine kayyum atanmıştır (Kara, 2022: 105). Darbe teşebbüsü ve artan terör saldırıları, güvenlik endişesini beka endişesine çevirmiş, toplumu ve siyaseti derinden sarsmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti, OHAL ve KHK'ler üzerinden FETÖ ve PKK'ya yönelik kararlı bir mücadele süreci başlatmıştır. Hükümet, milliyetçi ve devletçi bir söyleme ve güvenlikçi politikalara yönelmiştir. Bu söylem ve politika değişikliği, siyasi ittifak oluşumunu beraberinde getirmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi, siyasi ve idari kadrolarında değişime gitmiştir. 2013'ten itibaren tedrici olarak değişen siyasal konumlanmalar, darbe teşebbüsünden sonra hızlanmıştır. Siyasi gündemi, PKK ve FETÖ ile mücadele meşgul etmekteydi. Bu durum, siyasi duruşlarını bu örgütlere karşıtlık üzerinden kurgulayan ulusalcı ve milliyetçi yapıları Adalet ve Kalkınma Partisi ile yakınlaştırmıştır. Bu siyasi ittifak haritasının en önemli

siyasal gelişmesi, 2007'den beri ulusalcı-milliyetçi kaygılarla AK Parti'ye karşı CHP ile omuz omuza siyaset yapan MHP'nin saf değiştirerek Adalet ve Kalkınma Partisi ile yakınlaşması olmuştur (Ete, 2018: 301-302). 16 Nisan 2017 referandumunda evet bloğu; Adalet ve Kalkınma Partisi, MHP, BBP ve HÜDA-PAR'dan oluşurken, hayır bloğu; CHP, HDP, SP ve MHP'li muhaliflerden oluşmaktaydı. Evet bloğu; vesayet kurumlarının siyaseti etkileme ihtimallerinin sonlandırılması, yürütmede çift başlılığın ortadan kaldırılması, koalisyon hükümetlerine mahal bırakılmaması, güçlü yürütme, siyasi istikrar ve on beş yıllık icraatların devamı gibi argümanlarla sistem değişikliğine destek talebinde bulunmuştur. Hayır bloğu; siyasetin gücünün azaltıldığına, tek adam rejiminin getirildiğine, denge ve denetim mekanizmalarının kaldırıldığına dikkat çekerek değişikliğin reddedilmesini savunmuştur (Esen ve Gümüşçü, 2017: 2-3). Nitekim, 16 Nisan 2017 referandumu %51,6 oy oranıyla evet lehine sonuçlanmıştır. Fakat, 1 Kasım seçimleri ile kıyas edildiğinde seçmen tabanında yaşanan %10'luk kayıp MHP ile ilişkilendirilmiş ve hayır bloğunda yer alan MHP'li muhalifleri umutlandırmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi-MHP ittifakı, MHP'nin bu ittifaka katkısı tartışmasını gündeme açmıştır. Referandum sonuçlarından umutlanan MHP'li muhalifler, 25 Ekim 2017'de Meral Akşener başkanlığında partileşmeye gitmişlerdir (URL-127, 2017). 16 Nisan referandumunda kabul edilen anayasa değişikliği, sistem değişikliğinin gerçekleşmesini birlikte yapılacak Cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerine bağlamıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi ve MHP, Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı adaylığı ve Cumhuriyet ittifakı bünyesinde genel seçimlere katılma konusunda karar birliğine varmıştır. Muhalefet, Cumhurbaşkanlığı seçimlerine her partinin kendi adayıyla, genel seçimlere ise Millet ittifakı çatısı altında katılmayı kararlaştırmıştır. Cumhuriyet ittifakı, 15 Temmuz darbe teşebbüsü sonrasında birliktelik ve yeni siyasal sistemin hayata geçirilmesini amaç edinmiştir. Millet ittifakının varlık gerekçesi, seçim barajını etkisiz kılma ve yeni siyasal sistemden duyulan hoşnutsuzluk olmuştur (Ete, 2018: 305). 24 Haziran seçimleri, Erdoğan'ın ilk turda %52,6 oy alarak Cumhurbaşkanı seçilmesiyle, Cumhuriyet ittifakının da %53,6 oy alarak 344 Milletvekili ile Meclis çoğunluğunu elde etmesiyle sonuçlanmıştır. CHP, İYİ Parti ve SP'den oluşan Millet İttifakı ise %33,9 oy oranı ile Mecliste 189 sandalye kazanımına kavuşmuştur (URL-128, 2018). Bu ekseninde, bahse konu olan seçimin en önemli sonucu milliyetçi siyasetin güçlenmesi olmuştur. Vesayet tasfiye süreci sonrasında, yeni siyasal sistemin tesisine yönelik müdahaleler, Erdoğan'ın kriz anlarında sığınılan beka siyasetine yönelmesine ve milliyetçi söyleme tutunmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, bu evrede Adalet ve Kalkınma Partisi'nin yöneldiği yeni siyasal söylem ve politikaların milliyetçi siyaseti

güçlendirdiğini ifade edebilmek mümkündür. Adalet ve Kalkınma Partisi, 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında yükselen ataklara beka-kuşatılmışlık ve istikrarsızlık kaygılarını öne çıkaran popülist bir milliyetçi söylem ve güvenlik politikaları ile karşılık vermeyi tercih edince “milliyetçilik” Adalet ve Kalkınma Partisi siyasetinin merkezine konumlanmıştır. Beka kaygısı üzerinden revize edilerek geliştirilen söylem ve politikaların en önemli göstergesi Adalet ve Kalkınma Partisi-MHP ittifakıdır. Sistem değişikliğini mümkün kılan Anayasa değişikliği ve 16 Nisan referandumu, OHAL düzenlemesi, ittifak yasası, seçimlere Cumhur İttifakı altında ve Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı adaylığını destekleme kararıyla gidilmesi gibi düzenlemeler bu evrilmenin önemli yansımalarıdır (Ete, 2018: 316).

Siyasal kutuplaşmayı derinleştiren 2023 seçimleri, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kaybettiği oyların muhalefet bloğuna geçmediğini göstermektedir. MHP'nin son seçimden itibaren sadece 1 puan kaybetmesi, Cumhur İttifakı'nın bir diğer bileşeni olan Yeniden Refah Partisi'nin %2,8 oy oranına ulaşmasıyla Cumhur İttifakı parlamento çoğunluğunu kazanmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimi ikinci tura kalırken, seçim sonuçları Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Türkiye'nin tüm bölgelerinden dengeli bir şekilde oy alabildiğini göstermektedir. Cumhurbaşkanı seçiminin ikinci tur oylamasının sonunda Recep Tayyip Erdoğan %52,2, Kemal Kılıçdaroğlu ise %47,8 oranında oy almıştır (URL-129, 2023).

Recep Tayyip Erdoğan, beka meselesine anlatımıyla atıfta bulunmuştur;

Bu sevdâ, hayatımızın gayesi olan davamızı yüceltme sevdâsıdır. Bu sevdâ, Türkiye Yüzyıl'ını inşa etme sevdâsıdır. Bu sevdâ, Türkiye binyılına yürüyüş sevdâsıdır. Bu sevdâ, şehitleri ve gazileriyle ecdadın emanetine sahip çıkma sevdâsıdır. Bu sevdâ, yok sayıldıkça daha çok var olanların sevdâsıdır. Bu sevdâ, kutsalları, ülkesi ve milleti için gözünü kırpmadan canını ortaya koyanların sevdâsıdır. Bu sevdâ, ak saçlı ninelerimizin, ak sakallı dedelerimizin, gözleri umutla parlayan kadınlarımızın, erkeklerimizin, gençlerimizin sevdâsıdır. Bu sevdâ, daha doğmamış bebeklerin, gelecek kuşakların sevdâsıdır. Bu sevdâ, her gün yeni bir umutla uyanan mazlumların, mağdurların sevdâsıdır. Bu sevdâ, her seçimde sandıklardan partimizi birinci çıkaran ana kadremimizin, kadın kollarımızın, gençlik kollarımızın, mahalle ve sandık temsilcilerimizin, velhasıl teşkilatımızın tüm mensuplarının, AK Parti'ye gönül veren herkesin, AK Parti ailesinin tüm üyelerinin sevdâsıdır. Bu sevdâ, ülkemizin, milletimizin ve devletimizin beka mücadelesinin adı olan Cumhur İttifakı'nın sevdâsıdır (URL-167, 2023).

Özetle, bu dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin beka siyasetine yöneldiği ve milliyetçi söyleme tutunduğu görülmektedir. Recep Tayyip Erdoğan'ın yöneldiği yeni siyasal söylem ve politikaların milliyetçi siyaseti güçlendirdiğini ve beka söylemlerinde Erdoğan'ın kendisini halk iradesinin tezahürü olarak tasvir ettiğini ifade edebilmek mümkündür. Dolayısıyla, beyanat verilen söylemlerde milli iradenin bir tecellisi olarak ‘biz’ kavramı sıklıkla zikredilmektedir. Recep Tayyip Erdoğan, *“Cumhurla Cumhuriyet’in arasındaki duvarları yıktığımız gibi...”* ifadesiyle, kendisini halkın temsilcisi, milli bekanın ve milli iradenin teminatı olarak tezahür etmektedir. Bu dönem özelinde, ‘biz ve onlar’ karşıtlığı ekseninde siyasal kutuplaşmaya dayandırılan söylemlere sıklıkla başvurulduğu görülür. ‘Biz’ kavramının kullanılırken, ülkenin birlik ve bütünlüğünün tehlikede olduğu mesajı beka kavramı aracılığıyla ifade edilmiştir.

6. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN LİBERAL MUHAFAZAKÂR SÖYLEMDEN YERLİ VE MİLLİ SÖYLEME GEÇİŞİNİN SÖYLEM ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin liberal muhafazekar söylemden yerli ve milli söyleme geçişinin söylem analizi yöntemi ile inceleneceği bu bölümde, araştırmanın yöntemi olarak Saussure, Foucault ve Teun Van Dijk'in yapısalci ve eleştirel dil çalışmaları ekseninde eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılmıştır.

6.1. Söylem Kuramı

Dil, kullanım alanı ve içeriği itibarıyla esnek bir yapıda olduğundan, aynı kelimeler kullanılsa dahi farklı anlamlar çıkabilir. Söylem analizi, karşımızdakini daha net anlayabilmek adına sözün söylendiği şartları çözümlemeyi, söylemin bağlamını anlamlandırmayı, yani bir nevi niyet okumayı gerektirir. Bir söylem içinde değişen, dönüşen ve mübadele edilen bilgi yapıları incelemeye alınır. Söylem analizinde, metinlerin semantik yapısı analiz edilir. Söylemlerin dilbilimsel ve sosyo-kültürel boyutları ele alınır (Sözen, 2017: 15-16). Kavramın tarihsel anlamda geçmişine bakıldığı zaman, IX. Yüzyılda pozitivizm, bilimselliği nicelik ile ölçmekteydi. Bu doğrultuda, nicel analiz yöntemleri gelişmiştir ve geçerlilik kazanmıştır. Moderniteden post-moderniteye doğru geçilirken, karşıtlıklar anlayışına dayalı düşünce yapısından çoğulcu düşünce yapısına geçilmiştir. Bu geçişle, doğa-kültür, rasyonel-irrasyonel gibi karşıtlıklara dayalı ikili düşünce sistemleri incelenmeye başlamıştır. Modern dönemde nicelik, tarafsızlığın ve bilimselliğin ölçütü olarak kabul edilmiştir. XX. ve XXI. yüzyıllarda gelişen ve günümüzde etkisini devam ettiren post pozitivist düşünceye göre sosyal gerçeklik temel veri kabul edilmektedir. Böylece, nicelik analizleri yerini nitelik analizlerine devretmiştir (Van Dijk, 1985: 1-2). Bilimsellik, sadece sayı ile ölçülebilen bir kavram değildir. Sosyal gerçeklik ve bağlam kavramları da bilimselliğin alanına dahil olan parametrelerdir. İnsanları doğa yasaları ile açıklamanın yetersiz kalması hasebiyle objektivite terk edilmiş ve sübjektivite kabul görmeye başlamıştır. Post-modern düşünceye göre, insanlar irade sahibi ve öngörülemez varlıklardır. Nicelik analizi, anlık ölçümler yapmaktadır. Nitelik analizi daha çok sürece odaklanmaktadır (Arslan, 2020: 6). Nitelik analizi yöntemlerinden biri olan söylem analizi, yoruma dayanır. Söylem kavramı, köken olarak Latince gidiş gelişler anlamına gelen "discurrere" ve eritme manasındaki "discursus" kavramlarından doğmuş ve zamanla çeşitli

şekillerde ifade edilmiştir. Söylem analizinin geçmişi, Eski Yunan'a kadar götürülmekle birlikte, çağdaş anlamda 1960'lı yıllarda sosyal bilimlerde gelişerek bugünkü kapsamına ulaşmıştır (Van Dijk, 1985: 1-7). Söylem analizinin yapısı; Saussurecü anlayışa dayanan yapısal dilbilim, Wittgenstein'in dilsel felsefesinden yararlanan post-pozitivizm ve dil felsefesinde Gadamer ile hermeneutiğe dayanan üç sacayağından oluşmaktadır. Bu görüşler, söylem analizinin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olmuştur (Sözen, 2017: 79). Çok boyutlu, fonksiyonlu, tarihsel ve eleştirel bir analiz yöntemi olan söylem analizi, dili bir pratik olarak inceler. Dilin kullanıldığı anlamı çözmeyi, gönderici ile alıcı arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmayı hedefler. Söylem analizi, içinde farklı anlamların gizli olduğu anlam mübadelelerine odaklanır. Sosyal araştırmalarda bir yöntem olarak kullanılan söylem analizi, verilerden, analizlerden ve sonuçlardan oluşmaktadır (Fairclough, 1998: 8-9). Söylem analizinde metin yapıları incelenmektedir. Anlamlar, fikirler ve ideolojiler açığa çıkarılmaya çalışılır. Bilişsel yaklaşım bu yönüyle, dil kullanıcılarının zihinsel sürecine ilişkin anlamları da açığa çıkarmaktadır (Sözen, 2017: 34-35). İdeolojiler, dil vasıtasıyla ifade edildiklerinden dolayı, dili kullananın seçtiği sözcükler, söz öbekleri, konuşma biçimi, anlatım ve cümle kurma yetileri söylemin oluşmasında etkindir. Böylece, dilin kullanımıyla söylem oluşmaktadır (İnceoğlu ve Çomak, 2016: 35-36). Söylem analizi, yazıya dökülmüş günlük konuşmaları analiz etmeyi amaçlar. Kayıt altına alınan, yazılı ve rapor haline getirilen konuşmaları, bir söylem olarak değerlendirdiği için söylemdeki düzeni araştırmayı amaç edinir. Dolayısıyla, söylem analizinin verileri kategoriler değil, araştırmacının açıklamalarıdır (Sözen, 2017: 103). Söylem analizi, kelimelerin anlamlarını cümle içerisindeki görevine göre anlamlandırır. Bir başka deyişle, söyleyenin kastetmek istediği mana esas alınır. Söyleyen kişinin sözlük anlamının dışına çıktığı noktada bağlam devreye girer. Bağlam, söylemin içinde bulunduğu her türlü koşuldur. Bu koşullar; kültür, ortam, yaş, cinsiyet, statü, sınıf, incelemeye alınan dönemdeki olaylar gibi unsurları içermektedir. Dolayısıyla, önemli olan söylenen değil, kastedilendir. Bağlam, söylem analizini diğer çalışmalardan ayırır. Sosyal bilimlerde yapılan birçok çalışma bağlamdan kopuktur. Bir anlatımda bağlamı anlamak, dış etkenleri anlamayı gerektirir. Bağlamı göz ardı etmek, iç ile dış arasındaki etkileşimi kurmayı ortadan kaldırır (Arslan, 2020: 8). Saussure'ün yapısal dil çalışmaları, sosyal alanda gerçekleşen kuralları dil aracılığı ile anlamayı hedeflemektedir. Dil, sosyal yapıda kurucu bir unsurdur. Foucault ve post-yapısalcı dil çalışmaları, yapı-söküm yöntemi ile iktidar pratiklerini açığa çıkarmaya çalışır (Yetim ve Erdağ, 2018: 91). XIX. yüzyıldan başlayarak XX. yüzyıl boyunca yapısalcılara, Marx, Freud ve Saussure'ün öncülük etmiştir.

Yapısalcılar, tanımların, kesin doğruların ve sistemlerin anlaşılması doğrultusunda çalışmışlardır. Post-yapısalcılar, sosyal olay ve olguların çok yönlü, net, durağan olmayan ve toplumlara özgü değişkenlerle oluştuğunu savunmuşlardır. Foucault'un eleştirel söylem analizi, güç, direnç, politika ve dilin bu yapıdaki rolü üzerinde durmaktadır (Gür, 2013: 192). Teun Van Dijk ise, söylem çözümlemesine farklı bir perspektiften bakmaktadır. Dijk, söylem analizi yapan araştırmacının analiz sürecinde bakış açısını, prensiplerini ve sosyo-politik duruşunu belirgin bir şekilde ifade etmesinin gerekliliğine dikkat çeker. Çünkü, toplumsal yapıdaki eşitlik/eşitsizlik ilişkilerini çözümlemeye ve ortaya koymaya çalışan bir araştırmacı bunu politik bir tutumla yapmaktadır (1993: 252). Dolayısıyla, söylem analizini tek bir yöntem gibi ele almak doğru değildir. Söylem analizi hem dil çalışmaları içerisinde hem de diğer disiplinlerle etkileşimi sonucunda birçok yaklaşım kazanmış ve disiplinlerarası bir niteliğe ulaşmıştır.

Bu tezin ana argümanı, Millî Görüş Geleneği içerisinde gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin "liberal muhafazakâr" söylemden "yerli ve milli" söyleme doğru geçişini konu edinen ideolojik dönüşüm oluşturmaktadır. Dönemsel olarak değişime uğrayan söylemlerin konjonktürel koşullar doğrultusunda şekillenip şekillenmediğine yanıt bulmaya çalışırken, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kendi politik kimliği ve tarihsel değerlerinden kopup kopmadığı sorunsalı araştırılacak, uygulanan politikaların söylemler ile ilişkili olup olmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın amacı ve önemi, Türk siyasetine birçok değişimi getiren Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kullandığı kimlik ve ideoloji referanslarının temellerini ve değişim boyutlarını incelemek, liberal muhafazakâr ve yerli-milli söylemlerin şekillendiği ortamları analiz etmektir. Tezin temel hedefi, bahse konu edilen söylemlerin şekillendiği ortamlar analiz edilirken Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kendi karakteristiğini ne kadar koruyabildiği, merkez sağda yer alan diğer siyasal partilerden ayrılan yönleri, tespit edilen farklılıkların geleneksel merkez sağ anlayışı ile ne kadar ilişkili olup olmadığını saptayabilmektir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kuruluş dönemi ve partileşme sürecindeki sosyal-liberal ekseninde yürüttüğü program çerçevesinde liberal muhafazakâr kimliğiyle bütünlük ilişkisi tespit edilmeye çalışılacak ve 2010 sonrasında görünürlüğünü büyük oranda yitiren liberal muhafazakâr kimlik sonrası gelişen "yerli ve milli" siyaset söylemindeki milliyetçi karakteristiği analize tabi tutulacaktır.

6.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin "liberal muhafazakâr" söylemden "yerli ve milli" söyleme geçişinin incelemeye alındığı bu tezde, lider kişiliğinin daha çok ön plana çıkması hasebiyle Erdoğan'ın söylemleri üzerinden şekillenen konuşma metinleri temel dokümanları oluşturmaktadır. Bu kapsamda, Erdoğan'ın sosyal ve kültürel çevrelerde dili nasıl kullandığı, retoriklere hangi anlamları yüklediği, bu anlamlar doğrultusunda kendi gerçekliğini nasıl yansıttığı, tercih edilen söylemlerin sosyokültürel normlar, tercihler ve beklentilerle olan ilişkisi araştırılmıştır. Dönemin ruhuna uygun olarak öne çıkan vurguyu tespit edebilme ve çözümleyebilme amacıyla; "Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında askeri yönetim sivil özgürlükler lehine kısıtlanmış mıdır?", "Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında Türkiye ekonomisi sürdürülebilir bir ekonomik istikrarı yakalayabilmiş midir?" "İktidarın kalkınma meselesine geliştirdiği yaklaşım hangi yön ve yöntemle inşa edilmiştir?", "Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında kadın kimliğinin algılanış biçimi nasıl tezahür etmiştir?", "Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında temel hak ve hürriyetler ne ölçüde genişlemiştir?", "Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının etnik kimlik perspektifi siyasal yaşama ne şekilde yansımıştır?" sorularına yanıtlar aranmıştır. Araştırmanın amacına uygun olarak analiz edilmesi gereken metinler ağırlıklı olarak dönemlere ayrılarak sınırlandırılmıştır. Belirli zaman dilimlerinde şekillenen söylemler ve geçişler arasında düşünce benzerliği ve farklılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Söylem analizi yöntemiyle her bir eylemin arka planında yatan tarihsel geçmiş ve sebeplere ulaşmak ve söylem sahibinin kitleleri etkilemek adına ne tür söylemlere ve yöntemlere başvurduğunu açıklayabilmektezin temel amacını ve hedefini oluşturmaktadır. Seçilen söylemlerin ne sıklıkta kullanıldığı ve şekillendiği, dönemlerdeki koşullar ve seçilen olgular dikkate alınarak analiz edilmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin dönemsel olarak (2003-2008/2018-2023) değişime uğrayan söylem değişiminin "liberal muhafazakâr" ve "milliyetçi" kimliğiyle ilişkisini açıklayabilme noktasında; birinci dönemde, Erdoğan'ın Başbakan ve parti genel başkanı sıfatında olması, ikinci dönemde, Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı ve parti genel başkanı sıfatında olması gibi kriterler göz önünde bulundurulmuştur. Erdoğan'ın kullandığı dil ve söylemlerinde "iktidar, Batı dünyası, kadın, milliyetçilik" kavramlarını hangi ölçüde öne çıkardığı dikkate alınarak veriler toplanmıştır. Örneklem olarak seçilen metinler, bir takvim yılı içerisinde yılın başı, ortası ve sonu olmak üzere, 84 adet TBMM Grup Toplantı Konuşması ve 3 adet Olağan İl Kongresinden oluşmaktadır.

6.3. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın yöntemi olarak; Saussure, Foucault ve Teun Van Dijk'ın yapısalcı ve eleştirel dil çalışmaları ekseninde eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. Lider kişiliğinin ön plana çıkması hasebiyle Recep Tayyip Erdoğan'ın söylemleri üzerinden şekillenen konuşma metinleri temel dokümanları oluşturmaktadır. İki döneme ayrılarak yapılan tasnifte, dönemler belirlenirken Erdoğan'ın 2003-2008 zaman dilimine tekabül eden dönemde parti genel başkanı ve başbakan sıfatında olması, 2018-2023 döneminde partili ve devlet başkanı olması gibi kriterler göz önünde bulundurulmuştur. Söylem değişimindeki ilgili kıyaslamanın yapılabilmesi açısından da bahse konu edilen dönemler önem ihtiva etmektedir. Spesifik olarak iki ayrı döneme indirgenerek yapılan tasnifte, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin bahse konu edilen bu zaman dilimlerinde şekillendirdiği söylemler ve geçişleri arasında düşünce benzerliği ya da farklılıkları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Söylem analizi yöntemiyle, her bir eylemin arka planında yatan sebeplere ulaşmak, parti liderinin kitleleri etkilemek adına ne tür söylemlere, yöntemlere ve politikalara başvurduğunu ortaya koyabilme amacıyla bir hedef çerçevesi çizilmiştir. Erdoğan'ın sosyal ve kültürel çevrelerde dili nasıl kullandığı, retoriklere hangi anlamları yüklediği, bu anlamlar doğrultusunda kendi gerçekliğini nasıl yansıttığı, tercih edilen söylemlerin sosyokültürel normlar, tercihler ve beklentilerle olan ilişkisi araştırılmıştır. Bu doğrultuda, toplanan veriler sınıflandırılmış, yorumlama ve yapılandırma aşamalarına tabi tutularak analiz edilmiştir. Makro yapılandırma aşamasında, sözcükler ve cümleler arasındaki ilişkilere odaklanılmıştır. Metin incelenirken, verilmek istenen mesajın ve iletinin anlamı bulunmaya çalışılmış, bu mesajın paragraf içerisindeki değişim boyutu incelenmiştir. Retorik çözümlemesi yapılırken söylemin özellikleri dikkate alınarak; hitap edenin niyeti, ilgisi ve amacına odaklanılmıştır. Retoriğin yapısal özellikleri bağlamında, metnin söyleminin tartışma, karşıtlık, karşılaştırma ve kıyaslama parametrelerinden hangi eksene dayandırıldığına bakılmıştır. Mikro yapılandırma aşamasında ise, söylem dilinin inşa ediliş biçimi (basit-karmaşık) ve cümleler arasındaki anlam ilişkilerine bakılmıştır. Cümle yapılarının aktif ve pasif durumları göz önünde bulundurularak yapılan analizde retorik nedensel-işlevsel ve referansal boyutlarına odaklanılmıştır. Bu kapsamda; Adalet ve Kalkınma Partisi'nin dönemsel olarak (2003-2008/2018-2023) değişime uğrayan dil değişiminin liberal muhafazakâr ve milliyetçi kimliğiyle ilişkisini açıklayabilme noktasında "İktidar, Batı Dünyası, Kadın, Milliyetçilik" kavramlarını hangi ölçüde öne çıkardığı dikkate alınarak veriler toplanmıştır. Örneklem olarak seçilen metinler, bir

takvim yılı içerisinde yılın başı, ortası ve sonu olmak üzere, 84 adet TBMM Grup Toplantı Konuşması ve 3 adet Olağan İl Kongresinden oluşmaktadır.

6.4. 2003-2008 Liberal-Muhafazakâr Dönemin Söylem Analizi

Tasnife gidilmek suretiyle incelemeye esas alınan "2003-2008" döneminin başlangıç noktası, Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi yasağının kalkması ve Başbakanlık görevinidevraldığı 2003 yılıdır. Başbakan ve parti genel başkanı sıfatıyla iktidarını meşrulaştırma çabasında olan Recep Tayyip Erdoğan'ın bu dönemdeki söylemleri, ılımlı ve kucaklayıcı bir dille inşa edilmiştir. Bu kapsamda ilk beş yıllık dönem özelinde; Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında askeri yönetim sivil özgürlükler lehine kısıtlanmış mıdır?Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında, Türkiye ekonomisi sürdürülebilir bir ekonomik istikrarı yakalayabilmiş midir? İktidarın kalkınma meselesine geliştirdiği yaklaşım hangi yön ve yöntemle inşa edilmiştir?Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında kadın kimliğinin algılanış biçimi nasıl tezahür etmiştir?Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında temel hak ve hürriyetler ne ölçüde genişlemiştir?Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının etnik kimlik perspektifi siyasal yaşama ne şekilde yansımıştır? sorularının karşılık bulduğu yanıtların dil dönüşümü üzerindeki etkileri araştırmaya tabi tutulacaktır.Analiz için seçilen metinler, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin dönemsel olarak değişime uğrayan dil dönüşümünün liberal muhafazakâr ve milliyetçi kimliğiyle ilişkisini açıklayabilme noktasında "iktidar, Batı dünyası, kadın, milliyetçilik" kavramlarını hangi ölçüde öne çıkardığı dikkate alınarak örneklem olarak seçilmiştir. Bir takvim yılı içerisinde yılın başı-ortası-sonu dikkate alınarak 46 adet TBMM Grup Toplantı Konuşması ve 3 adet Olağan İl Kongresi kapsamında seçilmiş metinler; semantik açıdan, sözcük ve cümlelerin dil bilimsel anlamları, söylemin içinde ve dışında yer alan bütün anlam ilişkileri incelenerek analiz edilmiş, sentaktik olarak, dizinselliğin cümle içinde ve ifadenin tamamında anlamlandırılış biçimi gözden geçirilerek çözümleme yapılmıştır.

1) Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında askeri yönetim sivil özgürlükler lehine kısıtlanmış mıdır?

Türkiye'nin değerleriyle, kurumlarıyla, toplumuyla, devletiyle çatışmadan, adaleti gözetken bir yönetim eliyle sosyal, siyasal, hukuki ve ekonomik meselelerini halledebileceğini savunduk. Her zeminde toplumsal barışın ve huzurun kalkınmanın temel dinamiği olduğunu söyledik. Israrla, ülkemizin adalete ve kalkınmaya,

istikrara ve refaha ulaşmasında güven esasının her alanda hissedilmesi gerektiğini söylüyoruz. Yönetimde güven unsurunun ne kadar önemli olduğunu yaşadığımız günler çok açık ve net olarak göstermektedir. Şimdi içinde bulunduğumuz özel şartlar dolayısıyla güvenlik kavramı da hayati derecede önem kazanmıştır. Bu noktada ülkemizin temel konularında en çok vefa gördüğümüz halkımıza büyük şükran borçluyuz(URL-21, 2003).

Erdoğan'ınbu aktarımı incelendiğinde; kompozisyon metninin "güven" kavramı üzerine inşa edildiği görülür.Erdoğan'ın bu anlatı kalıbında, "adalet", "güven" gibi söz öbeklerini tercih etmesi, söylemin, biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir.Erdoğan metnin söyleminde, adaletli bir yönetim sistemi üzerinden güvenlik kavramına yapılan atıfla kendisini bu cenahın güvenli ve adaletli kanadı olarak tariflerken, "onlar" kısmını oluşturan ordu ve MGK için güven unsurunun problemlili kanadı olarak betimlenen bir anlamsal çerçeveyi tercih etmiştir. MGK yapısında değişikliğe gidilmesinin sebebini, "içinde bulunulan özel şartlar dolayısıyla güvenlik kavramının hayati derecede önem kazanması" gerekçesine bağlayanErdoğan,metnin söylemini "istikrar", "toplumsal barış" ve "güven" gibi vurgularla biz ve onlar karşıtlığını ekseninde tek boyutlu bir anlamsal kapanmaya tabi tutmuştur. Metin ana eksende retorik olarak iki karşıtlık üzerine inşa edilirken, semantik açıdan "yönetimde güven unsurunun ne kadar önemli olduğunu yaşadığımız günler çok açık ve net olarak göstermektedir" aktarımıyla olayın ardaan-bağlam bilgisi verilmeden sorumlular ve kullandıkları yöntemlere ilişkin bir anlatı inşa edilmiştir.Sentaktikaçıdan ise, "ülkemizin adalet ve kalkınmaya, istikrara ve refaha ulaşmasında güven esasının her alanda hissedilmesi gerektiğini söylüyoruz" anlatısıyla aktif yapıda bir anlatım kalıbı tercih edilmiştir.

Demokrasi, halkın yönetime katılması ve yönetimi denetlemesi anlamında bu uygulamayla çok açık somut bir şekilde ülkemizde tecelli etmiş olacaktır. Topluma güven budur. Bizim Hükümet olarak yönetimin şeffaf ve denetlenebilir hale gelmesinden hiçbir korkumuz, hiçbir endişemiz yoktur. Temel anlayışımız, halktan aldığımızı yine halkımıza vermek, bize güvenen milletimize, bizim de sonuna kadar güvendiğimizi göstermektir. Son zamanlarda benim fazlasıyla vurgu yaptığım bir konu var: Bürokratik oligarşi. Bunu söylerken tek tek hiçbir kamu görevlisini rencide etmek gibi bir niyetim yoktur ve olamaz. Kastettiğimiz şey devletimize kapaklanan, ya da devletten nemalanan bazı insanların veya anlayışın bu ülkede kendilerinde ben devletimdeme hakkını bulmuş olmasıdır(URL-24, 2003).

Erdoğan bu aktarımla, "güven" ve "şeffaflık" gibi anlatı kalıplarını tercih ederek, metnin retorliğini biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırmıştır.Özel

yetkili Devlet Güvenlik Mahkemelerinin ilga gerekçesini, yargıda sadeleşmiş süreçlerin oluşturulması ve yargıda çift başlılığı eradike etmenin önemine bağlayan Recep Tayyip Erdoğan, biz tarafında hükümet olarak kendisini konumlandırırmış, onlar olarak askeri yönetime atıfla, provake edici bir anlamsal konumlandırma tarzını tercih etmiştir. Güvenilir bir devlet adamı imajıyla, önceliğinin halktan aldığını halka vermek olduğunu vurgulayan Erdoğan, metnin retoriğini *"devletimize kapaklanan, ya da devletten nemalanan bazı insanların veya anlayışın bu ülkede kendilerinde ben devletim deme hakkını bulması"* anlatımıyla biz ve onlar karşıtlığı ekseninde tek boyutlu bir anlamsal kapanmaya tabi tutmuştur. Metin retorik açıdan, karşıtlıklar üzerine inşa edilmiş bir dil kullanımını gösterirken, ardalan-bağlam bilgisi bakımından detay verilmeden sorumlulara yapılan üstü örtülü atıfla bahse konu olan karşıtlık pekiştirilmiştir. Sentatik açıdan, *"bizim hükümet olarak yönetimin şeffaf ve denetlenebilir hale gelmesinden hiçbir korkumuz"* anlatısıyla aktif yapılcümlelerle inşa edilmiş anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

Adaletten ve temel insani değerlerden taviz verecek bir anlayış bu ülkede asla hayat hakkı bulamayacaktır. Türkiye hiçbir şart altında demokratik istikrardan vazgeçmeyecektir. Ne istikrar adına demokrasi eksiltilecektir ne de demokrasinin istikrara dönük bir zaaf üretmek için kullanılmasına izin verilecektir. Hükümetimiz demokratik istikrarın kalesi olarak görevini tam olarak yapacak, Türkiye'nin organlarını en iyi şekilde işletmeye devam edecektir (URL-25, 2003).

Bu kompozisyon incelendiğinde, *"demokrasi"* ve *"istikrar"* gibi söz öbeklerinin tercih edilmesi, metnin söyleminin *"biz"* üzerinden istikrara dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan metnin retoriğinde, *"hükümetimiz demokratik istikrarın kalesi olarak görevini tam yapacak"* anlatısıyla kendisine güveni işaret eden anlamsal bir çerçeveyi tercih etmiştir. Genelleme yapılan bir anlatım tarzıyla, ardalan-bağlam bilgisi verilmeden, daha çok *"biz"* üzerinden inşa edilen metnin sentatik açıdan, *"hükümetimiz demokratik istikrarın kalesi olarak görevini tam olarak yapacak"* anlatısıyla aktif yapılı bir söylem kalıbıyla oluşturulduğu gözlemlenmektedir.

Dışarıdan hiçbir güç ya da kurum bize vatandaşlık dersleri vermesin. Ama içerde de hiçbir kimse ve hiçbir kurum asırlara dayalı kardeşlik hukukumuzu zedeleyecek, yurttaşlık bağımızı örseleyecek, ülke bütünlüğüne zarar verecek davranışlar içine girmeye kalkışmasın. Hele bunu bir kısım vatandaşlarımız adına yaptığını hiç söylemesin. Biz, vatandaşımızın ne istediğini biliyoruz. Vatandaşımızın devletten, devlet adamından istediği şey adalettir. Türkiye, demokrasisini ve toplumsal barışını güçlendirerek kendi istikametinde yürüyor. Bu

yürüyüşün önünde engel teşkil edecek tavırlardan kaçınmak, sağduyu sahibi bütün aktörlerin görevidir(URL-31, 2004).

Erdoğan'ın bu söylemi incelendiğinde; *"vatandaşımız", "demokrasi", "devlet adamı"* gibi sözcük kalıplarının tercih edilmesi, güven kavramı üzerinden meşruluğun pekiştirilmesi amacına işaret etmektedir. *"Biz-vatandaşımız"* ve *"onlar"* karşıtlığı ekseninde siyasal kutuplaşmaya dayandırılan bu kompozisyonda, Erdoğan, kendisini ülkenin sorunlarını çözmeye adanmış bir devlet adamı olarak tasavvur ederken, *"onlar"* ile askeri yönetime gönderme yapmıştır. Erdoğan, ordunun siyasetteki karar alma süreçlerine kadar uzanan aktif rolüne ve müdahalesine *"dışarıdan hiçbir güç ya da kurum bize vatandaşlık dersleri vermesin"* anlatısıyla meydan okuyucu bir dil kullanırken, metnin söylemi, karşıtlıklar üzerine inşa edilmiştir. Semantik olarak, *"Türkiye, demokrasisini ve toplumsal barışını güçlendirerek kendi istikametinde yürüyor"* gibi anlatı kalıplarıyla ardaalan-bağlam bilgisi verilmeden *"onlara"* meydan okuyucu bir dil kullanılmış, sentaktik olarak *"Biz, vatandaşımızın ne istediğini biliyoruz"* anlatımıyla aktif yapı cümle kalıbının tercih edildiği görülmektedir.

Aziz milletin temsilcileri olarak buradan bir kere daha ilan ediyoruz: Demokratikleşme adımlarımızı istismar etme cüretinde bulunarak, bu devletin rejimini, anayasal düzenini, üniter yapısını, laik, demokratik sosyal bir hukuk devleti olmasını, sosyal barışını, birlikte yaşama iradesini sulandırmaya çalışmak, bu milletin tüm fertlerine tek tek ve milletin varlığına topluca siyasi suikaste yeltenmek demektir. Kendi siyasi konforları adına bu milletin huzurunu bozmak isteyenler bilsinler ki, etle tırnak birbirinden ayrılmaz. Devletiyle, milletiyle, rejimiyle, üniter yapısıyla, anayasal düzeniyle, demokratik cumhuriyetiyle ve sosyal barışıyla bu ülke aynı ruh köküyle yoğrulmuştur ve aynı ışığa yürümektedir. Ve herkes bilsin ki, din milliyetçiliği, bölge milliyetçiliği ve etnik milliyetçilik adına üretilen siyasetlerin son kullanma tarihi geçmiştir. Aziz milletimiz bu siyaset biçimlerinin "siyasi kanserojen" madde taşıdığını çok iyi bilmektedir. Bize düşen, bu büyük ülkenin bütünlüğünü gözden kaçırmadan yolumuza devam etmektir. Yaşasın devletimizin bekası, yaşasın milletimizin selameti, yaşasın Türkiye, her şey Türkiye için!(URL-34, 2004).

Bu aktarımla Erdoğan'ın *"demokrasi", "hukuk devleti"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, yargıda demokratik ve sadeleşmiş süreçlerin oluşturulması hususuna dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan metnin söylemini, toksik dozu yüksek siyasi kanserojen olarak tasnif ettiği *"din milliyetçiliği", "bölge milliyetçiliği" ve "etnik milliyetçilik"* gibi kavramları kullanarak siyasal bir kutuplaşmaya dayandırmıştır. *"Kendi siyasi konforları adına bu milletin huzurunu bozmak isteyenler"* anlatısıyla askeri yönetime provake edici bir söylem diliyle gönderme yapılırken, *"Bize düşen, bu büyük ülkenin bütünlüğünü gözden"*

kaçırmadan yolumuza devam etmektir" söylemiyle, kendinden emin ve güvenilir bir devlet adamı imajında konumlandırılan anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir. Biz ve onlar karşıtlığı üzerinden tek boyutlu bir anlamsal kapanmaya tabi tutulan metnin semantik açıdan, *"Demokratikleşme adımlarımızı istismar etme cüretinde bulunarak, bu devletin rejimini, anayasal düzenini, üniter yapısını, laik, demokratik sosyal bir hukuk devleti olmasını, sosyal barışını, birlikte yaşama iradesini sulandırmaya çalışmak, bu milletin tüm fertlerine tek tek ve milletin varlığına topluca siyasi suikaste yeltenmek demektir"* anlatısıyla olayın ardalan-bağlam bilgisi verilmiş ve sebep sonuç ilişkisinde ise üstü kapalı bir anlatım tarzıyla darbe girişimlerine gönderme yapılmıştır. Sentaktikbağlamda ise *"bize düşen, bu büyük ülkenin bütünlüğünü gözden kaçırmadan yolumuza devam etmektir "* gibi anlatı kalıplarıyla aktif yapılı bir anlatı inşa edildiği görülmektedir.

Bildiğiniz gibi Türkiye, büyük bir değişim ve dönüşüm sürecini yaşıyor. Allah'ın yardımıyla bu büyük değişim ve dönüşüm bizler vesile oluyoruz. Toplum ile devlet birlikte güçlendikçe, aynı yöne baktıkça aşılması zor olan büyük güçlükler kolaylıkla aşıyor. Şu anda Türkiye'nin gücü ve önemi dünyanın her yanında, her alanda hissediliyor(URL-35, 2005).

Erdoğan'ın bu söylemi incelendiğinde, *"Türkiye", "biz", "dönüşüm"* gibi sözcük kalıplarının tercih edilmesi, sivilleşmenin öneminden hareketlehalk iradesinin hâkim irade haline geldiği noktayı işaret etmektedir.Erdoğan,metnin söyleminde bu dönüşümün vesilesi olarak kendisini tariflemiş ve hitap unsuru olarak karşısına toplumu aldığı için ılımlı bir söylem tarzıyla inşa edilen anlamsal çerçeve tercih edilmiştir. Semantik açıdan, *"Türkiye büyük bir değişim ve dönüşüm sürecini yaşıyor"*anlatısıyla olayın ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş ve sentaktik anlamda ise *"dönüşüm bizler vesile oluyoruz"* anlatımıyla aktif yapılı bir anlatı inşa edilmiştir.

AK Parti ile Türkiye'de siyaset yenilenmiştir. Siyasete kirli kan pompalayan araçlar tedavülden kaldırılmıştır. Yeni bir şey yapmak isteyen yeni bir şey söylemek zorundadır. Türk siyasetinin doğasına işleyen zaafılar, yanlış alışkanlıklar, virüsler, hırslar, ihtiraslar AK Parti siyasetinin bünyesine sirayet edemeyecektir. Eski model hiçbir tarz, hiçbir çaba bütünlükçü siyasetimizi gölgelemeyecektir(URL-38, 2005).

Erdoğan'ın bu aktarımı incelendiğinde, *"bütünlükçü siyaset", "kirli kan pompalayan araçlar"* gibi kelime kalıplarının tercih edilmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Metnin söyleminde, *"AK Parti ile Türkiye'de siyaset yenilenmiştir"* söylemiyle muktedir ve kendinden emin dil

kullanan Erdoğan, "*Siyasete kirli kan pompalayan araçlar*" anlatısıyla vesayetle mücadele hususuna dikkat çekmek istemektedir. Metnin retoriğini, "*eski model tarz*" ve "*bütünlükçü siyaset*" gibi kavramsallaştırmalarla tarihsel bağlam üzerinden biz ve onlar karşıtlığı eksenine dayandıran Erdoğan, hitap ettiği zümreye provake edici bir dille inşa edilen anlatı tarzı tercih etmiştir.

Devlet-toplum ilişkilerini her şeyden çok önemsiyor, bütün çabamızı bu hedefte yoğunlaştırıyoruz. Onun için diyoruz ki, milletle devletin arasına girmeye kalkışanlar karşılarında bizi bulacaklardır. Bundan kimsenin şüphesi olmamalıdır(URL-41, 2005).

Metnin söyleminde, "*devlet*", "*toplum*", "*milletle devletin arasına girmeye kalkışanlar*" gibi anlatı kalıplarının kullanılması, retoriğin karşıtlıklar üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Bu noktada, kendisini milletle bütünleşen samimi bir devlet adamı olarak tabir eden Erdoğan, "*karşılarında bizi bulacaklardır*" anlatımıyla karşıtlarına meydan okuyucu bir dil kullanmıştır. Semantik açıdan, "*devlet-toplum ilişkilerini her şeyden çok önemsiyor ve bu hedefe yoğunlaşıyoruz*" gibi genelleme yapılan bir anlatım tarzıyla bahse konu olan çabanın ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş, üstü örtülü bir anlatım şekliyle askeri yönetimin yetki alanının sınırlandırılmasına dikkat çekilen bir anlamsal çerçeve inşa edilmiştir.

Hükümetimizin demokrasiye ve hukuka yatırım hamlesiyle bireysel özgürlükleri öne çıkaran, özgür bireyi temel alan demokratik hukuk devleti tahkim edildi, güçlendirildi. Elbette bu reformlar, düzenlemeler yapılırken, mevzuata dayalı değişikliklerin tek başına yeterli olmadığını, arzu edilen neticeye ulaşmak için bir zihniyet dönüşümüne ihtiyaç olduğunu biliyorduk. Türkiye'de hukuk zihniyeti, hukuka bakış, ne yazık ki, tarihi tecrübenin getirdiği birtakım çarpıklıklarla maluldür. Yakın zamana kadar Türkiye'de hâkim söylem, Türk demokrasisinin kendine has belli özellikler taşıdığı ve Türkiye'nin özel şartları dolayısıyla evrensel standartların bizim ülkemizde geçerli olamayacağı varsayımına dayanmaktaydı. Esas itibarıyla bu özel şartlar vurgusu, Türkiye'deki devlet-toplum-birey ilişkilerinin tanzimine yönelikti. Bu özel şartlar içinde hukuk, bireysel özgürlüklerden ziyade, toplum ve birey karşısında devleti korumanın bir aracı olarak görülüyordu. Oysa modern hukukun temel felsefesi, bireyi, insanı merkeze almaktadır(URL-42, 2006).

Bu aktarımla Erdoğan'ın, "*hükümetimiz*", "*demokratik hukuk devleti*", "*birey*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, sivil iradenin önemine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Metnin söyleminin, "*tahkim edildi*", "*güçlendirildi*", "*yakın zamana kadar*" gibi anlatı kalıpları kullanılarak kıyaslamaya dayandırıldığı görülmektedir. Bir siyasal aktör olarak, önceliğinin bireyi merkeze almak olduğunu beyan eden Erdoğan'ın, Türkiye'deki hukuk sisteminin

evrensel standartların aşağısında kalmasından mütevellit kullanmış olduğu eleştirel söylem tarzı ile hem sivil iradenin önemine ve demokrasiye dikkat çekmek istediği, hem de *"hukuk, birey karşısında devleti korumanın bir aracı olarak görülmüyordu"* anlatısıyla karşıtlarına olumsuz bir retorik kullanımını tercih ettiği görülmektedir. Erdoğan, metnin söylemini, *"yakın zamana kadar"*, *"tahkim edildi"*, *"güçlendirildi"* gibi sözcük kalıplarıyla tarihsel bağlam üzerinden biz ve onlar karşıtlığını ekseninde tek boyutlu bir anlamsal kapanmaya tabi tutmuştur. Semantik açıdan, Türkiye'deki mevcut sistemin, devleti merkeze alan anlayışına yönelik bir zihniyet dönüşümü yaşaması gerektiğine koşut olarak *"hükümetimizin hukuka yatırım hamlesi"*, *"tahkim edildi"* gibi anlatı kalıbıyla olayın ardalan-bağlam bilgisi verilmiştir. Sentatik açıdan, *"hükümetimiz"*, *"güçlendirildi"* gibi sözcük kalıpları tercih edilerek aktif yapıyla bir cümle yapısının inşa edildiği görülmektedir.

AK Parti iktidarı olarak biz her zaman şu uyarıda bulunduk. Hükümete muhalefet edeyim diye Türkiye'ye muhalefet etmeyin. Hükümete muhalefet edeyim diye demokrasiye, hukuka, güvene, istikrara muhalefet etmeyin. İktidara muhalefet edeyim diye parlamenter sistemi, hukuk devleti ilkelerini zaafa uğratma çabalarına girmeyin. Bundan Türkiye olarak hep birlikte zarar görürüz. Artık bu ülkede bazı meseleleri partiler üstü tutmayı öğrenmek zorundayız. Kişisel menfaatlerimizi, parti menfaatlerimizi bu milletin, bu memleketin âli menfaatlerinin önüne geçiremeyiz, geçirmemeliyiz. Siyasetin esas zemini ahlaktır. Ahlaki zemini zayıf olan siyasetten Türkiye çok çekti. Kimsenin hükümete muhalefet edeyim diyerek millete muhalefet etmeye hakkı, salahiyeti yoktur, olamaz (URL-46, 2006).

Metnin söyleminde, *"biz"*, *"muhalefet"* ve *"demokrasi"* gibi sözcük kalıplarını kullanan Erdoğan'ın, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkesini halkın iradesi ile bütünleştirmenin önemine dikkat çekmek istediği görülür. *"Ahlak"*, *"siyaset"* ve *"millet"* gibi kelime kalıplarıyla oluşturulan cümlelerin anlamsal alt yapısı irdelendiğinde Recep Tayyip Erdoğan, kendisini güvenilir bir siyasal iktidar olarak konumlandırırken, muhaliflerine yönelik provake edici bir dille hitapta bulunmuştur. *"AK Parti'nin uyarısı: hükümete muhalefet edeyim derken, Türkiye'ye muhalefet etmeyin"* anlatımıyla metnin biz ve onlar karşıtlığını ekseninde tek boyutlu bir anlamsal kapanmaya tabi tutulduğu ve Türkiye'den kasıtlı da milletle bütünleşmiş bir iktidarın var olduğu mesajını içeren anlamsal bir çerçevenin tercih edildiği görülmektedir. Ana ekseninde, karşıtlıklar üzerine inşa edilen metnin, semantik açıdan *"hukuk devleti ilkelerini zaafa uğratma çabalarına girmeyin. Bundan Türkiye olarak hep birlikte zarar görürüz"* anlatımıyla ardalan-bağlam bilgisi verilmiş, sentatik açıdan ise, *"AK Parti iktidarı olarak biz..."* aktarımıyla aktif yapıyla bir cümle yapısının tercih edildiği görülür.

Kimse boşuna zihinleri bulandırmaya çalışmasın, boş vehimlerle uğraşmasın. Türkiye geleceğini demokrasiye endekslemiştir, buna uyum sağlayamayanlar kendi vehimleriyle baş başa kalacaklardır. Açık söylüyorum, bu ülkede demokrasiyi, millet iradesini içine sindiremeyenler, 'saadet zincirleri' bozulanlardır. Unutmayalım ki, bu ülkenin geçmişinde demokrasi tarihimiz açısından hiç de gurur duymayacağımız dönemler vardır. O günleri geçmişte bırakmak, ama o talihsiz dönemlerin Türkiye'ye neler kaybettirdiğini de iyi hatırlamak zorundayız. Hepimize düşen sorumluluklar var. Cumhuriyetimiz, nasıl demokrasimizle taçlandıysa, demokrasimiz de bugün eriştiği olgunlukla Cumhuriyetimizi yükseltmiştir, daha da yükseltecektir(URL-49, 2006).

Bu aktarımında Erdoğan'ın, "*zihin*", "*bulandırma*", "*demokrasi*", "*millet iradesi*" gibi kelime kalıplarını tercih ederek, darbelere zemin hazırladığı gerekçesiyle askeri vesayetin sınırlandırılması ve terörle mücadeleye yönelik olarak bazı protokollerin iptal edilmesi hususuna dikkat çekmek istediği görülmektedir. "*Türkiye geleceğini demokrasiye endekslemiştir*" anlatımıyla kendisini millet iradesine teslim eden bir devlet adamı figürü çizen Erdoğan, "*saadet zincirleri bozulanlar*" ifadesiyle metni karşıtlıklar üzerine inşa etmeyi tercih etmiştir. Semantik açıdan, "*geçmiş*", "*talihsiz dönemler*" ve "*kaybettirmek*" gibi kelime kalıplarının kullanıldığı cümle yapıları incelendiğinde ardaalan-bağlam bilgisi verilmemiş ve sentatik açıdan irdelenen metnin "*demokrasimiz bugün eriştiği olgunlukla Cumhuriyetimizi yükseltmiştir*" anlatısıyla pasif yapı bir cümle yapısının oluşturulduğu anlamsal çerçeveye tercih edilmiştir.

Türkiye'nin gelişmesinin önünde kurumsal engellerin yanı sıra zihni engeller de bulunduğunu biliyoruz. Bu engelleri kısmen aştık, ama geride kalanları da hızla aşmak zorundayız. Ne var ki, zihni engellerin aşılması bazen kurumsal engellerin aşılmasından daha zor olabiliyor. Yönetimde şeffaflık ilkesinin sağlanması, bize göre Türkiye'nin en önemli meselelerinden biriydi. Bu anlamda büyük mesafeler aldığımızı herhalde herkes kabul ediyordu(URL-51, 2007).

Metnin söyleminde, "*gelişim*", "*kurumsal engeller*", "*şeffaflık*" gibi sözcük öbekleri kullanılarak inşa edilen cümlelerin vermek istediği mesaj, milletin devletine emanet ettiği gelirlerin şeffaf ve verimli bir şekilde kullanılmasına ilişkin olarak devletin bazı kurumlarına verilecek olan denetim yetkisi manasını içermektedir. Ana ekseninde, karşıtlıklar üzerine inşa edilen karşıtlığın bir tarafını ordu, diğer tarafını AK Parti oluşturmaktadır. "*Yönetimde şeffaflık*" ifadesinden, ordu bütçesinin Sayıştay denetimi kapsamına dahil edilmesi manasını çıkarken, "*bu engelleri kısmen aştık*" anlatımından, kendisini ülke sorunlarına hizmet etmeye adanmış siyasi bir aktör olarak konumlandırıran

bir anlam çıkmaktadır. Semantik incelemede, "*kurumsal engeller*" ve "*zihnî engeller*" gibikelime kalıplarıyla ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş ve sentatik açıdan, "*bu anlamda büyük mesafeler aldığımızı herhalde herkes kabul ediyordur*" ifadesinden aktif yapılı bir cümlelerin tercih edildiği görülmektedir.

Türkiye'de istikrar kavramı uzun yıllar yanlış anlamlarda kullanılmıştır. Siyasetçiler çoğu zaman istikrar kavramını statüko ile eş anlamlı kullanmışlardır. Oysa istikrar kararlılık demektir, pozitif sürecin sürekliliği demektir, statüko ise değişime direnmektir, durağanlıktır, yerleşik düzeni körü körüne korumaktır. Bizim vurguladığımız istikrar da ülkemizin medeniyet yolunda kararlı yürüyüşü anlamındadır. Bu anlamda diyoruz ki, AK Parti, statükocu bir parti olmadı, olmayacaktır. Geride bıraktığımız beş yıllık iktidarımız bu iddiamızın açık ispatı olmuştur. AK Parti, adalet ve kalkınma ilkelerini esas alan yeni bir siyasetin adıdır. Bu siyasete göre millet ile devlet karşı saflarda değil, aynı saftadır. Çünkü devlet, milletindir ve milletin en önemli varlığıdır. Bizim siyasetimize göre, devleti yönetenler millete yüksek rakımlı tepelerden bakmaz, milletle arasına mesafe koymaz, aksine milletle aynı ufka bakar, aynı değerleri paylaşır (URL-168, 2007).

Bu aktarımla Erdoğan'ın, "*istikrar*" "*statüko*", "*kararlılık*", "*medeniyet*" gibi kelime kalıplarını kullanması, karşıtlıklar ekseninde vesayetçi anlayışla hesaplaşma anlamına işaret etmektedir. Recep Tayyip Erdoğan metnin söyleminde, "*millet ile devlet aynı saftadır*" ifadesiyle kendisini millet ile bütünleşmiş bir siyasal iktidar olarak tasavvur ederken, karşıtlarını "*millete yüksek rakımlı tepelerden bakmaz*" anlatımıyla negatif bir pozisyonda konumlandırmıştır. Semantik incelemede, "...çünkü devlet, milletindir ve milletin en önemli varlığıdır" cümlesiyle ardalan-bağlam bilgisi verilmiş olup, sentatik açıdan, "*bizim vurguladığımız istikrar da ülkemizin medeniyet yolunda kararlı yürüyüşü anlamındadır*" ifadesiyle aktif yapılı bir cümle tarzının kullanıldığı anlamsal çerçeve tercih edilmiştir.

Şiddete dayanmayan, şiddetten güç devşirmeye kalkışmayan, şiddeti övmeyen her düşünce, her talep bizim için kıymetlidir ve muhatap alınmayı hak eder. Siyaset de budur zaten; şiddeti dışlayarak konuşabilmek, meselelerimizi diyalogla, hukuk içinde çözebilmek. Ama şiddetle arasına mesafe koyamayanlar, hukukla, demokrasiyle, milletin değerleriyle barışık olamayanlar, siyaset dışı eğilimlerden medet aramaya devam ederler. Gücünü milli iradede, hukuktan, demokrasiden alan her hareket bizim için muteberdir, ancak meşru olmayan alanlardan güç devşirmeye çalışanlar, ancak kendi altını oyarlar. Bu milletin her ferdinin meselesi, bizim kendi meselemizdir. Bu milletin her ferdi, bu ülkenin aslî sahibidir. İktidar, bu milletin iktidarındır; hükümet bu milletin hükümetidir, bu milletin hiçbir ferdine farklı gözle bakamaz (URL-57-2007).

Ana ekseninde biz ve onlar karşıtlığı üzerine inşa edilen metnin söyleminde, "*şiddet*", "*muhatap*", "*demokrasi*", "*millet*" gibi sözcük kalıplarının tercih edilmesi, millet iradesi ve sivil siyasetin önemine işaret etmektedir. Erdoğan, metnin söyleminde "*her ferdinin meselesi*,

bizim kendi meselemizdir" ifadesiyle kendisini halka adanmış samimi bir lider pozisyonunda konumlandırırken, karşı taraf için *"şiddetle arasına mesafe koyamayanlar"* tabiriyle belirsizlik arz eden provake edici bir dil kullanmıştır. Semantik incelemede, *"siyaset de budur zaten; şiddeti dışlayarak konuşabilmek, meselelerimizi diyalogla, hukuk içinde çözebilmek"* anlatısıyla olayın ardalan-bağlam bilgisi verilmiştir. Sentaktik açıdan, *"gücünü milli iradede, hukuktan, demokrasiden alan her hareket bizim için muteberdir"* aktarımıyla aktif yapılı bir cümle diziliminin inşa edildiği bir anlamsal çerçeve tercih edilmiştir.

Geçtiğimiz beş yıllık dönemde TBMM çatısı altında Türkiye'nin her alanda yaşadığı değişimi yansıtan pek çok önemli yasama çalışması yapılmış, pek çok yasa çıkarılmıştır. Bu yeni dönemde de yine Türkiye'nin ihtiyacı olan yasal düzenlemeleri, yasama faaliyetlerini aynı titizlik ve dikkatle sürdürüyoruz. Mutlaka haberdarsınızdır, Meclis gündemine gelmek üzere olan son derece önemli yasa tasarıları var. Dün Bakanlar Kurulumuzda çok önemli yasaları değerlendirdik. Bunlardan biri devlet sırları ve gizliliğin nerede başlayıp nerede bittiğiyle ilgili konuları yasal bir zemine ve hukuki tariflere bağlayacak olan tasarıdır. Bu tasarımı kamu yönetiminiz açısından, devlet-toplum ilişkileri açısından, şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından çok ama çok önemli buluyoruz(URL-59, 2008).

Bu aktarımında Erdoğan'ın, *"değişim"*, *"yasama faaliyetleri"*, *"titizlik"* gibi kelime kalıplarını tercih ederek oluşturduğu metnin söyleminde, askeri alanda meşrulaşmış protokoller ve yasal düzenlemelerle ilgili gerekli yasal revizyonlara devam edileceği mesajına dikkat çekilmek istendiği görülmektedir. Semantik açıdan, *"...devlet-toplum ilişkileri açısından, şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından çok ama çok önemli buluyoruz"* anlatımıyla ardalan-bağlam bilgisi verilen metnin sentatik açıdan, *"...devlet-toplum ilişkileri açısından, şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından çok ama çok önemli buluyoruz"* gibi ifadelerin tercih edilerek aktif yapılı cümle yapısının tercih edildiği anlamsal bir çerçeve inşa edilmiştir.

Türkiye'de esas mesele, siyasetin alanını daraltmaktan medet uman, erkler arasında yetki çatışması çıkarmak için her vesileyi fırsat bilen bir anlayışın yine siyasetin içinde hala var olmasıdır. Onların istediği yönde karar vermezse Türkiye'nin çatışma ortamına sürükleneceğini söyleyerek Yüksek Mahkemeyi tehdit ediyorlardı. Dün Yüksek Mahkemeye yönelttikleri söylemlerin hedefinde bugün, yasama yetkilerini kullanmaktan başka bir şey yapmayan bu Yüce Meclis var. Dün mahkemeye söylediklerinin benzerlerini bugün Meclise söylüyorlar. Bütün demokratik açılımları korku siyasetiyle durdurma çabası Türkiye'ye ciddi zararlar veriyor. Bu gölge oyunları, bu korku siyaseti, halkımızın ekmeğini, aşını büyütmez, büyütüyor, ülkemizin itibarını yükseltmez, yükseltmiyor. Böyle korku ve vehimlerden beslenen hiçbir siyaset özgürlüğü, adaleti getirmez, getirmiyor. İdeolojik hukuk yorumlarıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisinin iradesini bloke etmeyi muhalefet

zannetmek, doğrudan doğruya halkın taleplerine, milli iradeye açıkça tavır almaktır, objektif hukuk kurallarını sabote etmektir(URL-24, 2003).

Bu aktarımında Erdoğan'ın, "dün", "bugün" "siyasetin alanı", "daraltmak", "erkler", "çatışma" ve "milli irade" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesinden, metnin söylemini tarihsel bağlam üzerinden biz ve onlar karşıtlığı ekseninde tek boyutlu bir anlamsal kapanmaya dayandırdığı anlaşılmaktadır. Erdoğan metnin söyleminde, askeri yapının devletin karar alma süreçlerine ve ülke siyasetine şekil verme müdahalesini tehdit ve korku siyaseti kavramları ile bağdaştırmış ve bu husustaki "erkler arasında yetki çatışması çıkarmak için her vesileyi fırsat bilen bir anlayışın yine siyasetin içinde hala var olmasıdır" eleştirel tabiriyle karşıtlarına provake edici bir dil ve söylem tarzı tercih etmiştir. Semantik açıdan, korku ve vehimlerden beslenen hiçbir siyaset özgürlüğü, adaleti getirmez" gibi anlatı kalıplarıyla ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak ise "ideolojik hukuk yorumlarıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisinin iradesini bloke etmeyi muhalefet zannetmek" gibi aktarımlarla pasif yapı cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçevenin tercih edildiği görülmektedir.

Bildiğiniz gibi iktidara gelirken, Türkiye'yi 4 temel alan üzerinde büyüteceğiz dedik: Eğitim, sağlık, adalet ve emniyet. Göreve gelir gelmez en öncelikli hizmet alanını eğitim olarak belirledik ve ilk adım olarak eğitimin payını genel bütçede birinci sıraya çıkardık(URL-65, 2008).

Metnin söyleminde, "eğitim", "sağlık", "adalet", "emniyet" gibi sözcüklerin tercih edilmesi, savunma harcamalarının merkezi bütçedeki payının daraltıldığına işaret etmektedir. Muktedir bir söylem tarzıyla, "bütçede birinci sıraya çıkardık" ifadesiyle semantik açıdan ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği metinde aktif yapı cümlelerle inşa edilmiş sentaktik bir yöntemin tercih edildiği görülmektedir.

2) Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında, Türkiye ekonomisi sürdürülebilir bir ekonomik istikrarı yakalayabilmiş midir? İktidarın kalkınma meselesine geliştirdiği yaklaşım hangi yön ve yöntemle inşa edilmiştir?

Hükümetimizin ekonomik kaynak yaratmakta temel önem attığı hususlar inşallah bu genç kadrolarla da ayrı bir dinamizm kazanacaktır. Bu arada yine yeni bir adım daha atıyoruz. O da nedir? Başlatmış olduğumuz özelleştirme çabalarının artan bir hızla devam etmesi olayıdır. Daha önce de söylediğim gibi yine Başbakan Yardımcımız Abdüllatif Bey'in de açıkladığı program çerçevesinde hızla yürüten özelleştirme kapsamında bulunan müesseselerin tümünün satışı hızla gerçekleştirilecek ve bu alanda Tekel, Tüpraş ve Telekom gibi kurumların özelleştirilmesine öncelik verilecektir(URL-21, 2003).

Bu aktarımda Erdoğan'ın "*ekonomik kaynak*" ve "*özelleştirme*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, iktisadi alanda liberal bir çizgide özelleştirmelere ağırlık verileceğine işaret etmektedir. Metin retorik olarak, iktisadi alanda geleceğe yönelik hedeflerin yol haritasına dair bilgiler sunmakta ve karşıtlıklara dayandırılmamaktadır. Semantik açıdan, "*kapsamında bulunan müesseselerin tümünün satışı hızla gerçekleştirilecek*" anlatımıyla olayın ardalan-bağlam bilgisi verilmemiştir. Sentatikaçından, "*genç kadrolarla da ayrı bir dinamizm kazanacaktır*" anlatısıyla eylemin gerçekleştirilmesine yönelik yöntemlere ilişkin net bir bilgi içermeyen pasif yapıli cümlelerin kullanımı tercih edilmiştir.

Biz devleti istihdam kapısı olmaktan çıkarıyoruz. Çünkü devlet eliyle üretim, rekabet ve verimlilik sağlanamadığını bütün dünya anladı. Ama bizde anlamayan anlamak istemeyen bazı marjinal grupların olduğunu da biliniz. Dünyanın artık unuttuğu eski tartışmalarla daha fazla zaman kaybedemeyiz. Komünist ülkeler bile bunu aştı ama bizde hala oraya dönmek isteyen onun hayali, onun gayreti içinde olan gruplar var. Bunu da böyle biliniz. Bunlara da fazla kulak kabartmaya gerek yok. Cevaba da gerek yok. Biz yolumuzu çizdik ve işimizi gayet iyi biliyoruz ve bu istikamette yürümeye devam edeceğiz. Bundan sonra istihdam imkanını özel sektör üretecektir. Bu nedenle biz özel sektörün önünü açmak için Hükümet olarak yapmamız gerekenleri vakit geçirmeden gerçekleştirmek istiyoruz (URL-24, 2003).

Metnin söyleminde, "*devlet*", "*istihdam*", "*rekabet*" ve "*özel sektör*" anahtar kelimelerin tercih edilmesi, iktisadi alanda devletin minimize edilmesine işaret etmektedir. Erdoğan'ın "*anlamak istemeyen bazı marjinal gruplar*" kavramsallaştırmasını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Semantik açıdan, "*istihdam imkanını özel sektör üretecektir*" anlatısıyla eylemin gerçekleştirilme yönteminin belirtildiği ardalan-bağlam bilgisi verilmiş ve "*biz yolumuzu çizdik*" gibi anlatı kalıplarının kullanıldığı aktif yapıli cümlelerle inşa edilmiş sentatik bir yöntemin tercih edildiği görülmektedir.

Bizim gündemimiz Türkiye'dir, sevdamız da Türkiye'dir. Türkiye'nin öncelikli meselelerini çözmek, halkımızın refah ve huzurunun önündeki engelleri kaldırmaktan başka bir meselemiz yoktur. En büyük servetimiz, en büyük sermayemiz toplumsal dayanışmamızdır. Bu yolda güven ve istikrarı daha çok perçinlemeli, daha çok bütünleşmeliyiz. Zira, hiçbir provokasyon bütünlüğümüze gölge düşüremez. Ve hiçbir provokasyon Türkiye'yi yörüngesinden çıkaramaz (URL-25, 2003).

Bu aktarımla Erdoğan'ın, *"gündemimiz"*, *"sevdamız"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan, metnin söyleminde ülkenin sorunlarını çözmeye odaklanan samimi siyasal lider olarak kendisini konumlandırırken, karşıtları için belirsizlik arz eden ve *"provokasyon"* yapan bir konumlandırmayı-bir anlamsal çerçeveyi tercih etmiştir. Bir siyasal aktör olarak önceliklerinin sorunları çözmek olduğunu vurgulayan Erdoğan, metnin söylemini *"daha çok bütünleşmeliyiz"* *"provokasyon bütünlüğümüze gölge düşüremez"* gibi anlatımlarla biz ve onlar karşıtlığını ekseninde tek boyutlu bir anlamsal kapanmaya tabi tutmuştur. Metin ana ekseninde retorik olarak iki karşıtlıklar üzerine inşa edilirken, semantik açıdan *"hiçbir provokasyon Türkiye'yi yörüngesinden çıkaramaz"* aktarımıyla olayın ardalan-bağlam bilgisi verilmeden sorumlular ve kullandıkları yöntemlere ilişkin bir anlatı inşa edilmiştir.

Bu kısa zaman içerisinde ekonomimizin aldığı mesafe en iyimser beklentileri bile aşan bir başarı performansının parlak işaretleriyle doludur. 2003 yılı bu açıdan pek çok ilkin yaşandığı, pek çok rekorun kırıldığı bir yıl olmuştur. Biliyorsunuz geçtiğimiz hafta içinde yıllık enflasyon açıklandı. Enflasyonda son 28 yılın en düşük oranlarını yakalamış durumdayız. Hükümet olarak 2003 yılı için koyduğumuz yüzde 20 enflasyon hedefini tutturamamış olmaktan büyük mutluluk duyuyorum. Bildiğiniz gibi açıklanan rakamlara göre 2003 yılı enflasyon oranları hedefimizden % 20 sapma göstererek TÜFE'de yüzde 18.4'e, TEFE'de yüzde 13.9'a gerilemiş bulunmaktadır. Bu enflasyon rakamları yeni kuşaklara hayal gibi gelecek, inanılmaz gelecek rakamlardır. Bizler de en son yetmişli yıllarda yükselme eğilimi içerisindeki bir enflasyon ortamında bu rakamları işitmiştik. Şimdi çok şükür, iniş eğilimi gösteren bir enflasyonla, üstelik yüzde beş gibi durgun seyreden dünya standartlarının üstünde bir büyüme hızıyla bu rakamları yakalamış bulunuyoruz (URL-169, 2004).

Metnin söyleminde, *"enflasyon"*, *"iniş"* ve *"büyüme hızı"* gibi kelime kalıplarının kullanılması, iktisadi alanda kaydedilen başarıya dikkat çekilmek istendiğini göstermektedir. Metnin söyleminde sayısal verilerin kullanılmasıyla retorik gücünün güçlendirildiği ve söylemin inandırıcılığını arttırmaya ilişkin bir çabanın olduğu görülmektedir. Erdoğan metnin söylemini *"enflasyonda son 28 yılın en düşük oran"* tabiriyle geçmiş ve iktidarı dönemi üzerinden kıyaslamaya dayandırmıştır. Ana ekseninde retorik olarak iki kıyaslama (dün-bugün) üzerinden inşa edilen metnin tek boyutlu bir anlamsal kapanmaya tabi tutulduğu görülmektedir. Semantik açıdan, *"ekonomimizin aldığı mesafe en iyimser beklentileri bile aşan bir başarı performansının parlak işaretleri"* gibi aktarımlar sorumlular ve kullanılan yöntemlere dair ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş ve

sentatik açıdan, *"çok şükür, iniş eğilimi gösteren bir enflasyon"* gibi anlatılarla pasif yapılı cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçevenin tercih edildiği görülmektedir.

Enflasyonu yüzde 10'un altına niçin düşürdüysek, faizleri nasıl yüzde 20'lere düşürdüysek, yatırımcının önündeki engelleri niye azalttıysak, kalkınmada öncelikli yörelerimize niye yatırım kolaylıkları getirdiysek aynı gerekçeyle, yani halkımızın refahı ve mutluluğu için Avrupa Birliği hedefimizin önündeki engelleri kaldırdık(URL-31, 2004).

Metnin söyleminde, *"enflasyon", "faiz", "kalkınma" ve "refah"* gibi sözcük kalıplarının tercih edilmesi, Erdoğan'ın, kendisini halkın refah ve mutluluğunu sağlamaya adanmış siyasi bir lider olarak konumlandırmasına işaret etmektedir. Metnin söyleminde sayısal verilerin kullanılmasıyla retorik gücünün güçlendirildiği ve söylemin inandırıcılığını arttırmaya ilişkin bir çabanın olduğu görülmektedir. Retorik olarak, kıyaslama ve karşıtlığa dayandırılmayan metinde, semantik açıdan, *"...halkımızın refahı ve mutluluğu için"* anlatısıyla olayın ardalan-bağlam bilgisinin verildiği, aktif yapılı cümlelerle inşa edilen bir anlamsal çerçeve tercih edilmiştir.

Müttefik olduğumuz, parçası olduğumuz uluslararası teşkilatlar olacak ve biz bulunduğumuz her zeminde samimiyetle ülkemizin, bölgemizin ve dünyanın hayrına olanı gerçekleştirmek için çaba gösteririz. Ancak kimsenin bu ülkeyi bizim adımıza kalkındırmasını, problemlerimizi çözmesini, refahımızı arttırmasını da bekleyemeyiz. Bu ülkeyi kalkındıracak olan güç, bu milletin sarsılmaz medeniyet aşkı, bu ülkenin büyük potansiyeli, zengin tarihi tecrübesidir. Biz bu kimyayı bozmaz isek; bu milletin insanlığın geleceğinde alacağı öncü role kimse engel olamaz. Biz vatandaşlarımızın huzur ve mutluluğu, bu ülke çocuklarının ekmeği ve aşı için eşi görülmemiş bir diplomasiyle zirveden zirveye koşarken; Milletın Meclisi, halkın hükümeti muazzam bir enerjiyle demokrasinin önünü açarken, bazıları da bu stratejik dönemde yanlış rollere hevesleniyorlar. Evet bu oyun geçmişte oynandı ama, bu büyük milletin akli selimiyle sahnelenen oyun bitti(URL-34, 2004).

Bu aktarımla, Erdoğan'ın metnin söyleminde *"müttefik"* ve *"uluslararası teşkilatlar"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, dışı açılmacı ve vizyoner bir siyasettarzı izleyen lider imajı çizmek istediğini göstermektedir. Metnin söyleminde, *"vatandaşlarımızın huzur ve mutluluğu", "zirveden zirveye koşarken"* gibi ifade kalıplarına yer verilmesi, müreffeh bir şekilde tesis edilmiş düzende vatandaşların mutluluğunun kendi mutluluğuna yansıtacağını savunan bir lider imajının ön plana çıkarılmak istendiğine işaret etmektedir. Erdoğan'ın metnin söyleminde, *"medeniyet aşkı", "zengin tarihi tecrübe" ve "bu kimyayı bozmaz isek"* gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, halk ile bütünlüğe gönderme yaparken, mevcut kimyanın bozulmamasına dair uyarı manasına gelen koşulsallık içermektedir. Retorik olarak,

"bazıları yanlış rollere hevesleniyorlar" ifadesiyle karşıtlıklar eksenine dayandırılan metnin, semantik açıdan, *"milletin meclisi, halkın hükümeti muazzam bir enerjiyle demokrasinin önünü açarken"* anlatısıyla ardaan-bağlam bilgisine alan açılmadığı görülmektedir.

2004 yılı konsolide bütçe sinde; 83.9 katrilyon lira faiz dışı harcama öngörölmüş iken, gerçekleşme bu tutarın 183 trilyon lira eksiğiyle 83.7 katrilyon lira olmuştur. 2004 yılında 66.1 katrilyon lira faiz gideri öngörölmüş iken, gerçekleşme 9.6 katrilyon lira tasarrufla 56.5 katrilyon lira olmuştur. Böylece 149.9 katrilyon lira olarak programlanan toplam bütçe harcamaları, 140.2 katrilyon lira olarak gerçekleşmiştir. Bunlara bağılı olarak, 45.8 katrilyon lira olarak öngörölen bütçe açığı, 15,5 katrilyon lira eksiğiyle 30.3 katrilyon lira olmuştur. Söz konusu olumlu gelişme, bütçe açığının gayri safi milli hasılaya oranındaki azalmada da açıkça görölmektedir. 2001 yılında bütçe açığının gayri safi milli hasılaya oranı %16,5 iken, bu oran 2003 yılında %11,3, 2004 yılında ise %7,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın 2005 yılında %6,1 seviyesine düşürölmesini hedeflemekteyiz. Orta vadede ise Maastricht kriteri olan %3 oranına ulaşmayı hedeflemekteyiz (URL-35, 2005).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"konsolide"*, *"bütçe"* ve *"gelişme"* gibi sözcüklerin kullanımını tercih etmiş olması, iktisadi alandaki mücadelelerine hız kesmeden ve kararlılıkla devam edildiğı anlamına gelmektedir. Metnin söyleminde sayısal verilerin kullanmasıyla retorığın güçlendirildiğı ve söylemin inandırıcılığını arttırmaya ilişkin bir çabanın olduğı görölmektedir. Erdoğan, metnin söyleminde, kendisini verdikleri mücadelenin sonuçlarını almaya başlayan kararlı ve istikrarlı bir devlet adamı olarak tasvir etmektedir. Metin, retorik olarak biz ve icraatlarımız üzerinden herhangi bir karşıtlığa dayandırılmamış ve semantik açıdan, *"2004 yılı konsolide bütçe sinde; 83.9 katrilyon lira faiz dışı harcama öngörölmüş iken, gerçekleşme bu tutarın 183 trilyon lira eksiğiyle 83.7 katrilyon lira olmuştur"* anlatısıyla, olayın belirli bir zaman dilimindeki gelişim sürecine dair ardaan-bağlam bilgisi verilmiştir.

Hükümetimiz sosyal güvenlik sisteminin dengelerini olumsuz etkileyen bu konuya kati ve sürdürülebilir bir çözüm getirmekte kararlıdır. Toplumumuzun hemen hemen her kesimini ilgilendiren ve esasen birçok veçhesi bulunan bu problemin gerçekten de kalıcı bir çözüme kavuşturulmasını şart görüyoruz. Üzerinde çalıştığımız çözüm önerisi, tüm prim borçlularına sabit bir öneri getirmek yerine prim borçlularını kendi koşulları içerisinde değerlendiren ve borçlunun ödeme kabiliyetini de dikkate alarak farklı planlar sunan bir program olacaktır. Sosyal güvenlik reformu kapsamında yer alan idari reform kanunu tasarısı ile üç sosyal güvenlik kurumu bir şemsiye altında toplanacak olmasına rağmen kısa vadede bu kurumların kendi idari kapasitelerini güçlendiren tedbirleri yürürlüğe koyacağız (URL-38, 2005).

Metnin söyleminde, "*sosyal güvenlik*" ve "*idari reform*" gibi kelime kalıplarının tercih edilmesiyle sosyal güvenlik alanındaki hedeflere ve gerçekleştirilecek projelere dikkat çekilmek istendiği görülmektedir. Retorik olarak, hükümetin sosyal güvenlik politikaları üzerinden hedeflerinin ön plana çıkarıldığı metinde, semantik açıdan, "*toplumumuzun hemen her kesimini ilgilendiren*", "*kalıcı bir çözüme kavuşturulmasını şart görüyoruz*" gibi anlatı kalıplarıyla olayın ardaan-bağlam bilgisi verilmemiştir.

Son zamanlarda ülkemiz gelişme ve kalkınma yolunda büyük atılımlar, dev hamleler yaşıyor. Ne mutlu bizlere ki, bunu hayatın her alanında görmeye, neticelerini almaya başladık. 3 yıl içinde Türkiye'yi bir fırsatlar ülkesi haline getirdik. Bunu her şeyden önce sağladığımız güven ve istikrar ortamı sayesinde başardık. Güven ve istikrarı, barış ve huzuru sağlayamamış olsaydık bunların hiçbirisi mümkün olmazdı. Uluslararası münasebetlerimizde hemen sonuç alıyoruz. Bakın, Körfez ülkelerine yaptığımız çıkartmaların ardından Ortadoğu sermayesinin yönünü Türkiye'ye çevirdik. Kuveyt'e, Katar'a, Bahreyn'e, Dubai'ye, Birleşik Arap Emirlikleri'ne yaptığımız ziyaretlerin meyvelerini toplamaya başladık. Daha biz bu ziyaretlerin gerekçelerini konuşurken bizim ziyaretlerimizin hemen ardından muhataplarımız ülkemize gelerek hangi alanlarda yatırım yapacaklarını belirleme çalışmalarına çoktan başladılar bile(URL-41, 2005).

Bu aktarımla Erdoğan, "*gelişme*", "*kalkınma*", "*güven*" ve "*istikrar*" gibi sözcük kalıplarını tercih ederek, metnin söylemini "biz" üzerindente boyutlu bir anlamsal kapanmaya tabi tutmuştur. Erdoğanmetnin söyleminde, kendisiniülkenin sorunlarını çözmeye odaklanan samimi bir siyasal lider olarak konumlandırmış, Adalet ve Kalkınma Partisi'ni de bu olumlu tablonun icraatçısı olarak tasvir etmiştir. Semantik açıdan, "*Son zamanlarda ülkemiz gelişme ve kalkınma yolunda büyük atılımlar, dev hamleler yaşıyor*" gibiaktarımlarla olayın ardaan-bağlam bilgisinin belirtilmediği metinde, sentatik olarak, "*Türkiye'yi bir fırsatlar ülkesi haline getirdik*" gibi anlatılarla aktif yapıli cümlelerle inşa edilen bir anlamsal çerçevenin tercih edildiği görülmektedir.

Bugün artık ekonomide kendimizle yarışır bir noktaya gelmiş durumdayız. Dikkat ederseniz, artık birçok makroekonomik göstergede kendi rekorlarımızı yenilemeye, kendi rekorlarımızı aşmaya çalışıyoruz. Ben burada sadece birkaç alandan örnek vermek istiyorum. Bakınız, 2002 yılında yıllık ortalama yüzde 62,7 olan iskontolu TL cinsinden borçlanma faizi, bugün yüzde 13'ler seviyesine inmiş durumdadır. 2002 yılı sonunda Türkiye hazinesi sadece 9 ay vadeyle borçlanabilirken, bugün bu vade ortalama 27,4 ay seviyelerine yükselmiştir. 2002 yılında Türkiye'nin toplam turizm geliri sadece 8 milyar 481 milyon dolar iken, 2005 yılında turizm gelirimiz 18 milyar 153 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. 3 yılda yüzde 114 artış... 2002 yılsonunda Türkiye'nin toplam ihracat geliri sadece 36 milyar dolar iken, bugün 73 milyar dolar seviyesini yakalamış durumdayız. Üç yılda yüzde 103 artış(URL-42, 2006).

Erdoğan'ın metnin söyleminde, "*bugün*", "*rekor*" ve "*aşmak*" gibi kelimelerin kullanımını tercih etmiş olması, metnin geçmiş ve bugün üzerinden kıyaslamaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan, metnin söyleminde kullandığı, "*Bugün artık ekonomide kendimizle yarışır bir noktadayız*" ifadesiyle, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı öncesi ekonomik tabloya negatif bir söylemle atıfta bulunurken, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının ekonomik alanda kaydettiği ilerlemeyi resmi verilerle izah yoluna gitmiştir. Retorik olarak, üstü örtülü bir dille kıyaslamaya dayandırılan metnin semantik açıdan, belirli dönemlerdeki gelişim parametrelerinin sürecine dair kapsamlı bir anlatıyla inşa edilen ardaan-bağlam bilgisinin verildiği, aktif yapıllı cümlelerin kullanıldığı görölmektedir.

D-8 içinde Türkiye'nin varlığı özel bir anlam taşıyor. AB ile katılım müzakerelerine başlayan, demokratik dünyanın değerlerini savunan, Medeniyetler İttifakı girişiminin başını çeken Türkiye, bir anlamda gelişmekte olan ölkelerin küresel sistemle de bağlantı köprüsünü oluşturuyor. OECD ve ECO gibi örgütlerdeki kurucu üyeliğimiz de bu rolümüzü pekiştiriyor, Türkiye'yi bölgesel ve küresel sistemlerin ortak paydası haline getiriyor. Bölgesel içe kapanmalar, izolasyoncu siyasetler ya da üçüncü taraflara karşı bölgesel yapılanmaları, başından beri yanlış bulduk. Bu yaklaşımlarımızın ve üyesi olduğumuz teşkilatlardaki yapıcı rolümüzün kabul görmesinden, paylaşılmasında da ayrıca memnuniyet duyuyoruz. D-8 Zirvesinde ölkelerimizin geleceği için ekonomik ve ticari değeri büyük öneme sahip Tercihli Ticaret anlaşması ile Gümrük Alanında İdari Yardımlaşma İş birliği Anlaşmalarını imzaladık (URL-45, 2006).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*Türkiye*" ve "*küresel sistem*" gibi sözcük kalıplarını kullanmış olması, izlediği siyaset anlayışının dışa açılmacı ve küresel sistemle entegre yönüne dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan'ın metnin söyleminde, "*yaklaşımlarımızın ve üyesi olduğumuz teşkilatlardaki yapıcı rolümüzün kabul görmesi*" anlatısıyla, kendisini Türkiye ekonomisini OECD ölkelerine standartlarına ulaştırmayı amaç edinmiş, kararlı ve istikrarlı bir siyasal aktör olarak resmettiği görölr. Retorik olarak, "*izolasyoncu siyasetleri yanlış bulduk*" gibi anlatı kalıplarıyla karşıtlığa dayandırılmamış ancak üstü örtölü bir ifadeyle, bu ambargoyu uygulayan siyasetlere eleştirel bir dil tarzı yöneltmiştir. Semantik açıdan, "D-8 Zirvesi'nde Tercihli Ticaret anlaşması ile Gümrük Alanında İdari Yardımlaşma İş birliği Anlaşmalarını imzaladık" gibi anlatımlarla olaayın ardaan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak "yaklaşımlarımızın ve üyesi olduğumuz teşkilatlardaki yapıcı rolümüzün kabul görmesinden, paylaşılmasında da ayrıca memnuniyet duyuyoruz" aktarımıyla aktif yapıllı cümle kullanımının tercih edildiği görölmektedir.

Ekonomiyi güçlü ve sürdürülebilir hale getirmek için yapılması gereken en önemli işlerden biri, mali disiplinin sağlanmasıdır. Ne kadar harcamayacağını ne kadar kazanacağını bilmeyen bir devletin bir ülkede ekonomik program uygulama şansı yoktur. Gereksiz harcamalardan kaçınarak, israf edilen her kuruşta 73 milyon insanımızın hakkı, emeği, göz nuru olduğunu akılda tutarak, hortumları keserek, bugün mali disiplini sağlamış durumdayız. Mali disiplin demek güven ve istikrar demek. Güven ve istikrar ise daha çok yatırım demektir. Daha çok yatırım demek daha çok iş imkânı demek. Bu nedenle, makro ekonomik gelişmeler reel sektörümüze de yansımaktadır, yansıyacaktır. Nitekim, bu yılın Mayıs ayında geçen yılın aynı ayına göre açılan şirket sayısı yüzde 27.5 artarak 4999 olmuştur. Bu tablo istikrarın, güvenin eseridir. Bu tablo AK Parti'nin temsil ettiği sağlam millet iradesinin eseridir(URL-46, 2006).

Erdoğanmetnin söyleminde, "*mali disiplin*", "*güven*" ve "*istikrar*" gibi kavramların kullanımına başvurarak, icralarının farkındalığında olan bir siyasal aktör olarak güven ve teslimiyete dikkat çekmek istemiştir. Metnin söyleminde sayısal verilerin kullanılmasıyla retoriğin güçlendirildiği ve söylemin inandırıcılığını arttırmaya ilişkin bir çabanın olduğu görülmektedir. Erdoğan, "*ne kadar kazanacağını bilmeyen bir devletin...*" anlatısıyla, kendisini idare ve kontrol mekanizmalarını dengede yürüten bir devlet adamı olarak sembolleştirmiş ve metnin söylemine "*israf edilen her kuruşta 73 milyon insanımızın hakkı*" ifadesini ekleyerek dini temalara vurgu yapılan bir anlamsal çerçeve inşa edilmiştir. Retorik olarak, biz ve icraatlarımız üzerinden karşıtlığa dayandırılmayan ve tek boyutlu bir anlamsal kapanmaya tabi tutulan metnin semantik açıdan, "*bu yılın mayıs ayında geçen yılın aynı ayına göre açılan şirket sayısı yüzde 27.5 artarak 4999 olmuştur*" anlatısıyla ardalan-bağlam bilgisine dair alan açılmış ve sentaktik olarak, "*AK Parti'nin temsil ettiği sağlam millet iradesinin eseridir*" gibi aktarımlarla aktif yapı cümle kalıplarına yer verildiği görülmektedir.

Bugüne kadar gerçekleştirdiğimiz bütün siyasi ve ekonomik reformları, kendi milletimizin iyiliği için, insanımızı, mevcut olan en yüksek standartlara ulaştırmak amacıyla yaptık. Önümüzdeki dönemde de bu istikamette yapmamız gerekenleri gayet iyi biliyoruz. Reform sürecimiz aynı kararlılıkla sürecektir(URL-49, 2006).

Metnin söyleminde, "*reform*", "*millet*" ve "*yüksek standartlar*" gibi sözcük kalıplarının tercih edilmesi, iktidara güven duygusunu ön plana çıkarma amacıyla millet iradesini etki altına almaya yönelik bir retoriktir. İstikrar ve kararlılık anlamlarının vurgulandığı metinde semantik açıdan, "*yapmamız gerekenleri gayet iyi biliyoruz*" gibi aktarımlarla olayın ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş ve aktif yapı cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

Sizlere bir başka tablodan daha söz etmek istiyorum. Bakınız, 2002 yılında, en alttaki yani en fakir yüzde 20'lik kesimin toplam gelirden aldığı pay, sadece yüzde 5,3'tü. En üstteki yüzde 20'lik kesimin, yani en zenginlerin aldığı pay ise yüzde 50'ydı. Arada neredeyse 10 kata varan bir fark oluşmuştu. Çok şükür bu noktada milletçe hepimizi sevindiren gelişmeler kaydedilmiş, 2005 yılında, bu makas bugün yüzde 6'ya yüzde 44 oranlarına kadar daralmıştır. Yani gelir dağılımı uçurumunda en alttakilerin lehine 2-3 katlık bir kapanma sağlanmıştır. Artık her geçen gün durumu daha da iyiye giden bir orta kesim oluşmaktadır. Ben onun için, orta sınıfın yeniden hayata döndüğünü söylüyorum. Biz, AK Parti olarak siyasette merkezi nasıl yeniden inşa ettiysek, toplumumuzda da orta sınıfı aynı şekilde yeniden ortaya çıkarıyoruz. Kişi başına milli geliri nasıl 2 bin 500 dolar seviyesinden alıp 5 bin dolar seviyesine çıkardıysak, inşallah önümüzdeki dönemde 10 bin dolar hedefini de öyle yakalayacağız(URL-51, 2007).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*fakir*", "*zengin*", "*gelir dağılımı*" ve "*uçurum*" gibi kavramların kullanımına başvurmasından, kendisini, toplumsal düzeyde sınıflara ayrılan halkın sorunlarını çözmeye odaklanan pro-aktif bir siyasal lider olarak konumlandığı, gelir dağılımında açılan farkı dengeye ulaştırmaya çalıştığı ve bu alanda başarı kaydettiği mesajını vermek istediği anlaşılmaktadır. Metnin söyleminde sayısal verilerin kullanılmasıyla retoriğin güçlendirildiği ve söylemin inandırıcılığını arttırmaya ilişkin bir çabanın olduğu görülmektedir. Retorik olarak, "*2002 yılında, en alttaki yani en fakir*" üstü örtülü anlatımıyla Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı öncesine yapılan gönderme ile biz ve onlar karşıtlığı eksenine dayandırılan metnin semantik açıdan, "*2005 yılında, bu makas bugün yüzde 6'ya yüzde 44 oranlarına kadar daralmıştır*" gibi anlatımlarla ardalan-bağlam bilgisi verilmiş ve sentatik olarak, *AK Parti olarak siyasette merkezi nasıl yeniden inşa ettiysek*" gibi ifadelerle aktif yapıları cümlelerin kullanımına başvurulmuş anlamsal bir çerçeve inşa edilmiştir.

Ekonomimizin makro seviyedeki dengeleri yerine oturtulmuş, çarklar dönmeye başlamış, büyüme seyri korunmuştur. Şimdi bir yandan bu tabloyu daha da iyiye götürmek için, diğer yandan da toplumsal refahı yaygınlaştırmak, gelir adaletini sağlamak, bölgesel eşitsizlikleri gidermek için çalışacağız. İşsizlik oranlarını en aza indirmek ve sosyal adaleti yaygınlaştırmak kurulacak olan hükümetimizin en önemli hedefi olacaktır. 2013 için hedefimiz daha güçlü bir demokrasiyle kişi başına düşen milli gelirimizi 10 bin dolar seviyesinin üstüne taşımaktır(URL-168, 2007).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*denge*", "*büyüme*" ve "*iyiye götürmek*" gibi sözcük kalıplarını kullanması, iktisadi alanda istikrarın korunduğu ve bu durumun konsolide edileceği anlamına tekabül etmektedir. Erdoğan metnin söyleminde, kendisini ülkenin refahı ve müreffeh geleceği için aşkla hizmet eden siyasal bir lider olarak konumlandırırken, liberal

karakterini törpülediği ve devletçi yönünü ön plana çıkardığı görülmektedir. Retorik olarak, "biz" üzerinden inşa edilen metnin semantik açıdan, *"2013 için hedefimiz daha güçlü bir demokrasiyle kişi başına düşen milli gelirimizi 10 bin dolar seviyesinin üstüne taşımak"* anlatısıyla ardalan-bağlam bilgisine alan açıldığı, *"hedefimiz daha güçlü bir demokrasiyle kişi başına düşen milli gelirimizi 10 bin dolar seviyesinin üstüne taşımaktır"* tabiriyle aktif yapılı cümle yapısının kullanıldığı görülür.

İtalya ziyaretimiz de hem ikili ilişkilerimiz hem uluslararası konuların müzakeresi açısından son derece yararlı geçti. İtalya şu anda Türkiye'nin en büyük 3. ticari ortağı konumunda. İki ülke arasında 2006 yılı ticaret hacmi 12 milyar avro büyüklüğüne ulaştı. Bu yıl sonu itibarıyla ticaret hacminde 17 milyar avro hedefini yakalayacağımızı tahmin ediyoruz(URL-57, 2007).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"uluslararası"*, *"ikili ilişkiler"* ve *"müzakere"* gibi terimleri kullanması, iktisadi alanda da dışa açılmacı ve pro-aktif bir politika izleyen iktidarın bu yönünü görünür kılmasına işaret etmektedir. Metnin söyleminde, üstü örtülü bir anlatımla *"devlet emin ellerde olduğu"* mesajı verilmektedir. Retorik olarak, "biz" üzerinden uluslararası platformda pekiştirilen ilişkilerin ülke ticaret hacmine katacağı faydaları ön plana çıkarmayı amaçlayan anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir. Metnin söyleminde sayısal verilerin kullanılmasıyla retorikğin güçlendirildiği ve söylemin inandırıcılığını arttırmaya ilişkin bir çabanın olduğu görülmektedir. Semantik açıdan, *"...2006 yılı ticaret hacmi 12 milyar avro büyüklüğüne ulaştı"* anlatımıyla olayın ardalan-bağlam bilgisi verilmiştir.

Bugün Allah'a şükür ki, haksız kazanca dur diyen kararlı, dirayetli bir iktidar var. Ancak biz istiyoruz ki, bu konular yasal bir güvenceye kavuşsun. Bu konunun iki yönü var, bir yandan ticari sır, banka sırrı, müşteri sırrı gibi kavramları tanımlayıp koruyacaksınız. Bir yandan da bunların dışında kalan bilgi ve faaliyetlerde şeffaflığı sağlayacak, istismara giden yolları denetime açacaksınız. Geçmişte maalesef sırların fâş edildiği, şeffaf olması gerekenin de örtülü hale getirildiği dönemler yaşadık. Sonucunda özellikle bankacılık alanında yaşanan yolsuzlukların ağır bedelini de ülke olarak hep birlikte ödedik. İnşallah bu yasayla bu konuda da çok önemli bir mesafe alacağız, bankacılık faaliyetlerini, ticari faaliyetleri de güvenli bir yapıya kavuşturmuş olacağız(URL-59, 2008).

Bu anlatımla Erdoğan'ın, *"şükür"*, *"haksız kazanç"* ve *"dirayet"* gibi sözcük kalıplarını tercih etmesiyle, ekonomide yolsuzlukla mücadele eden, bu durumun yasal meşruiyete kavuşturulmasını savunan ve şeffaflık ilkesinin önemine dikkat çeken bir iktidarın varlığını

vurguladığı görülür. Erdoğan'ın söyleminde, *"ticari sır, banka sırrı, müşteri sırrı", "şeffaflık..."* aktarımıyla liberal karakteristiğini törpülerken, retorik olarak *"geçmişte maalesef sırların fâş edildiği, şeffaf olması gerekenin de örtülü hale getirildiği dönemler yaşadık"* ifadesiyle metnin söylemini biz ve onlar karşıtlığı eksenine dayandırmış ve karşıtlarına karşı olumsuz bir söylem üretmiştir. Semantik yönden, *"Bugün Allah'a şükür ki, haksız kazanca dur diyen kararlı, dirayetli bir iktidar var"* anlatımıyla ardaalan-bağlam bilgisinin verilmediği metinde sentatik açıdan aktif yapı cümlelerin tercih edildiği görülmektedir.

Bunları hayal olarak görüyorlardı. Bu seviyeleri ulaşılamaz görenler vardı. 2002 yılında biz, 100 milyar dolar ihracat dediğimizde, buna da hayal diyenler oldu. Türkiye bugün, onların hayallerinin bile ulaşamadığı seviyelere ulaştı. Biliyorsunuz, 2007 sonu itibarıyla ihracatta hedefimiz 100 milyar dolardı, bu hedefi aştık ve 107,2 milyar dolar seviyesini yakaladık. Şu anda, geriye dönük 12 aylık ihracatımız 120,6 milyar dolar seviyesine yükselmiş durumda. 2002 yılında, biz geldiğimizde Türkiye'nin yıllık toplam ihracatı 36 milyar dolar seviyesinde idi. Bugün geldiğimiz nokta 120,6 milyar dolar(URL-24, 2003).

Metnin söyleminde, *"hayal"* ve *"seviye"* gibi sözcüklerin kullanılması, iktisadi alanda kaydedilen gelişmelerin mümkün olamayacağı yorumunu yapanlara karşı, kendisini ispat eden bir siyasal aktörün, karşıtlarına olan eleştirel dilini resmetmektedir. Erdoğan, metnin söyleminde sayısal verileri kullanarak retorik gücünü arttırmış ve söylemin inandırıcılığını arttırmaya ilişkin bir çaba sarf etmiştir. Retorik olarak, biz ve onlar karşıtlığı ekseninde yorumlanan metnin, semantik açıdan, *"2007 sonu itibarıyla ihracatta hedefimiz 100 milyar dolardı, bu hedefi aştık ve 107,2 milyar dolar seviyesini yakaladık"* ifadesiyle ardaalan-bağlam bilgisi verilmiş ve aktif yapı cümlelerle inşa edilen sentaktik bir metot tercih edilmiştir.

Biliyorsunuz, küresel krize karşı uluslararası camiada uzun süredir çözüm arayışları devam ediyor. G-20 Liderler zirvesi de bu gündem maddesiyle 14-15 Kasım'da Washington'da toplandı. Liderler olarak, devam eden mali krizi tüm boyutlarıyla ele aldık ve önümüzdeki dönemde atılacak adımları kararlaştırdık. Zirvede, ortak hareket ve önümüzdeki dönemde zirve toplantılarına devam etme kararını aldık. Zirvede, ihtiyaç duyulabilecek her türlü tedbiri alma konusunda ciddi bir kararlılık olduğunu da bizzat müşahade ettim ve bu kararlılık da zaten toplantı sonrasında ifade edildi(URL-65, 2008).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"küresel kriz", "çözüm" "lider"* gibi kelime kalıplarını tercih etmesi, kendisini ülke sorunlarının çözümüne adanmış ve başarısını muktedir bir dille ifade eden siyasal bir aktör olarak konumlandığına işaret etmektedir. Semantik açıdan, *"G-20 Liderler zirvesi de bu gündem maddesiyle 14-15 Kasım'da Washington'da toplandı"* anlatımıyla

olayın ardalan-bağlam bilgisi verilmiş ve sentatik olarak, ‘‘bizzat müşahede ettim’’kalıbıyla aktif yapılı cümle kullanımına başvurulmuştur.

3) AK Parti iktidarında kadın kimliğinin algılanış biçimi nasıl tezahür etmiştir?

Asla hanım arkadaşlarımız arasında herhangi bir ayrıma gidilemez. Örtülüsüyle, açık olanıyla omuz omuza partide yerlerini alacaklar. AK Parti'ye başka partilerden gelenlere de şu partiliydi, bu partiliydi, ayrımı yapılmayacak, çünkü kim hangi partiden olursa olsun, AK Parti kapısı bir milattır(URL-17, 2003).

Bu aktarımla Erdoğan'ın, *"hanımlar"*, *"ayrım"*, *"milat"* gibi sözcük kalıplarını tercih etmesiyle, Adalet ve Kalkınma Partisi'ne yüklediği aşkın değerle birlikte kadınların siyasete katılımını teşvik etme amacına dikkat çekmek istediği görülür. Retorik olarak, karşıtlığa dayandırılmayan, muhafazakâr ve ılımlı bir dille inşa edilen metnin söyleminde, semantik açıdan, *"AK Parti'ye başka partilerden gelenlere"* gibi anlatımlarla olayın ardalan-bağlam bilgisi verilmemiştir.

Sizleri politikada daha ileride, önde görmek istiyorum. Türkiye, kadınlarla fiziki bir dönüşümü yakalayacaktır. Kadınlardan, dayanışma, birlik ve bütünlük içinde çalışmalarını istiyorum. AK Parti gençliği, muhafazakârdır, milli değerlere sahiptir, vatanseverdir, kötü alışkanlıklardan uzaktır, imanlıdır, karakterlidir, Cumhuriyet'in değerlerine saygılıdır. Kadınları siyasette ön saflarda görmek istiyorum. Türkiye'nin yüzde 52'si kadındır. Erkekler, siyasette kadınların önünü açmalıdır(URL-18, 2003).

Metnin söyleminde Erdoğan'ın, *"politika"*, *"kadın"*, *"AK Parti gençliği"*, *"iman"*, *"milli değerler"* gibi kelime kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin çok boyutlu şekilde farklı manalara tekabül eden bir hal almasına sebebiyet vermiştir. Erdoğan, metnin söyleminde kadın sorunsalı özeline yoğunlaşırken, retorik olarak Adalet ve Kalkınma Partili muhafazakâr ve imanlı genç kadınlar yapıları gönderme ile ideolojiyi siyaset, milli değerler ve dinsel temalarla çok boyutlu bir etkileşime tabi tutmuştur. Bir siyasal aktör olarak öncelikleri arasına kadınların siyasete aktif katılımını ekleyen Erdoğan, *"kadınları siyasette ön saflarda görmek istiyorum"* anlatımıyla, bu teşvikin Adalet ve Kalkınma Partili kadınlar özelinde mi, yoksa tüm kadınlara hitaben mi söylendiğinin belirtilmediği, belirsizlik arz eden bir dil kullanmıştır. Metnin retoriğinde, üstü örtülü bir anlatım tarzıyla söylemin siyasal kutuplaşmaya dayandırılmak istendiği görülmektedir. Semantik açıdan ise, *"Türkiye'nin yüzde 52'si kadındır. Erkekler, siyasette kadınların önünü açmalıdır"* anlatımıyla ardalan bağlam bilgisine yer verilmemiştir.

Bizler; kadının hukukunun tam olarak korunduğu, kadının topluma her alanda daha çok kılavuzluk ettiği ve daha çok katkıda bulunduğu, çocuklarımızın ve gençlerimizin geleceğinin teminat altına alındığı, eğitimde ve çalışma hayatında fırsat eşitliğinin sağlandığı Türkiye'nin rüyasını görüyoruz. Ben Türkiye için gördüğüm rüyaların dünyanın iyiliğine hizmet edeceğini de biliyorum(URL-19, 2003).

Metnin söyleminde, *"toplum"*, *"kadın"*, *"kılavuz"* gibi sözcüklerin kullanılmasıyla kadına aşkın bir değer yüklenmiş olup, cinsiyet değil fırsat eşitliğine dikkat çekilmek istenmiştir. Semantik olarak, *"gördüğüm rüyaların dünyanın iyiliğine hizmet edeceğini..."* ifadesiyle ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, aktif yapıları cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

Bu çatı altında yoğun bir yasama yılı geçirdik, geçirmeye de devam ediyoruz. Önümüzdeki günlerde Aile Kurumu ve Kadının Statüsü ile ilgili düzenlemeler de Meclis'te görüşülecek. Bütün bu yasa çalışmaları Türkiye'nin geleceğine yön verecek, ülkemizin ilerlemesi için ihtiyaç duyduğumuz çalışmalardır. Bu düzenlemelerin her bir maddesine gereken önem ve dikkati gösterdiğinizi, Türkiye'yi çağdaş bir hukuki yapıya kavuşturacak bu büyük değişim için büyük gayretler gösterdiğinizi biliyorum(URL-29, 2004).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"kadın"*, *"aile"*, *"yasa"* kelimelerini kullanması, aile kavramı üzerinden kadın sorunsalına atfettiği önemi göstermektedir. Metnin söyleminde, *"Türkiye'nin geleceğine yön verecek yasal düzenlemeler"* anlatımıyla kadının aile kurumu içindeki rolüne yönelik bir vurgulamanın yapıldığı görülür. Semantik açıdan, *"Türkiye'yi çağdaş bir hukuki yapıya kavuşturacak"* gibi aktarımlarla ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, aktif yapıları cümleler ile inşa edilen anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

Biz ortak akıl ve ortak iyiyi en makul, en doğru ve en uygun olanı tespit edip ortaya çıkarmakla da mükellefiz. Bizler hem yasaların hem meclis iç tüzüğünün hem de parti programı ve tüzüğümüzün çizdiği çerçeve içinde demokratik teamülleri işletme yolunda azami gayret sarf etmekteyiz. Türkiye'nin adil ve kalkınmış yarınlarına pupa yelken yol aldığı bir dönemde ağır bir sorumluluk aldık, zor bir görev üstlendik. Türkiye, yılanmış sorunlarını aşmak ve yeni bir umutla, yeni bir atılımla, yeni bir siyasetle geleceği inşa etmek konusunda kavşak niteliğinde bir döneme girmiştir. Önümüzde iki seçenek yok, sadece bir seçeneğimiz var: Ülkemizi dünyanın her bakımdan ileri ülkeleri arasına ya katacağız ya katacağız(URL-32, 2004).

Metnin söyleminde, *"ortak akıl"*, *"ortak iyi"*, *"en makul"*, *"demokratik teamül"*, *"yeni bir siyaset"* gibi sözcüklerin kullanılması, üstü örtülü bir anlatım şekliyle kadın ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşma arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. Erdoğan'ın metnin söyleminde,

Türkiye'nin, yillanmış sorunları" ifadesini beyan etmesi, metnin söylemini biz ve onlar karşıtlığı ekseninde kutuplaşmaya dayandırmak istediğini göstermektedir. Erdoğan kendisini, yeni bir siyaset anlayışıyla geleceği inşa etme amacıyla olan siyasal bir aktör olarak konumlandırırken, karşıtları için *"yillanmış sorunlar"* ifadesiyle, olumsuz bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, *"ülkemizi dünyanın her bakımından ileri ülkeleri arasına ya katacağız ya katacağız"* anlatımıyla ardaalan-bağlam bilgisinin aktarılmadığı, aktif yapılı cümlelerin tercih edildiği görülmektedir.

Biz, özgürlükler alanında milletin önündeki engelleri kaldıracak yapısal reformları, özgürlükçü siyasi düzenlemeleri kararlıkla gerçekleştirirken bazılarının iddia ettiği gibi öncelikle dış dinamikleri gözetmedik. Esas maksadımız bu reformlarla, bu düzenlemelerle toplumun gücünü ortaya çıkarmak ve daha da güçlenmesini sağlamaktır. Siyasetimizin temel belirleyicisi toplum oldu. Bundan sonra da öyle olacak. AK Parti hükümetiyle birlikte Türkiye'de siyaset dar bir menfaat çatışması olmaktan çıkmış, toplumdan beslenen ve bütün toplumu kucaklayan itibarlı bir müessese haline gelmiştir(URL-33, 2004).

Bu aktarımla Erdoğan'ın, *"özgürlükçü"*, *"siyasal düzenlemeler"*, *"toplum"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, toplumun kadın ve erkeğiyle birlikte eşit olduğunu vurgulamak istediğini göstermektedir. Metnin söylemi, *"biz özgürlükçü siyasi düzenlemeleri kararlıkla gerçekleştirirken bazılarının iddia ettiği gibi öncelikle dış dinamikleri gözetmedik"* anlatımıyla biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmıştır. Kendisini, istikrarlı ve kararlı bir siyasal aktör olarak konumlandıran Erdoğan, karşıtları için olumsuz bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, *"AK Parti hükümetiyle birlikte Türkiye'de siyaset dar bir menfaat çatışması olmaktan çıkmış..."* anlatısıyla olayın ardaalan-bağlam bilgisi verilmeden sorumlular ve kullandıkları yöntemlere ilişkin bir anlatı inşa edilmiştir.

Hepinizin malumudur ki, Türkiye'de kadınlar siyasi ve hukuki haklarını, pek çok Batı ülkesinin kadınlarından daha önce elde etmişlerdir. Bu anlamda Türkiye'de kurumlaşmış bir cinsiyet ayrımcılığından da söz edilemez. Türkiye'de siyasi haklar açısından kadınların önünde hukuki bir engel yoktur. Bürokraside, özellikle kariyer mesleklerdeki kadınların oranı pek çok Batı ülkeleriyle kıyaslanabilir durumdadır. Son Medeni Kanun değişikliği ile kadınlarımızın şikayetçi olduğu bazı problemler de giderilmiştir(URL-37, 2005).

Metnin söyleminde, *"kadın"*, *"cinsiyet ayrımcılığı"*, *"engel yoktur"* gibi anlatı kalıplarının kullanılmasıyla, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin olmadığı vurgulanmak istenmiştir. Erdoğan, *"Son Medeni Kanun değişikliği ile kadınlarımızın şikayetçi olduğu bazı"*

problemler de giderilmiştir" söylemiyle Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı öncesine pozitif yönlü bir retorik üretmiştir. Semantik olarak, ardalan-bağlam bilgisine alan açılmayan metinde, pasif yapıları cümlelerin kullanımına başvurulmuştur.

Özelleştirme bu sorunlardan biridir, üniversitelerde yaşanan başörtüsü sorunu bu sorunlardan biridir. Bu sorunlar bütün sıcaklığıyla yaşanmaktadır ve toplumun gündemindedir. Erzurum'da evladı üniversiteyi bitiren bir annenin kızının en anlamlı, en özel, en duygusal gününde bile hakarete uğramasına kadar vardırılan bir uygulama, bu milletin hiçbir sağduyulu ferdi tarafından tasvip görmedi, göremez. Bu kadar insafsızca bir uygulamanın bu millete mensup olan bir insanın hayal gücüne bile sığması beklenemez. İnaniyorum ki, mutabakatla, özgüvenle, adalet ve hakkaniyet duygusuna inanarak bugüne kadar yaptığımız gibi halkın ve bu ülke çocuklarının önündeki bu zorlukları aşacağız ve milletin vicdanını ferahlatacağız (URL-39, 2005).

Bu aktarımla Erdoğan'ın *"başörtüsü"*, *"toplum"*, *"gündem"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, kadın sorunsalının bütünden ziyade özele indirgendiğini göstermektedir. Recep Tayyip Erdoğan metnin söyleminde, başörtüsü düzenlemesine dair gerekli düzenlemelerin yapılacağı ve bu hususun gündeminde olduğu mesajını *"milletin vicdanını ferahlatacağız"* ifadesiyle vermiştir. Ülkenin bütün sorunları gibi başörtü meselesinin de çözümünü seçmen kitlesine vaat eden Erdoğan, kendisini samimi bir lider olarak konumlandırırken, *"bu kadar insafsızca bir uygulama"* anlatısıyla metnin söylemini biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasi bir kutuplaşmaya dayandırmış ve karşıtlarına negatif yönlü bir eleştiri yöneltmiştir. Retorik açıdan, *"bugüne kadar yaptığımız"* gibi aktarımlarla ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentatik olarak aktif yapıları cümleler tercih edilmiştir.

Ekonomik ve Sosyal Konseyin çerçevesini genişleterek toplumun tüm kesimlerini içine alan bir istişare mekanizması haline getirdik. Ekonomik ve Sosyal Konsey'in dışında kalan emeklilerimiz, özürlülerimiz, insan hakları derneklerimiz, kadın derneklerimiz de dahi olmak üzere herkes fikrini beyan edecek ve ondan sonra reform paketi yüce meclise gelecektir. Yoksulluğu önlemenin en etkin yollarından biri adil, kolay erişilebilir ve mali açıdan sürdürülebilir bir sosyal güvenlik sistemidir (URL-40, 2005).

Bu aktarımla Erdoğan'ın, *"toplum"*, *"fikir"*, *"genişletmek"* gibi kavramların kullanımını tercih etmesi, toplumun bütün unsurları gibi kadınların dakarar alma süreçlerine katılımına verdiği önemi göstermektedir. Erdoğan'ın metnin söyleminde, *"kadın derneklerimiz de dahi olmak üzere herkes fikrini beyan edecek"* anlatısını kullanması, liberal karakteristiğine ve perspektifine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Semantik olarak, ardalan-bağlam

bilgisinin verilmediği metinde, "*getirdik*", "*gelecek*" gibi sözcük kalıplarıyla aktif yapıli cümlelerin inşa edildiği anlamsal bir çerçeve inşa edilmiştir.

Millet olarak Doğulusuyla Batılısıyla, Güneylisiyle Kuzeylisiyle, çocuğıyla genciyle, kadınıyla erkeğıyle her zamankinden daha bir, daha bütün olacağız. Hükümet olarak, devlet olarak, toplum olarak zaafa düşmeyeceğiz. Geçmişte olduğu gibi bugün de yarın da bütün hileleri, tuzakları bertaraf edeceğiz. Elbette bütün güvenlik tedbirlerimizi alıyoruz, alacağız. Devletin vatandaşına karşı şefkatini zaaf zannedenler yanıldıklarını anlayacaklar. Bu yüce çatının altında, bu onur kürsüsünden haykırıyorum: Her şey Türkiye için. Her şey bu ülkenin gönlü aydınlık cefakâr insanları için(URL-44, 2006).

Bu aktarımla Erdoğan'ın, "*millet*", "*bütün*", "*bertaraf*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, kucaklayıcı ve ılımlı bir dille inşa ettiği liberal karakteristiğine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğanmetnin söyleminde, "*bütün olacağız*" ifadesiyle, kendisini, toplumsal aidiyet duygusunun cinsiyet ve etnik unsurlardan bağımsız bir unsur olduğuna dikkat çekmek isteyen samimi bir siyasal aktör olarak konumlandırırken, karşıtları için üstü örtülü bir anlatımla "*bütün hileleri, tuzakları bertaraf edeceğiz*" aktarımıyla olumsuz bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, "*Her şey bu ülkenin gönlü aydınlık cefakâr insanları için*" gibi anlatımlarla olayın ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentatik olarak aktif yapıli cümlelerin kullanımına başvurulmuştur.

Bunun için ben önümüzdeki dönemi toplumsal barışımızı güçlendirecek bir sosyal restorasyon dönemi olarak görüyorum. Etnik, dini, mezhepsel, fikri, kültürel farklılıklara bakmadan, kadın-erkek ayırmadan, bütün sosyal tarafları kucaklayacak yeni bir toplumsal uzlaşma zemini oluşturmak mecburiyetindeyiz. Her zaman ifade ediyorum; bugün Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş ideallerine en yakın olduğu noktadadır. Bu ideallere bağlı kalarak, ama gelişen ve değişen dünya gerçeklerine de açık olarak ilerleyeceğiz. Demokrasiyi korkulara, barışı çatışmalara, adaleti adaletsizliklere kurban etmeyeceğiz. Türkiye'yi ileriye taşıyacak formül budur(URL-47, 2006).

Metnin söyleminde, "*toplumsal barış*", "*restorasyon*", "*demokrasi*" gibi anlatı kalıplarının tercih edilmesi, yeni Türkiye hedefi üzerinden "*eşitlik*" kavramına dikkat çekilmek istendiğini göstermektedir. Metnin söylemi, "*demokrasiyi korkulara, barışı çatışmalara*" anlatısıyla, biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmıştır. Erdoğanmetnin söyleminde, "*bütün sosyal tarafları kucaklayacak yeni bir toplumsal uzlaşma zemini oluşturmak mecburiyetindeyiz*" ifadesiyle, kendisini samimi bir lider olarak tasvir ederken, karşıtları için "*adaleti adaletsizliklere kurban etmeyeceğiz*" aktarımıyla olumsuz bir

retorik üretmiştir. Semantik açıdan, *"gelişen ve değişen dünya gerçeklerine de açık olarak ilerleyeceğiz"* gibi cümlelerle ardaan-bağlam bilgisi belirtilmemiş, sentatik olarak, *"bugün Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş ideallerine en yakın olduğu noktadadır"* ifadesiyle pasif yapıli cümle yapısının tercih edildiğı görölmektedir.

AK Parti olarak geçmişin statik ve sorunları çözmekten uzak siyasi anlayışlarının yerine, dinamik, cesaretli, değişimden korkmayan bir siyaset anlayışını tercih etmemizin sebebi de budur. Kongremizde yenilenen partimizin yeni MKYK'sında bu anlayışımızın somut örneklerini bulmak mümkün. Gerek seçilme yaşı yaptığımız 25'in üzerinde iki arkadaşımızın MKYK'ya girmiş olmasıdagerekse kadın temsili bakımından Türk siyasetine örnek olacak bir durum ortaya çıkmıştır. İşte AK Parti farkı budur. Biz söz değil icraat üretiriz. Biz düşünürüz, çözümler geliştiririz, düşündüklerimizi söyleriz, fakat orada bırakmayız. Bunları hayata geçiririz(URL-48, 2006).

Bu aktarımlaErdoğan'ın, *"geçmiş", "icraat", "çözüm"* gibi kelime kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasi bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan'ın, *"gerekse kadın temsili bakımından Türk siyasetine örnek olacak bir durum ortaya çıkmıştır"* ifadesinden, kadınların siyasi temsili konusuna verdikleri önemi vurgulamak istediğı anlaşılmaktadır.Erdoğan metnin söyleminde, kendisini değişen ve dönüşen siyasetin rol modeli olarak tanımlarken, karşıtları için *"geçmişin statik siyaset anlayışları"* anlatımıyla negatif söylemli bir retorik inşa etmiştir. Semantik analizde, *"Biz düşünürüz, çözümler geliştiririz, düşündüklerimizi söyleriz, fakat orada bırakmayız. Bunları hayata geçiririz"* gibi anlatımlarla ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentatik açıdan, aktif yapıli cümlelerle tesis edilen anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

Bize göre milletimizin en bariz vasıflarından biri bin yıllardır aile değerlerini gözümüzün ışığı gibi korumamız, kadını baş tacı edinmemizdir. Bu temel inancımızdan dolayı toplumsal düzenimizin merkezinde yer alan aile yapımız bütün saldırılara, bütün olumsuzluklara rağmen dünyanın en güçlü ailesi yapısıdır. Aile, bizim kültürümüzde anne, baba ve çocukları aşan; dedeleri, nineleri, teyzeleri, halaları, amcaları, dayıları hatta komşuları da içine alan, onları himaye eden, gözeten, sahiplenilen bir maddi ve manevi şemsiyedir. Birçok milletten bizi farklı kılan en önemli sosyolojik özelliğimiz, karakterimiz aile müessesine verdiğimiz önemdir. Bu önem sadece maddi bir kan bağı değil, aynı zamanda manevi bir sorumluluktur. Kadın ve aile güçlü olacak ki, toplumsal dokumuzu, millet olma vasfımızı muhafaza edelim(URL-53, 2007).

Bu aktarımda, *"aile"*ve*"kadın"* gibi kavramların kullanılması, güçlü aile vurgusundan hareketle kadına atfedilen önemin muhafazakâr bir dille inşa edildiğini göstermektedir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın söyleminde, kadını dinsel referanslarla ele almış ve *"bütün saldırılar, "bütün olumsuzluklar"* gibi anlatımlarla söylemin merkezini biz ve onlar karşıtlığı eksenine dayandırmıştır. Semantik açıdan, *"kadın ve aile güçlü olacak ki, toplumsal dokumuzu, millet olma vasfımızı muhafaza edelim"* ifadesiyle ardaalan-bağlam bilgisi verilmemiş ve pasif yapı cümlelerle inşa edilmiş anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

AK Parti, bu ülkede yaşayan her insana, meşru olan her fikre, her inanca, her ideale aynı yakınlıkta duran, kendini toplumun parçalarıyla değil bütünüyle ifade eden bir merkez partisidir. AK Parti, siyaset tabanı Türkiye olan bir siyasi partidir. Biz, siyaseti dar, hizipçi kalıplar içine hapsetmeden sağın da solun da değişim taleplerine cevap veriyoruz. Çünkü biz kulağı yalnızca kendi sesiyle dolu, tek yönlü bir parti değiliz. AK Parti, tüm vatandaşlarımızın gönlünü kazanmayı öncelik sayan, kime oy verdiğine, hangi fikri taşıdığına bakmadan tüm vatandaşlarımızın hakkını, hukukunu aynı kararlılıkla savunmayı ilke edinen bir partidir(URL-30, 2004).

Bu aktarımda Erdoğan'ın *"AK Parti", "toplum", "bütün"* gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, siyaset anlayışlarını kadın-erkek ayrımı yapmaksızın, toplumu bir bütün olarak kabul eden merkez bir parti olduğuna dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan, liberal bir dille inşa ettiği metnin söyleminde, kendi partisini *"AK Parti, siyaset tabanı Türkiye olan bir siyasi partidir"* anlatımıyla *"catch all"* (herkesi yakala) bir siyasal parti olarak konumlandırırken, *"biz kulağı yalnızca kendi sesiyle dolu, tek yönlü bir parti değiliz"* ifadesiyle metnin eksenini biz-onlar karşıtlığı eksenine dayandırmış ve karşıtları için negatif bir retorik üretmiştir. Semantik yönden, *"tüm vatandaşlarımızın hakkını, hukukunu aynı kararlılıkla savunmayı ilke edinen bir partidir"* gibi aktarımlarla ardaalan-bağlam bilgisi verilmemiş, aktif yapı cümlelerin kullanımı tercih edilmiştir.

Siyaset, bir gruba, bir örgüte değil 70 milyon insanımıza hizmet için vardır. Siyaset bir yan kol faaliyeti değildir, millete hizmet etmenin asli güzergahıdır. Gücünü milli iradede, hukuktan, demokrasiden alan her hareket bizim için muteberdir, ancak meşru olmayan alanlardan güç devşirmeye çalışanlar, ancak kendi altını oyarlar. Bu milletin her ferdinin meselesi, bizim kendi meselemizdir. Bu milletin her ferdi, bu ülkenin aslı sahibidir. İktidar, bu milletin iktidarındır; hükümet bu milletin hükümetidir, bu milletin hiçbir ferdine farklı gözle bakamaz(URL-57, 2007).

Liberal bir dille inşa edilen metnin söyleminde, Erdoğan'ın, *"siyaset", "millet", "hizmet"* gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, bir devletin cinsiyet ayırmaksızın toplumun bütün fertlerine aynı mesafeden bakması gerektiğine dikkat çekmek istediğini göstermektedir.

Gücünü milli iradeden aldığını ifade eden Erdoğan, *"ancak meşru olmayan alanlardan güç devşirmeye çalışanlar, ancak kendi altını oyarlar"* anlatısıyla vesayet odaklarına göndermede bulunmuş ve tenkit edici bil dil kullanmıştır. Semantik açıdan, *hükümet bu milletin hükümetidir"* aktarımıyla ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş ve pasif yapıli cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

Gençlerin ve kadınların istihdamına özel bir önem atfettiğimizi biliyorsunuz. Bu yasayla birlikte, mevcut istihdama ek olarak işe alınan kadın işçilerin SSK primleri, 5 yıl boyunca kademeli olarak İşsizlik Fonundan karşılanacak. Aynı şekilde, 18-29 yaş arasındaki gençlerimizin de SSK primleri kademeli olarak Fondan karşılanıyor. Yani SSK primlerinin ilk yıl yüzde 100, yani tamamını, ikinci yıl yüzde 80'ini, üçüncü yıl yüzde 60'ını, dördüncü yıl yüzde 40'ını ve beşinci yıl da yüzde 20'sini biz yükleniyoruz(URL-62, 2008).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"kadın"* ve *"istihdam"* gibi kelime kalıplarını tercih etmesi, kadın istihdamına verdiği önemi göstermektedir. Erdoğan'ın metnin söyleminde sayısal verileri kullanmasıyla retoriği güçlendirdiği ve söylemin inandırıcılığını arttırmaya ilişkin bir çabasının olduğu görülmektedir. *"SSK primlerinin ilk yıl yüzde 100 yükleniyoruz"* anlatımıyla, sosyal devlet yönüne dikkat çekilmek istendiği görülmektedir. Semantik açıdan, olayın ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapıli cümlelerle inşa edilmiş anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

Bu toplum, bu millet, demokrasinin, hukukun ve özgürlüklerin evrensel standartlarını talep etmektedir. Yine bu millet, demokrasinin, hukukun ve özgürlüklerin gölgelenmiş tariflerini de asla kabullenmemektedir. AK Parti olarak bizim işimiz, krizden beslenmek değil, problem çözmektir. Sorunların çözümünün sahici siyasetten geçtiğini, demokratik siyaset dışında meşru bir çözümün olmayacağını bilerek demokratik siyaseti, hukuki meşruiyeti sonuna kadar savunuyoruz, savunacağız. Biz bunu yapıyoruz(URL-63, 2008).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"toplum", "millet", "demokrasi", "hukuki meşruiyet"* gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, kadın-erkek tüm toplumun demokratik siyaset talebinin hukuki meşruiyete dayandırılarak çözüme kavuşturulacağına dikkat çekmek istediği anlamına gelmektedir. Erdoğan, liberal bir dille inşa ettiğim etnin söyleminde, *"bu millet, demokrasinin, hukukun ve özgürlüklerin gölgelenmiş tariflerini asla kabullenmemektedir"* ifadesiyle üstü örtülü bir dille karşıtlarına gönderme yapmış ve olumsuz bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, *"AK Parti olarak bizim işimiz, krizden beslenmek değil, problem çözmektir"* anlatımıyla ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, aktif yapıli cümlelerin kullanımı tercih edilmiştir.

Her fırsatta ifade ettiğim gibi, etnik ayrımcılığa, bölgesel ayrımcılığa, dinsel ayrımcılığa hep karşı olduk, bu karşıtlığımızı sloganın ötesine geçirerek somutlaştırdık. Bizim farkımız, siyaset yapma tarzındadır, bizim farkımız hizmet üretme tarzındadır. Bu farkımızı da çok belirgin bir şekilde ortaya koyduk, koyuyoruz(URL-68, 2008).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*etnik*", "*bölgesel*", "*dinsel*", "*ayrımcılık*" gibi kelime kalıplarının kullanımını tercih etmesi ve bu kategoriye "cinsiyet" ve "kadın" sözcüklerini eklememesi, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunsalının olmadığı inancından hareketle, bu hususa dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Semantik açıdan, "*farkımızı çok belirgin bir şekilde ortaya koyduk*" anlatımıyla ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, aktif yapı cümlelerle oluşturulan anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

4) AK Parti iktidarında temel hak ve hürriyetler ne ölçüde genişlemiştir?

Türkiye–Avrupa Birliği Karma İstişare Komitesi (KİK) gibi gerekli görülen çalışma kurullarının oluşturulması ve etkinleştirilmesi de gündeme gelecektir. Gündemin ikinci maddesinde ise; Yatırım Ortamının İyileştirilmesine Yönelik Çalışmaların değerlendirilmesi yapılacaktır. Yatırım ve yatırımcıların önündeki bürokrasi engeliyle mücadelede reform niteliğinde dev bir adım olacaktır. Bunu özellikle müjdelemek istiyorum(URL-22, 2003).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*Türkiye*", "*Avrupa*", "*reform*" gibi kelime kalıplarını tercih etmesi, dış politikada proaktif tutum sergileyen siyasal bir aktör olduğuna dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Liberal bir dille inşa edilen metnin söyleminde semantik açıdan, "*önündeki bürokrasi engeliyle mücadelede reform niteliğinde dev bir adım olacaktır*" aktarımıyla ardalan-bağlam bilgisinin verilmemiş, sentatik olarak, "*Bunu özellikle müjdelemek istiyorum*" ifadesiyle aktif yapı cümleler kullanılmıştır.

Bizim Avrupa Birliği hedefimiz sadece mevzuatla, anayasa ve yasal düzenlemelerle sınırlı kalmayacak, uygulamada da Avrupa Birliği standartlarını ülkemizde hayata geçirmekte son derece kararlıyız. Bu insanımızın yaşam standardını yükseltmeye yönelik bir adımdır. Bu insanımızın insanca yaşama hakkını kendine teslim etme olayının adıdır(URL-23, 2003).

Metnin söyleminde, "*yasal*", "*AB standartları*", "*hayata geçirmek*" gibi sözcük kalıplarının tercih edilmesi, Erdoğan'ın AB hedefini ön plana çıkarma doğrultusunda inşa ettiği bir retorik olarak gözükmektedir. Kendisini ülke sorunlarının çözümüne ve refahına adanmış

bir siyasal aktör olarak konumlandırılan Erdoğan, metnin söyleminde liberal karakteristiğini öne çıkarmıştır. Semantik açıdan, *"insanımızın yaşam standardını yükseltmeye yönelik bir adımdır"* anlatımıyla ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak, *"hayata geçirmekte son derece kararlıyız"* gibi ifadelerle aktif yapıları cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

Demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti prensipleri ile çatışan düzenler, kendilerini gözden geçirerek, halklarının ve insanlığın yararına olan çağdaş ve şeffaf düzenlere doğru kararlı ve hızlı adımlar atarlar. Kendi halkını seven her lider, halkının acı çekmesi pahasına bir düzeni sürdürmekte asla ısrarcı olamaz, olmamalı. Halkının gerçekten sevdiği ve halkını da gerçekten seven bir lider, o halkın çağdaş bir düzene kavuşması için adım attığı oranda halkını seviyordur (URL-26, 2003).

Bu aktarımla, Erdoğan'ın *"demokrasi"*, *"insan hakları"*, *"hukuk devleti"* gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, insan haklarının önemini vurgulamak istediğini göstermektedir. Liberal bir dille inşa edilen metnin söyleminde Erdoğan'ın, *"çatışan düzenler"* tabirini kullanması, Kemalizm ile demokratik mücadelesine işaret etmektedir. Erdoğan, kendisini halkını seven ve halkının sevdiği bir devlet adamı olarak tasavvur ederken, üstü örtülü bir anlatım tarzıyla totaliter rejimlere atıfta bulunmuştur. Semantik olarak, *"gerçekten seven bir lider, o halkın çağdaş bir düzene kavuşması için adım attığı oranda halkını seviyordur"* gibi anlatımlarla ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş ve pasif yapıda cümlelerin kullanımına başvurulmuştur. Kutsal değerlerimizin insanlık için ne büyük bir nimet olduğuna, insanı insan yapan yücelikleri ve güzellikleri barındırdığına inanıyor ve biliyoruz. Lakin bunların, belli örgütlenmelerin malzemesi yapılarak zedelenmesine de karşı çıkıyoruz. Nasıl ki Avrupa Birliği'nin "Hristiyan Kulübü" olmasına karşı çıkıyorsa, İslam dünyasının da din temelli siyasal ve ekonomik örgütlenmelerden uzak durması gerektiğini belirtiyoruz. Tüm insanlığı çağdaş ahlaki ve insani değerler temelinde kucaklayan bir siyasal söylemi uluslararası düzeyde kademe kademe inşa ediyoruz (URL-28, 2004).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"kutsal değerler"*, *"insanlık"*, *"çağdaş değerler"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, muktedir ve meydan okuyucu bir tarzla inşa ettiği yeni siyasal söylemine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan metnin söyleminde, *"İslam dünyasının da din temelli siyasal ve ekonomik örgütlenmelerden uzak durması gerektiğini belirtiyoruz..."* ifadesiyle, vizyoner bir lider olarak laikliğe ve çağdaş değerlere atfettiği öneme dikkat çekmek istemiştir. Kucaklayıcı, ılımlı ve liberal bir dille inşa edilen metnin söyleminde Erdoğan, kendisini samimi bir siyasal lider olarak konumlandırırken, karşıtları için olumsuz bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, *"insanlığı, insani değerler temelinde kucaklayan bir siyasal söylemi uluslararası düzeyde kademe kademe inşa ediyoruz"* anlatımıyla

ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentatik olarak aktif yapıli cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

Halkımızın AB üyeliği konusundaki açık ve net desteği kadar; sizlerin bu çatı altında günler ve geceler boyu sürdürdüğünüz hummalı çalışmaların payı da büyüktür. Aralık ayında bütün bu gayretlerin semeresini göreceğimize bütün samimiyetimle inanıyorum. Türkiye'nin gerek stratejik değeri gerek ekonomik potansiyeli ve gerekse tarihsel birikimiyle Avrupa Birliği'ne neler katabileceği, dünya kamuoyunda giderek daha yaygın bir biçimde anlaşılmaktadır(URL-30, 2004).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"halk"*, *"AB üyeliği"*, *"Türkiye"* gibi sözcük kalıplarını tercih etmesiyle, aldığı kararlarda ve atacağı adımlarda halkın desteğine önem veren bir devlet adamı olduğunu vurgulama isteği görülmektedir. Erdoğan, *"Türkiye'nin gerek stratejik değeri gerek ekonomik potansiyeli ve gerekse tarihsel birikimiyle Avrupa Birliği'ne neler katabileceği"* ifadesiyle, kendisini Türkiye'nin uluslararası konumunu yeniden tanımlama mücadelesinde olan bir siyasal aktör olarak tasavvur etmiş ve ülkenin küresel güç dengesinin önemli aktörlerinden biri haline geldiğini vurgulamıştır. Semantik açıdan, *"bu gayretlerin semeresini göreceğimize bütün samimiyetimle inanıyorum"* anlatısıyla ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentatik olarak, *"bu gayretlerin semeresini göreceğimize bütün samimiyetimle inanıyorum"* ifadesiyle aktif yapıli cümle kalıbı tercih edilmiştir.

Avrupa Birliği sürecinde muhataplarımızın, muarızlarımızın Türkiye'ye karşı siyaseten kullandıkları bütün argümanları ellerinden aldık. Tek boyutlu bir dış siyaset, ya da hakkaniyetten uzak bazılarının iddia ettiği gibi teslimiyetçi bir dış siyaset izlemeyerek Türkiye'nin bölgesinde barışın ve güvenin teminatı olduğunu herkese kabul ettirdik(URL-33, 2004).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"AB"*, *"muarız"*, *"teslimiyetçi siyaset"* gibi anlatı kalıplarının kullanımını tercih etmesi, metnin söylemini biz-onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Kendisini, *"Türkiye'ye karşı siyaseten kullandıkları bütün argümanları ellerinden aldık"* anlatımıyla meydan okuyan ve teslimiyetçi siyaset izlemeyen bir devlet adamı olarak tasvir eden Recep Tayyip Erdoğan, karşıtları için eleştirel bir dil kullanmıştır. Liberal bir dille inşa edilen metnin söylemi, retorik olarak karşıtlıklar üzerine inşa edilmiş, semantik açıdan, *"Türkiye'nin bölgesinde barışın ve güvenin teminatı olduğunu herkese kabul ettirdik"* anlatısıyla ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş ve sentatik olarak aktif yapıli cümlelerle tesis edilen anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

Hükümet olarak daimî gündem maddelerimizden biri de Avrupa Birliği'dir. Ülkemizin AB'ye tam üyeliği konusu bizim için dış politika konularımızdan bir konu, herhangi bir konu değil, tam üyelik için tam bir irade ile hazırlıklarını yaptığımız bir temel konudur. Bugüne kadar özellikle milletimizin iradesini temsil eden bu Meclis çatısı altında ortaya konan iradenin sağlamlığı ile gerçekleştirilen reformlar ortadadır(URL-36, 2005).

Metnin söyleminde, "*AB üyeliği*", "*irade*" gibi sözcük kalıplarının tercih edilmesi, AB hususununalelade bir mevzu olmadığına dikkat çekme çabasını göstermektedir. Metnin söylemindeErdoğan,"*ortaya konan iradenin sağlamlığı*" anlatısıyla, AB meselesini kendi iç dinamikleri ve iradesi üzerinden değerlendiriyor ve AB hususunu bir gereklilik olarak görüyor. Semantik olarak, "*tam bir irade ile hazırlıklarını yaptığımız bir temel konudur*" anlatısıyla ardaalan-bağlam bilgisi verilmemiş, aktif yapı cümleler tercih edilmiştir.

Fransa ve Hollanda'daki referandumlarda AB Anayasasının reddedilmesiyle Avrupa Birliği'nin içine düştüğü kriz ortamı, geçen hafta yapılan Avrupa Birliği Zirvesinde daha da belirgin hale geldi. Zirve sonrasında hem liderler hem de Avrupa Birliği'nin kurumsal sözcüleri bu krizin ciddiyetine işaret eden beyanatlar verdiler. Bu durum Türkiye içindeki AB tartışmalarını da yeni bir mecraaya sürüklemiş görünüyor. Türkiye'nin AB'ne tam üyeliğine içeride ve dışarıda muhalif olan kesimler, AB'nin yaşadığı krizle birlikte, muhalefet gerekçelerine yenilerini eklemeye başladılar. Asıl olarak dile getirdikleri husus, AB'nin geleceğinin belirsizleştiği, bu belirsizlik karşısında Türkiye'nin reform sürecini devam ettirmesinin ve yeni adımlar atmasının doğru olmayacağıdır. Baştan sunu ifade etmeliyim ki, bu iddiayı dile getirenler, Türkiye'nin AB'ye uyum sürecini taviz verme olarak algılayan bir zihni yapıya sahiptirler(URL-39, 2005).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*AB*", "*kriz*", "*Türkiye*", "*muhalif*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz-onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Metnin söyleminde, "*Türkiye'nin AB'ye uyum sürecini taviz verme olarak algılayan bir zihni yapıya sahiptirler*"anlatısıyla, AB iç krizinin Türkiye'yi ilgilendirmedeği, AB sürecine olan isteğe ve çağdaş değerlere atfedilen öneme dikkat çekilme çabasının olduğu görülmektedir. Liberal bir dille inşa edilen metnin söylemi, semantik açıdan, "*geçen hafta yapılan Avrupa Birliği Zirvesinde daha da belirgin hale geldi*" anlatımıylaardalan-bağlam bilgisi verilmiş, sentatik olarak, "*krizin ciddiyetine işaret eden beyanatlar verdiler*" gibiaktarımlarla aktif yapı cümlelerin kullanımı tercih edilmiştir.

İnanıyorum ki, Türkiye Avrupa Birliğine tam üyeliğe hazırlanırken Avrupalı Türkler bu sürece büyük katkı sağlayacaktır. Türkiye'nin AB'ne üyeliği, medeniyetler buluşmasına hizmet edecek büyük bir projedir. Barışın, dostluğun, evrensel insanlık değerlerinin küreselleşmesine katkıda bulunacak bir büyük olaydır. Bizim medeniyet köklerimizde, hayat pratiğimizde bu anlayışın referansları güçlü bir şekilde mevcuttur. O

anlayışta şudur. İnsanlık için hayırlı olan, farklılıkları derinleştirmek değil, farklılıkları muhafaza ederken insanlık temelinde buluşup bir arada yaşayabilmektir(URL-40, 2005).

Metnin söyleminde, *"AB üyeliği"*, *"medeniyetler buluşması"* gibi sözcük kalıplarının tercih edilmesi, Recep Tayyip Erdoğan'ın AB üyeliği hususuna verdiği önemi ön plana çıkarmak istediğini göstermektedir. AB üyeliğini, evrensel insanlık değerlerine hizmet edecek büyük bir proje olarak nitelendiren Erdoğan, metnin söyleminde *"farklılıkları derinleştirmek değil"* ifadesiyle, karşıtlarına üstü örtülü bir anlatımla göndermede bulunmuştur. Semantik açıdan, *"Türkiye Avrupa Birliğine tam üyeliğe hazırlanırken Avrupalı Türkler bu sürece büyük katkı sağlayacaktır"* anlatısıyla ardalan bağlam bilgisine alan açılmadığı, sentatik yönden aktif yapı cümle yapısının tercih edildiği görülmektedir.

Avrupa Birliği'ne katılım süreciyle birlikte Türkiye, Avrupalı yatırımcıların ilgisini eskisine oranla daha fazla çekmeye başlamıştır. Avrupa Kredi Konferansı'ndan aldığımız davet de bunu açıkça göstermektedir. Konferansta Türkiye'deki ekonomik gelişmeler ve yatırım ortamı ile AB yolundaki plan ve hedeflerimizin neler olduğu hakkındaki görüşlerimizi anlatma imkânı bulacağız(URL-43, 2006).

Metnin söyleminde Erdoğan'ın, *"AB"*, *"Türkiye"*, *"Avrupalı yatırımcılar"* gibi kavramları tercih etmesi, AB hedefinin iktisadi bütünleşme yönüne dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan, dış politikadaki interaktif teşebbüslerinin ilgi görmeye başladığını tarihsel bağlam üzerinden retorik kıyaslamaya dayandırdığı *"eskisine oranla daha fazla çekmeye başlamıştır"* söylemiyle izah etmiştir. Semantik açıdan, *"katılım süreciyle"*, *"eskisine oranla"* gibi anlatı kalıplarıyla ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentatik olarak, *"...görüşlerimizi anlatma imkânı bulacağız"* ifadesiyle aktif yapı cümle kullanımının tercih edildiği görülmektedir.

Türkiye, 12 Haziran 2006 tarihi itibarıyla Avrupa Birliği ile fiili müzakerelere de başlamış bulunmaktadır. Burada sizlere özetle, şu ana kadar yapılan çalışmalar hakkında bazı bilgiler vermek istiyorum. Bildiğiniz gibi Avrupa Birliği ile Katılım Süreci, resmi olarak 3 Ekim 2005 tarihinde başlamış, 20 Ekim tarihinde de Bilim ve Araştırma faslıyla tarama sürecine geçilmiştir. Dün ve bugün, İstatistik faslında tanıtıcı tarama yapıldı. Yarın da Şirketler Hukuku faslında tanıtıcı tarama yapılmış olacak. Böylece 25 fasılda tanıtıcı taramayı bitirmiş oluyoruz. Yine bu süre içinde 19 fasılda da ayrıntılı tarama tamamlandı. Bugüne kadar sadece ayrıntılı tarama çalışmalarında görev üstelenen kişi sayısı yaklaşık 1200 olmuştur. Yine ülke içindeki hazırlık çalışmalarına da tüm kurum ve kuruluşlarımızdan binlerce kişi katılmıştır. Ülkemizi AB tarafına ayrıntılı olarak tanıtmak üzere hazırlanan dokümanlar, şimdiden 10.000 sayfanın üzerinde bir hacme ulaşmıştır(URL-46, 2006).

Metnin söyleminde Erdoğan'ın, "AB", "fiili müzakere" gibi sözcük kalıplarını tercih etmesiyle, kendisini dahil olduğu her süreç, iş ve işlemlerden kamuoyunu bilgilendirmeyi ilke edinmiş bir siyasal aktör olarak konumlandığı görülmektedir. Semantik açıdan, "Türkiye, 12 Haziran 2006 tarihi itibarıyla Avrupa Birliği ile fiili müzakerelere de başlamış bulunmaktadır" anlatısıyla ar dalan-bağ lam bilgisinin verildiği, aktif yapı lı cümlelerle inşa edilen sentatik bir yöntemin tercih edildiği görülmektedir.

Medeniyetler İttifak ı, XXI. yüzy ılın küresel barış projesidir; geleceğimizi tehdit eden küresel bir tehdide, insanlık olarak vermemiz gereken küresel bir cevaptır. Bu tehdit, salg ın bir hastalık gibi yaygınlaşmaya başlayan şiddet ve çatış ma kültürüdür. Bizim cevabımız da farklı medeniyetlerin ortak insani değerler etrafında buluşabileceğini esas almaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğ i, bu projenin gerçekleşebileceğini bütün dünyaya ispatlama gücüne sahiptir; onun için de yüzy ılın en büyük hadiselerinden biri olacaktır; küresel barış ve istikrar adına tarihi bir adım olacaktır(URL-48, 2006).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "medeniyetler ittifak ı", "küresel tehdit", "çatış ma kültürü" gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, AB projesi üzerinden küresel barış kavramına dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Metnin söyleminde Erdoğan'ın, "...bütün dünyaya ispatlama gücüne sahiptir" anlatımıyla, kendisini Türkiye'yi tüm dünyada görünür kılmayı amaç edinmiş vizyoner bir lider olarak konumlandığı görülmektedir. Semantik olarak, "yüzy ılın en büyük hadiselerinden biri olacaktır" gibi aktarımlarla ar dalan-bağ lam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapı lı cümleler tercih edilmiştir.

Türkiye bugün, komş u ülkelerle barış, dostluk ve kardeşlik esasına dayalı bir iliş ki içindedir. Bu süreç, sadece Türkiye'ye, sadece komş ularına değ il, tüm bölgeye, hatta tüm dünyaya yeni imkanlar sunmuştur. Gerek ülkemizin gerek komş ularımızın uluslararası ticaretten aldıkları pay, elde ettikleri fırsatlar ortada. Bakın, biz, Avrupa Birliği ile, Asya ile, Afrika ile, Amerika ile, dünyanın diğ er kıta ve ülkeleriyle çok yoğun ve atak bir diplomasi süreci başlattık. Bu çerçevede yine, hemen yanı başımızdaki Ortadoğ u ülkeleriyle sıkı bir temas trafiğ i içinde olduk(URL-50, 2007).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "tüm bölge", "tüm dünya", "yeni imkânlar" gibi kelime kalıplarını tercih etmesi, kendisini dış politikada ılımlı, interaktif ve proaktif bir siyasal lider olarak konumlandığını göstermektedir. Metnin söyleminde Erdoğan'ın "atak bir diplomasi süreci başlattık" anlatımıyla muktedir ve emin bir siyasi dil kullandığı görülmektedir. Semantik açıdan, "temas trafiğ i içinde olduk", diplomasi süreci başlattık" gibi aktarımlarla ar dalan-

bağlam bilgisi verilmemiştir. Sentatik olarak, aktif yapılı cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçevenin tercih edildiği görülür.

AK Parti'nin Türk siyasetinin pusulasını değişime ayarlayan, yönüne geleceğe, yüzünü çağdaş dünyaya çeviren adres olmasıdır. Nedir o fark? AK Parti'nin Türkiye genişliğinde bir siyasetin samimi arayışı içinde olmasıdır. Türkiye'nin doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine neresinde yaşarsa yaşasın her insanını aynı samimiyetle kucaklayan, ülkemizin her karış toprağını aynı sevdıyla seven bir memleket siyasetinin temsilcisi olmasıdır. Demokrasiye, adalete, insan hak ve özgürlüklerine, laikliğe ve sosyal hukuk devletinin gereklerine, bu ülkenin gelecek ideallerine yürekten bağlı ve sevgisini bu ülkenin bütün renklerini severek gösteren bir anlayışın, bir duruşun sahibi olmasıdır(URL-55, 2007).

Metnin söyleminde Erdoğan'ın, "*Adalet ve Kalkınma Partisi*", "*siyasetin pusulasını*", "*değişime ayarlayan*", "*yüzünü çağdaş dünyaya çeviren*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Türkiye siyasetindeki farkını ön plana çıkarmak istediğini göstermektedir. Erdoğan metnin söyleminde partisinin misyonunu "*demokrasiye, adalete, insan hak ve özgürlüklerine, laikliğe ve sosyal hukuk devletinin gereklerine, bu ülkenin gelecek ideallerine yürekten bağlı ve sevgisini bu ülkenin bütün renklerini severek gösteren bir anlayışın...*" ifadesiyle izah etmiş ve kendisini ülkesine sevdalı, ülkesine aşık bir devlet olarak konumlandırmıştır. Semantik açıdan, "*bu ülkenin gelecek ideallerine yürekten bağlı*" gibi aktarımlarla ardaalan-bağlam bilgisi verilmezken, sentaktik olarak aktif yapılı cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

Türkiye'nin dışarıda tutulduğu Avrupa Birliği'nin küresel bir güç, küresel bir aktör olabilmesinin mümkün olamayacağının bilincinde olduklarını bir kez daha gösterdiler. Biz, yaptığımız son görüşmelerde, istikrarlı, ekonomisi ve demokrasisi güçlü bir Türkiye'nin hem Avrupa Birliği'ne hem de tek tek Avrupa Birliği ülkelerine son derece önemli katkılar sağlayacağını bir kez daha dile getirdik (URL-58, 2007).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*Türkiye*", "*AB*", "*dışarıda tutulduğu*" gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin koşulsallık eksenine dayandırıldığını göstermektedir. Türkiye'nin, güçlü bir ülke olarak AB'ye ve AB ülkelerine önemli katkılar sağlayacağını ifade eden Recep Tayyip Erdoğan'ın, üstü örtülü bir anlatım şekliyle tenkit edici ve koşulsallık içeren bir retorik ürettiği görülmektedir. Semantik açıdan, ardaalan-bağlam bilgisinin verilmediği metinde, sentaktik olarak aktif yapılı cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

Türkiye'de demokrasinin, hukuk devletinin, özgürlüklerin çıtasını yükseltmek yolunda samimi bir gayret içindeyiz. Amacımız, Türkiye'yi Avrupa Birliği standartlarına ulaştırmak, demokrasimizi daha ileri noktalara taşımaktır. 70 milyonun mesuliyetini yüreğinde hissedən, bu ülkenin bütün vatandaşlarını adaletle, merhametle bağrına basan, bu ülkenin istisnasız bütün evlatlarının hukukunu koruyan bir anlayışla yolumuza devam ediyoruz. Herkesin bahtını açmaktan, her vatandaşımızın yüzünü güldürmekten, toplumumuzun her kesiminin sorunlarına aynı duyarlılıkla yaklaşmaktan başka derdimiz yoktur, olamaz. Herkes emniyet içinde olsun, herkes güven içinde olsun, herkes demokrasinin, temel hak ve özgürlüklerin kazanımlarından istifade etsin istiyoruz(URL-170, 2008).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"hukuk devleti"*, *"adalet"*, *"insan hakları"* gibi kavramları tercih etmesi, Türkiye'nin muasır medeniyetler seviyesine ulaştırılma amacıyla sarf edilen gayrete dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan metnin söyleminde *"bütün vatandaşlarını adaletle, merhametle bağrına basan, bu ülkenin istisnasız bütün evlatlarının hukukunu koruyan bir anlayışla yolumuza devam ediyoruz"* anlatısını kullanarak kendisini ülkesine adayan samimi bir lider olarak konumlandırmıştır. Semantik olarak, *"samimi bir gayret içindeyiz"*, *"demokrasimizi daha ileri noktalara taşımak"*, *"başka derdimiz yoktur"* gibi anlatımlarla ardaan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak aktif yapıllı cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

Bakın, bir başka örnek de 301. madde değişikliğinde yaşanıyor. Bildiğiniz gibi teklif, Adalet Komisyonumuzda oy birliğiyle kabul edilerek Genel Kurul aşamasına gelmiştir. Bu değişiklik ihtiyacını ortaya çıkaran gelişmeler, hem ülke içinde hepimizi üzen hadiselerle sonuçlanmış, hem de uluslararası platformlarda Türkiye'yi zora sokmuştur. Şimdi, gelişmiş demokrasilerde olduğu gibi, insan haklarına, ifade özgürlüğüne, geleneklerimize, milli değerlerimize uygun, uluslararası standartları yakalayan, Avrupa Birliği hukukuyla paralel bir düzenlemeyi Türkiye'ye kazandırıyoruz. Bu değişiklik, gibi, 301. maddeyi ortadan kaldırmıyor; orada tanımlanan suçı ceza hukukumuzdan çıkarmıyor. Herkesin artık bu yersiz vehimleri aşması, hepimizin bu ülkeye, bu ülkenin insanlarına, birliğine, beraberliğine, demokratik olgunluğuna inanması, güvenmesi gerekiyor. 301'le ilgili teklif metni ortada. İsteyen alıp tekrar tekrar okuyabilir(URL-61, 2008).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"AB hukuku"*, *"paralel"*, *"insan hakları"*, *"ifade özgürlüğü"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, gelişmiş demokrasilerin yolunda ilerleyen yeni bir Türkiye inşası amacıyla olduğuna dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan'ın, *"kimilerinin iddia ettiği"* ifadesiyle metnin söylemini karşıtlığa dayandırırken, *"değişiklik ihtiyacını ortaya çıkaran gelişmeler, hem ülke içinde hepimizi üzen hadiselerle sonuçlanmış, hem de uluslararası platformlarda Türkiye'yi zora sokmuştur"* izahıyla manipölasyonlara dikkat

çekmektedir. Erdoğan metnin söyleminde, *"isteyen alıp tekrar tekrar okuyabilir"* anlatımıyla, karşıtlarına kendinden emin ve muktedir bir dille inşa edilen retorik üretirken, *"milli değerlerimize uygun, uluslararası standartları yakalayan, Avrupa Birliği hukukuyla paralel bir düzenlemeyi Türkiye'ye kazandırıyoruz"* ifadesiyle, yeni düzenlemenin AB hukuku ile paralel ancak ulusal değerlere uygun olacak şekilde tedavüle koyulacağının altını çizmiştir. Semantik açıdan, *"Adalet Komisyonumuzda oy birliğiyle kabul edilerek Genel Kurul aşamasına gelmiştir"* gibi anlatımlarla ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentatik olarak aktif yapılı cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi, Türkiye'de demokrasinin, hukukun, adaletin, ekonominin, sosyal hayatın gelişimini esas alan yegâne değişimci, dönüşümcü, reformcu harekettir. Avrupa Birliği perspektifini güçlendiren, sessiz devrim diye anılan reformları yapan iktidar, AK Parti iktidardır. Türkiye'de milli iradeyi her şeyin üzerinde tutan, demokrasiyi her şart altında koruyan ve güçlendiren, çeteleri, mafyayı tasfiye eden, hukukun standartlarını yükselten, AK Parti iktidardır (URL-68, 2008).

Metnin söyleminde Erdoğan'ın, *"Adalet ve Kalkınma Partisi"*, *"yegâne"*, *"reformcu"* gibi sözcük kalıplarını tercih etmesinden, Türk siyasetinde Adalet ve Kalkınma Partisi'ni farklı bir siyasal parti olarak konumlandırıp, bu hususu ön plana çıkarma isteği anlaşılmaktadır. Retorik olarak, *"milli iradeyi her şeyin üzerinde tutan"* gibi ifadelerle üstü örtülü bir anlatım tarzıyla karşıtlarına gönderme yapan Erdoğan'ın, kendisini ve partisini eşsiz bir düzeyde konumlandığı görülmektedir. Semantik açıdan, *"hukukun standartlarını yükselten, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidardır"* gibi anlatı kalıplarıyla inşa edilen cümlelerde olayın ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapılı cümleler tercih edilmiştir.

5) Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının etnik kimlik perspektifi siyasal yaşama ne şekilde yansımıştır?

Aziz milletimiz, çalışmalarımıza aynı istek ve kararlılıkla devam edeceğimizden emin olmalıdır. Bu duygularla hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum. Bu sıkıntılı günlerimizin inşallah aşılabacağından emin olmanızı, biz sizlere güveniyoruz, Türkiye'ye güveniyoruz, Türkiyelilere güveniyoruz. Sizlerde bize güvenin. Yarınlarımız aydınlık olacak. Hiç endişe etmeyin (URL-21, 2003).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"güven"*, *"Türkiye"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, birlik ve beraberlik duygusunu karşı tarafa empoze etme amacında kucaklayıcı ve ılımlı bir dil kullandığını göstermektedir. Türk-Kürt-Alevi gibi etnik ayrımların yapılmadığı konuşma

metninde, “*Türkiyelilere güveniyoruz*”, “*sizlerde bize güvenin*” gibi sözcük kalıplarıyla Türkiye’nin tüm etnik unsurlarıyla bir bütün olduğuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Semantik açıdan, “*Türkiye’ye güveniyoruz*” gibi ifadelerle ardaan-bağlam bilgisinin verilmediği, aktif yapıli cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

Bu ülkede, hiç kimseye siyasi kinimiz yok. Alevisi, Sünni’si, Hristiyan’ı, Musevisi ve Müslüman’ı ile her inanç sahibinin güvence altında olacağına söz verdik. Bu vaatlerle yola çıktık. AK Parti olarak inanç, ırk ve bölgesel milliyetçilik yapmıyoruz. Biz, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı ortak paydasında 73 milyonu bütünleştireceğiz dedik. Niye? Çünkü biz Yunus kültürü ile terbiye edilmişiz. Yaradılanı severiz Yaradan’dan ötürü(URL-18, 2003).

Metnin söyleminde, “*inanç*”, “*ırk*”, “*güvence*” gibi sözcük öbeklerinin tercih edilmesi, eşitlik kavramının ön plana çıkarılması amacıyla bütün etnik unsurların Türkiye’ye işaret ettiğine dikkat çekilmek istendiğini göstermektedir. Erdoğan, birlik ve beraberlik vurgusunu, “*biz Yunus kültürü ile terbiye edilmişiz. Yaradılanı severiz Yaradan’dan ötürü*” anlatısıyla dini referanslarla yorumlarken, kendisini güvenilir bir siyasal aktör olarak konumlandırmıştır. Semantik açıdan, “*AK Parti olarak inanç, ırk ve bölgesel milliyetçilik yapmıyoruz*” gibi anlatımlarla ardaan-bağlam bilgisinin verilmediği, aktif yapıli cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçevenin tercih edildiği görülür.

Dikkatimiz, dünya üzerindeki milyonlarca insanın kalben bağlı olduğu inanç ve fikir bütünlükleriyle terör arasındaki mesafeyi korumak noktasındadır. Bu, sadece kendi dinimiz için gösterdiğimiz bir hassasiyet değildir, tüm insanların tüm kutsal değerleri için aynı titizliğe sahibiz. Terör asla bir semavi dinin, bir fikriyatın, bir milletin, bir coğrafyanın, bir kültürel bütünlüğün parçası olamaz, öyle de görülemez. Milyonlarca insanın en masumane biçimde inanarak iyiliğe, güzelliğe, adalete ve hakkaniyete yöneldiği bir dinden; teröre ilham verecek, terörü besleyecek ve teröre kılıf hazırlayacak sonuçlar çıkaranlar varsa, yapılacak ilk şey onları bu masumiyet dairesinin dışına atmaktır(URL-25, 2003).

Bu aktarımda Erdoğan’ın, “*dikkatimiz*”, “*milyonlarca insan*”, “*kalben bağlı olduğu*”, “*inanç*”, “*mesafe*” “*terör*” gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, insanlığın kutsal değerlerine atfettiği öneme dikkat çekmek istediğini göstermektedir. İyilik, güzellik, adalet ve hakkaniyet kavramlarını dini ve ahlaki değerlerle yorumlayan Erdoğan, kendisini samimi bir lider konumlandırmıştır. Semantik olarak, “*tüm insanların tüm kutsal değerleri için aynı titizliğe sahibiz*” gibi aktarımlarla ardaan-bağlam bilgisinin verilmediği, aktif yapıli cümlelerin tercih edildiği görülmektedir.

Ortaya koyduğumuz bu eser; bu büyük milletin sırtının asla yere gelmeyeceğini dosta düşmana bir kere daha göstermiştir. Milletimiz kendi potansiyeline, gücüne ve değerlerine dayanıp güvendiği sürece önüne çıkan bütün engelleri aşacak, tarih sayfaları hangi badireleri yazarsa yazsın, Türkiye devleti ve milletiyle bir bütün olarak o sayfalardaki şanlı yerini almaya daima devam edecektir. Verdiğimiz bu topyekûn mücadele, milletimizin sarsılmaz var olma iradesinin tarihe armağan ettiği en son nişanesidir. Bu nişane, Cumhuriyeti kuran ruh ve iradenin, her gün tazelenerek ve ilk günkü heyecanından hiçbir şey kaybetmeden yoluna devam etmesini ifade etmektedir(URL-169, 2004).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*milletimiz*", "*devleti ve milletiyle bütün*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmiş olması, birlik-beraberlik duygusundan hareketle Türkiye'nin tüm etnik unsurları ve parçalarıyla bir bütün olarak görüldüğü ve AK Parti iktidarıyla devlet-toplum arasındaki mesafenin kapandığına dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Metnin söyleminde Erdoğan, "*milletimizin sarsılmaz var olma iradesi*" anlatımıyla "*milli irade*" kavramına atıfta bulunurken, "*ilk günkü heyecanından hiçbir şey kaybetmeden yoluna devam etmesini ifade etmektedir*" ifadesiyle, halktan aldığı desteğe güvenen bir siyasal aktör olarak muktedir bir dil kullanmıştır. Semantik açıdan, "*Ortaya koyduğumuz bu eser; bu büyük milletin sırtının asla yere gelmeyeceğini dosta düşmana bir kere daha göstermiştir*" anlatımıyla ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak aktif yapılı cümlelerle tesis edilen anlamsal bir çerçevenin tesis edildiği görülmektedir.

Türkiye'nin yıllarca özlemini çektiği barış ve huzur ortamının temel dinamiği bize göre siyasi istikrardır. Halkımızın önceliği de budur. Bizim siyaset felsefemiz sonuna kadar halkımıza güven esasına dayanıyor. Bizim halka duyduğumuz bu güvenin karşılığı olarak halkımızın bize güveni istikrarı doğuruyor. Biz çatışma, gerilim ve kavga alanlarında değil, milletin müşterek değerleri üzerinde, halkımızın ortak diliyle, ortak hissiyatıyla siyaset yapmayı temel hareket noktası olarak kabul etmiş bir partiyiz. Sonuna kadar bu değerlere ve bu ilkelere bağlı kalacağız(URL-31, 2004).

Bu kompozisyon incelendiğinde, "*barış*", "*huzur*" "*siyasi istikrar*", "*güven*" gibi sözcük kalıplarının tercih edilmesi, metnin söyleminin üstü örtülü bir anlatım tarzıyla biz ve onlar karşıtlığına dayandırıldığını göstermektedir. Erdoğan, kendisini halkın güvenini kazanmış siyasi bir lider olarak konumlandırırken, karşıtları için "*biz çatışma, gerilim ve kavga alanlarında değil...*" ifadesiyle imalı bir göndermede bulunmuştur. Semantik açıdan, "*sonuna kadar bu değerlere ve bu ilkelere bağlı kalacağız*" gibi aktarımlarla ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, aktif yapılı cümlelerin kullanımı tercih edilmiştir.

Herkes ve her kesim; üzerlerindeki ataleti, güvensizliği attıkça, yani vatandaşımızın kendine ve ülkesine duyduğu güven tazelendikçe siyaset de kendi mecrasına oturuyor, halk ile devlet arasında yılların açtığı mesafeler kapanıyor. Daha da kapanması gereken alanlar olduğunu, almamız gereken mesafeler olduğunu biliyorsunuz. Bu süreçte beni en çok sevindiren, heyecanıma heyecan katan toplumun o derin akliselimi ve sağduyusudur. Mutlulukla görüyorum ki, bu engin sağduyu her geçen gün derinleşiyor. Toplumun gücü arttıkça bizim de elimiz sağlamlaşıyor. Toplumun gücü arttıkça Türkiye'nin dünyadaki önemi artıyor(URL-33, 2004).

Metnin söyleminde, *"herkes"*, *"güvensizlik"*, *"halk"*, *"devlet"*, *"mesafe"* gibi sözcük kalıplarının tercih edilmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı eksenine dayandırıldığını göstermektedir. Erdoğan, AK Parti iktidarı ile devlet ve toplum kesimleri arasındaki mesafelerin kapandığına dikkat çekerken, karşıtları için *"halk ile devlet arasında yılların açtığı mesafeler"* ifadesiyle olumsuz bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, *almamız gereken mesafeler olduğunu biliyorsunuz* gibi aktarımlarla ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak aktif yapı cümlelerin kullanımı görülmektedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi, iktidarının uygulamalarını analiz eden herkesi bütüncül bir bakış açısına çağırıyorum. Ülkeye bir bütün olarak bakmak zorundayız. Sosyal dokusuyla, imkanlarıyla, potansiyeliyle, gücüyle, iradesiyle, devletiyle, vatandaşıyla, hukukuyla, demokrasisiyle bir bütün olarak bakmalıyız. Ekonomi sadece grafikler, sadece istatistikler, sadece rakamlar değildir. Siyaset, sadece kamu yönetimi, sadece yasal düzenlemeler yapmak değildir. Her anlamda toplam üretime ne kadar değer kattığınız önemlidir(URL-35, 2005).

Metnin söyleminde, *"AK Parti"*, *"bütüncül"*, *"bakış açısı"* gibi kelime kalıplarının tercih edilmesi, Erdoğan'ın toplum ve unsurlarına karşı bütüncül bakış açısı olduğuna dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Metnin söyleminde, müktedir bir dille inşa edilen anlatımlar, retorik biz ve bizim eserlerimiz üzerinden farklılıkların zenginlik olarak yorumlandığı liberal görüşe işaret etmektedir. Semantik açıdan, *"toplam üretime ne kadar değer kattığınız önemlidir"* gibi anlatımlarla ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, aktif yapı cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

AK Parti iktidarının, AK Parti siyasetinin Türkiye'ye kazandırdığı uzlaşma, diyalog ve mutabakat kültürü inanıyorum ki, bundan böyle siyaset kültürümüzün en belirgin karakteri haline gelecektir. Zaten milletimizin bize verdiği istikamet, bu milletin hamuru ve mayası bu siyaset kültürünün özünü oluşturmaktadır. Yola çıktığımız gün, siyaseti çatışma alanlarında değil, uzlaşma alanlarında yapacağımızı vaat ettik. Yola çıktığımız günden bu yana da bu çizgide yürüdük(URL-39, 2005).

Metnin söyleminde, *"Adalet ve Kalkınma Partisi"*, *"uzlaşma"*, *"diyalog"*, *"kültür"* gibi kavramların kullanılması Erdoğan'ın siyaset anlayışındaki uzlaşmacı yönüne dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan'ın söylemini, *"siyaseti çatışma alanlarında değil"* aktarımıyla karşıtlığa dayandırmamış olsa da üstü örtülü bir anlatımla göndermede bulunmuştur. Semantik açıdan, *"yola çıktığımız günden bu yana da bu çizgide yürüdük"* gibi cümlelerle olayın ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentatik olarak aktif yapıları cümleler tercih edilmiştir.

Barış ve huzur içinde yaşayacağımız bir dünyayı elbirliğiyle kurmak hepimizin en öncelikli görevi haline gelmiştir. Hepimiz, bütün insanlık ailesi terör ve şiddet konusunda, ırkçılık, ayrımcılık konusunda gelenekler ve dini inançların yok sayılması, aşağılanması halinde işin ucunun nerelere varabileceğini çok iyi hesap etmek mecburiyetindeyiz. İnsanın can yakıcı bu felaketlerde yeni tecrübeler ihtiyacı yoktur. Bunlar tarih boyunca yeteri kadar tecrübe edilmiştir. Aklın yolu, bu problemlerin karşısına ortak ve hakkaniyetli bir iradeyle çıkmaktır (URL-40, 2005).

Bu aktarımda Erdoğan'ın *"barış"*, *"huzur"*, *"elbirliği"*, *"tarih boyunca"*, gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, birlik-beraberlik vurgusu üzerinden metnin söyleminin tarihsel bağlam üzerinden biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaştırmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan, *"hepimiz, bütün insanlık ailesi"* ifadesiyle kendisini samimi bir lider olarak konumlandırırken, karşıtları için *"tarih boyunca yeteri kadar tecrübe edilmiştir"* aktarımıyla negatif bir söylem üretmiştir. Semantik açıdan, *"bu problemlerin karşısına ortak ve hakkaniyetli bir iradeyle çıkmaktır"* anlatımıyla ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, pasif yapıları cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçevenin tercih edildiği görülmektedir.

Hukuk, özgürlüklerin ve toplumsal barışın zemini ise, bu zeminde ve sınırları içinde mütalaa yürütmek sadece yargı kurumlarının tekelinde olamaz. Özü itibarıyla şunu ifade etmek isterim ki, bizim bu tartışmadaki yerimiz, hukuku savunmakla sınırlıdır. Türkiye'nin odaklanması gereken husus Türkiye'nin kaynakları ve imkanlarıdır. Ülkemizin gücünü beyhude tartışmalarla heba etmek yerine halkımızın ekmeği, aşısı ve onuruyla ilgileniyoruz (URL-42, 2006).

Bu kompozisyonda, *"özgürlükler"*, *"toplumsal barış"*, *"Türkiye"* gibi kavramların tercih edilmesi, plüralist perspektifin öne çıkarıldığı liberal görüşe işaret etmektedir. Erdoğan, kendisini ülkenin hizmetine ve refahına adanmış samimi bir siyasal lider olarak konumlandırırken, *"sadece yargı kurumlarının tekelinde olamaz"* ifadesiyle vesayet odaklarına

atıfta bulunarak eleştirel bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, *"Ülkemizin gücünü beyhude tartışmalarla heba etmek yerine"* anlatımıyla ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, aktif yapı cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

Ben önümüzdeki dönemi toplumsal barışımızı güçlendirecek bir sosyal restorasyon dönemi olarak görüyorum. Etnik, dini, mezhepsel, fikri, kültürel farklılıklara bakmadan, kadın-erkek ayırmadan, bütün sosyal tarafları kucaklayacak yeni bir toplumsal uzlaşma zemini oluşturmak mecburiyetindeyiz. Bu dönem sosyo-ekonomik politikalarımıza bu temel öncelik yön verecektir (URL-47, 2006).

Metnin söyleminde, *"barış", "uzlaşma", "restorasyon"* gibi anlatı kalıplarının tercih edilmesi, Erdoğan'ın uzlaşmacı siyaset anlayışı üzerinden toplumsal barışın önemine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Semantik açıdan, *"bu dönem sosyo-ekonomik politikalarımıza bu temel öncelik yön verecektir"* anlatımıyla ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, aktif yapı cümlelerle inşa edilmiş anlamsal bir çerçevenin tercih edildiği görülmektedir.

Nihai amacımız, farklı inanç ve kültürler arasında karşılıklı saygıya dayalı bir anlayış ve iş birliğini geliştirmektir. Böylece toplumlar ve devletler arasındaki ilişkilerin daha fazla bozulmasını engelleyecek küresel ölçekte bir ittifakın kurulmasını sağlamaktır (URL-47, 2006).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"farklı inanç", "kültür", "saygı ve anlayış"* gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, farklılıkların zenginlik olarak addedildiği plüralist perspektifine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Muasır medeniyetler seviyesine ulaşabilmenin bir başka alternatif yolu olarak, farklı inanç ve kültürler arasında karşılıklı saygıya dayanan bir anlayışın tesis edildiği düzene işaret edilmiş, böylece "küresel ittifakın" oluşumuna katkı sağlanacağı vurgusu yapılmıştır. Semantik açıdan, *"...Böylece toplumlar ve devletler arasındaki ilişkilerin daha fazla bozulmasını engelleyecek küresel ölçekte bir ittifakın kurulmasını sağlamaktır"* anlatımıyla ardalan-bağlam bilgisi verilmiş, sentaktik olarak aktif yapı cümleler kullanılmıştır.

Açık söylüyorum, içeride de var, dışarıda da var. Onun için buradan bir kez daha milletime sesleniyorum, özellikle üzerlerinde oyun oynanan gençlerimize sesleniyorum; içinde hamaset, öfke, şiddet ve nefret olan söylemlere, telkin ve davranışlara karşı uyanık olmak mecburiyetindeyiz. Biz, toplumsal sorumluluk üstlenen, yüreği sevgi dolu bir gençlik istiyoruz. Genç kardeşlerimizin, evlatlarımızın, hiçbir provokasyona, hiçbir tahrike alet olmamasını istiyoruz. Irkçılık yapmak, kafatasçılık yapmak dışlayıcı milliyetçiliktir, ayrımcılıktır, bölücülüktür. Bu millete yapılabilecek en büyük kötülüktür. Devleti de milleti de milliyetçiliği

de töhmet altında bırakan asıl bu anlayıştır. Milleti sevmek, millete hizmet etmekle olur. Milleti bir ve bütün olarak kucaklamakla olur(URL-52, 2007).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*ırkçılık*", "*ayrımcılık*", "*uyanık olmak*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, birlik ve beraberliğin öneminden hareketle toplumsal düzende etnik ayrımcılığın tetiklenmesine karşı durulması gerektiğine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan, "*milleti sevmek*", "*millete hizmet etmek*" gibi ifadelerle kucaklayıcı bir dille inşa ettiği metnin söyleminde, kendisini ülkeye hizmete adanmış samimi ve sevecen bir lider olarak konumlandırırken, "*özellikle üzerlerinde oyun oynanan gençlerimize sesleniyorum; içinde hamaset, öfke, şiddet ve nefret olan söylemlere, telkin ve davranışlara karşı uyanık olmak mecburiyetindeyiz*" aktarımıyla terörün bölücü etkisine atıfta bulunmuş, "*milleti de milliyetçiliği de töhmet altında bırakan asıl bu anlayıştır*" ifadesiyle cepheden ve kararlı bir dil kullanmıştır. Semantik açıdan, "*...nefret olan söylemlere, telkin ve davranışlara karşı uyanık olmak mecburiyetindeyiz*" aktarımıyla ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, aktif yapıli cümlelerin kullanımı tercih edilmiştir.

Millet olarak bekamız, huzurumuz, mutluluğumuz, Türkiye'nin birlik ve dirliğindedir. Etnik köken, din, mezhep ayrımı olmadan herkesin kendisini birinci sınıf vatandaş hissettiği, kültürel farklılıklarımızı zenginlik saydığımız, kardeşlik duygularımızı güçlendirdiğimiz bir ortamı hızla geliştirmek mecburiyetindeyiz. Bu konuda en önemli sorumluluk demokratik siyasete düşmektedir. AK Parti olarak biz bu sorumlulukla hareket ediyoruz. Teröre, şiddete, tehdide pirim vermemek de demokratik siyaset anlayışının bir gereğidir. Demokratik bir düzende, hangi gerekçeye dayandırılırsa dayandırılınsın, hangi şartların ürünü olursa olsun teröre meşruiyet atfedilemez(URL-54, 2007).

Erdoğan'ın metnin söyleminde, "*millet*", "*beka*", "*birlik*" gibisözcük kalıplarını tercih etmesi, demokratik siyaset anlayışı üzerinden şiddet unsurlarına karşı birlik ve beraberliğin önemine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğanmetnin söyleminde, "*tehdide pirim vermemek*" anlatımıyla karşıtlarına karşı meydan okuyucu bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, "*kardeşlik duygularımızı güçlendirdiğimiz bir ortamı hızla geliştirmek mecburiyetindeyiz*" anlatımıyla ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, aktif yapıli cümlelerin kullanıldığı görülür.

Bu ülkede yaşayan insanlar sıradan bir topluluk değildir; büyük ve ebedi bir millet olmanın şuuruyla mücehhezdirler. Millet olmak, kolay bir haslet değildir; müşterek bir tarih birikimine ve müşterek bir gelecek idealine sahip olmayan bir topluluk, millet mertebesine yükselemez. Yüreğinde insanlık sevgisi olmayanlar bu güçlü kardeşlik duygusunu anlayamazlar. İnsani değerlerden yeterince nasiplenmeyenler bizim bu yürek

zenginliğimizi bir zaaf zannedebilirler ama biliyoruz ki, onlar her zaman ve her yerde sayılıdır, marjinaldir. Onların "millet" demesi mümkün değil, "vatan" demesi mümkün değil, milleti bir bütün olarak kucaklaması mümkün değildir. Keşke onlar da kucaklarını açabilseler, Keşke onlar da Türkiye diyebilseler, keşke onlar da vatanyla, milletiyle, devletiyle, istiklal marşıyla gurur duyabilseler, keşke 70 milyonun mutluluğu, huzuru için fikir üretebilseler"(URL-57, 2007).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*millet*", "*müşterek*", "*insanlık*", "*kardeşlik*", gibi kavram setlerinin kullanımını tercih etmesi, plüralist perspektifini öne çıkaran liberal karakterine işaret etmektedir. Erdoğan metnin söyleminde, kendisini, toplumu bütün unsurlarıyla, farklılıklarıyla kucaklayan samimi bir lider olarak tasvir ederken, bu anlayışı özümsemeyenler için "*onların millet demesi mümkün değil, vatan demesi mümkün değil, milleti bir bütün olarak kucaklaması mümkün değildir*" ifadesiyle kutuplaştırıcı bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, "*bu güçlü kardeşlik duygusunu anlayamazlar*" gibi anlatımlarla ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, aktif yapıli cümleler kullanılmıştır.

Her zaman söylediğim gibi teröre verilecek en güzel cevap birlik ve beraberliğimizi korumamız, kardeşlik duygusuyla birbirimizle daha fazla kenetlenmemizdir. Diyarbakır ve bölge halkı terör ortamının olumsuzluklarından çok çekti, büyük bedeller ödedi. Son dönemdeki gelişmelerle geleceğe dair ümitleri artan Diyarbakırlı kardeşlerimiz huzur ortamının devam etmesini, bu tür terör eylemleriyle huzurlarının bozulmamasını arzuluyor. Almanya'da bir devlet televizyonunda Alevi vatandaşlarımızı rencide eden bir yayın yapılmasının bizi çok üzdüğünü belirtmek istiyorum. Söz konusu yayında yer alan çirkin ima ve ithamlar İslam dinine ve milletimizin en önemli ortak değerlerinden olan aile geleneklerine bağlı Alevi vatandaşlarımız başta olmak üzere bütün milletimizi derinden üzmüştür. Gerek Diyanet İşleri Başkanlığımız gerek Dış İşleri Bakanlığımız ve vatandaşlarımız buna karşı tepkilerini dile getirdiler(URL-59, 2008).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*birlik*", "*beraberlik*", "*kardeşlik*", "*kenetlenmek*", "*Alevi*" gibi anlatı kalıplarını kullanması, bölücü ve ayrılıkçı hareketlerle mücadele hususunadikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan metnin söyleminde, kendisini ülke sorunlarının çözümüne adan bir lider olarak halktan beklediği desteği söylemlerine aktarırken, karşıtlarına üstü örtülü bir anlatım tarzıyla göndermede bulunmuştur. Semantik açıdan, "*kardeşlik duygusuyla birbirimizle daha fazla kenetlenmemizdir*" anlatımıyla ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, aktif yapıli cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir. Burası, Türkiye Büyük Millet Meclisi. Türk milletinin, 70 milyon vatandaşının iradesinin tecelli ettiği kutlu çatı. Bu evin 70 milyon sahibi vardır. Bu çatının altında bu ülkenin hiçbir vatandaşı unutulmaksızın, ihmal edilmeksizin, hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın herkesin hukuku savunulur, korunur; herkesin iradesi temsil edilir. Bu ülkenin izzeti için, bu milletin şerefi için aklı selimin, sağduyunun yolundan ayrılmadan, metanetle

ve vakarla bir ve bütün olarak milletimizin hukukunu ilelebet koruyacağız, milletimizin iradesini hakkıyla temsil edeceğiz, birliğini, beraberliğini savunacağız. Bunu hep birlikte yapacağız. Kendimizi geri çekmeden, başkalarını da dışlamadan milli irademize, müşterek hukukumuzla sahip çıkacağız. Milletimizle aynı üslubu kullanacağız, milletimizle aynı vefa ve kader çizgisinde yürüyeceğiz. Ne milletimizin bir adım ilerisinde olacağız, ne milletimizden bir adım geri kalacağız(URL-24, 2003).

Bu kompozisyon incelendiğinde, Erdoğan'ın *"yetmiş milyon", "milli irade"* gibi anlatı kalıplarının kullanımını tercih etmesi, birlik ve beraberlik vurgusu üzerinden milli iradenin önemine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan'ın söyleminde, kendisini milli iradenin temsilcisi olarak konumlandırırken, karşıtlarına üstü örtülü bir anlatım tarzıyla göndermede bulunmuştur. Semantik açıdan, *"kendimizi geri çekmeden, başkalarını da dışlamadan milli irademize, müşterek hukukumuzla sahip çıkacağız"* gibi aktarımlarla ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, aktif yapı cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin izlediği birlik siyasetidir. Adalet ve Kalkınma Partisi bölgeler arasında, şehirler arasında, etnik-dini-mezhebi farklılıklar arasında kesinlikle ayrım yapmayan, 70 milyon vatandaşımızı aynı samimiyetle kucaklayan bir siyasi harekettir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin bu kucaklayıcı tarzı, 3 Kasım 2002'de de 28 Mart 2004'te de 22 Temmuz 2007'de kendisini ortaya koymuştur. 81 ilin 80'inde milletvekili çıkartabilen, her bölgeyi, her şehri aynı yaklaşımla kucaklayabilen tek siyasi parti, Adalet ve Kalkınma Partisi'dir. Bu durum, Türkiye'nin birlik ve bütünlüğü için büyük bir kazanımdır, büyük bir şanstır(URL-64, 2008).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"AK Parti", "birlik", "bütünlük"* gibi kavramları kullanması, birlik-bütünlük vurgusu üzerinden çoğulcu siyaset anlayışına dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Semantik açıdan, *"AK Parti'nin bu kucaklayıcı tarzı, 3 Kasım 2002'de de 28 Mart 2004'te de 22 Temmuz 2007'de kendisini ortaya koymuştur"* ifadesiyle ardalan-bağlam bilgisi verilmiş, sentatik olarak aktif yapı cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

6.5. 2018-2023 Yerli ve Milliyetçi Dönemin Söylem Analizi

İncelemeye esas alınan 2018-2023 arası ikinci beş yıllık dönemdesiyasetin gündemini "beka" meselesinin oluşturduğu görülmektedir. Bahse konu olan dönem özelinde, Cumhurbaşkanı ve parti genel başkanı sıfatıyla Recep Tayyip Erdoğan'ın söylemlerinde

genel anlamda muktedir bir dille inşa edilen anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir. Bu kapsamda; Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında askeri yönetim sivil özgürlükler lehine kısıtlanmış mıdır? Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında, Türkiye ekonomisi sürdürülebilir bir ekonomik istikrarı yakalayabilmiş midir? İktidarın kalkınma meselesine geliştirdiği yaklaşım hangi yön ve yöntemle inşa edilmiştir? Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında kadın kimliğinin algılanış biçimi nasıl tezahür etmiştir? Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında temel hak ve hürriyetler ne ölçüde genişlemiştir? Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının etnik kimlik perspektifi siyasal yaşama ne şekilde yansımıştır? sorularının ikinci dönemde karşılık bulduğu yanıtların dil dönüşümü üzerindeki etkileri araştırmaya tabi tutulacaktır. Analiz için seçilen metinler, dönemsel periyotlarda değişime uğrayan dil dönüşümünün Adalet ve Kalkınma Partisinin milliyetçi kimliğiyle ilişkisini açıklayabilme noktasında "İktidar, Batı Dünyası, Kadın, Milliyetçilik" kavramlarını hangi ölçüde öne çıkardığı dikkate alınarak örneklem olarak seçilmiştir. Bir takvim yılı içerisinde 38 adet TBMM Grup Toplantı Konuşmasından yılın başı-ortası-sonu dikkate alınarak seçilen metinler; semantik açıdan, sözcük ve cümlelerin dil bilimsel anlamları, söylemin içinde ve dışında yer alan bütün anlam ilişkileri incelenerek analiz edilmiş, sentatik olarak, dizinselliğin cümle içinde ve ifadenin tamamında anlamlandırılış biçimi gözden geçirilerek çözümleme yapılmıştır.

1) Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarında Askeri Yönetim Sivil Özgürlükler Lehine Kısıtlanmış mıdır?

Ülkemizde giderek daha güçlü hale gelen bir savunma sanayi sektörü var. Artık dünya devletleriyle yarışabilecek hale gelmiş milli kuruluşlarımızın yanında yüzlerce, binlerce kendini bu işe adanmış özel sektör firmalarımız geceli- gündüzlü çalışıyor. Proje bedeli 9,4 milyar dolar olan 55 savunma sanayi projesini görüşerek karara bağladık. Yurt içinde ve yurt dışında çok önemli askeri operasyonlar yürüttüğümüz şu dönemde savunma sanayi projelerimiz çok daha kritik hale gelmiştir. Tamamlanan projeleri gözden geçirerek daha iyiye doğru götürmek, devam eden projeleri hızlandırmak, gündemimizdeki yeni projeleri karara bağlamak için hızlı hareket etmek mecburiyetindeyiz. Kendi göbeğimizi kendimiz kesmediğimiz takdirde bize verilen bir vidanın dahi yeri geldiğinde baskı, hatta şantaj malzemesine dönüştürüldüğünü gördük (URL-171, 2018).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*savunma sanayi*", "*dünya devletleri*", "*yarışabilecek*", "*milli kuruluşlarımız*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, savunma sanayi alanına yapılan yatırımlar üzerinden yerleşmenin önemine dikkat çekmek istediğini göstermektedir.

Metnin söyleminde, sayısal veriler kullanılarak retorikğin güçlendirildiği ve söylemin inandırıcılığını arttırmaya ilişkin bir çabanın olduğu görülürken, *"milli kuruluşlarımız"* ifadesiyle askeri yönetimin sivil özgürlükler lehine kısıtlanması ve savunma sanayinin yerliliğe doğru dönüşümü arasındaki ilişki dikkat çekmektedir. Erdoğan, metnin söyleminde, *"kendi göbeğimizi kendimiz kesmediğimiz takdirde bize verilen bir vidanın dahi yeri geldiğinde baskı, hatta şantaj"* ifadesiyle metnin söylemini biz ve onlar ekseninde siyasal bir kutuplaştırmaya dayandırmıştır. Kendisini, ülkesine yeten bir siyasal aktör olarak konumlandıran Erdoğan, karşıtları için potansiyel bir tehdit unsuru olarak bahsetmiş ve provake edici bir dil kullanmıştır. Semantik açıdan, *"proje bedeli 9,4 milyar dolar olan 55 savunma sanayi projesini görüşerek karara bağladık"* aktarımıyla ardalan-bağlam bilgisi verilmiş, sentaktik olarak aktif yapıli cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

Bu ülkede artık emirleri başkalarından alan değil sadece ve sadece milletinden alan bir Hükümet var, bir ordu var, bir devlet var. İşte şimdi buradan açıkça söylüyorum; çatlasanız da patlasanız da Türkiye'yi durduramayacaksınız. 2023 hedeflerimize ulaşmamıza engel olamayacaksınız. Büyük ve güçlü Türkiye'nin inşasının önünü kesemeyeceksiniz. 2053 ve 2071 vizyonlarımızın yükselişini engelleyemeyeceksiniz. Ok yaydan çıktı artık. Türk milleti üzerindeki asırlık külleri silkeleyerek kadim medeniyetinin inkişaf ateşini yeniden alevlendirmiştir. Bu yolda milletimizle birlikte olan büyük Türkiye'deki yerini alır. Kendisine saf olarak milletimizin karşısını belirleyen ise kaderine razı olur. Önümüzdeki denklem işte bu kadar basittir(URL-67, 2018).

Bu aktarımda Erdoğan'ın *"emir"*, *"başkaları"*, *"hükümet"*, *"ordu"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi metnin ekseninin vesayet odaklarına yapılan atıfla *"biz ve onlar"* karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan, maktadır bir söylemle ifade ettiği *"büyük ve güçlü Türkiye'nin inşasının önünü kesemeyeceksiniz"* anlatımıyla sivil iradenin önemine dikkat çekmiş ve karşıtlarına provake edici bir dil kullanmıştır. Semantik açıdan, *"...2053 ve 2071 vizyonlarımızın yükselişini engelleyemeyeceksiniz"* gibi anlatımlarla ardalan-bağlam bilgisi verilmiş, aktif yapıli cümleler kullanılmıştır.

Arkadaşlar, soruyorum, bir cumhurbaşkanı tarafsız olabilir mi? Bugüne kadar hangi cumhurbaşkanı tarafsız olmuştur? Meclisi askerlerle kuşattırıp kendisini zorbalıkla Cumhurbaşkanı seçtiren İsmet İnönü tarafsız bir cumhurbaşkanı mıdır? 1960 darbesinin gölgesinde adayları tehdit ederek kendisini Cumhurbaşkanı seçtiren, üniformalarıyla Mecliste yemin eden Cemal Gürsel mi tarafsızdır? Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Deniz Kuvvetleri Komutanı Fahri Korutürk, darbe yapmaktan mahkûm olan Kenan Evren mi tarafsızdır; soruyorum? Düşünüyoruz, şöyle bir düşünelim, tarafsız mı bunlar? Değil. Sayın Demirel, Sayın Ahmet

Necdet Sezer, tarafsız cumhurbaşkanları mıydı, tarafları yok muydu? Bizzat yaşadım bunları, hepsini biliyoruz. Bunların hiçbirisi siyaset üstü değil, hepsinin bir siyaseti vardı, ama siyasetleri milletle örtüşmüyor, devletle örtüşüyordu, 27 Mayıs'la, 12 Eylül'le, 28 Şubat'la örtüşüyordu. Hepsi de milletin siyasetinin karşısına kendi siyasetlerini koyuyorlar, milletin değerleri karşısına kendi değerlerini koyuyorlardı(URL-70, 2018).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*cumhurbaşkanı*", "*tarafsız*", "*millet siyaseti*" gibi sözcük öbeklerini tercih etmesi, metnin söyleminin tarihsel bağlam üzerinden biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan, millet iradesine atıfta bulunarak, "*hepsi de milletin siyasetinin karşısına kendi siyasetlerini koyuyorlar*" ifadesiyle karşıtları için provake edici bir dil kullanmıştır. Semantik açıdan, "*'bir cumhurbaşkanı tarafsız olabilir mi?'*" gibi anlatımlarla ardalan-bağlam bilgisinin verilmemiş, sentaktik olarak, "*Bizzat yaşadım bunları, hepsini biliyoruz*" anlatımıyla aktif yapı cümle kullanılmıştır.

Darbelerle, cuntalarla, vesayetle ve bunların aracı olarak kullandıkları medyadan yargıya pek çok araçla ülke yönetmeye alışmış olanlara, demokrasinin, milli iradenin hakimiyeti zor geliyor. Kaybettikleri mevzileri tekrar kazanmak için, yeni senaryolar, yeni taktikler üretebilecek kadar dahi kabiliyetleri, gayretleri olmayanlar, eski usul yöntemleri tedavüle sokuyorlar. Halbuki ecdat, kemaletle kemalat olmaz(URL-75, 2018).

Bu kompozisyon incelendiğinde, "*darbe*", "*cunta*", "*demokrasi*", "*milli irade*" gibi sözcük kalıplarının tercih edilmesi, Erdoğan'ın milli iradenin önemine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan, metnin söyleminde, "*medyadan yargıya pek çok araçla ülke yönetmeye alışmış olanlara*" ifadesini kullanarak anti-demokratik usullere başvuran vesayet odaklarına atıfta bulunmuş, onları karşıtlar kategorisine koymuş ve provake edici bir dil kullanmıştır. Semantik açıdan, "*eski usul yöntemleri tedavüle sokuyorlar*" anlatımıyla ardalan-bağlam bilgisine alan açılmadığı, pasif yapı cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

Gazi'nin yurtta sulh sözüyle kast ettiği şey, tam da bizim geçtiğimiz 16 yıldır yaptığımız işlerdir. Biz yurtta sulhu öyle sloganla değil, demokrasimizi ve ekonomimizi güçlendirerek, özellikle de savunma sanayimizi, ordumuzu, sınırlarımızın güvenliğini tahkim ederek sağlayabileceğimizi biliyoruz. Eğer Gazinin Yurtta sulh, cihanda sulh ifadesi sürekli olarak geçerliliğini korusaydı, Çanakkale'yi nereye koyarız? Kocatepe'yi nereye koyarız? Orada Gazi kimlerle niçin savaştı? O zaman gelin bunu da izah edin(URL-77, 2019).

Metnin söyleminde, "sulh", "güvenlik", "tahkim etmek" gibi kelimelerin kullanımının tercih edilmesi, Erdoğan'ın iktidarına ve siyasi alandaki başarısına dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan'ın söyleminde, "biz yurttan sulhu öyle sloganla değil" anlatımıyla üstü örtülü bir anlatım tarzıyla göndermede bulunmuştur. Semantik açıdan, *bizim geçtiğimiz 16 yıldır yaptığımız işlerdir*" aktarımıyla ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak aktif yapıyla cümlelerle kurulan ve müktedir bir dille inşa edilen anlamsal bir çerçevenin tercih edildiği görülmektedir.

Yeni askerlik sistemi, bir yandan profesyonel askerliği yaygınlaştıracak, diğer yandan da bu ülkenin tüm evlatlarının temel askeri eğitimden geçmesini sağlayacak bir anlayışla hazırlanmıştır. Çünkü tarih kitaplarında Türk milleti için asker millet veya ordu millet tanımları yapılır. Böyle bir milletin evlatlarının askerlikle ilişkisini tümüyle kesmek düşünülemez. Yeni sistemde, bedelli askerlik yapma hakkı kazanan herkes bir aylık temel eğitimden geçecektir. Bu düzenlemenin, Türk Silahlı Kuvvetlerinde zafiyet oluşacağı iddialarının hiçbir temeli yoktur. Bu düzenlemenin bir kez daha ülkemize, milletimize, gençlerimize ve Türk Silahlı Kuvvetlerimize hayırlı olmasını diliyorum (URL-80, 2019).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "yeni askerlik sistemi", "TSK", "zafiyet" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, imalı bir anlatım tarzıyla yürütme erkinin gücüne dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Metnin söyleminde Erdoğan, "Türk milleti için asker millet veya ordu millet tanımları yapılır" ifadesiyle militarist bir dil kullanmış ve "iddialarının hiçbir temeli yoktur" aktarımıyla metnin söylemini tam olarak karşıtlık eksenine dayandırmamış olsa da karşıtlarına üstü örtülü bir anlatım şekliyle göndermede bulunmuştur. Erdoğan, "bedelli askerlik yapma hakkı kazanan herkes bir aylık temel eğitimden geçecektir. Bu düzenlemenin, Türk Silahlı Kuvvetlerinde zafiyet oluşacağı iddialarının hiçbir temeli yoktur" anlatısıyla, orduyu kendi sahasına çeken, yürütmenin emrine veren bir söylem inşa etmiştir. Semantik açıdan, "bu düzenlemenin bir kez daha ülkemize, milletimize, gençlerimize ve Türk Silahlı Kuvvetlerimize hayırlı olmasını diliyorum" anlatımıyla ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentatik olarak aktif yapıyla cümle ile inşa edilen anlamsal bir çerçevenin tercih edildiği görülmektedir.

Savunma sanayi alanında tam anlamıyla bir örtülü ambargoya maruz kaldık. Türk Silahlı Kuvvetlerinin operasyonlarında kullandığı her türlü silahın, mühimmatın, teçhizatın tedarikini engellediler. Kimini kendimiz üreterek, kimini başka yerlerden temin ederek, bu engelleri birer birer aştık. Mesela, sınırlarımıza yapılan yoğun saldırılar sebebiyle acil ihtiyaç duyduğumuz hava savunma sistemlerini bize satmadıkları için, gidip Rusya'dan S-400 aldık. Buna rağmen durmadılar. Projenin kurucu ortağı olduğumuz, üreticisi konumunda bulduğumuz, parasının bir kısmını da ödediğimiz F-35 savaş uçaklarımızı bize teslim etmek

istememediler. Bunun üzerine biz de öncelikle kendi milli muharip savaş uçağımızın geliştirilmesi sürecini hızlandırdık. Aynı zamanda alternatif tedarik yollarını araştırıyoruz. Bu konuda da bizi teslim alamayınca, asırlık hesapları gündeme getirip, kinlerini kusmaya başladılar(URL-83, 2019).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "TSK", "ambargo", "engeller", "aşmak" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz-onlar karşıtlığı ekseninde siyasal kutuplaştırmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan metnin söyleminde, savunma sanayi alanında yerli üretime geçmenin önemine dikkat çekerken, "biz teslim alamayınca, asırlık hesapları gündeme getirip, kinlerini kusmaya başladılar" bağımsızlık vurgusunun öne çıkarıldığı milliyetçi bir dille inşa edilen retorik üretmiştir. Semantik açıdan, "...unun üzerine biz de öncelikle kendi milli muharip savaş uçağımızın geliştirilmesi sürecini hızlandırdık" ifadesiyle ardalan-bağlam bilgisi verilmiş, aktif yapılı cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

Türkiye'de milli iradeye ve milli iradenin tecelligâh yeri olan Türkiye Büyük Millet Meclisine sürekli tuzak kuran, sürekli bu yüce kurumu yıpratmaya çalışan bir zihniyet vardır. Zahirde demokrat gözüken ama aslında faşistin önde gideni olan bu jakoben zihniyetin yeni bir oyunuyla karşı karşıyayız. Türkiye'nin AK Parti döneminde yaşadığı demokratikleşme hamlelerinden biri de suça karışmış asker kişilerin sivil mahkemelerde yargılanabilmelerinin önünün açılmasıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu önemli düzenlemeyi 25 Haziran 2009 tarihinde, grubu bulunan 4 partinin ittifakıyla gerçekleştirmiştir. Sonuçta, Meclis tarihinde ender rastlanan bir uzlaşmayla, bu düzenleme komisyondan ve Genel Kuruldan geçip kanunlaşmıştır. Düzenlemenin amacı; darbelere zemin hazırlayan, hukukun işleminin önüne geçen, ülkemizi uluslararası platformlarda sürekli eleştiri konusu yapan yanlış bir uygulamanın düzeltilmesidir(URL-86, 2020).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "milli irade", "TBMM", "tuzak", "zihniyet", gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz-onlar ekseninde karşıtlığa dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan, "asker kişilerin sivil mahkemelerde yargılanabilmelerinin önünün açılmasıdır" beyanatıyla liberal dönemde gerçekleştirilen bu düzenlemenin gerekçesini, darbelere zemin oluşturan ve ülkenin konumunu uluslararası platformda eleştiriye açan antidemokratik müdahalelerin düzeltilmesine yönelik bir hamle sebebine bağlamıştır. Erdoğan metnin söyleminde, kendisini ülke sorunlarıyla mücadele eden istikrarlı bir siyasal lider olarak konumlandırırken, karşıtları için "demokrat gözüken ama aslında faşistin önde gideni olan bu jakoben zihniyet" tabiriyle provake edici sert bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, "...bu önemli düzenlemeyi 25 Haziran 2009 tarihinde, grubu bulunan 4 partinin ittifakıyla gerçekleştirmiştir" anlatısıyla ardalan-bağlam bilgisinin verildiği ve aktif yapılı cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

Türkiye, vesayet zincirlerinden kurtulmak için çalışır, CHP vesayetin sözcülüğüne ve avukatlığına soyunur. Türkiye, PKK'yla mücadele eder, CHP arkadaşlar diyerek teröristlerden yana olur. Hatta bazı milletvekilleri de bu teröristlerin cenaze merasimlerine, namaz demiyorum dikkat edin, katılır ve tabuta omuz verir. Türkiye, FETÖ ile mücadele eder, darbecilerin karşısına dikilir, CHP kontrollü darbe diyerek işi sulandırmaya çalışır. Türkiye, DEAŞ'ın başını ezdiğimiz Fırat Kalkanı Harekâtını yapar, CHP rahatsız olur. Türkiye, sınırlarımız boyunca kurulmaya çalışılan terör koridorunu kırmak için Zeytin Dalı Harekâtını yapar, CHP var gücüyle karşı çıkar. Türkiye, aynı amaçla Barış Pınarı Harekâtını yapar, CHP yine feveran eder(URL-90, 2020).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "Türkiye", "vesayet", "CHP", "FETÖ" gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz-onlar ekseninde karşıtlığa dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğanmetnin söyleminde, kendisini ülke sorunlarına odaklanan, vesayet mücadele eden meydan okuyucu siyasal bir aktör olarak konumlandırırken, karşıtları için "vesayetin sözcülüğüne ve avukatlığına soyunur" tabiriyle olumsuz ve provake edici bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, "darbecilerin karşısına dikilir" anlatımıylaardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, aktif yapılı cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçeve oluşturulmuştur.

Daha önce farklı vesilelerle dile getirdiğim üzere bizim kimsenin, hiçbir ülkenin toprağında, egemenliğinde, işlerinde gözümüz yoktur. Biz sadece kendi milli güvenliğimizi, kendi vatandaşlarımızın can ve mal emniyetini sağlamaya, ardından da bölgemizin ve gönül coğrafyamızın istikrar, huzur ve iç barışına katkı sunmaya çalışıyoruz. Bu anlayışla uluslararası toplumun yüzleştiği yeni meydan okumalar karşısında önemli sorumluluklar üstleniyoruz. Geçen yıl 3 yargı reformu paketi Meclis tarafından kabul edilmiştir. Hazırlıkları süren diğer reformları da Meclis gündemine taşıyacağız(URL-91, 2020).

Bu aktarımdaErdoğan'ın, "milli güvenliğimiz", "uluslararası", "meydan okumalar", "yargı reformu" gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, dış tehditler vurgusu üzerinden yargı alanında yapılacak düzenlemelere devam edileceğine dikkat çekmek istediğini göstermektedir.Erdoğanmetnin söyleminde, kendisini ülkenin milli güvenliğinin tesisine ve huzuruna adanmış bir siyasal aktör olarak konumlandırırken, karşıtları için "meydan okumalar" tabiriyle üstü örtülü bir anlatım şekliyle göndermede bulunmuştur. Metnin söyleminde, "bölgemizin ve gönül coğrafyamızın istikrar, huzur ve iç barışına katkı sunmaya çalışıyoruz" ifadesinden Erdoğan'ın kendisini sınır ötesinin güvenliğinden de sorumlu tutan bir siyasal aktör olarak tasvir ettiği anlaşılmaktadır. Semantik açıdan, "hazırlıkları süren diğer reformları da Meclis gündemine taşıyacağız" cümlesiyle ardaalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapılı cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçeve oluşturulmuştur.

Sanıyorum bunlar kendilerini halen herkesi karşılarında hizaya diktikleri tek parti devrinde sanıyorlar. Yargı mensubu CHP'nin istediği gibi davranıyorsa saygıdeğer, kendi vicdanına göre hareket ediyorsa militan. Polis CHP'nin arzusu istikametinde hareket ediyorsa aferin, kanuna ve amirlerinin emirlerine göre davranıyorsa zorba. Türkiye'nin 70 yıldır demokrasiyle yönetildiğini sık sık hatırlatmak gerekiyor. Demokraside asıl olanın, sağa sola tehditler yağdırmak değil, ülkeye ve millete hizmet etmek olduğunu da bu hatırlatmanın üzerine eklemeliyiz(URL-92, 2021).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "bunlar", "hiza", "tek parti" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin karşıtlıklar ekseninde ana muhalefet partisini muhatap aldığını göstermektedir. Erdoğan metnin söyleminde, kendisini millete hizmete adanmış samimi bir devlet adamı olarak tasavvur ederken, karşıtları için, "karşılarında hizaya diktikleri" gibi aktarımlarla olumsuz ve provakatif bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, "Türkiye'nin 70 yıldır demokrasiyle yönetildiğini..." gibi anlatımlarla ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentatik olarak aktif yapı cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçeve oluşturulduğu görülmektedir.

Milletimizle birlikte biz de tüm kalbimizle, darbecilerden temizlenen Türk Silahlı Kuvvetlerimizin yanındayız, yanında olmayı sürdüreceğiz. Rabbime, bana böyle bir ordunun başkomutanı sıfatını bahsettiği için binlerce kez hamd üsenalar ediyorum. Darbecinin emeklisi, muvazzaflı olmayacağını bilmeyecek kadar bunlar cahil. Yoksa bu bir sinsilik mi? Orasının takdirini millete bırakıyorum(URL-93, 2021).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "darbeciler", "TSK", "başkomutan", "milletim" gibi anlatı kalıplarını kullanmış olması, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan, metnin söyleminde kendisini ordu ile ilişkilendirmiş ve muktedir bir dille inşa edilen anlamsal bir çerçeve tercih etmiştir. Metnin söyleminde, "bana böyle bir ordunun başkomutanı sıfatını bahsettiği için" ifadesiyle Erdoğan, kendisini samimi bir devlet adamı olarak konumlandırırken, karşıtları için, "bu bir sinsilik mi" gibi tabirlerle negatif ve provake edici bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği metinde, sentatik olarak aktif yapı cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

Sokaklarımız kaosa sürüklenmek istendi. Kaset kumpaslarıyla siyasi partilerin yönetimleri dizayn edilmeye çalışıldı. Ülkenin meşru yönetimi yalan ve iftira dolu montajlarla devrilmek istendi. Seçimleri etkilemek için akıl ve ahlak dışı yöntemler devreye sokuldu. Terör örgütleri ülkemiz içinde ve sınırlarımız boyunca harekete geçirildi. Askeri darbeye milli irade çiğnenmek, ülke teslim alınmak istendi. Güya terörle mücadele için

güney sınırlarımıza yığılmak yapanlar, biz devreye girince bu defa da terör örgütlerinin hamiliğine soyundu(URL-94, 2021).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"kumpas", "meşru yönetim", "ahlak dışı", "milli irade"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin karşıtlıklar üzerinden siyasi kutuplaştırmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan, *Ülkenin meşru yönetimi yalan ve iftira dolu montajlarla devrilmek istendi"* cümlesiyle kendisini meşru siyasetin adresi olarak tanımlamış ve iktidarına yönelik tuzaklar kurulduğuna dikkat çekmek istemiştir. Karşıtları için *"terör örgütlerinin hamiliğine soyundu"* ifadesiyle provakatif bir söylemle inşa edilen metnin söyleminde, semantik açıdan, *"askeri darbeyle milli irade çiğnenmek, ülke teslim alınmak istendi"* ifadesiyle ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentatik olarak aktif yapılı cümleler kullanılmıştır.

Coğrafyamıza ve milletimize yönelik kinleriyle, nefretleriyle, sinsilikleriyle bezeli niyetlerinden hala vazgeçmiş değiller. Ellerinden gelse bugün Türkiye'yi yeniden zihniyeti ve uygulamalarıyla tek parti faşizmine geri döndürecekler. Ellerinden gelse bu milletin hangi inanca, hangi kökene, hangi meşrebe sahip olursa olsun kendileri gibi düşünmeyen, kendileri gibi yaşamayan tüm fertlerini imha edecekler. Ama hamdolsun başaramıyorlar ve başaramayacaklar. Milletimiz her darbeden, her saldırıdan, her karanlık geceden sonra hak, hukuk, adalet, özgürlük bayrağını yeniden yükseltmiştir(URL-95, 2022).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"kin", "tek parti", "faşizm"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasi bir kutuplaştırmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan, kendisini halkın desteği ve güveni ile hareket eden siyasal bir aktör olarak tasavvur ederken, karşıtları için, *"kendileri gibi yaşamayan tüm fertlerini imha edecekler"* gibi anlatımlarla provake edici bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, *"...hak, hukuk, adalet, özgürlük bayrağını yeniden yükseltmiştir"* cümlesiyle ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, *"coğrafyamıza ve milletimize yönelik kinleriyle..."* gibi ifadelerle pasif yapılı cümleler kullanılmıştır.

Aziz milletimizin özellikle iradesine kasteden darbe heveslilerini bu millet 9 yıldır nasıl tarif ediyorsa biz de aynı şekilde tarif ediyoruz. Bize laf söylemeden önce gidin kirli geçmişinizle hesaplaşın(URL-98, 2022).

Metnin söyleminde, *"milletimiz", "irade", "hesaplaşmak"* gibi sözcük kalıplarının kullanılması, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan, millet iradesinin önemine dikkat çekmiş ve karşıtları için provakatif bir retorik üretmiştir. Semantik olarak, ardalan-bağlam

bilgisinin verilmediği, sentatik olarak, aktif yapıli cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçevenin tercih edildiği görölmektedir.

Temel kanunların yenilenmesinden, hâkim savcı sayısının artırılmasına, demokratik reformlardan verilen hizmetlerin kolaylaştırılmasını sağlayan düzenlemelere kadar pek çok adım attık. Önümüzdeki dönemde milletimizin hukuk sistemine olan güvenini daha da güçlendirerek devlet ve toplum hayatının üzerine bina edildiğiadaleti daha da yücelteceğiz. Güvenlikteordumuzu, emniyetimizi jandarmamızı istihbaratımızı insan gücündenteknolojiye kadar her alanda güçlendirerek ölkemizi terörörgütlerinden ve suç çetelerinden arındırdık. Önümüzdeki dönemde ölkemizin güvenlik altyapısını bölgesel ve küreseltehditlere karşı daha etkin şekilde korunmamızı sağlayacak donanımakavuşturmayı sürdüreceğiz(URL-100, 2022).

Bu aktarımdaErdoğan'ın, *"demokratik reformlar"*, *"milletimizin güveni"*, *"suç çeteleri"*, *"arındırdık"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir.Erdoğanmetnin söyleminde, milli iradenin önemine dikkat çekmiş, *"her alanda güçlendirerek"*aktarımla hâkim devlet modeline vurgu yapmış ve karşıtları için *"suç çeteleri"* tabiriyle olumsuz bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, *"önümüzdeki dönemde ölkemizin güvenlik altyapısını bölgesel ve küreseltehditlere karşı daha etkin..."* cümlesiyle ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapıli cümleler kullanılmıştır.

Darbe yapan orduyu alkışlayanların, terör örgütlerinin başını ezen sınırlarımızingüvenliğini daha derinlere taşıyan hak ve menfaatlerimizi aslanlar gibi savunanorduya düşmanlıkları gayet tabiidir yine de kendi milletine silahdoğrultanlara övgüler dizip silahını ölkenin düşmanlarına çevirenleri yerdenyere vuranlara bakınca bu işte bir terslik var demektir(URL-101, 2023).

Bu aktarımda Erdoğan'ın*"ordu"*, *"düşmanlık"*, *"millet"* gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir.Erdoğan, militarist ve milliyetçi bir dille inşa ettiğı metnin söylemindekarşıtları için provake edici bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, *"kendi milletine silahdoğrultanlara övgüler dizip..."* cümlesiyle ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak pasif yapıli cümleler kullanılmıştır.

Ölkemizi, ruhunu darbecilerin üflediğı mevcut anayasasından kurtarmayı daekonomideki mücadelemizin ayrılmaz bir parçası olarak görüyoruz. Türkiye yüzyılının darbe ürünü bir anayasa üzerinde yükselmesi

mümkün değil. Yeni meclisimiz Türkiye yüzyılı'nın kurucusu, mimarı ve mihmandarı olacaktır(URL-104, 2023).

Metnin söyleminde, "*darbeciler*", "*anayasa*", "*yeni meclisimiz*" gibi anlatı kalıplarının tercih edilmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Semantik açıdan, ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği metinde, sentaktik olarak "*'mücadelemizin ayrılmaz bir parçası olarak görüyoruz'*" cümlesiyle aktif yapı cümle kullanımının tercih edildiği görülmektedir.

Demokrasiyi, milli iradeyi ve milletin egemenliğini hedef alan tüm teşebbüslere destek veren hep bunlardır.Çünkü bunlar vatandaşa tepedenbakma hastalığından bir türlü kurtulamadılar. İçlerindeki vesayet odakları, Anadolu'yu hizmete asla layıkgörmedi. Demokrasiyi tüm kurum ve kurallarıyla hiçbir zaman içlerinesindiremedi milletle ve inanç değerleriyle barışmayı asla istemediler(URL-172, 2023).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*milli irade*", "*hedef alan*", "*bunlar*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğanmetnin söyleminde, kendisini milletin dilini konuşan samimi bir lider olarak konumlandırırken, karşıtları için "*tepedenbakma hastalığı*" tabiriyle olumsuz bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan,"*milletle ve inanç değerleriyle barışmayı asla istemediler*" cümlesiyle ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak pasif yapı cümleler kullanılmıştır.

2) Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında, Türkiye ekonomisi sürdürülebilir bir ekonomik istikrarı yakalayabilmiş midir? İktidarın kalkınma meselesine geliştirdiği yaklaşım hangi yön ve yöntemle inşa edilmiştir?

İstihdam esaslı ekonomiyi geliştirdik. Türkiye şükürler olsun tam 3,5 kat büyüdü. Asla rehavete, yılgınlığa kapılmadık. Demokratik rekabetten hiçbir zaman çekinmedik. Tam 12 kez milletin önüne gittik, milletimize hesap vermeye her zaman hazır olduk. Türkiye'yi güven ve istikrar çizgisine oturttuk. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 16 yıllık karnesi pekiyle dolu(URL-68, 2018).

Bu aktarımdaErdoğan'ın, "*Türkiye*", "*büyüme*", "*16 yıllık pekiyi karne*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarıyla Türkiye'nin güven ve istikrar çizgisine oturduğuna dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan, "*istihdam esaslı ekonomi*" ifadesiyle kalkınma merkezli iktisadi bir söylem üretmiştir.Semantik açıdan, ardalan-

bağlam bilgisinin verilmediği metinde, sentaktik olarak aktif yapıli cümlelerin kullanıldığı görölmektedir.

Haziran ayı sonu itibarıyla yıllık ihracatımız 161,5 milyar dolara ulaştı. Malum bu yılın ilk çeyreğinde yüzde 7,4'lük bir büyüme oranıyla geçtiğimiz yıldaki seviyeyi koruduk. Bireysel emeklilik sisteminin fon büyüklüğünün 81 milyarı geçmesi, katılımcı sayısının 7 milyonu bulması da önemli bir gelişmedir. Diğer taraftan, ücretli çalışanların milli gelirden aldıkları pay geçtiğimiz yıl, küsuratı söylemiyorum, yüzde 39 ile tarihimizin en yüksek oranına ulaştı. İstihdamda 28,5 milyon kişiyle tarihi bir zirvede bulunuyoruz. İş gücüne katılım oranımız öylesine hızla artıyor ki, bu büyük istihdam rakamına rağmen işsizlik yüzde 10'lar seviyesinde, inşallah yakında bunu da tek haneli rakam indireceğiz. IMF'e olan 23,5 milyar dolarlık borcumuzu 2013 yılı itibarıyla biliyorsunuz sıfırladık, son taksit 2013'te ödendi ve bir karanlık dönemi sona erdirdik. Bunları biz yaptık. Bizden önceki iktidarlar hepsi borçlandı, IMF'in kapısında delikli kuruş için para istediler, ama biz bunların hepsini sildik, süpürdük. İç borçlanma vademizin halen yüzde 70 civarında olması, piyasaların Hazineimize olan güveninin işaretidir. Şimdi 9 Temmuz'daki yemin töreninin ardından resmen yürürlüğe giren yeni yönetim sistemimizle, her alanda olduğu gibi ekonomide de hedeflerimize kararlılıkla yürüyebileceğimiz bir zemine kavuştuk. Türkiye potansiyeline ve hedeflerine yakışmayan bu finans fotoğrafından inşallah en kısa sürede çıkacaktır(URL-71, 2018).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*ihracat*", "*büyüme*", "*bizden önceki iktidarlar*" "*yeni yönetim sistemi*" gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, iktisadi alandaki problemlerin faturasının önceki iktidarlara ait olduğuna dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan'ın, metnin söyleminde sayısal veriler kullanarak retorisi güçlendirdiği ve söylemin inandırıcılığını arttırmaya yönelik bir çaba ortaya koyduğu görölmektedir. Retorik olarak, biz ve onlar karşıtlığı ekseninde tek boyutlu anlamsal bir kapanmaya tabi tutulan metinde, yeni yönetim sisteminin iktisadi alana sağlayacağı katkıların da ön plana çıkarılmak istendiği görölmektedir. Semantik açıdan, "*Türkiye potansiyeline ve hedeflerine yakışmayan bu finans fotoğrafından inşallah en kısa sürede çıkacaktır*" ifadesiyle dini referanslar baz alınarak kurulan cümle yapısında ardaan-bağlam bilgisi verilmemiştir. Sentaktik olarak aktif yapıli cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçevenin tercih edildiği görölmektedir.

Milletimizi hizmet ettikçe gücümüz artıyor, enerjimiz çoğalıyor. Biz çalıştıkça Rabbim bereketini veriyor, yolumuzu açıyor, zoru kolay kılıyor. Türkiye ekonomisi, oluşturduğumuz mali alanın da katkısıyla, doğru ve zamanında uyguladığımız makroekonomik politikalara ek olarak, sahip olduğumuz sağlam finansal sistem sayesinde, küresel kriz ortamında birçok ülkeye kıyasla pozitif yönde ayrılmıştır. 2017 yılında yüzde 7,4 oranıyla oldukça yüksek bir büyüme oranı yakaladık. Türkiye, bu büyüme oranı ile G-20 ülkeleri arasında birinci sıra da yer almıştır. OECD ülkeleri içerisinde de en hızlı büyüme kaydeden ikinci ülke olmuştur. 2018 yılında petrol ve döviz kurundaki artışlar gibi dış konjonktürel olumsuzluklar nedeniyle enflasyon

halihazırdayüzde 10,9 seviyesindedir. Enflasyonla mücadele temel önceliğimiz olmaya devam edecek, bir yandan konjonktürün değişimi diğer yandan almakta olduğumuz tedbirlerle enflasyonda yeniden tek haneli rakamlara ulaşacağız. 2018 yılı Mayıs ayı itibarıyla ise ağırlıklı ortalama fonlama faizi yüzde 13,5 seviyesindedir. Bütçe açıklarını kontrol altına aldık(URL-72, 2018).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"millet", "hizmet", "küresel kriz", "ayrışmak"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, iktisadi alanın dengede olduğuna, ekonomik istikrarın sürdürüleceğine ve enflasyonun kontrol altında tutulacağına dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Metnin söyleminde, sayısal veriler kullanılarak retoriğin güçlendirildiği ve söylemin inandırıcılığını arttırmaya yönelik bir çabanın olduğu görülmektedir. Semantik açıdan, *"2018 yılı mayıs ayı itibarıyla ise ağırlıklı ortalama fonlama faizi yüzde 13,5 seviyesindedir. Bütçe açıklarını kontrol altına aldık"* gibi ifadelerle ardaan-bağlam bilgisi verilmiş, sentaktik olarak aktif yapıli cümleler kullanılmıştır.

Biz, ülkemize sınıf atlattık ve orta-üst gelişmişlik düzeyine çıkardık. Şimdi hedefimiz Türkiye'yi dünyanın en gelişmiş 10 ülkesi arasına yükselterek, bir üst sınıfa taşımaktır. İnşallah bu yılın sonunda, satın alma paritesine göre ülkemizi 13. sıradan 12. sıraya yükseltmiş olacağız. Aynı başarıyı diğer alanlarda gösterebilmemiz için istikrar ve güven ortamının güçlü bir şekilde devamına ihtiyacımız var(URL-78, 2019).

Bu aktarımdaErdoğan'ın, *"ülkemiz", "gelişmişlik", "istikrar"* gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarıyla gelişmişlik düzeyine ulaştığı savunulan Türkiye'nin, OECD ülkeleri arasına dahil edilme hedefine dikkat çekilmek istendiğini göstermektedir. Semantik açıdan, *"İnşallah bu yılın sonunda, satın alma paritesine göre ülkemizi 13. sıradan 12. sıraya yükseltmiş olacağız"* ifadesiyle ardaan-bağlam bilgisine alan açılmayan metinde, sentaktik olarak aktif yapıli cümleler kullanılmıştır.

Bugün ülkemizin önünde ekonomiden dış politikaya, güvenlikten istihdama kadar çözüm bekleyen pek çok ciddi sorun vardır. Türkiye, yaşadığı bunca sıkıntıya rağmen, hamdolsun, dimdik ayaktaadır. Bu güçlü duruşu, AK Parti olarak son 17 yılda ülkemizi ekonomide ve demokraside ulaştırdığımız yüksek seviye sayesinde gösterebiliyoruz. Bu gerçeği milletimiz de bildiği için, seçimlerde yüzde 50'nin üzerinde destekle yanımızda yer almaya devam ediyor. Ama unutmayalım ki, bu sonsuz, hudutsuz, hesapsız bir kredi değildir(URL-80, 2019).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"bugün", "çözüm", "sorun"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, ekonomik alanda ileri seviyelere ulaşıldığını savunmakla birlikte, iktisadi alandaki mevcut sıkıntıların çözüme kavuşmadığı taktirde halktan aldığı desteğin sonsuz bir kredi olmadığına dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan'ın metnin söyleminde, *"milletimiz de bildiği için, seçimlerde yüzde 50'nin üzerinde destekle yanımızda yer almaya devam ediyor"* ifadesiyle, kendisini ülke sorunlarının çözümüne adanmış proaktif bir lider olarak konumlandığı görülmektedir. Semantik açıdan, *"son 17 yılda ülkemizi ekonomide ve demokraside ulaştırdığımız yüksek seviye sayesinde gösterebiliyoruz"* gibi aktarımlarla ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapılı cümleler kullanılmıştır.

Yaşadığımız dönemin ehemmiyeti, bizi, iç siyasetteki gaflet ve dalalet ürünü kimi satışmalardan, iftiralar, hezeyanlardan uzak durmaya mecbur bırakıyor. İşte ekonomiyle ilgili, Çökerttik-çökertiyoruz, battı-bitti dediler. Ne oldu? Bitti mi? Battı mı? Elhamdulillah biz küllerimizden nasıl tarihte ayağa kalktıysak şimdi yine aynı şekilde ayağa kalktık ve yola devam ediyoruz. Görüldüğü gibi faiz ve enflasyon sürekli iniyor. İnşallah enflasyonda tek haneli rakama ulaşacağız. Faizde de aynı şekilde tek haneli rakamlara ulaşacağız. Bunu başaracağız ki ekonomi rayına oturmuş olsun(URL-82, 2019).

Bu kompozisyon incelendiğinde, *"iç siyaset", "satışmalar", "uzak durmak"* gibi sözcük öbeklerinin kullanılması, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan'ın metnin söyleminde, *"battı-bitti dediler. Ne oldu? Bitti mi? Battı mı?"* gibi ifadelerle kendisini ülke sorunlarının çözümüne adanmış proaktif bir siyasal aktör olarak konumlandırırken, karşıtları için olumsuz bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, *"bunu başaracağız ki ekonomi rayına oturmuş olsun"* cümlesiyle ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapılı cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

Görüldüğü gibi, faizler indiği halde ne döviz kuru patladı ne enflasyon zıpladı ne piyasalar karıştı ne başka bir sıkıntı yaşandı. Tam tersi açıklanan her gösterge, daha iyiye doğru bir gidişe işaret ediyor. Bu tablo, ülkemizde eskiden beri sürekli faizleri indirirseniz batarsınız, bitersiniz diyen zihniyete verilmiş en güzel cevaptır. Ekonomimizin gerçeklerine uygun olarak bu süreci kontrollü bir şekilde sürdüreceğiz(URL-87, 2020).

Metnin söyleminde, *"ne piyasalar karıştı", "tam tersi açıklanan her gösterge", "iyiye gidiş",* gibi anlatı kalıplarının tercih edilmesi, Erdoğan'ın iktisadi alanda dengeyi koruduklarına dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan, *"bitersiniz diyen zihniyete verilmiş en güzel*

cevaptır'' ifadesiyle karşıtları içinkanıtılama iddiasında muktedir bir dille inşa edilen retorik üretmiştir. Semantik açıdan, *"süreci kontrollü bir şekilde sürdüreceğiz"* cümlesiyle ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapıli cümleler kullanılmıştır.

AB, mülteci akını karşısında hemen Yunanistan'a 350 milyon Euro para yardımında bulundu. Ayrıca bot, silah, asker göndermeye hazır olduklarını ifade ettiler. Peki, 10 yıldır 4 milyon mülteciyi topraklarında barındıran Türkiye'ye böyle bir destek verdiniz mi? İkirciklidavranıyorlar. Bunların tek yüzü yok. Maalesef birkaç yüzü var. 40 milyar doları bu işte harcayan Türkiye, evelallah bir 40 daha harcar. Bu milletin evelallah bereketli olan kesesi vardır(URL-90, 2020).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"AB"*, *"ikircikli"*, *"davranmak"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, AB'nin değişkenlik gösteren tavır ve tutumuna dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğanmetnin söyleminde, Türkiye'nin kendi imkanlarıyla kendini kalkındırdığına ve ulusüstü hiçbir kurumdan destek verilmediğine dikkat çekerken, *"Bumilletin evelallah bereketli olan kesesi vardır"* tabiriyle kendisinden emin fakat siyasi arenada yalnız, muktedir bir söylemle inşa edilen anlamsal çerçeveyi tercih etmiştir. Semantik açıdan, *"Türkiye, evelallah bir 40 daha harcar"* anlatısıyla ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapıli cümleler kullanılmıştır.

Geleceğin dünyasında nerede duracağımıza, 83 milyon hep beraber karar vereceğiz. Ya geçmişte uzunca bir süre yaşadığımız gibi siyasi ve ekonomik olarak kırılğan bir yapıya döneceğiz ya da son 18 yılda kurduğumuz sağlam altyapının üzerinde büyük ve güçlü Türkiye'yi hep birlikte inşa edeceğiz. Biz, milletimizin büyük ve güçlü Türkiye'ye layık olduğuna inanıyor, her ne pahasına olursa olsun bu hedefe ulaşmak için mücadeleyi tercih ediyoruz (URL-91, 2020).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"geleceğin dünyası"*, *"83 milyon"*, *"karar vereceğiz"*, gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, birlik ve beraberlik vurgusu üzerinden yeni Türkiye inşasına dikkat çekmek istediğini göstermektedir Erdoğanmetnin söyleminde, milli iradenin önemini vurgularken, karşıtları için *"geçmişte uzunca bir süre yaşadığımız gibi siyasi ve ekonomik olarak kırılğan bir yapıya döneceğiz"* ifadesiyle üstü örtülü bir anlatım tarzıyla göndermede bulunmuştur. Semantik açıdan, *"bu hedefe ulaşmak için mücadeleyi tercih ediyoruz"* gibi aktarımlarla ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş, aktif yapıli cümleler kullanılmıştır.

Bu bütçe, 83 milyon vatandaşımızın her birine hizmet edecek. Her insanımızın hayatına dokunacak, her bireyin geleceğinin inşasına katkı verecek bir belgedir. Amacımız, bir yandan salgının olumsuz etkilerini azaltmak diğer yandan da ülkemizi hedeflerine doğru adım adım yaklaştırmaktır(URL-92, 2021).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "bütçe", "83 milyon", "hizmet edecek" gibi kelime kalıplarını tercih etmesi, 2021 bütçesinin (koronavirüs salgını etkisi) ayrı bir öneme haiz olduğuna dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Semantik açıdan, "...ülkemizi hedeflerine doğru adım adım yaklaştırmaktır" aktarımıyla ardalana-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapı cümleler kullanılmıştır.

Türkiye'yi bugüne kadar demokraside ve kalkınmada, Cumhuriyet tarihinin tamamında yapılanların 5 katı, 10 katı hizmetlere nasıl kavuşturduysak, bundan sonra da çok daha fazlasını gerçekleştirecek azme ve hazırlığa sahip tek parti biziz(URL-93, 2021).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "azim", "hazırlık", "tek parti biziz" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, büyük resimlerin kıyaslaması üzerinden geçmişe yaslandığını ve yapılan her icraatın arkasında 19 yıllık bir mükte-sebatın bulunduğuna dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan metnin söyleminde, kendisini proaktif ve başarılı bir siyasal aktör olarak konumlandırırken, karşıtları için "Cumhuriyet tarihinin tamamında yapılanların 5 katı, 10 katı hizmetlere nasıl kavuşturduysak" ifadesiyle üstü örtülü bir anlatım şekliyle olumsuz göndermede bulunmuştur. Semantik olarak, "bundan sonra da çok daha fazlasını gerçekleştirecek azme ve hazırlığa sahip tek parti biziz" aktarımıyla ardalana-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik açıdan aktif yapı cümleler kullanılmıştır.

Salgınla birlikte küresel ekonomide başlayan dalgalanmalar bile ülkemize yönelik saldırıların dozunu artırmanın aracı haline dönüştürülmek istendi. Dışarıdan birileri bu oyunu kurarken içeriden birileri de aynı kirli oyunun figüranlığına ve taşeronluğuna soyundu. Tüm bu süreçte önümüze çıkan her engeli aşarak ülkemizin ve milletimizin çıkarlarını korumanın mücadelesini verdik. İçine çekilmek istediğimiz siyasi, sosyal, ekonomik, psikolojik her türlü tuzağı Allah'ın yardımı ve aziz milletimizin desteğiyle bozarak yolumuza kararlılıkla devam ettik. Elbette zor ve sıkıntılı günler geçirdik. Elbette canımız yandı, bedeller ödedik ama bu milletin izzetine halel getirmedik. Hamdolsun bu ülkeyi hedeflerinden koparmadık, büyük ve güçlü Türkiye'nin inşası yolundan sapmadık(URL-94, 2021).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "küresel ekonomi", "dalgalanmalar", "ülkemiz", "saldırıları" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Recep Tayyip Erdoğan metnin

söyleminde, iç ve dış mihrakların potansiyel tehditlerine karşı dikkat çekmeye çalışmış ve kendisini bu korkulardan azade yalnızca milletin çıkarları doğrultusunda mücadele veren bir devlet adamı olarak tasvir etmiştir. Retorik olarak karşıtlıklar üzerine inşa edilen metnin söyleminde Erdoğan, karşıtları için *"oyunun figüranlığına ve taşeronluğuna soyunanlar"* tabiriyle provakatif bir dil kullanmıştır. Semantik açıdan, *"Türkiye'nin inşası yolundan sapmadık"* anlatısıyla ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik açıdan aktif yapıli cümleler kullanılmıştır.

Hiçbir insanımızı ne işsizliğe mahkûm edeceğiz ne hayat pahalılığı altında ezdireceğiz ne de sahipsiz bırakacağız Ne yaptığımızı biliyoruz, nasıl yapacağımızı biliyoruz (URL-95, 2022).

Metnin söyleminde, *"yaptığımızı"*, *"yapacağımızı"*, *"biliyoruz"* gibi anlatı kalıplarının kullanılması, muktedir bir dille inşa edilen anlamsal bir çerçevenin tercih edildiğini göstermektedir. Semantik açıdan, ardaan-bağlam bilgisinin verilmediğı metinde, sentaktik olarak aktif yapıli cümlelerin kullanıldığı görölmektedir.

Kamuda 192 bin yeni engelli kardeşimizi istihdam ettik. Çalışma ve sosyal güvenlikle 2002 yılında 184 lira olan net asgari ücret bugün 4 bin 253 liraya ulaştı. İstihdamda 2002 yılında 12 milyon olan aktif sigortalı sayımız bugün 24 milyon 504 bini bulurken, toplam istihdam sayısı 30 milyonu geçti (URL-98, 2022).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"istihdam"*, *"sosyal güvenlik"* gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, AK Parti iktidarının sosyal devlet yönüne ve iktisadi alandaki bazı parametrelerde önemli gelişmeler kaydedildiğine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Metnin söyleminde, sayısal veriler kullanılarak retorığın güçlendirildiğı ve söylemin inandırıcılığını arttırmaya yönelik bir çabanın olduğu görölmektedir. Semantik açıdan, *"2002 yılında 184 lira olan net asgari ücret bugün 4 bin 253 liraya ulaştı"* cümlesiyle ardaan-bağlam bilgisi verilmiş, sentaktik olarak aktif yapıli cümleler kullanılmıştır.

Ekonomi programındaki tercihimiz sebebiyle bizi kıyasıya eleştirenler bile artık söylemlerini değiştirmeye, yumuşatmaya hatta kimileri hakkımızı teslim etmeye başladı. Sevgili kardeşlerim, yüksek enflasyonun ve hayat pahalılığının, maliyet artışları dışındaki fırsatçılığa ve psikolojik sahipleredayalı sebeplerini ortadan kaldırmak için yoğun çaba harcadık. Yılbaşından itibaren işçi, memur ve emekli maaşlarına yapılacak artışların fırsatçıların açgözlülüğü sebebiyle kısa sürede eriyip gitmesine rıza gösteremez. Artık hep birlikte önceliğı milletçe ortak geleceğimize vermek mecburiyetindeyiz. Ülkemizin hedeflerine ulaşmasının önünde

enflasyonu hızla belirlediğimiz seviyelere düşürme dışında bir engel kalmamıştır. İnşallah önümüzdeki aylarda enflasyonun adeta tepe taklak aşağıyaineceğine beraberce şahit olacağız(URL-100, 2022).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"ekonomik program"*, *"tercihimiz"*, *"kıyasıya eleştirenler"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan metnin söyleminde, ülkenin belirlenen hedeflere ulaşabilmesi için enflasyonun düşürülmesi gerektiğine dikkat çekerken, karşıtları için *"fırsatçıların açgözlülüğü"* tabiriyle olumsuz bir retorik üretmiştir. Erdoğan, *"maliyet artışları dışındaki fırsatçılığa ve psikolojik sahipleredayalı sebeplerini ortadan kaldırmak için yoğun çaba harcadık"* ifadesiyle ekonominin rasyonel dili yerine doğrudan politikanın düalist dilini kullanmıştır. Semantik açıdan, *"önümüzdeki aylarda enflasyonun adeta Tepe taklak aşağıyaineceğine beraberce şahit olacağız"* anlatısıyla ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapıli cümleler kullanılmıştır.

Ard arda yükselen küresel krizler dünyanın siyasi ve ekonomik ağırlık merkezlerinde köklü değışikliklerin başlamasına yol açtı. Geçmişte kendi krizleri içinde boğulan bir Türkiye vardı. Bu defa, Türkiye sahip olduğı güçler, eser ve hizmet altyapısı sayesinde küresel sarsıntıları kendi atılımlarının dayanağı haline dönüştürebiliyor. Yatırımlarıyla, istihdamıyla, üretimi ile ihracatıylacari açığı Elhamdülillah kontrol ederek büyümesiyle bu gerçeğı ispatlayan bir ülke oldu(URL-101, 2023).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"küresel krizler"*, *"köklü değışiklikler"* gibi sözcük öbeklerinin kullanımını tercih etmesi, iktisadi alanda denge mekanizmasının işlediğine ve tereddüde mahal verecek bir durumun olmadığına dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan metnin söyleminde, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarıyla Türkiye'nin önemli bir eser ve hizmet altyapısına kavuştuğunu savunurken, karşıtları için *"küresel sarsıntıları kendi atılımlarının dayanağı haline dönüştürebiliyor"* anlatımıyla üstü örtülü bir anlatım şekliyle dişsallaştırma yapıyor. Semantik açıdan, *"Elhamdülillah kontrol ederek büyümesiyle bu gerçeğı ispatlayan bir ülke oldu"* cümlesiyle ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapıli cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

Türkiye'nin artan refahından, büyüyen ve kalkınan ekonomisinden 85 milyon tamamının hak ettiğı payı almasını temin edeceğiz. Bu noktada, ekonomi yönetimimize çok ağır sorumluluklar yükledik. Cumhurbaşkanı yardımcılığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Merkez bankamız arasında koordinasyonu tesis ettik güçlü, uyumlu ve etkin bir ekip kurduk. Türk ekonomisini yatırım istihdam üretim ihracat ve carifazla

yoluyla büyümekte kararlıyız. Vatandaşımızın aşını, işini, ekmeğini koruması ve büyütmesi bu dönemde de önceliklerimizin başındadır(URL-104, 2023).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*Türkiye*", "*refah*", "*85 milyon*", "*ekonomi yönetimi*", "*etkin bir ekip*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, iktisadi alanda ortak akılla yürütülen ortak bir çalışmanın faydalı sonuçlar doğuracağına dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Semantik açıdan, "*...işini, ekmeğini koruması ve büyütmesi bu dönemde de önceliklerimizin başındadır*" cümlesiyle ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentatik olarak aktif yapılı cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

Önümüzdeki 5 yıl boyunca ekonomideki yol haritamızı ayrıntılı bir şekilde belirlemiş olduk. Yatırım, üretim, istihdam ve kaliteli büyüme hedefimizden asla geri adım atmayacağız. Ekonomi politikamızın müspet sonuçlarını görmeye başladık(URL-172, 2023).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*önümüzdeki beş yıl*", "*ekonomi*", "*yol haritamız*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, psikolojik unsurları siyasete tahvil ederek geleceği satın alma çabasını göstermektedir. Semantik açıdan, "*ekonomi politikamızın müspet sonuçlarını görmeye başladık*" cümlesiyle ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentatik olarak aktif yapılı cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

3) Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında kadın kimliğinin algılanış biçimi nasıl tezahür etmiştir?

Kadına şiddet başta olmak üzere, bu konudaki tüm tartışmaları etraflıca değerlendirerek, görüşlerimizi kamuoyuyla paylaştık. Bu programlarda ifrat ve tefrit noktasında yüce dinimizi karalamaya yönelik her türlü yanlış adıma karşı olduğumuzu güçlü bir şekilde ifade ettik(URL-67, 2018).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*kadın*", "*şiddet*", "*yüce dinimiz*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, dini referanslar üzerinden kadın meselesine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Semantik açıdan, "*her türlü yanlış adıma karşı olduğumuzu güçlü bir şekilde ifade ettik*" aktarımıyla ardalan-bağlam bilgisinin verilmemiş, sentatik olarak aktif yapılı cümleler kullanılmıştır.

Bizler Cumhurbaşkanlığında, sizler Mecliste, belediye başkanlarımız kendi şehirlerinde ve tüm arkadaşlarımız gençlik kollarıyla, kadın kollarıyla hep birlikte arazide el birliği içinde Türkiye'yi büyütme,

güçlendirmek, geliştirmek için çalışacağız. Rabbimizin inayeti, milletimizin desteğiyle inşallah bunu da başaracağız(URL-71, 2018).

Metnin söyleminde Erdoğan'ın, *"el birliği"*, *"Türkiye"*, *"büyütmek"*, *"güçlendirmek"*, *"çalışacağız"* gibi sözcük gruplarını tercih etmesi ve kadın kavramının kullanımına alan açmaması, ülke bekasının cinsiyet ayrımından azade bir şekilde birlik ve beraberlikle ilelebet olabileceğine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Semantik açıdan, *"milletimizin desteğiyle inşallah bunu da başaracağız"* aktarımıyla ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapıli cümleler kullanılmıştır.

Milletimizi tarihinden, medeniyetinden, kültüründen, değerlerinden kopartarak, kimliksiz, kişilijsiz, sadece şekilden ibaret bir batıcılığa mahkûm etmek istemişlerdir. Ezandan başörtüsüne kadar milletimizin tüm değerleriyle uğraşmalarının sebebi de budur(URL-74, 2018).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"medeniyet"*, *"değerler"*, *"kopartmak"*, *"kimliksiz"*, *"batıcılık"* gibi kavram setlerini kullanması, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğanmetnin söyleminde, dini ve milli değer referansları üzerinden karşıtları için *"batıcılığa mahkûm etmek istemişlerdir"* anlatısıyla olumsuz bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, *"batıcılığa mahkûm etmek istemişlerdir"*, *"milletimizin tüm değerleriyle uğraşmalarının sebebi de budur"*, cümleleriyle ardaan-bağlam bilgisi verilmiş, sentaktik olarak pasif yapıli cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

Bu ülkenin başörtülü hanımlarına Suudi Arabistan'a gidin demek, faşistliğin en sefil halidir. Bir konserden çıkan başı açık, başı örtülü kızlarımıza sataşıp, Suudi Arabistan'a gidin, burada ne işiniz var diyenlerin halini düşünün. Adı da neymiş, sanatçıymış, buyurun. Bu ülkede insanların yaşam biçimiyle uğraşan CHP zihniyetidir. AK Parti, tam aksine, yaşam çeşitlerini garanti altına alan bir siyasal zihniyettir(URL-77, 2019).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"insanların yaşam biçimi"*, *"uğraşmak"*, *"CHP"* gibi sözcük kalıplarını kullanması, ana muhalefetin merkeze alınarak metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğanmetnin söyleminde, kendisini yaşam çeşitlerine saygı duyan siyasal bir aktör olarak konumlandırırken, karşıtları için *"insanların yaşam biçimiyle uğraşan"* anlatımıyla olumsuz ve provakatif bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, *"AK Parti, tam*

aksine, yaşam çeşitlerini garanti altına alan" cümlesiyle ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, aktif yapılı cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçeve tercih edilmiştir.

Kadınıyla, erkeğiyle, genciyle yaşlısıyla bu ülkenin tüm fertlerini daha iyi bir hayata kavuşturmak, hayallerini gerçeğe dönüştürmek için tüm imkânları seferber edeceğiz. Çünkü biz bu ülkeyi seviyoruz. Çünkü biz bu millete aşığız. Sevginin çözemeyeceği düğüm, aşkın aşamayacağı engel yoktur. Sizlerle birlikte yürüdüğümüz bu kutlu yolculuğu menziline ulaştırana kadar bize durmak, dinlenmek yoktur(URL-81, 2019).

Bu kompozisyon incelendiğinde, *"ülkenin", "tüm fertleri", "seferber"* gibi anlatı kalıplarının kullanılması, muasır medeniyetler seviyesinde bir ülkenin inşası için fikri, birikimi ve çabası olan her ferdin birlik olması gerektiğinin önemine dikkat çeken solidarist bir dil kullandığını göstermektedir. Semantik açıdan, *"kutlu yolculuğu menziline ulaştırana kadar bize durmak, dinlenmek yoktur"* anlatımıyla ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapılı cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçevenin tercih edildiği görülmektedir.

Kadına şiddet diyeceksin, karşı çıkacaksın. Her tarafta bas bas bağırıp bunun istismarını yapacaksın. Türkiye Cumhuriyeti Parlamentosuna gelince de benim dokunulmazlığım var diyeceksiniz. Ulan diyeceksinde haddini bildirin de diyeceksin. Bunu geçmişte gördük, biliyoruz. Ama artık bunları görmek istemiyoruz, bunlar geride kaldı, eski Türkiye'de kaldı(URL-85, 2019).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"kadın", "şiddet", "istismar", "eski Türkiye"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin tarihsel bağlam üzerinden kıyaslamaya dayandırıldığını ve Erdoğan'ın kadına şiddeti belli bir sınır içinde okuyup, bu sınırın aşılmasını istismar olarak nitelendirdiğini öne çıkarmak istediğini göstermektedir. Erdoğan metnin söyleminde, kendisini kadına şiddet sorunsalının üzerinde önemle duran siyasal bir aktör olarak tasavvur ederken, karşıtları için *"bağırıp bunun istismarını yapacaksın"* cümlesiyle provakatif ve olumsuz bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, *"Bunu geçmişte gördük, biliyoruz. Ama artık bunları görmek istemiyoruz"* cümlesiyle ardalan bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapılı cümleler kullanılmıştır.

Eşim, başörtülü olduğu için Nejat Uygur'u GATA'da ziyarete gidemedi. Bu millet neler çekti. Bunları bir daha yaşamamak için çok daha fazla çalışmamız, yere sağlam basmamız lazım. Biz dün de milli irade düşmanlarına karşıydık, bugün de karşıyız, yarın da karşı olmayı sürdüreceğiz. AK Parti olarak Türkiye'ye yaptığımız en büyük hizmetlerden biri de içeride ve dışarıda ne yaşanırsa yaşansın, hedeflerinden kopmama

iradesini temel bir ilke olarak yerleştirmiş olmamızdır. Yaşadığımız onca tarihi hadiseye rağmen, ülkede tüm çarkların işlemlerini bu kabiliyete borçluyuz. Ülkemizin, son açıklamaya göre artık 83 milyonu geçen nüfusunun her biri, bu gerçek ışığında yönü daima geleceğe dönük olarak hayatını sürdürmektedir(URL-87, 2020).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*başörtü*", "*millet*", "*neler çekti*", "*milli irade*", "*düşmanlar*" gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan metnin söyleminde, kendisini milli irade saygı duyan ve ona sahip çıkan bir devlet adamı olarak tariflerken, karşıtları için "*milli irade düşmanlarına karşıydık*" anlatısıyla provakatif bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, "*bu gerçek ışığında yönü daima geleceğe dönük olarak hayatını sürdürmektedir*" cümlesiyle ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapıli cümleler kullanılmıştır.

25 Kasım Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Günü'nde, tüm kadınların hak ve adalet mücadelelerinde yanlarındayız, İnsanlığın yarısı ve ailenin temel direği olan kadınlarımızı, şiddet başta olmak üzere her türlü tehditten ve tehlikeden korumak, en başta gelen görevimizdir. Siyasetten iş hayatına kadar her alanda kadınlara verdiğimiz destekle inşallah hep birlikte hedeflerimize ulaşacağız(URL-91, 2020).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*aile*", "*temel direk*", "*kadın*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, aile kavramı üzerinden kadın sorununa dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Geleneksel-muhafazakâr bir dille inşa edilen metnin söyleminde, semantik açıdan, "*her alanda kadınlara verdiğimiz destekle inşallah hep birlikte hedeflerimize ulaşacağız*" cümlesiyle ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapıli cümleler kullanılmıştır.

İstanbul Sözleşmesi, uygulaması itibarıyla maalesef ne ülkemizde ne dünyada özellikle kadın haklarına saygıyı getirdi. Şu anda Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ülkelerinden de 11 tanesi bundan çekilme arifesinde. Kadına şiddeti bizim Anayasamız reddediyor mu? Reddediyor, kabul etmiyor. Burada bizim üzerinde durmamız gereken, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun. Bu zaten var. Öyle bir medeniyetin, öyle bir dinin mensubuyuz ki dinimizde kadına şiddet bir defa haramdır. Eğer, böyle bir sözleşmeye illa ihtiyacımız varsa biz bu sözleşmenin daha adilini, daha güzelini, güçlüsünü kalkarız, Ankara Sözleşmesi diye hazırlarız, onunla beraber yola devam ederiz(URL-93, 2021).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*İstanbul Sözleşmesi*", "*kadına şiddet*", "*anayasamız*", "*reddediyor mu*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesinden çekilme

gerekçesine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan metnin söyleminde, sözleşmenin kadın haklarına yeteri kadar hizmet etmediği savunusundan hareketle gerekirse ulusal düzeyde anayasal bir düzenlemenin tesis edileceği mesajını vermiş ve *"öyle bir dinin mensubuyuz ki dinimizde kadına şiddet bir defa haramdır"* aktarımıyla kadın konusunu dini referanslar üzerinden ele almıştır. Semantik açıdan, *"böyle bir sözleşmeye illa ihtiyacımız varsa biz bu sözleşmenin daha adilini, daha güzelini, güçlüsünü kalkeriz, Ankara Sözleşmesi diye hazırlarız"* ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak aktif yapı cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

Hiç kimsenin kişisel çıkarı, şahsi hesabı, nefsi arzusunun, topyekûn milletin menfaatlerinden, ülkenin kazanımlarından üstün değildir. Hep birlikte büyüyeceğiz, kazanacağız, yükseleceğiz, dünyada hak ettiğimiz yere geleceğiz. Yıllarca seçim meydanlarında, Beraber yürüdük biz bu yollarda şarkısını milletle birlikte boşuna terennüm etmedik(URL-94, 2021).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"milletin menfaatleri"*, *"ülkenin kazanımları"* gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, ülkenin bekası için kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın birlik ve beraberlik ruhuna dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Semantik açıdan, *"dünyada hak ettiğimiz yere geleceğiz"* anlatımıyla ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapı cümleler kullanılmıştır.

Ne yaptığımızı biliyoruz, nasıl yapacağımızı biliyoruz. Hangi risklerle karşılaşacağımızı biliyoruz. Hangi sonuçlar elde edeceğimizi, onu da biliyoruz. Türkiye'yi nasıl güçlü bir kalkınma altyapısına, güçlü bir demokrasiye kavuşturmuşsak üretime ve istihdama dayalı köklü bir ekonomiye de kavuşturacağız. Türkiye, gelişmiş ülkeler arasındaki yerini alana kadar durmak, duraksamak, tereddüt etmek yok(URL-95, 2022).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"biliyoruz"*, *"duraksamak yok"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, meclis grup toplantısında kadın sorunsalına alan açılmadığını göstermektedir. Muktedir bir dille inşa edilen metnin söylemi karşıtlığa dayandırılmamış ve semantik açıdan, *"Türkiye, gelişmiş ülkeler arasındaki yerini alana kadar durmak, duraksamak, tereddüt etmek yok"* cümlesiyle ardalan-bağlam bilgisi verilmemiştir. Sentaktik olarak, aktif yapı cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

Şiddet önleme ve izleme merkezleri ŞÖNİM'leri 81 ilimizde faaliyete geçirdik. Son 10 yılda kadın konukevlerinde toplam 325 bin kadını ve 190 bin çocuğumuz misafir oldu(URL-98, 2022).

Bu aktarım incelendiğinde, *"şiddet"*, *"merkezler"*, *"faaliyet"* gibi sözcük kalıplarının kullanılması, iktidarın sosyal devlet yönüne ve kadın sorunsalına yönelik çalışmalarına

devam ettiğine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Semantik açıdan, ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak aktif yapıli cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçevenin tercih edildiği görölmektedir.

Sosyal hizmetlerdeyaşlısından, engellisine, çocuğundan, kadınına kadar yardıma ihtiyaç duyan her vatandaşımızın yanında yer aldık. Kimseyisahipsiz bırakmayacak bir sistem kurduk. Önümüzdeki dönemde değişen şartlara ihtiyaçlara göre daha fazla vatandaşımızı sosyal destek şemsiyemizinaltına alacağız(URL-100, 2022).

Bu aktarımdaErdoğan'ın, "*sosyal hizmetler*", "*her vatandaşımız*", "*yanında yer aldık*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, hükümetin sosyal devlet yönüne ve vatandaşı sahipsiz bırakmayan bir sistem inşa edildiğine dikkat çekilmek istendiğini göstermektedir. Semantik açıdan, "*daha fazla vatandaşımızı sosyal destek şemsiyemizinaltına alacağız*" cümlesiyle ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak aktif yapıli cümlelerle inşa edilen anlamsal bir çerçevenin tercih edildiği görölmektedir.

Bu ülkede,başörtülü milletvekilini, bu kadını meclisten atın diyecek kadar ileri gidensınırsız tiplerdir. Yine söylüyorum aile bizim kutsalımızdır. Güçlü aileler güçlü fertlerden ortaya çıkar ve güçlü ailelerden de güçlü millet oluşur(URL-101, 2023).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*başörtülü*", "*kadın*", "*meclisten atın*", "*sınırsız tipler*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir.Erdoğanmetnin söyleminde, kadın ve aile ilişkisine dikkat çekmiş ve karşıtları için "*sınırsız tiplerdir*" tabiriyle olumsuz bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, ardalan-bağlam bilgisine yer verilmediği, sentaktik olarak aktif yapıli cümlelerin kullanıldığı görölmektedir.

Siz, bu ülkede milletin hayat tarzıylahep uğraştınız ve sahtekarlık yaptınız.Yeri geldi her zaman başörtüye saldırdığınız halde seçimkampanyasında milleti aldatmak için aldınız yanınıza bir iki tane başörtülükızımızı veya kadınıımızı onlara rozet taktınız. Bak işte, başörtülülerdenyana sahtekarlık yapıyorsunuz. Hadi gel, ne dedik seçim öncesi anayasa yapalım ve bu anayasadabaşörtüsü konusunu masaya yatıralım bunu çıkaralım. Bak şimdi gene söylüyorum, eğer dürüstseniz, samimi iseniz yeni yasama dönemindebaşörtü vesilesini anayasayla teminat altına alın(URL-104, 2023).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*siz*", "*milletin*", "*hayat tarzı*", "*sahtekarlık*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya

dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğanmetnin söyleminde, kendisini ülke sorunlarının çözümüne adanmış siyasi bir aktör olarak konumlandırırken, karşıtları için "sahtekâr" tabiriyle olumsuz ve provakatif bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, "yeni yasama dönemindebaşörtü vesilesini anayasayla teminat altına alın" cümlesiyle ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapı cümleler kullanılmıştır.

25 Kasım, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de kadına yönelik şiddetkarşı uluslararası mücadele günüdür.Bu anlamlı gün münasebetiyle düzenlenenprogramda, kadına yönelik şiddete dair 2024 yılı faaliyet planının detaylarınıaçıkladık.Toplam 66 alt hedef ve 218 faaliyet başlığınıyer aldığı plan kadına yönelik şiddet konusundaki irademizin en somutifadesidir. İstanbul sözleşmesinden ülkemizin çekilmesinedair marjinal çevrelerce yürütülen kampanyaların hiçbir temeliyoktur(URL-106, 2023).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "kadın", "şiddet", "marjinal çevreler" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasi bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğanmetnin söyleminde, kadına şiddet meselesini İstanbul Sözleşmesiyle irtibatlandırmanın anlamsız olduğuna dikkat çekmeye çalışırken, karşıtları için "marjinal çevrelerce yürütülen kampanyaların hiçbir temeliyoktur" ifadesiyle üstü örtülü bir anlatım şekliyle göndermede bulunmuştur. Semantik açıdan, "kadına yönelik şiddete dair 2024 yılı faaliyet planının detaylarınıaçıkladık..." cümlesiyle ardalan-bağlam bilgisi verilmiş, sentaktik olarak aktif yapı cümleler kullanılmıştır.

4) Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında temel hak ve hürriyetler ne ölçüde genişlemiştir?

İnanç özgürlüğünü kısıtlayan baskıları sona erdirdik, insan hakları ve özgürlükler alanını olabildiğince genişlettik. Farklılıklarımızı daima zenginlik olarak gördük. Hayatın her alanında ülkeyi kalkındırdık, refahı ülkenin her köşesine yaydık. Türkiye'nin hayallerini bir bir gerçeğe dönüştürdük. Millet istedi biz yaptık, millet dedi biz yaptık. Millet istemediği hiçbir işi yapmadık. Millet efendi oldu, biz hizmetkar olmaktan şeref duyduk. Dağlar gibi sorunları dağlar gibi hizmetlere dönüştürdük. Sorunları torunlara havale etmedik(URL-68, 2018).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "millet", "efendi", "hizmetkar" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin somut hukuk devleti yerine millet iradesi teorisi üzerinden soyut bir okumaya tabi tutulduğunu göstermektedir. Retorik olarak karşıtlığa dayandırılmayan metinde, semantik açıdan, "sorunları torunlara havale etmedik" cümlesiyle ardalan-bağlam

bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak aktif yapıli cümlelerle inşa edilmiş anlamsal bir çerçevenin tercih edildiği görölmektedir.

Avrupa Birliğı üyeliğı sürecinde ölkemizin ve milletimizin menfaatine gördüğümüz her hususta muhataplarımızla oturduk, konuştuk, anlaşma yolları aradık, ancak mesele ölkemizin ve milletimizin istiskali noktasına geldiğinde de karşımızdakinin yüzüne gerçekleri haykırmaktan asla geri durmadık. Türkiye'yi Avrupa Birliğı'ne eşit ve adil bir şekilde almayı hedeflemeyen hiçbir projeye rıza göstermedik(URL-69, 2018).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*ölkemiz*", "*menfaat*", "*milletimiz*", "*istiskal*" gibi sözcüklerin kullanımını tercih etmesi, metnin söylemini tam olarak karşıtlığa dayandırmadığını ancak, üstü örtülü bir anlatım tarzıyla gönderme yaptığını göstermektedir. Erdoğan metnin söyleminde, "*milletimizin menfaatine gördüğümüz her hususta muhataplarımızla oturduk*" ifadesiyle uluslararası iş birliğine karşı ihtiyatlı bir retorik üretirken, kendisini ölkede sorunlarının çözümüne odaklanmış bir devlet adamı olarak tasvir etmiş ve karşıtlarına "*karşımızdakinin yüzüne gerçekleri haykırmaktan asla geri durmadık*" anlatısıyla meydan okuyucu bir dil kullanmıştır. Semantik açıdan, "*...adil bir şekilde almayı hedeflemeyen hiçbir projeye rıza göstermedik*" cümlesiyle ardaan-bağlam bilgisinin verilmediğı, sentaktik olarak aktif yapıli cümlelerin kullanıldığı görölmektedir.

Devletimiz FETÖ ile mücadele ederken, basın özgürlüğü bahanesiyle FETÖ'nün paçavraları önünde tuttıkları nöbetlerle yüzleşmemiştir. Sırf hükümete vurmak için haftalarca Meclis kürsüsünü FETÖ'nün montajlarına tahsis eden fırsatçılıklarıyla yüzleşmemiştir. Çukur eylemleri sırasında bölücü örgütün şehirdeki uzantılarına canlı kalkan olan tavırlarıyla yüzleşmemiştir. Gezi Olayları esnasında duvarlara Zulüm 1453'te başladı diye yazan vatan millet düşmanlarına verdikleri destekle yüzleşmemiştir. Bunların belediyelerinin olduğu yerde duvarlara bu tür çirkin sözler yazıldı, yazıklar olsun. Eğer bu ölkede zulmün 1453'te başladığını söyleyecek tynette ahlaki yönden nasipsiz olanlar varsa, önce belediyelerine bunu söyleyeceksin. O yazıları bir dakika bile orada tutmamanız gerekiyordu. Ancak siz bu tür yazılarla iftihar ettiniz(URL-76, 2018).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*mücadele*", "*hükümete vurmak*", "*meclis kürsüsü*", gibi sözcük öbeklerini tercih etmesi, metnin söyleminin ana muhalefet partisi ve vesayet odakları üzerinden karşıtlığa ve kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan metnin söyleminde, kendisini çeşitli saldırılar karşısında yılmadan mücadele eden dürüst bir siyasal aktör olarak konumlandırırken, karşıtları için "*millet düşmanları*", "*ahlaki yönden nasipsiz*" gibi tabirlerle provakatif ve olumsuz bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, "*O yazıları bir dakika bile orada tutmamanız gerekiyordu...*"

cümlesiyle ardalana-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak pasif yapıda cümleler kullanılmıştır.

İşte Avrupa Birliği. Avrupa Birliği'nin de ne olduğu ortaya çıktı. Hani demokrasi, nedir bu zillet? Bir taraftan demokrasi, demokrasi, demokrasi diyeceksiniz, sandık, sandık, sandık diyeceksiniz. Ondan sonra da cebren ve hileyle kalkıp hükümet devireceksiniz. Şunu çok iyi bilelim; gücünün haklı olduğu bir dünyayı biz kabullenmiyoruz, haklının güçlü olduğu bir dünyayı kabulleniyoruz. Zira güçlülerin egemen olduğu yapı bizim medeniyet anlayışımızın yapısı değildir. Biz bu emperyalist yapılara kesinlikle karşıyız. Bunları da kabullenmemiz mümkün değildir(URL-78, 2019).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "AB", "hile", "hükümet", "devirmek", "kabullenmemek" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, ana muhalefet partisi ve AB'nin iş birliği iddiasına atıfla vesayet odaklarına üstü örtülü bir anlatımla gönderme yapıldığını göstermektedir. Erdoğan metnin karşıtlıklar eksenine dayandırdığı metnin söyleminde, "haklının güçlü olduğu bir dünyayı kabulleniyoruz" anlatımıyla, ülkenin menfaati söz konusu olduğunda meydan okuyucu bir karşı duruşa geçebileceğinin altını çizirken, karşıtları için "emperyalist yapılar" gibi tanımlamalarla olumsuz bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, "bunları da kabullenmemiz mümkün değildir" ardalana-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak aktif yapıda cümlelerle inşa edilmiş anlamsal bir çerçevenin tercih edildiği görülmektedir.

Siyasi istikrarsızlık oluşturmak için çevrilen numaraların hepsinin de farkındayız ve bu tuzağa asla düşmeyeceğiz. Gerilim siyasetine asla tevessül etmeyecek; demokrasiden, milli iradenin üstünlüğünden taviz vermeden bu uzun ve ince yolu kat edeceğiz. Israrla ifade ettiğimiz gibi; Bir olacağız, İri olacağız, Diri olacağız, Kardeş olacağız, hep birlikte Türkiye olacağız(URL-80, 2019).

Metnin söyleminde, "tuzak", "gerilim siyaseti" gibi sözcük kalıplarının tercih edilmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan metnin söyleminde, milli iradenin üstünlüğüne dikkat çekerken, "Bir olacağız, İri olacağız, Diri olacağız, Kardeş olacağız, hep birlikte Türkiye olacağız" cümlesiyle, milli irade teorisini liberal bir söylemle değil, dayanışmacı bir ruh üzerinden solidarist bir retorikle izah etmektedir. Karşıtları için "çevrilen numaraların hepsinin de farkındayız" anlatısıyla meydan okuyucu bir dil kullanılan metnin söyleminde, semantik açıdan, "milli iradenin üstünlüğünden taviz vermeden bu uzun ve

ince yolu kat edeceğiz" cümlesiyle ardalan bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak aktif yapılı cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

Terör örgütlerine karşı yürüttüğümüz mücadeleyi insan hakları meselesi haline dönüştürmeye çalıştılar. Yine aynı nezaketle cevabımızı verdik. Türkiye 4 milyon sığınmacının yükünü tek başına omuzlarken, bu konuda dahi ithamlarda bulunmaya yeltendiler. Yine duruşumuzu bozmadan cevaplarını verdik. Güney sınırlarımız boyunca önce DEAŞ, o olmayınca PKKYPG eliyle bir terör koridoru oluşturma gayretlerini alenen yürütmeye başladılar. Müttefik dediğimiz ülkelerin bizim değil teröristlerin yanlarında yer almaları karşısında, artık kendi göbeğimizi kendimizin kesmesi gerektiğini gördük(URL-173, 2019).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*mücadele*", "*itham*" gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir."*Müttefik dediğimiz ülkelerin bizim değil teröristlerin yanlarında yer almaları karşısında*" ifadesiyle, milliyetçi bir dille inşa edilen metnin söyleminde Erdoğan, kendisini ülkenin bütün sorunlarını tek başına yüklenen ve saldırılar karşısında duruşunu bozmayansiyasal bir aktör olarak konumlandırırken, karşıtları için "*terör koridoru oluşturma gayretlerini alenen yürütmeye başladılar*" anlatısıyla olumsuz bir retorik üretmiştir.Semantik açıdan, ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak aktif yapılı cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

Demokrasi, insan hakları, hukuk, adalet söylemlerini FETÖ ile mücadeleyi sulandırmak, FETÖ tehdidini hafifletmek için kullananlar, bu millet için en az FETÖ zihniyeti kadar tehlikelidir. Bu kesimlerin PKK için de ülkemize adeta savaş açmış her türlü iç ve dış odak için de aynı tutumu göstermeleri, zihniyet bozukluğunun konjonktürel değil yapısal olduğunun işaretidir(URL-88, 2020).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*zihniyet*", "*tehlike*", "*savaş açmak*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir.Erdoğanmetnin söyleminde, kendisini saldırı faktörleri karşısında mücadelesini tek başına veren siyasal bir aktör olarak konumlandırırken, karşıtları için "*zihniyet bozukluğu*" gibi tanımlamalar yaparak milliyetçi dilin hâkim olduğu bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak pasif yapılı cümlelerle inşa edilmiş anlamsal bir çerçevenin tercih edildiği görülmektedir.

Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 14'üncü maddesi şöyle diyor: Herkes zulüm karşısında başka memleketlere iltica etmek ve bu memleketler tarafından mülteci muamelesi görmek hakkını haizdir. Evet, bugün mültecilere sınırlarını kapatan, onları döverek, bindikleri botları batırarak, hatta vurarak geri göndermeye çalışan her Avrupa ülkesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini çiğnemektedir(URL-89, 2020).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*zulüm*", "*başka memleket*", "*iltica*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, insan hakları üzerinden mülteci meselesine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan metnin söyleminde, "*hatta vurarak geri göndermeye çalışan her Avrupa ülkesi...*" cümlesiyle, karşıtlık ekseninde konumlandığı sorumlular için üstü örtülü bir anlatım şekliyle göndermede bulunmuştur. Semantik açıdan, ardaalan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak "*Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*" anlatımıyla aktif yapı cümle kullanımının tercih edildiği görülmektedir.

Ülkemizin hedeflerine ulaşması için ne gerekiyorsa, AK Parti onu yapmıştır. İnsan Hakları Eylem Planını, ekonominin temeli olan güven iklimini de artıracak şekilde genişleterek en kısa sürede son halini vereceğiz. Bu çerçevede yapılan hazırlıkları, insan haklarıyla ilgili tüm kesimler yanında ekonomi yönetimi ve iş dünyasıyla da istişare ederek Meclisin takdirine sunacağız(URL-91, 2020).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*AK Parti*", "*ülkemin hedefleri*", "*yapmıştır*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, AK Partinin icraat ve hedeflerinin ülkenin menfaatleri doğrultusunda şekillendiğine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Muktedir ve liberal bir dille inşa edilen söylemlerde, iş birliğinin ve fikir alışverişinin öneminin vurgulandığı görülmektedir. Semantik açıdan, "*...Meclisin takdirine sunacağız*" aktarımıyla ardaalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapı cümleler kullanılmıştır.

Sadece burada verilen kararlar mahkemelerimizce değerlendirilir. AİHM, bu kararı iç hukuk yolları tüketilmeden alarak, istisnai bir uygulama yapmıştır. Kaldı ki biz bireysel başvuru adımı attığımız zaman Türkiye'de Anayasa Mahkemesini, bir defa bütün yolları tüketme unsuru olarak gördük. Ondan sonra AİHM devreye girebilir, bu şekilde bu adım atıldı. Ama şimdi görüyoruz ki burada bütün yollar tüketilmeden AİHM, bu tür kararları alma yoluna tevessül etmiştir. Tamamıyla bu adımlar siyasidir, bunun da gerekçesini biliyoruz(URL-92, 2021).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*kararlar*", "*iç hukuk yolları*", "*mahkemelerimizce*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin gerekli iç hukuki süreçler tamamlanmadan verdiği kararın boyutuna dikkat çekmek istediğini göstermektedir.

Erdoğan metnin söyleminde, *"bu adımlar siyasidir"* ifadesiyle uluslararası düzene karşı milliyetçi bir dille inşa edilen retorik üretmiştir. Semantik açıdan, *bunun da gerekçesini biliyoruz*" anlatımıylaardalan-bağlam bilgisinin verilmediği metinde, sentaktik olarak aktif yapıli cümlelerin kullanıldığı görölmektedir.

Hiçbir isme, medyadaki ve siyasi alandaki siyasi açıklamaları sebebiyle herhangi bir soruşturma açılmış veya benzeri işlem yapılmış değildir. Geçmiş darbeler ve bildirilerle dolu bir ölkede, bir gece yarısı 104 emekli amiralin böyle bir girişimde bulunması asla kabul edilemez. Bunun adına ifade özgürlüğü diyemeyiz. İfade özgürlüğü, aksi halde diyerek başlayan ve ölkenin seçilmiş yönetimini darbeyle tehdit eden cümleleri kapsamaz. Emekli amiral sıfatıyla da olsa böyle bir girişim, kahraman Türk Silahlı Kuvvetleri'ne yönelik bir bütandır. Bu yöntem ve bu tarz ifadeler, dünyanın her yerinde demokrasiye, hukuk devletine, milli iradenin üstünlüğüne saldırı olarak kabul edilir ve aynı şekilde muameleye maruz kalır(URL-93, 2021).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"ifade özgürlüğü"*, *"darbe"*, *"seçilmiş yönetim"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin tarihsel bağlam üzerinden biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan metnin söyleminde, ifade özgürlüğü üzerinden iktidara karşı yöneltilen tehdit söylemlerini milli iradeye saldırı olarak nitelendirmiş ve karşıtları için *"aynı şekilde muameleye maruz kalır"* cümlesiyle meydan okuyucu bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak, pasif yapıli cümleler kullanılmıştır.

Türkiye'nin kazanımlarını heba edemeyeceksiniz. Türkiye'yi eski kötü günlerine geri döndüremeyeceksiniz. Bu milletin alın terini sömüremeyeceksiniz. Bu ölkenin ayağına pranga vuramayacaksınız. Türkiye'yi 2023 hedeflerine ulaşmaktan alıkoyamayacaksınız. Ölkemizin 2053 vizyonunu hayata geçirmesine engel olamayacaksınız. Ya millet iradesini kabullenecek, milletle beraber olacak, millette beraber kazanacaksınız ya da kaybedeceksiniz. Türkiye kazanacak, Türk milleti kazanacak ama siz kaybedeceksiniz(URL-94, 2021).

Bu kompozisyon incelendiğinde, *"Türkiye"*, *"eski kötü günler"*, *"pranga"*, *"hedefler"*, *"alıkoyamayacaksınız"* gibi anlatı kalıplarının tercih edilmesi, metnin söyleminin tarihsel bağlam üzerinden karşıtlığa dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğan, *"Ya millet iradesini kabullenecek ya da kaybedeceksiniz"* ifadesiyle, vesayet odaklarına atıfta bulunmuş, *"2023 hedefleri, 2053 vizyonu"* gibi sözcük kalıplarının kullanımını tercih ederek geleneğe yaslanan milliyetçi bir dil kullanmıştır. Millet iradesinin kabulü üzerinden meydan okuyucu

bir dil kullanan Erdoğan, karşıtları için *"bu ülkenin ayağına pranga vuramayacaksınız"* cümlesiyle provakatif bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, ardaan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak pasif yapıli cümlelerin kullanıldığı görölmektedir.

Biz ölkemizde nasıl tüm vatandaşlarımızı en geniş hak ve özgürlöklere kavuşturmışsak, inşallah ekonomide de unutmayın yatırım, istihdam, üretim, ihracat, büyüme merkezli yeni programımızla refahı yaygınlaştıracamız. Bugün demokrasiyi konuşuyoruz, inşallah yarın milletimizin refahını nasıl arttırdığımızın muhasebesini yapacağız. Geçmişini bilmeyen geleceğini inşa edemez. Nereden nereye geldiğimizi doğru şekilde tespit etmeden nereye gideceğimizi bilemeyiz(URL-95, 2022).

Bu aktarımdaErdoğan'ın, *"vatandaşlarımız", "en geniş hak ve özgürlöklere", "kavuşturmak", "refah"* gibi sözcüklerin kullanımını tercih etmesi, ölk siyasetinde belirlediği birçok hedefe ulaşan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, gelecek icraatlarına dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan metnin söyleminde, *"büyüme merkezli yeni programımızla refahı yaygınlaştıracamız"* cümlesiyle iktisadi alanı kalkınma eksenli okumuş, *"Nereden nereye geldiğimizi doğru şekilde tespit etmeden nereye gideceğimizi bilemeyiz"* anlatımıyla ileri dönemleri satın alma amacıyla geleceğe yaslanarak ileri vizyon çizmiş ve tökezlediğinde tekrar kalkabilmek için geçmiş referanslardan yardım almıştır. Muktedir bir dille inşa edilen metnin söylemi karşıtlığa dayandırılmamış, semantik açıdan, ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş ve sentaktik olarak aktif yapıli cümleler kullanılmıştır.

Berberliğimize, kardeşliğimize, müştereklerimize, ortak hayallerimize, tüm bunlara sahip çıktığımız sürece kimse bizi bu aydınlık geleceğe ulaşmaktan mahrum bırakamaz(URL-98, 2022).

Bu aktarımdaErdoğan'ın, *"müştereklerimiz", "sahip çıkmak"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, birlik-beraberlik vurgusu üzerinden bir retorik oluşturulduğunu ve temel haklar sorunsalına alan açılmadığını göstermektedir. Semantik açıdan ardaan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak pasif yapıli cümlelerle inşa edilmiş anlamsal bir çerçevenin oluşturulduğu görölmektedir.

Anayasa teklifimizin komisyon ve genelkurulu aşamalarındaki tartışmalar tüm partilerin demokrasi hak ve özgürlöklerekonusundaki samimiyetini gösteren bir turnusol kâğıdı işlevi de görecektir. Buişin öyle parti toplantılarında kürsü yumruklamakla, gece yarısı videolar yayınlamak da olmayacağına, gerçek niyetin ve tutumun böyle durumlardaortaya çıkacağına hep beraber şahitlik edeceğiz(URL-100, 2022).

Bu aktarımla Erdoğan'ın, *"anayasa teklifi"*, *"tüm partiler"*, *"demokrasi"*, *"turnusol kâğıdı"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, anayasa teklifinin demokrasinin gereklerine uygun ve bütünün faydasına olacak şekilde inşa edildiğine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Liberal bir dille inşa edilen metnin söyleminde Erdoğan, kendisini icraatlarından emin ve tecrübeli bir siyasal aktör olarak konumlandırırken, *"parti toplantılarında kürsü yumruklamakla, gece yarısı videolar yayınlamak da olmayacağına"* aktarımıyla ana muhalefet partisine atıfta bulunmuş ve provakatif bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, *"gerçek niyetin ve tutumun böyle durumlarda ortaya çıkacağına hep beraber şahitlik edeceğiz"* anlatısıyla ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği metinde, sentaktik olarak aktif yapılı cümlelerin inşa edildiği görülmektedir.

Anayasa ve yasalarımızı, demokrasimizi, hak ve özgürlükleri kalkınma mücadelemizi destekleyecek adımlarla geliştirmek için her yola çıktığımızda çareyi başka elde değil hep burada aradık. Temel hakların anayasa konusu olmaması gerektiği inancımızı mahfuz tutarak, ülkemizin geçmişten bugüne yaşadığı acıların bir daha tekerrür etmemesi için kendi teklifimizi hazırladık (URL-174, 2023).

Erdoğan'ın metnin söyleminde, *"çare"*, *"başka elde değil"*, *"burada aradık"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, kendisinden ve icraatlarından emin bir devlet adamı sıfatıyla temel haklar ve anayasa ilişkisine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Retorik açıdan, tam olarak karşıtlıklar eksenine dayandırılmayan ve liberal bir dille inşa edilen metnin söyleminde, *"geçmişten bugüne acıların bir daha tekerrür etmemesi"* anlatısıyla üstü örtülü bir anlatım tarzıyla ana muhalefete göndermede bulunulmuştur. Semantik açıdan, *"...kendi teklifimizi hazırladık"* cümlesiyle ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapılı cümleler kullanılmıştır.

Özgürlük getiren düzenlemeler başta olmak üzere yasakları kaldıran, hak ve hürriyetleri genişleten hangi düzenleme varsa CHP istisnasız hepsine karşı çıktı. Sadece milletin iradesine değil, anayasasının gelişmemesi için her ay dediler bireysel başvuru hakkı da bunlardan birtanesidir. CHP bireysel başvuru hakkını da içeren anayasa değişikliğe hayır dedi, hatta her zaman yaptıkları gibi değişikliklerin iptali için Anayasa mahkemesine başvurdu. Dolayısıyla CHP'nin bugün bireysel başvuru konusunda söylenecek hiçbir sözü yoktur (URL-172, 2023).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"CHP"*, *"istisnasız"*, *"karşı çıkmak"* gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasi bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Recep Tayyip Erdoğan metnin söyleminde,

kendisini millet iradesini her şeyin üzerinde konumlandırıran bir devlet adamı olarak konumlandırırken, karşıtları için "*CHP istisnasız hepsine karşı çıktı*" ifadesiyle eleştirel bir söylem yöneltmiştir. Semantik açıdan, ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak pasif yapıli cümleler kullanılmıştır.

5) Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının etnik kimlik perspektifi siyasal yaşama ne şekilde yansımıştır?

Bizim gibi düşünmeyenleri ikna etmek, varsa yanlış bilgileri düzeltmek, eksik biliyorlarsa onları tamamlamak için tüm gücümüzü, tüm imkanlarımızı kullanacağız. Samimiyetin ve doğruluğun açamayacağı hiçbir kapı, yumuşatamayacağı hiçbir yürek yoktur. Diyarbakır'da gerek kapalı spor salonunun dışındaki toplantımız, gerekse Suriçinde bölücü terör örgütünün yol açtığı tahribatın sadece izlerinin silinmekle kalmadığını, şehrin geleceği için yepyeni bir dönemin kapılarını aralayacak yatırımların gerçekleştirildiğini gördük. Konutlarıyla, tarihi evleriyle, iş yerleriyle, sokaklarıyla, altyapısıyla, camilerinin ve diğer tarihi mekanlarının restorasyonu ile hakikaten çok büyük hizmetler çok kısa bir süre içinde Diyarbakır'a kazandırıldı (URL-67, 2018).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*bizim gibi düşünmeyenler*", "*ikna etmek*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, ülke sorunlarını çözmeye odaklanan samimi bir siyasal lider olduğuna ve bireyi kimlik problemlerinden bağımsız olarak değerlendirdiğine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Metnin söylemi, tam bir karşıtlık eksenine dayandırılmamakla birlikte "*bizim gibi düşünmeyenler*" gibi tabirlerle üstü örtülü bir anlatım tarzıyla göndermede bulunmuştur. Semantik açıdan, "*çok büyük hizmetler çok kısa bir süre içinde Diyarbakır'a kazandırıldı*" cümlesi ile ardaan-bağlam bilgisinin vermediği, sentaktik olarak aktif yapıli cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

Değerli kardeşlerim, Edirne'nin bir köyünden, bir mahallesinden sorumluluğumuz nedir bunu bileceğiz, Hakkâri'de nedir bunu bileceğiz ve her tarafa bugün nasıl bu hizmetleri götürdük, götürüyorsak, yarın da aynı şekilde bu hizmetleri götüreceğiz. Böyle bir mükellefiyet var mı? Evet, var. Bunda asla tereddüt olmaz. Çünkü biz devletin vitrinine saksı seçmiyoruz, vazo seçmiyoruz. Cumhurbaşkanı elbette devleti idare edecek, başkomutan olacak, devlet kurumlarının uyum içinde işlemlerini sağlayacak. Ama gerektiğinde Cumhurbaşkanı Iğdır'ın, Ağrı'nın, Erzurum'un köylerinin su meselesiyle de ilgilenecek, Yavuz Sultan Selim köprüsüyle de ilgilenecek, çözüm süreciyle de paralel yapıyla mücadeleyle de ilgilenecek. Değerli kardeşlerim, biz hayatımızı millete hizmete adadık, her nerede olursa olsun milletin hizmetkârı olmaya devam edeceğiz (URL-175).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"hizmetler"*, *"bileceğiz"*, *"götürdük"*, *"götüreceğiz"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, bölgesel, kültürel, etnik unsurlar fark etmeksizin milletin hizmetkârı amacında olan bir devlet adamı olduğuna dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Muktedir ve samimi bir dille inşa edilen metnin söylemi, tam olarak karşıtlığa dayandırılmamış olsa da *"biz devletin vitrinine saksı seçmiyoruz"* gibi anlatımlarla üstü örtülü bir anlatım şekliyle göndermede bulunulmuştur. Semantik açıdan, *"her nerede olursa olsun milletin hizmetkârı olmaya devam edeceğiz"* gibi cümlelerle ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapı cümleler kullanılmıştır.

Ben Türkçü değilim, Türk'üm. Irkçılık bizim dinimizde yasaklanmıştır. Her etnik unsur kendi etnik unsuruyla iftihar edebilir, Türk de eder, Kürt de eder, Laz'ı da eder, Çerkez'i de eder, Roman'ı da eder, amacılık etmez. Şimdi sizin Türkçülük yapma hakkınız varsa, öbür tarafta benim Kürt vatandaşımın da Kürtçülük yapma hakkı doğar. İşte bırakalım Türk Türklüğüyle övünsün, Kürt Kürtlüğüyle övünsün, Laz Lazlığıyla, Roman Romanlığıyla, Çerkez Çerkezliğiyle, Abhaza Abhazalığıyla övünsün. İşte AK Parti olarak kurulduğumuzdan bu yana, bu yanlışın içine düşmedik. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 81 milyon vatandaşımızın tamamının ortak devleti olduğuna göre, sembolik unsurlarımızın da hepimizi kucaklaması gerekir. Bizim rabiamız, tam da işte bu anlayışın ifadesidir(URL-73, 2018).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"ırkçılık"*, *"dinimiz"*, *"etnik"*, *"iftihar"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, dini referanslar üzerinden ayrımcılık kavramına dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan, liberal bir dille inşa ettiği metnin söyleminde kendisini etnik ayrımcılık hatasına düşmeyen bir siyasal aktör olarak konumlandırırken, karşıtları için *"AK Parti olarak kurulduğumuzdan bu yana, bu yanlışın içine düşmedik"* şeklindeki üstü örtülü anlatım tarzıyla eleştirel bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, *"Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 81 milyon vatandaşımızın tamamının ortak devleti olduğuna göre..."* cümlesiyle ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapı cümleler kullanılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti devleti, bu ülkede yaşayan herkesin, en başta da Kürt kardeşlerimizin devletidir. Türkiye Cumhuriyeti devleti, hangi inanç grubundan olursa olsun hepsinin devletidir. Ülkemizde bugüne kadar asla bu tür ayrımcılıklara müsaade etmedik, bundan sonra da etmeyiz. Sadece bu kadar da değil, Türkiye, yakın çevresinden başlayarak kendisiyle gönül bağı içindeki herkesin, yine en başta da sınırlarımızın hemen yanı başında yaşayan Kürt kardeşlerimizin de devletidir(URL-176, 2019).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"T.C devleti"*, *"herkesin devleti"* gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, milli birlik-beraberlik-kardeşlik kavramları üzerinden *"Tek Millet, Tek Bayrak, Tek*

Vatan, Tek Devlet" gibi kavramlara dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Samimi ve kucaklayıcı bir dille inşa edilen metnin söylemi retorik olarak karşıtlığa dayandırılmamıştır. Semantik açıdan, ardaan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak aktif yapıli cümlelerin kullanıldığı görölmektedir.

Birileri, Kürtlere yönelik çok daha farklı imkânlar getirmek şeklinde tweetler atıyor. Biz neyi getirmedik ki? Bunlarda göz var ama görmüyor. Ben bunlara tavsiye ediyorum, gidin şu Güneydoğu'yu bir gezin. Şanlıurfa'yı, Gaziantep'i, Diyarbakır'ı, Siirt'i, Mardin'i gezin. Buraların 10 yıl önceki durumuyla şu andaki durumu bir karşılaştırın. Birileri orada okullarımızı, camilerimizi yakarken, yıkarken; evlerin altından tüneller açarak terör estirirken, bu alanları terör saldırılarından kurtaran kim oldu? Okullarımızı yeniden ayağa kaldıran kim oldu? Camilerimizi yeniden inşa ederek halkımızın hizmetine sunan kim oldu? Bütün yolları alt ve üstü yapısıyla yapan kim oldu? Biz olduk. Eğer biz Kürt kardeşlerimizi bir kenara koymuş olsaydık, bizden öncekiler gibi hiç oralara uğramazdık. Ama biz uğradık. Niye? 780 bin kilometrekare ile bu vatan bizim. Buralarda ayırım yapılamaz(URL-81, 2019).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*birileri*", "*farklı imkânlar*", "*biz*" gibi kelime kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğanmetnin söyleminde, ülke sorunlarının çözümü ve gerçekleştirilecek icraatların yalnızca Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında mündemiç bulunduğuna dikkat çekerken, karşıtları için "*birileri orada okullarımızı, camilerimizi yakarken, yıkarken*" gibi aktarımlarla provakatif bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, ardaan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak aktif yapıli cümlelerin kullanıldığı görölmektedir.

Dünyanın dört bir yanında, bizim Kürtlere karşı olduğumuzu anlatıyorlar. Parlamentodaki HDP gibi... Arkasında PKK terör örgütünün olduğu HDP gibi... Biz de dedik ki lütfen bunu birbirine karıştırmayın. Biz Kürt kardeşlerimize değil, terör örgütü olan PKK'ya, PYD'ye, YPG'ye karşıyız. Sizin bu ifadeleriniz Kürt kardeşlerimize saygısızlıktır. Lütfen bunu yapmayın(URL-83, 2019).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*Kürtler*", "*HDP*", "*PKK*" kelimelerini tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğanmetnin söyleminde, Kürt ve bölücü güçlerin ayırımına dikkat çekmiş ve karşıtları için "*terör örgütü olan...*" cümlesiyle meydan okuyucu bir dil kullanmıştır. Semantik açıdan, ardaan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak aktif yapıli cümlelerin kullanıldığı görölmektedir.

Bu ülkedeki Türk varlığından ve onların etnik temizliğe tabi tutulduğundan bile haberi olmayanları gördükçe, inanın milletimiz adına üzülmüyoruz. Kendi öz kardeşlerini bile tanımaktan uzak olanların, bu milletin davasını gütmeleri elbette mümkün değildir(URL-83, 2019).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*Türk*", "*milletimiz*", "*etnik temizlik*", "*haberi olmayanlar*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğanmetnin söyleminde, muktedir bir dille inşa edilen retorik üretirken, karşıtları için "*bu milletin davasını gütmeleri elbette mümkün değildir*" cümlesiyle yerici ve eleştirel bir söylem yöneltmiştir. Semantik açıdan, ardaalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak "*milletimiz adına üzülmüyoruz*" ifadesiyle aktif yapı cümle kullanımına başvurulmuştur.

Anadolu toprakları, sadece bugün değil, tarih boyunca hep, her kökenden, her inançtan, her kesimden insana kucak açmış, yurt olmuştur. Bugün Anadolu nüfusunun önemli bir bölümü, 93 Harbinden Balkan Savaşlarına, oradan Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Harbimiz sonrasındaki mübadelelere kadar son 1,5 asırdaki gelişmelerin ardından bu topraklara göç edenlerden oluşuyor. Türkiye'yi hedeflerine ulaştırana kadar bize durmak, dinlenmek haramdır. Mücadele zamanlarında 83 milyon biz biriz, beraberiz; birlikte Türkiye'yiz, biz birlikte güçlüyüz(URL-177, 2019).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*Anadolu toprakları*", "*her kesim*", "*kucak açmış*" gibi sözcük gruplarını tercih etmesi, farklılıkların Adalet ve Kalkınma Partisi perspektifine tezahür ediş biçimine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğanmetnin söylemini siyasal bir kutuplaşmaya dayandırmazken, kendisini ülke hedeflerinin sonucuna odaklamış proaktif bir siyasal lider olarak konumlandırmıştır. Semantik açıdan, "*Türkiye'yi hedeflerine ulaştırana kadar bize durmak, dinlenmek haramdır*" cümlesiyle ardaalan-bağlam bilgisi verilmediği, sentaktik olarak aktif yapı cümleler kullanıldığı görülmektedir.

Bu ülkede uzunca bir süre, en çok sıkıntıyı Kürtler çekti ancak milletimizin tamamına şamil bir özgürlük sorunu, hak, hukuk, adalet sorunu vardı. Bizim ömrümüz, insanları; inançları, kökenleri, kıyafetleri, meşrepleri sebebiyle aşağılayan, hakir gören, daha da ötesine geçip baskıyla, zulümle değiştirmeye çalışan faşist anlayışla mücadele etmekle geçti. Bunun da bir numaralı temsilcisi CHP'dir(URL-91, 2020).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*insanlar*", "*değiştirme*", "*CHP*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğanmetnin söyleminde, karşıtları için "*faşist*

anlayışla mücadele etmekle geçti" cümlesiyle meydan okuyucubir dil kullanırken, AK Parti'nin perspektifine de dikkat çekmek istediği görülmektedir. Semantik açıdan ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapılı cümleler kullanılmıştır.

Gerçekten inanıyorsanız, dinimizin temel kaynaklarında belirtilen hükümler ve usuller açıkça ortadadır. Buna göre inancınızı, ibadetinizi, zikrinizi yaşarsınız, yaşatırsınız. Şayet inanmıyorsanız da böylesine hassas bir konuda inanç sahiplerini rencide edecek yollara başvurma hakkınızın olmadığını bileceksiniz(URL-92, 2021).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"inanmak"* ve *"inanmamak"* gibi kelime kalıplarını tercih etmesi, din, mezhep ve köken farklılıklarına saygı duymanın gerekliliğine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Metnin söylemi, tam olarak siyasal kutuplaşmaya dayandırılmamış ancak *"hakkınızın olmadığını bileceksiniz"* aktarımıyla meydan okuyucu bir dil kullanılmıştır. Semantik açıdan ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak pasif yapılı cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

Hükümete geldiğimizde, demokrasiden kalkınmaya kadar her alanda yokluk, yoksulluk, yasaklar ve zulüm arenası haline getirilmiş bir ülke devraldık. Hafıza-i beşer nisyan ile maluldür derler. Bunun için eski Türkiye ile bugünkü Türkiye'nin mukayesesini her fırsatta milletimizle paylaşmamız gerekiyor(URL-93, 2021).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"demokrasiden kalkınmaya"*, *"zulüm arenası haline getirilmiş bir ülke devraldık"* gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, geçmiş ve gelecek mukayesesini üzerinden AK Parti'nin farkına dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Erdoğan metnin söylemini, tam olarak siyasal bir kutuplaşmaya dayandırmamış ancak *"zulüm arenası haline getirilmiş bir ülke"* tabiriyle üstü örtülü bir anlatım tarzıyla yerici bir göndermede bulunmuştur. Semantik açıdan, ardalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapılı cümleler inşa edilmiştir.

Yağan yağmurda beraber ıslandığımız gibi açan güneşte de beraber ısınacağız. Biz inancına, kökenine, meşrebine, tercihlerine bakmadan her rengi ile her deseni ile her tonuyla her ferdi ile milletimizin tamamını seviyoruz. 84 milyonun her birini, her bir ferdini bağrımıza basıyoruz(URL-94, 2021).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, *"biz"*, *"milletimizi"*, *"seviyoruz"* gibi sözcük kalıplarını tercih etmesi, siyaset anlayışında *"bireyi"* merkeze alan yönüne dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Semantik açıdan, ardalan-bağlam bilgisinin verilmediği, sentaktik olarak

aktif yapılı cümlelerle inşa edilmiş anlamsal bir çerçevenin tercih edildiğini göstermektedir.

Mazlumlari, dinine, kökenine, derisininrengine göre ayıran bir zihniyetin ne insaniyet ne de medeniyette hiçbir bağı yok. Irkçılığın daniskası olan bu bakış açısı, insanlık adına utanç vericidir(URL-96, 2022).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*ırkçılık*", "*zihniyet*" gibi kelime kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğanmetnin söyleminde, farklı kimliklere ayrımcı bir perspektifle bakan anlayışı "*utanç vericidir*" tabiriyle yerici ve sert bir dille eleştirmiştir. Semantik açıdan, ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak pasif yapılı cümleler inşa edilmiştir.

Türkiye'nin ne terör tehdidiyle ne göç çantasıyla ne sinsi mezhep ve köken ayrımcılığı tuzağıyla, demokrasi ve kalkınma hedeflerinden uzaklaştırılmasına izin veremeyiz(URL-97, 2022).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*Türkiye*", "*hedefleri*", "*uzaklaştırılması*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğanmetnin söyleminde, kendisini ülke sorunlarının çözümüne adayan proaktif bir siyasal lider olarak konumlandırırken, karşıtlarına meydan okuyucu bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapılı cümleler inşa edilmiştir.

İnşallah cuma günü Alevi kardeşlerimiz için yeni bir çalışmanın adımını atacağız. Bunların hastalıklı bir saplantı olan faşizmlerini her devirde boyayarak yapmak istedikleri kendi gizli iktidarlarını sürdürmektir. CHP faşizmi, yoksulluktan, geri kalmışlıktan beslenir. Biz kendi sorumluluklarımızın gereğini yerine getirmeye bakacağız(URL-99, 2022).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*CHP*", "*faşizm*", "*gizli iktidarlarını*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğanmetnin söyleminde, Alevi kimliklere yönelik yeni bir çalışmanın başlatılacağına dikkat çekmeye çalışırken, karşıtları için "*geri kalmışlıktan beslenir*" gibi anlatımlarla yerici ve provakatif bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, ardaan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapılı cümleler inşa edilmiştir.

En doğusundan, en batısına, en kuzeyinden, en güneyine dört bir yanı memlekettir. Bize yaylada yaşayanından, ormana komşuolanına,deniz kıyısından yüce dağların eteklerini yurt tutana her bir insankardeştir(URL-103, 2023).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*memleket*", "*insan*", "*kardeş*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, köken farklılıklarından bağımsız olarak birlik ve beraberliğin önemine dikkat çekmek istediğini göstermektedir. Semantik açıdan, ardaalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapıli cümleler inşa edilmiştir.

Vizyon ve proje konusundaki açıklarınıkapatabilmek için son yılların en kirli etik ve edep dışı seçim kampanyasınıbirlikte yürüttüler. Ortada öyle bir mesele yokkenyayınladıkları videolarla mezhep ve etnik köken fitnessini körüklemeyekalktılar. Siyasi hayatımızın hiçbir aşamasında müdahale etmediğimiz hayat tarzüzzerinden vatandaşa korku saldılar. Bizim vatandaşımızın hayat tarzıyla yakından uzaktan alakamız yoktur.O sizin derdiniz. Siz bu ülkede milletin hayat tarzıylahep uğraştınız. Ama bizim anlayışımız, 85 milyonun birliği, beraberliği, kardeşliği, refah ve esenliği için engellere aldırmadan zorluklar karşısında yılmadan birlikte çalışmaktır(URL-104, 2023).

Bu kompozisyon incelendiğinde, "*edep dışı*", "*etnik köken fitnessi*", "*korku salmak*" gibi anlatı kalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğanmetnin söyleminde, birlik ve beraberliğin önemine dikkat çekerken, karşıtları için "*en kirli etik ve edep dışı seçim kampanyası*", "*milletin hayat tarzıylahep uğraştınız*" gibi anlatımlarla yerici ve provakatif bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, ardaalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapıli cümleler inşa edilmiştir.

Köken ve mezhep üzerindensiyaset yapıyorlardı. Bugün de milleti bölmeye çalışıyorlar. Bizim gündemimizde sadece ülkeye, millete, insanlığa, hizmet var, muhalefetin gündeminde ise bolca ayak oyunu var(URL-106, 2023).

Bu aktarımda Erdoğan'ın, "*köken*", "*mezhep*", "*siyaset*", "*yapmak*" gibi sözcükkalıplarını tercih etmesi, metnin söyleminin biz ve onlar karşıtlığı ekseninde siyasal bir kutuplaşmaya dayandırılmak istendiğini göstermektedir. Erdoğanmetnin söyleminde, kimlik siyasetinden bağımsız bir siyasi perspektifi olduğunu ön plana çıkarmaya çalışırken, karşıtları için "*...bolca ayak oyunu var*" gibi tabirlerle provakatif bir retorik üretmiştir. Semantik açıdan, ardaalan-bağlam bilgisi verilmemiş, sentaktik olarak aktif yapıli cümleler inşa edilmiştir.

7. SONUÇ VE BULGULAR

Adalet ve Kalkınma Partisi, muhafazakâr demokrat kimliğiyle ön plana çıkan ve uzun soluklu olarak iktidarda kalan siyasal bir partidir. Ancak bu süreç içerisinde birçok kırılma noktasını tecrübe etmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi, merkez sağda muhafazakâr teorileri benimsemekle birlikte liberal karakteristikleri de bünyesinde barındıran bir çevre partisi görüntüsü çizmektedir. Tek parti döneminin siyaset anlayışına tekabül eden "ideal vatandaş" söyleminden farklı bir siyaset rotası izlemiş ve siyasalçemberine farklı grupları dahil etmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi, Türk siyasal hayatının merkez-çevre ilişkisiyle açıklanmaya çalışıldığı bir dönemde farklı değerlerin ortaya çıkardığı muhafazakâr rengi iyi taşıyabilmiş ve diğer merkez sağ partilerden ayrılmıştır. Dolayısıyla, muhafazakâr ve değişimci yönüyle diğer merkez sağ partilerden farklılaşmaktadır. Adalet ve Kalkınma Partisi, Millî Görüş siyaseti çizgisinde öne çıkan bir siyasal parti olarak içinden geldiği gelenekten ayrışması, Batı eleştirisinin bırakılması, Cumhuriyet'in kazanımlarıyla barışılması gibi unsurlarla karakteristiği olan Millî Görüş çizgisinden ayrılmıştır. Fakat bu farklılaşma, dini referanslara dayalı siyaset yapılması anlayışına işaret etmese de dini hassasiyetleri göz ardı ettiği anlamına gelmemektedir. Adalet ve Kalkınma Partisi ve Millî Görüş arasındaki fark söylemsel yönüyle ön plana çıkmaktadır. Kadroların, dine ve İslâmî harekete bakışı aynı olmakla birlikte, üyeler sadece Millî Görüşçülerden müteşekkil değil, farklı siyasal görüşleri de bünyesine dahil eden heterojen bir yapıdadır. Adalet ve Kalkınma Partisi, siyaset anlayışında yön değişimine gidince geniş kesimleri çeperine dahil eden merkez bir siyasal parti haline dönüşmüştür. Kültürel farklılıkları zenginlik olarak kabul etmesi, farklı dillerde yayın ve kültürel faaliyetler serbestisinin sağlanması gibi bütünleştirici müdahaleler sayesinde kitleselleşmiş ve kendine bir meşruiyet alanı açmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin muhafazakâr demokrat kimliği, evrensel muhafazakârlık değerlerini ön plana çıkarırken, liberal-demokratik değerleri de merkezine katmaktadır. Bu bağlamda, çoğulcu bir demokrasi anlayışından yükselen eklektik karakteristiğiyle; devlet kavramı vurgusu bırakılmış, millet kavramı vurgusu ikame edilmiş, muasır medeniyetler seviyesine erişebilme amacıyla dünyaya açılım sağlanmış, hizmet odaklı bir siyaset anlayışı benimsenmiş, ussal söylemlerden ziyade yerel değerlere vurgu yapılmış, Batı kavramına önem verilmiş fakat ulusal değerler göz ardı edilmemiştir. Din kavramının, Adalet ve Kalkınma Partisi siyaset anlayışındaki tezahürü net bir pozisyonla konumlanır, muğlaklaşmış din ve inanç vurgularını içermez. Din, birleştirici ve değer üretici bir unsur olarak politikasının temelini oluştururken, laik, demokrasinin

vazgeçilmez bir şartı ve vicdan hürriyetinin teminatı olarak görülür. Her kesimden inanç mensuplarının inanış değerlerine saygı ilkesinden hareketle, toplumsal barışın tesisine önem verilmektedir. Etnisitenin, ayrımcılık çizgisinde siyaset malzemesi yapılmasına karşı duran bir anlayış benimsenmektedir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin süreç içerisinde birçok kırılma noktası yaşadığı ve liberal-muhafazakâr kimliğin özellikle 2008 sonraları yavaş yavaş dönüşmeye başladığı, milliyetçi muhafazakâr bir kimliğe büründüğü görülmektedir. Söylem diline kadar sirayet eden bu değişim, "devlet" ve "beka" kavramları üzerinden görünür hale gelmiştir. Bu noktada, söylem değişiminin analize tabi tutulduğu bu çalışmada; 2003-2008 arası dönemde, Recep Tayyip Erdoğan'ın daha kucaklayıcı, daha ılımlı, daha kuşatıcı ve iktidarını meşrulaştırma çabaları ekseninde muhafazakâr demokrat karakterini ön plana çıkardığı tespit edilmiştir. 2018-2023 arası dönemde, halkın desteğini arkasına almış, meşruiyetini muktedir kılmış bir devlet başkanı ve parti genel başkanı sıfatıyla karşımızda duran Recep Tayyip Erdoğan'ın milliyetçi kimliğini gün yüzüne çıkardığı görülmektedir. Recep Tayyip Erdoğan'ın söylemlerinde kimlere-hangi duygu yükü ile seslendiği incelendiğinde görülür ki; "millet-devlet-iktidar-demokrasi-Türkiye" gibi kavramlarla oluşturulan cümleler öne çıkan hitap şeklidir. Recep Tayyip Erdoğan'ın mevzu bahis olan hitap şekli ile direkt olarak "halkı" hedef aldığı görülmektedir. Söylemlerine ilk olarak geçmiş zaman ve akabinde sırasıyla şimdiki zaman, emir kipleri ve gelecek zaman vurgusuyla başlayan Recep Tayyip Erdoğan, cümlelerindeki kapanışı şart kipleriyle sonlandırmaktadır. Gelecek zamana dair kullanılan vurgularda ise muktedir olmak adına seçmenlere verilen vaatlerin kararlılığı dikkat çekmektedir. Nitekim, "diyeceğiz, yapacağız, olacağız, alacağız, koyacağız, kaldıracağız" gibi "biz ve geleceği" içeren sözcüklerle siyasette birlik ve beraberlik içerisinde "muktedir olma" hedeflenmiştir. Yapılan kıyaslamalarda, geçmiş zaman ve şimdiki zamanın sebepleri ortaya çıkarılarak, "yapmışlar, etmişler" gibi sözcüklerle geçmişin olumsuzlukları ön plana çıkarılmış, şimdiki zaman vurgularıyla da kendi iktidarlara ile gelinek noktada müreffeh zamanlara doğru ilerleme olacağına dair kararlılık içeren mesajlarla seçmen kitlesi etki altına alınmıştır. Recep Tayyip Erdoğan'ın TBMM Grup Toplantılarında yaptığı konuşmalarda geleceğe ilişkin olarak kullandığı fiiller ve bu sözcüklerde mündemiç emir ve koşulsallık kipleri hem seçmeni hem de kendini bağlamaktadır. Politik dile yansıyan emir kipleri, gelecek zamanı içeren sözcüklerle harmanlanınca (bakın, bakacağım, bakacağız, yapacağız, olacaksınız gibi) ortaya hem kucaklayıcı hem buyurgan bir hitap şekli çıkmış olsa da Recep Tayyip Erdoğan'ın kullandığı bu politik dil, seçmeni tesir altına almadaki önemli bir stratejisidir. Koşulsallık kiplerinin ise daha çok şimdiki zamanı içeren cümlelerde

"yaşıyorsam, yaşıyorsak, yapıyorsam, yapıyorsak" şeklinde ortaya çıktığı görülür. Recep Tayyip Erdoğan'ın genel anlamda kullandığı politik dil, kararlılık-devamlılık-muktedir olma üzerine kurulan söylemsel bir dildir. Karizmatik liderliğini, siyasi birikimlerini ve kazanımlarını kamuoyuna bir referans olarak gösteren Recep Tayyip Erdoğan, ayrıştırıcı olmayan ve kucaklayıcı bir politik dil kullanmıştır. Bu durum, kamuoyu ile Recep Tayyip Erdoğan arasında bir bağ oluşmasına vesile olmuştur. İncelemeye esas alınan 2003-2008 dönemi özelinde, söylem dilinin genel olarak pasif yapıları cümlelerle inşa edilmiş anlamsal bir çerçevede oluşturulduğu görülürken, 2018-2023 dönemine tekabül eden söylemlerin, genel olarak aktif ve buyurgan yapıları cümlelerle inşa edilmiş anlamsal bir çerçeve ile oluşturulduğu tespit edilmiştir. İki dönem için de genel olarak söylem dilinin karşıtlıklar ekseninde siyasal kutuplaşmaya dayandırıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan değerlendirmeler reel tespitler olmak birlikte, söylem analizinde yalnızca konuşma metinlerinden yola çıkılarak yapılan bir analiz genel bir değerlendirmeden öteye gidememektedir. Dolayısıyla, yapılan analizin reel politik yansımalarına bakıldığında, pratiklerin ve kullanılan politik dilin anlam-retorik-bağlam açısından hermeneutiği incelendiğinde, Recep Tayyip Erdoğan'ın Türkiye'nin sosyal, siyasi ve iktisadi konumunu kamuoyuna yansıtmak ve ülke gündeminde tutmak üzere kullandığı bir politik dil karşımıza çıkmaktadır.

Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında askeri yönetim sivil özgürlükler lehine kısıtlanmış mıdır? sorusuna dair yapılan analizler kapsamında elde bulgular;

Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarıyla asker-sivil ilişkilerinin demokratik bir zemine oturtulması amacıyla ordunun hakimiyet alanında daralma yaşanmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, komşularla sıfır sorun, yumuşak güç kullanımı, diyalogların pekiştirilmesi ve ekonomik iş birliği gibi hedef prensipler çerçevesinde, 2003-2008 yılları arasında sivilleşmeye yönelik önemli reformlar gerçekleştirdiği görülse de bu durum yeni dış politikanın tek sebebi olmadığı sonucunu vermiştir. Batı Dünyası kavramının merkeze alındığı, demokrasi ve AB uyum standartları hedeflerinin gündem maddesi haline dönüştüğü 2003-2008 döneminde, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin bu yeni politikası, ülkenin iç siyaseti ile doğrudan ilişkilidir ve bu hamleler sivilleşmeye doğru yönelim başlığı altında okunabilir. Vesayetin kırılması için askeri yargı alanındaki düzenlemeler önem ihtiva ettiğinden, yeni düzende asker-sivil ilişkileri dönüştürülmüş, TSK'nın siyasi otonomisi demokratik bir çerçeveye oturtulma amacıyla muayyen ölçüde pasivize edilmiş,

siyasete açık müdahalesi engellenmiştir. MGK yapısı ve işleyişinde yapılan düzenlemeler ve değişikliklerle sivil otoritenin ağırlığının artırıldığı gözlemlenmiştir. Hükümet ve ordu arasındaki gerginlik artarken, Adalet ve Kalkınma partisi laiklik ilkesine bağlı kaldığını beyan etmiş ve reformlarına devam etmekten geri adım atmamıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri reaksiyoner tutumundan vazgeçmemiş ancak geri plana çekilmek durumunda kalmıştır. Vesayetin kırılması noktasında askeri yargının yetki alanının daraltılması önemli olduğundan Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılmasıyla demokratik hukuk devleti ilkeleri ile bağdaşmayan ikili yargı düzeninin değiştirilmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi, özel yetkili mahkemelerin lağvedilme gerekçesi olarak yargının bütünlüğünü sağlama beyanını ileri sürmüş olsa da askeri yönetimin darbe gibi antidemokratik eylemlerle anayasal düzene müdahale edebilmesinin önüne geçildiği, askeri vesayetin sınırlandırıldığı ve askeri yönetimin sivil özgürlükler lehine dönüştürüldüğü tespit edilmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisinin kullandığı politik dilin kararlılık, istikrar ve devamlılık mesajları ekseninde emir kiplerini içermesi siviller üzerinde aidiyet duygusunu beslerken, ordu nezdinde gerginliği perçinlemiştir. Savunma sanayi alanına ayrılan harcamaların önceki dönem ve hükümetlere kıyasla kendi iktidarlarında artırıldığını ifade eden Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iddiası ve T.C. Cumhurbaşkanlığı Hazine ve Bütçe Başkanlığı verileri karşılaştırıldığında, bütçede 1923'ten 2004'e kadar en yüksek paya sahip olan savunma harcamaları, 2004'ten sonra ikinci sırayı alarak eğitim harcamalarının altına düştüğü tespit edilmiştir. Merkezi bütçede savunma sanayi alanına ayrılan bütçenin ve harcamaların asker-sivil ilişkilerinin dönüşümü üzerinden okunması yakın ilişki içermektedir. Şöyle ki, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ordunun mali kaynak serbestisini kısıtlamasıyla ordunun hareket alanını daralttığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan araştırmalar kapsamında elde edilen bulgular; 2003-2008 yılları arasında ordunun siyaset üzerindeki etkisinin zayıflatıldığı ve sivilleşmeye doğru yeni bir düzenin inşa edilmeye çalışıldığı sonucunu vermiştir. Türk siyasetinde geleneksel hale gelen ordunun siyaset üzerindeki baskın rolü, yerini yeni bir denge arayışına sevk etmiş ve ordunun siyasi otonomisi zayıflamıştır. Bu yeni denge, konjonktürel etkilerin yanı sıra güçlü liderlik ve tek parti hakimiyeti odaklı bir hükümet iradesinin ordu karşısında ayrıcalığı ele alma isteğinin etkisiyle açıklanabilir. Tezin ana argümanlarından biri olan sivil-asker ilişkileri doğrultusunda öne sürülen sav, askeri yönetimin sivil özgürlükler lehine kısıtlandığını doğrular niteliktedir. İncelemeye esas alınan 2018-2023 döneminde; birinci döneme ait hedeflerin yönünde tersi istikametinde bir değişim olmamıştır. 2018 yılı Türkiye ve AK Parti açısından kritik bir döneme işaret etmektedir. Yaşanan gelişmelerin siyasal yaşama ilk tezahürü, 2019'da

gerçekleştirilmesi planlanan Cumhurbaşkanlığı ve Parlamento seçimlerinin 24 Haziran 2018 tarihine alınarak Türkiye'nin erken seçime gitmesidir. 24 Haziran seçimlerine, 15 Temmuz darbe teşebbüsünün etkisinde MHP ile Cumhur İttifakı çatısı altında girilmiş ve seçim sonrasında fiilen Cumhurbaşkanlığı sistemine geçilmiştir. AK Parti-MHP koalisyonu, AK Parti'nin kimliğini yerlilik ve millilik ekseninde konumlandırırken, siyasetin temel dinamiklerinin yeni sistemle uyumlu hale getirilmesi amacıyla birçok düzenlemeyi beraberinde getirmiştir. Birinci dönemle aynı amaç ve hedefler doğrultusunda, sivil-asker ilişkilerinin dönüşümü noktasında yaşanan gelişmeleri; OHAL, döneme özgü KHK'lar, Harp akademileri ve askeri liselerin kapatılması, Milli Savunma Üniversitesi'nin kurulması, GATA gibi askeri hastanelerin Sağlık Bakanlığı'na devredilmesi, Milli Savunma Bakanlığı'na birçok askeri prosedürün bağlanması sıralayabiliriz. Bahse konu edilen gelişmeler, yetkinin yürütmede yoğunlaştığı, merkezileşmenin görünür hale geldiği, yargı alanında sivil otoritenin arttığı, askeri yönetimde sivil üstünlüğünün arttığı ve askeri yargının ortadan kalktığı tespitlerini yapmamızı sağlamıştır. Yapılan araştırmalar, askeri yönetimin sivil özgürlükler lehine kısıtlandığını destekler ve doğrular niteliktedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi AK Parti iktidarında, Türkiye ekonomisi sürdürülebilir bir ekonomik istikrarı yakalayabilmiş midir? İktidarın kalkınma meselesine geliştirdiği yaklaşım hangi yön ve yöntemle inşa edilmiştir? sorusuna dair yapılan incelemeler; Piyasa ilişkileri kapsamında ileri sürülen sav, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktisadi hayatta ne kadar liberal kalabildiği ve iktidarıyla beraber Türkiye ekonomisinde istikrarı ne ölçüde sağlayabildiği ve sürdürebildiğidir. Hedefinin merkezine OECD standartlarına ulaşabilmeyi koyan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, bu yoldaki amacını hangi ölçüde hedefe dönüştürebildiği ve kalkınma meselesine geliştirdiği yaklaşımda sağ damarın karakteristiği olan piyasacı tutumdan mı yoksa devletçi anlayıştan yana mı hareket aldığını incelemek önem arz etmektedir. Türk siyasal hayatında, siyasetin ve iktisadi alanın kendine özgü koşulları ve yapılanma süreci zaman zaman liberalleri devletçi, muhafazakârları da değişimci hale getirmiştir. 2003-2008 dönemi; İktidara geldiği dönemin koşulları paralelinde ekonomik düzene yoğunlaşan Adalet ve Kalkınma Partisi, toplumun büyük bir çoğunluğunu oluşturan az ve orta gelirli vatandaşların ekonomik sorunlarını göz önünde bulundurmuş ve politik tavrını ekonomi temelinde inşa etmeye çalışmıştır. İktidarının ilk yıllarında liberal değerleri ön plana çıkarma çabasında olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, insanların yaşam kalitesinin yükseltilmesi vurgusunu sık

sık yapması, ekonomide birey merkezli bir iktisadi politığın yürütüleceğini düşündürmektedir. Nitekim, fakirlik ve işsizliğin azaltılacağı, özelleştirmeye makroekonomik refah açısından gerek duyulacağı gibi söylemleri liberalizm ile örtüşmektedir. Özellikle, iktisadi alanda minimize devlet anlayışını, faizin kaldırılacağını ve küçük ölçekli teşebbüslerin de destekleneceği vurgusunu sıklıkla dile getirmesi liberal değerlere atıftır. Ancak mevzu bahis olan hususun reel politik yansımalarına bakıldığında, 2002 yılı sonrasında global gelişmelerin etkisiyle ve Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin devreye koyduğu hızlı uyum paketleri ile Türkiye ekonomisinde makroekonomik anlamda istikrarlı bir iyileşmeye doğru yol alındığı görülür. 2002-2007 yılları arasında gayri safi yurt içi hâsıla oranında artış sağlanmıştır. Türkiye, gelişmekte olan ülkelerden ve başlıca sanayileşmiş ekonomilerdendaha hızlı bir büyüme ivmesi yakalamıştır. Hükümet, bütçe açığını kompanse edebilmek amacıyla yürürlüğe koyduğu istikrar programları ile mali disiplinin oluşturulması yoluyla bütçe açıklarının azaltılmasını hedeflemiştir. Kamu harcamalarında tasarrufa gidilmiş, merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kurum ve kuruluşlarda birtakım düzenlemeler yapılmıştır. 2003 yılından itibaren alınan mali konsolidasyon tedbirleri sayesinde bütçe açığı 2006 yılına kadar belirli bir oranda düşürülmüştür. İktisadi alanın canlandırılması, enflasyonun düşürülmesi ve IMF'nin tedbir tavsiyeleri arasında mali disiplini sağlama amacıyla olan Adalet ve Kalkınma Partisi, enflasyondaki düşüşü beklenen seviyede gerçekleştirememişse de bu yolda önemli başarılar sergilemiştir (URL-148, 2007-2009). Türkiye'de, 2001 krizi sonrası enflasyonla mücadele programı çökmüş ve mali açıdan farklı bir yönelim başlamıştır. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile kamu harcamaları disipline edilmiştir. Bütçe politikaları ekonomik büyümeyle uyumlu hale getirilmiştir. Tasarruf önlemlerinin yapısal reformlarla desteklendiği bir politika izlenmiştir. 2002 yılında, bütçe açığının GSYH'ye oranı %15,1'dir. Bu oran, 2003 yılında alınan mali konsolidasyon tedbirleri sayesinde azalmış ve 2006 yılında %0,6 seviyelerine kadar gerilemiştir. Mali disipline uyulmasının olumlu etkileri ise 2004 yılı itibarıyla görülmeye başlamıştır. Merkez bankasının enflasyonla mücadele politikasında enflasyon oranlarının tek hanelere indirilebilmesi başarılmıştır. Özelleştirmelere ağırlık verilmiştir. Faiz oranları gerilemiştir. Kamu harcamalarının disipline edilmesi ve faiz fazlası verme politikasının etkisinde bütçe açığı/GSYİH oranında iyileşmeler meydana gelmiştir. Ancak bütçe açığının GSYH içindeki payı, 2008 yılından itibaren %3 olan Maastricht Kriterlerinin altında kalmıştır (URL-125, 2001). Adalet ve Kalkınma Partisi, iktidarının ilk beş yıllık dönemi olan 2002-2007 yılları arasında daha önceki dönemlerde görülmediği kadar özel sektör yanlısı politikalar

izlemiştir. Ekonomideki liberalizasyon hareketleri küresel sistemle eklemlenmiş politikalarla buluşturulunca sermayenin mevcut konumu güçlenmiştir. İktisadi küreselleşmeye kolay entegre olan Adalet ve Kalkınma Partisi, küresel piyasalara katılımıyla rekabetin olumlu yönlerine uyumlu bir görüntü sergilemiş ve küresel güçlerle çatışmaya girmeden ekonomik gelişmelerden fayda sağlamıştır. Özelleştirme politikaları üzerine önemle yoğunlaşan AK Parti, Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Anonim Şirketi Genel Müdürlüğü'nü (TEKEL) British American Tobacco'ya devretmiş, şeker fabrikaları ve enerji sektörüne ilişkin yatırımları özelleştirmiştir. Bu politikayla, 2002 yılına kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam değeri 8 milyar dolar civarında seyretmiştir. Bu rakam, 2007 yılına kadar 21,3 milyar dolara çıkmıştır (URL-135, 2008). Türkiye'nin sosyo-ekonomik şartlarına koşut olarak devletin piyasadan tümüyle elini çekmesi beklenemez. Bu referansla, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının ilk yılları için özelleştirmeler kapsamında liberal bir tutum sergilediği ve özelleştirme politikaları kapsamında iktisadi liberalizmin gereklerini karşılamaya çalıştığı yorumu yapılabilir. Bahse konu olan hususun reel politik yansımaları, hükümetin iktisadi istikrar sağlama çabasında IMF ve AB ile pekiştirmeye çalıştığı ilişkilerinden okunabilir. Merkez Bankası'nın bağımsızlığı konusunda, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin özellikle ilk yıllarında resmi bir müdahaleden bahsetmek mümkün değildir. İlgili veriler incelendiğinde, Merkez Bankası'nın para politikalarını bağımsız olarak sürdürdüğü görülür. Fakat, dönemsel olarak ön plana çıkan farklılıklar da söz konusudur. AK Parti'nin mali politikadaki önemli hedeflerinden biri, sosyal adaletin sağlanması amacıyla vergi gelirlerini artırmaktır. Yasal düzenlemelerle dengesizliklerin giderilmesi amaçlansa da, belirli kesimlere yönelik vergi dilimi oranlarının düşürülmesi, kamu kesimi çalışanlarının ve yüksek ücretle çalışanların vergi oranındaki artış politikası bu alandan başarılı sonuç alınmasını mümkün kılmamıştır (URL-134, 2008). 2008 yılı küresel krizi sonucunda dünya ekonomisi toplamda %1.3 küçülmüştür. Küresel resesyonun Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi, Recep Tayyip Erdoğan'ın krizden pay alınmadığı beyanıyla yakın ilişki içermemektedir. Nitekim, bu dönemde Türkiye ekonomisi de her ülke gibi bu etkiden payını almış ve %4.8 oranında küçülmüştür. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının ilk dönemlerinde reel sektörün döviz yükümlülükleri yavaş olarak artarken, 2006 sonrası 2008 krizinin de etkisiyle yüksek seyretmiştir. Firmaların döviz cinsinden kredi kullanma serbestisinin genişletilmesi borçlanmaları artırmış, tasarrufları tükenen ve dış kaynak ihtiyacı artan Türkiye'nin ekonomik alanını sıkıntıya sokmuştur (URL-151, 2017). 2003 yılı sonrası yükselişe geçen doğrudan yabancı yatırımlar, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin

ilk iktidar dönemine tekabül eden 2002-2007 arası dönemde 57 milyar dolar olarak yükselişe geçmiştir. 2005 yılında 10 milyar, 2006'da 20 milyar ve 2007'de 22 milyar dolar olarak azalışa geçmiştir (URL-160). Doğrudan gelir desteği kapsamında tarım kesimine yapılan yardımlar artmıştır. Sosyal yardım uygulamaları ve diğer sosyal güvenlik harcamaları bu dönemde yükselmiştir (URL-150, 2011). Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ile doğru orantılı olan kişi başına düşen gelir seviyesinde ise Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı, ilk altı yılında hızlı denebilecek bir artış temposu yakalamış ancak izleyen yıllarda aynı performansın sürdürülebilirliğini yakalayamamıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi, iktidarının ilk yıllarında hızlı bir büyüme ivmesi yakalamıştır. Ancak, 2008 ve 2009 yıllarında önce durağan, sonra küçülen bir iktisadi büyüme performansı sergilemiştir. Bu gerileme, Türkiye ekonomisinin istikrarlı bir şekilde büyümeye devam ettiğini ifade eden Recep Tayyip Erdoğan'ın söylemiyle doğrusal orantılı bir ilişki içermemektedir. Nitekim, 2009'da yaşanan %4,9 oranındaki küçülme ve küresel krizin etkileri Türkiye ekonomisini teğet geçmemiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının ekonomik başarılarından birisi, enflasyonu yüksek çift haneli oranlardan tek hanelere indirmiş olmasıdır. Fakat, Merkez Bankası hükümetle belirlediği %5 oranındaki enflasyon hedefine bir türlü ulaşamamıştır (URL-4, 2015). Bu hedefe ulaşamamanın Merkez Bankası ile yakından ilişkili olduğu bilirse de enflasyon oranı hükümetle belirlendiği için nihai hedefe ulaşamamada Adalet ve Kalkınma Partisi'nin de etkisi bulunmaktadır. Yine bir ülkenin gelişmişlik seviyesi ile doğrusal orantılı olan İşsizlik oranı, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının başarısızlık göstergesi olan alanlardan birisidir. Enflasyonun düşürülmesi ve kamudaki borç yükünün azaltılmasına kıyasla bu alanda istikrar sağlanamamıştır. Bunlardan enflasyonu düşürmede sürdürülebilirlik devam ettirilememiş, ancak bütçe açığının düşürülmesi kamu borç yükünün de düşmesine olanak sağlamıştır (URL-147, 2016). Cari açığın artırılmasıyla bütçe açığının kapatılması hedeflenmiş, ancak cari açık, hane halkı ve özel kesim borçlanmasına dayalı ekonomik büyüme modeline geçilmesi başarısız sonuç vermiştir. Bu yöntemle, bütçe açığı kapatılmaya çalışılırken, cari açık artmış ve dış finansman sorunları baş göstermeye başlamıştır. Türkiye ekonomisinin kırılgan bir döneme girdiğini fark eden Adalet ve Kalkınma Partisi, bu kez de cari açığı düşürmeye yönelik uygulamalar başlatmış fakat bu noktada da büyüme oranı önemli ölçüde etkilenmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi, özelleştirmeler, vergi artışları, ÖTV artışları ve geçici gelirlerle bütçe açıklarını kapatmaya çalışmış ve kamu borç stokunun GSYH'ya oranını %69,2'den, %34,9 oranına düşürmeyi başarmıştır (URL-154, 2016). Adalet ve Kalkınma Partisi, özellikle iktisadi alanda gerek izlediği ekonomik model olsun gerek bu doğrultuda atmış olduğu adımlar olsun

liberal çizgide bir siyasal parti veya devletçi çizgide bir siyasal parti diyebilmek mümkün değildir. İktisadi alana zaman zaman zaman zaman primer müdahalelerde bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının geliştirdiği yaklaşımın "devletçi" yönü de bulunmaktadır. Dolayısıyla bu noktadan hareketle, uzun soluklu iktidarlarda bu tür yönelim değişimleri kuvvetle muhtemel olmakla birlikte, Adalet ve Kalkınma Partisi gibi merkez sağ ile sembolleşmiş ve kimlik tanımında şahsını "liberal muhafazakâr" olarak tanımlayan bir siyasal partinin dahi konjonktürel etkilerin çizgisinde yön değişimine girdiği görülebilmektedir. AK Parti iktidarı, 2003-2008 arası dönemde ekonomik alanda başarılı addedilmektedir. Ancak, elde edilen bulgulardan anlaşılacağı üzere; her ne kadar sisteme hızlı bir giriş yapılmış, IMF programının maddi desteğinden fayda sağlanmış, bankacılık sektöründe düzenlemelere gidilmiş, kamu mali kesiminde mali disiplin sağlanmaya çalışılmış, kısa vadeli planlar ve uyum paketleriyle toparlanma sürecine girilmeye çalışılmış olsa da konjonktürel dalgalanmaların etkisinden kaçınılamamıştır. Zaman zaman başarılı seyreden ve sonuç alınan iktisadi alandan zaman zaman kırılگانlıkların artarak devam ettiği görülmektedir. İncelemeye esas alınan 2018-2023 dönemi için; birinci döneme kıyasla pozitif yönlü gelişme ve iyileşmelerin olmadığı tespitine varılmıştır. 2018'de parasal ve mali genişleme araçlarının harekete geçirilmesi piyasaya suni bir canlılık ivmesi kazandırmıştır. Bununla birlikte, ülkede vatandaşlık alarak ya da geçici koruma statüsünde ikamet eden göçmenlerin varlığı ve sayılarının günden güne artması, Covid-19 pandemisi, borçlulukla idame ettirilmeye çalışılan yüksek fakat kırılğan büyüme, kur ve ödemeler dengesindeki negatif yönlü dalgalanmalar dönemin resesyonunu tetikleyen parametrelerdir. 2019 ve 2020 yıllarında seyir halinde olan ekonomik durgunluk, paralelinde döviz kuru dengesizliği ve enflasyon siyasi atmosferi de olumsuz etkilemiştir (URL-145, 2023). Ekonomik krizin TL'nin alım gücünü düşürmesi, ihracata dayalı büyüme modeliyle cari açığı kompanse etme çabaları, yurtiçi tüketimin daralması iktisadi yapı üzerinde dönüştürücü bir etki meydana getirmiştir. Recep Tayyip Erdoğan'ın yeni ekonomik modelde düşük faizin enflasyonist bir gösterge olmadığı yönündeki beyanlarıyla, piyasadaki durgunluk, inşaat ve hizmet sektöründeki küçülmeler ve diğer negatif yönlü parametrelerin paralel istikamette ilerlemediği ve yakın ilişki içermediği sonucuna varılmıştır. 2018-2021 yılları arasındaki dönemde Recep Tayyip Erdoğan'ın direktiflerini uygulamaya çalışan ve eş zamanlı olarak piyasa baskısı altında olan Merkez Bankası önemli ölçüde döviz rezervi kaybetmiş, kur sıçramalarına zamanlı yanıt veremeden faiz artırımına gitmiş ve bu artırımlar piyasa beklentilerinin aşağısında kaldığı için yükselen kurların fasit sarmalını önleyememiştir. 2021 yılının ikinci yarısına tekabül eden dönemde,

düşük faiz politikası terk edilmiştir. Yeni ekonomi modeli ile, enflasyon yüksek seviyelere ulaşmıştır. Verim alınamayan iktisadi alanda, sürekli olarak farklı uğraşlara yeltenilmiş ve yeni modeller arayışının sarmalında 2021 ve 2022'de yüksek ekonomik büyümeye geri dönmüştür. Enflasyonun TL üzerindeki değişim etkisini engelleyebilmek içinse sermaye kontrolleri sistemi uygulamaya geçirilmiştir. Bu kapsamda; döviz alım-satımı üzerine konulan vergiler, hükümetin direktifinde ilerleyen banka döviz hareketleri, MTV'nin bir takvim yılı içerisinde dörde çıkarılması, Merkez Bankasının çeşitli kanallar aracılığıyla topladığı dövizleri piyasaya sunması gibi sermaye kontrolleri uygulamaları fasit sarmalı günden güne tetiklemiştir (URL-146). İşsizlik oranı 2020-2022 yılları arasında %13'ten %10'a düşmüş, istihdam oranı %43'ten %49'a çıkmıştır (URL-157, 2023). Bu tabloya EYT'lilere erken emeklilik olanağının sağlanması gibi bazı uygulamalar eklenmiştir. İhracat gelirlerinin ithalat tutarlarının altında seyrettiği bir ortamda, cari açığın GSYH'ya oranı 2022 yılında %5,4 olarak gerçekleşmesi 2013 yılından beri ulaşılan en yüksek seviyeye işaret etmektedir (URL-113, 2022). Düşük faiz politikası, tasarrufların konuta yönelmesine sebebiyet verirken, inşaat sektörünün maliyetlerindeki artış ve yabancı uyruklara döviz karşılığı vatandaşlık verilmesi konut fiyatlarında çitayı yükseltmiştir. Bunun sonucu olarak da metropollerde barınma problemleri gün geçtikçe artmaya başlamıştır. 2023 deprem felaketinin negatif yönlü etkileri, bu sarmalı daha da katmerlenmiştir. Gelir dağılımında eşitsizlik, sosyal adalet ve toplumsal barışın önündeki en büyük engellerden birisini oluşturmaktadır. Türkiye, 2020 yılında 0.410, 2022'de 0.433 GİNİ Katsayısı (Dağılım Eşitsizliği) oranı ile son on yılındaki en yüksek rakamına ulaşmış ve Avrupa'da gelir dağılımı eşitsizliğinde ilk sırada yer almıştır (URL-122, 2023). Elde edilen bulgular; Adalet ve Kalkınma Partisi'nin bu dönemde, milliyetçi yönünün baskın olduğu kadar, devletçi yönünün de ön plana çıktığı sonucunu vermektedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında kadın kimliğinin algılanış biçimi nasıl tezahür etmiştir? sorusuna aranan cevaplar kapsamında;

2003-2008 dönemi özelinde yapılan araştırmalar sonucunda;

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kadın politikalarına bakıldığında genel anlamda muhafazakâr yönün baskın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaratılıştaki farklı, ancak fırsat bakımından eşit haklara sahip olması gereken "kadın", erkek ile eşit görülmemektedir. Geçmişten kopuş yaşayan Türkiye siyaseti, ataerkil geleneğinden hiçbir zaman kopuş

yaşamamıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin önceki iktidarlara kıyasla kadın sorunsalı üzerine daha fazla yoğunlaştığı ve önem verdiği tanık olunur. Bu dönem özelinde, kadın meselesine yönelik uygulamaya konulan spesifik politikalarla meseleye önemli bir alan açılmıştır. Ancak bu sorunsala yoğunlaşması, onun ataerkil geleneğinden koptuğu anlamına karşılık gelmemektedir. Şöyle ki, kadın sağlıklı nesillerin yetişmesi ve ailede mutluluğun kaynağının sembolüdür. Kadın ile erkek doğaları gereği eşit değildir. İslâmi-muhafazakâr bir anlayışla kadının aile içi geleneksel rollerinin yüceltilmesi önem taşımaktadır. İnançlı bir insanın kadına şiddet uygulamayacağını vurgulayan Recep Tayyip Erdoğan, kadın sorunsalını dinsel referanslarla ele almaktadır. Kadınlara yönelik neo-liberal bir anlayışla tesis edilen sosyal yardımlar, sosyal koruma rolünü devletten alıp aileye yüklemektedir. Kadınların kamusal yaşama ve istihdama katılımını arttırmak için kurulan kadın girişimcilik programında kadınların hem ailelerine hem de ülkelerine faydalı olmaları amaçlanmıştır. AB standartlarına uyarlama çabaları ekseninde "Batı Dünyası" kavramını da göz ardı etmemektedir. Bu bağlamda, şiddet, eğitim, kamusal yaşama dahil olma, siyasal katılım gibi geniş bir yelpazede kadın sorununa değinmiş ve çözüm hedefleri belirlemiştir (URL-158, 2003). AK Parti'nin kadın meselesindeki liberal anlayışında, sivil toplum örgütlerine destek verilmiş ve kadın kamusal yaşama dahil edilmiştir. Kadına yönelik muhafazakâr bakışında ise, kadın aile içindeki görevlerini ve sorumluluklarını ihmal etmediği sürece toplumsal yaşamın farklı alanlarına ve çalışma hayatına katılabilir (URL-7, 2012). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, kadınların siyasal yaşama katılımı politikasında ise temsil sorunundan ziyade toplumsal cinsiyet eşitsizliği göze çarpmaktadır. Kadınların siyasete aktif katılımına olanak sağlanmış, çeşitli mekanizmalar (kadın kolları örgütlenmesi gibi) oluşturulmuş, kadınların parti içi çalışmalarda etkin rol almaları mümkün hale gelmiştir. Ancak, siyasete genel katılımın ötesinde, parlamentoya bakıldığında kadın özelinde temsil sorunu dikkat çekmektedir (URL, 141, 2009). İktidarının ilk dönemleri için geniş bir yelpazede kadın sorunsalına dair stratejik hedefleri ve politikaları olan Adalet ve Kalkınma Partisi, kadına karşı şiddete sıfır tolerans ilkesi, töre ve namus cinayetlerinin engellenmesi ve aile içi şiddetin önlenmesine yönelik bir takım hukuki ilerlemeler kaydetmiştir. Mağdur kadınlara yönelik fiziki imkanlar ve istihdam olanakları sağlanmıştır. Türkiye'nin bu konuda öncesiyle kıyas sağlanamayacak kadar ileri seviyeye ulaştığını belirten Recep Tayyip Erdoğan, "kadını" aile ile özdeşleştirmektedir. Kadın, aileyi yücelten ve güçlendiren bir değerdir. Kadın imgesi, kadının erkek zihnindeki yansıma biçimi olduğundan, kadın, eş ve anne rolüyle özdeşleştirilmiş, kadının çalışma hayatındaki konumu bu role uygun olacak şekilde

tasarlanmıştır. Bu itibarla, Adalet ve Kalkınma Partisi için ataerkil geleneğinden kopmamış İslâmi-muhafazakâr bir siyasal parti tanımını yapabilmek mümkündür. Yapılan incelemeler ve elde edilen bulgular, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin özellikle 2008'in sonlarına doğru kadın sorunsalına daha çok yoğunlaştığı ve uluslararası platformlarda sözleşmeler bazında gelişmeler kaydettiği sonucunu vermiş olsa da perspektifinde bir değişim yaşamadığını göstermektedir. Kadın, güçlü aile ve güçlü toplum hedefine ulaşmadaki konumundan öteye gidememiş ve kadın sorunsalına erkek gözünden bakıldığı gerçeğini tespit etmemizi sağlamıştır. 2018-2023 dönemi için, İncelemeye esas alınan bu dönem özelinde kadın sorunsalı üzerinden yapılan araştırmalar ve elde edilen bulgular; yerli ve milli kavramları ile özdeşleştirilen parti kimliğinin, ilk dönemdeki kuşatıcı ve kucaklayıcı demokratik yaklaşımından ve politik jargonundan uzaklaştığı tespitini yapmamızı sağlamıştır. Her iki dönemde de kadının manasına yüklenen değerde gerçek anlamıyla bir fark görülmemiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi, millet iradesinin tecelliyatında kitlelere hitap eden bir siyasal parti olarak, kadının siyasal temsili hususunu da toplumsal cinsiyet rolleri ekseninde ele almıştır. Bu bağlamda kadınlar, parti içi çalışmalarda eril yapılanmanın içinde ve yönetim kadrosunun belirlediği kurallar çerçevesinde bu alanda var olabilmektedir. Kadın sorunsalına dair önemli noktalara dokunulmasıyla birlikte, bu hususun acil eylem planlarında yeterince karşılık bulmadığı tespit edilmiştir. Nitekim, incelenen metinlerde ve reel politik düzlemde atılan geri adımlarda (İstanbul Sözleşmesi), Recep Tayyip Erdoğan'ın kadın konusundaki ideolojik bagajı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği söylemleri, kadına olan bakış açısının uluslararası standartlarda olmadığını ortaya koymuştur. İncelenen ilk dönemde, toplumsal birliği sağlamaya yönelik politik jargonun, ikinci dönemde dönüştüğü sonucuna varılmıştır. Kadının, aile kurumu ve güçlü toplum vurgusu üzerinden değerlendirilen konumu ve Recep Tayyip Erdoğan'ın *"Ben, kadının güçlenmesini, ailenin mukavemeti ile ters orantılı görmüyorum. Güçlü aileler, toplumumuzu adeta demirden bir kale gibi koruyacaktır"* bu perspektifi birbiri ile doğru orantılı olarak örtüşme sağlamaktadır. Elde edilen bir başka önemli bulgu ise, özellikle ikinci dönemde Adalet ve Kalkınma Partisinin TBMM Grup Toplantı Konuşmalarında kadın kavramının daha az zikredildiği tespitini yapmamızı sağlamıştır. 2018-2023 dönemi tespitlerine bakıldığında, hâkim olan milliyetçi politik jargonun son bir yılına tekabül eden dönemde giderek liberal bir hal aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında temel hak ve hürriyetler ne ölçüde genişlemiştir? sorusuna ilişkin yapılan incelemeler kapsamında; AB hususu, insan hakları ve özgürlükler, basın özgürlüğü başlıkları incelenmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi, sisteme hızlı bir giriş yapmış ve 2006 yılına kadar hız kesmeden bir dizi uyum paketleriyle AB sürecine entegre olmaya çalışmıştır. Bu süreçte, Türkiye-AB ilişkilerinin gelişimi hızlı bir ivme kazanmış ve AB üyeliği süreci Türkiye'deki siyasi dengeleri etkileyen önemli faktörlerden birisi haline gelmiştir. 2006 yılında Türkiye'nin AB üyeliğinin askıya alınmasıyla bu süreç duraklama dönemine girmiştir. 2012'de ivme kaybı derinleşmeye başlamış ve yılın ikinci yarısında Türkiye'nin AB dönem başkanlığını resmen tanımaması ilişkilerin açılmasına sebebiyet vermiştir. Batı dünyası ile ilişkilerin açılması, Türkiye'nin AB kriterlerini rafa kaldırması manasını karşılamazken, Türkiye gerek iç hukukunda olsun gerekse de sivilleşme ve demokratikleşme yönünde olsun hız kesmeden reformlarına devam etmiştir. AB'nin Türkiye'ye olan negatif bakış açısından mütevellit aşınan ilişkiler ise, AB sorunsalının Türkiye'nin gündeminden düşmesi sonucunu doğurmuştur. Temel hak ve hürriyetlerin önemli tartışma konularından biri olan basın ve ifade hürriyeti sorunsalında, yapılan incelemeler ve elde edilen bulgular doğrultusunda; basın ve medya sektörünün geçmişten günümüze sirayet eden yapısal sorunlarının bir sonucu olarak Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kendi iktidarında mündemiç bir basın ve medya sektörü inşa ettiğini ifade edebilmek mümkündür. Geniş halk kitlelerinin desteğini arkasına alan Adalet ve Kalkınma Partisi, aldığı güçten hareketle zaman zaman basına karşı dilini sertleştirmiş, basın ile iktidar arasında mizanında ilerlemeyen ilişkiler gerek iktidarın ekonomik gücü tekeline bulundurması gerekse de yasal yaptırımlarla denge yitimine uğramıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, Türkiye'de medyanın belirli şirketlerin tekeline bulunduğu ve oligarşik bir yapıya büründüğü 2000'li yılların başında yönetimi devraldığı göz önünde bulundurulursa, basın ve iktidar arasındaki ilişkilerin dengeli seyrettiği analizi yapılamaz. Bahsedildiği üzere basın-iktidar arasındaki ilişkilerin ve dengelerin temeli, ekonomik faaliyetlere dayandığından bu dengeyi iktidar lehine dönüştüren önemli olaylardan birisi de 31 Mart 2000 tarihinde Türk bankacılık sistemini Avrupa Birliği standartlarına entegre etmek amacıyla Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun (BDDK) kurulmasıdır (URL-5, 2002). BDDK'nın kurulmasının basın ve medya sektörü üzerindeki etkileri, kurumun kuruluş amacının ve yetkilerinin ötesine geçmiştir. Büyük bankaların ve medya kuruluşlarının devlet tekeline geçmesiyle, Türkiye'de basın-iktidar ilişkilerinin çerçevesi değişmiştir. Medya kuruluşlarının devlet denetimine geçtiği bu dönemde, bazı medya gruplarının tasfiyesi mümkün hale gelmiştir. 2007'de bazı gazeteler ve holdinglerin

tasfiyesi gerçekleşmiş ve basın özgürlüğüyle örtüşmeyen bazı yaptırımlar yapılmıştır. Muhalefetin, Adalet ve Kalkınma Partisi'ni yandaş medya kurduğu gerekçesiyle eleştirmesi ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin holding grupları ile açılan ilişkisi karşısında politik dil günden güne sertleşmiştir. Recep Tayyip Erdoğan gerek katıldığı toplantılar olsun gerekse de halka verdiği demeçlerde olsun bu gazeteleri evinize sokmayın diyerek çizgisinde daha keskin bir karaktere bürünmüştür. Yapılan incelemeler ve elde edilen bulgular; ifade özgürlüğünün en önemli kullanım araçlarından biri olan basın hürriyeti sorunsalında, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı ve basın sektörü arasında yaşanan gerginlikler ve çatışmaların, basın özgürlüğü ile uyuşmayan bir görüntü sergilediği sonucunu vermektedir. Bu referansla, basın ve medya ikilisinin devletin ideolojik aygıtı olarak görev yaptığı görüşü ağırlık kazanmıştır. Nitekim, bu dönemde iktidar kanadındaki medya kuruluşlarının artışı göze çarparken, muhalif olan basın kuruluşlarının pasivize kalması ya da yasal yaptırımlarla karşılaşmaları bahse konu olan görüşü destekler niteliktedir. Yazılı basında alan açılan eleştirel düşüncelerin ve muhalif seslerin günden güne azalması kamunun bilgi alma özgürlüğüne engel teşkil etmektedir. İktidara yönelik eleştirilerin arttığı, çeşitli protesto gösterilerinin yoğunlaştığı bir dönemde birçok gazeteci ve köşe yazarının işine son verilmesi ileri sürülen sav ile yakın ilişki içermektedir. Demokratik bir rejimin gereğinde her ideoloji, medya aracılığıyla sesini duyurabilme hakkına sahiptir ve basın organlarının herhangi bir siyasal partinin ideolojik aygıtı olarak işlevsellik kazanması bu anlayışın fitratına ters bir karakteristiktir. Burada, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının özgür ve özerk bir basın-medya sistemi tesis edemediği sonucuna ulaşılsa da mevzu bahis konunun, uzun soluklu iktidarların dönemsel olarak yaşadığı kırılma anlarında veya kendilerine yöneltilen ithamlar karşısında tutum ve dil değişimine gittiği sonucunu vermektedir. Başka bir açıdan bakıldığında ise, Türk siyasal geleneğinde henüz bir değer olarak yerleşmediği görülen basın ve ifade özgürlüğünün, salt Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı ile açıklanabilir bir durum olmadığı tespit edilmiştir. 2018-2023 dönem özelinde yapılan araştırmalar; birinci dönem ile kıyaslandığında, AB üyeliği hususunun rafa kalktığı fakat Ortadoğu ile bir bütünleşme yaşandığına tanık olunur. Yapılan araştırmalar; AB ile rafa kalkan ilişkilerin bir sonucu olarak, AB kavramına yapılan vurgunun azaldığı sonucunu vermiştir. İncelenen metinlerde dikkat çeken başka bir husus, günden güne sorunlu bir hal alan Türkiye-AB ilişkilerinde, Recep Tayyip Erdoğan'ın AB'ye karşı politik jargonunu sertleştirdiği ve meydan okuyucu bir dil kullandığı tespitini yapmamızı sağlamıştır. Liberal-demokrat söylemin tamamen rafa kalktığı görülmesine de milliyetçi ve mukaddesatçı tonun giderek dozunu arttırdığı ve bu düzlemde şekillenen söylemlerin

pragmatik beyanatlara dayandırıldığı görülmektedir. Bu kapsamda, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin uyguladığı politikalarla karşı yükselen siyasal ve toplumsal muhalefet karşısında, Recep Tayyip Erdoğan'ın bu tutumu, devletin bekasına ve milletin bütününe yöneltilen planlı düşmanlık olarak yorumlandığı görülmektedir. Buna koşut olarak, Recep Tayyip Erdoğan'ın millet ve devletin mezcedildiği bir düzlemde kendi silüetinde birleşenleri "milli ve yerli" olarak işaret ettiği bulgusuna ulaşılmıştır. Milli-gayri milli dikotomisi üzerinden yükselen tutumun sivil toplum örgütlerine karşı da sergilendiği görülür. Başka bir anlatımla, iktidara ve ideolojisine yakın sivil toplum kuruluşları makbul kabul edilirken, toplumsal muhalefet sergileyen kuruluşlara karşı mesafe açılmaktadır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin toplum anlayışının değişime uğradığını gösteren önemli bir husus, milli irade kavramında billurlaşır. Birinci dönemde, çoğunluğun-azınlığa, azınlığın çoğunluğa karşı üstünlüğünü kabul etmeyen ve toplumun genelini ilgilendiren konularda ortak bir konsensüse varılmadan nicelik üstünlükle adım atmaya tehlikeli bulan anlayışın, ikinci dönemde düzlemini millet iradesi üzerinden çoğunluğun rızasına endekslemeye çalıştığı görülür. Nitekim, sandık ve seçimler milli iradenin tecelli ettiği kutsal araçlar olarak sürekli zikredilmektedir. Toplum anlayışının değişime uğradığını gösteren bir başka parametre, siyasi dil değişimidir. Birinci dönemde zikredilen bütünleşme ve birlik vurgularının yerini, kutuplaştırıcı bir dilin hâkim aldığı görülür. Dolayısıyla, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin bu şekilde siyasal tabanını diri tutmaya çalıştığı tespitine ulaşılmıştır. Büyük ve güçlü Türkiye hedefi doğrultusunda, ülkenin ve milletin bekası için her türlü politika ve uygulamaların haklılık payı olduğuna dikkat çeken Adalet ve Kalkınma Partisinin, "devlet" kavramını aşkın bir değerle merkezine oturttuğu ve politik jargonunu oldukça siyasal kutuplaşmaya dayandırdığı görülmektedir. Yeni Türkiye'nin inşasından hareketle güçlü iktidar arzusu, iktidar-devlet arasındaki sınır çizgisini muğlaklaştırmış ve giderek bir bütüne dönüştürmeye başlamıştır. Bu özdeşliği ideallere erişebilme noktasında kutsiyet olarak yorumlayan Recep Tayyip Erdoğan, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kaderini, milletin ve devletin kaderine endekslemiştir. Bu noktada, devletin sevk ve idaresinde merkeziyetçiliğin güçlendiği görülür. Yapılan incelemeler neticesinde, temel hak ve hürriyetlerin "ülkenin içinden geçtiği hassas günler" ve "memleketin yüksek menfaatleri" gerekçelerine dayandırılarak kısıtlandığı tespitine ulaşılmıştır. Basın ve ifade hürriyeti kapsamında yapılan araştırmalarda, medya özgürlüğünü bir dizi faktörün kısıtladığı görülür. Bahse konu edildiği üzere, ülkenin içinden geçtiği hassas günler gerekçesiyle, muhalif görüş barındıran kesimlerin haberlerini geleneksel basın kuruluşları yerine, dijital medya mecrası veya sosyal medya platformlarında üretmeye başladığı

gözlemlenmektedir. Türkiye'deki medya kuruluşlarının büyük bir çoğunluğunun hükümet yetkilileriyle yakın iş bağları olan şirketler olması ve medya organlarının genellikle hükümet tarafından yönetilen manşetleri yayınlaması basın özgürlüğünden bahsedebilmeyi mümkün kılmamaktadır.

Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının etnik kimlik perspektifi siyasal yaşama ne şekilde yansımıştır? sorusuna dair yapılan araştırmalar kapsamında;

Adalet ve Kalkınma Partisi, Kürt meselesinde önceki dönemler ile kıyas yapıldığında farklı bir yöntem ve politika izlemiştir. İktidarıyla birlikte yükselişe geçen demokratikleşme söylemi, belki de kendisini önceki iktidarlardan ayıran en önemli husustur. Şöyle ki, yeni bir sistemin inşa edilme çabasında, uluslararası sistem ile bütünleşme amacı kararlı bir şekilde devam etmiştir. AB standartlarına uyarlanma çabaları ve birliğe üyelik hedefi doğrultusunda şekillenen demokrasi kavramı, adeta partinin siyasi çizgisi haline gelmiş ve gündeminin merkezine oturmuştur. Bu kapsamda, temel hak ve özgürlükler, farklı kültürlerin bir arada yaşayabilmesi gibi hususlara yapılan vurgu, Kürt meselesinin ele alınış biçimini değiştirmiştir. Doğu bölgelerine yapılan yatırımlar, farklı dil ve lehçelerde eğitim serbestisinden, yayın hakkına kadar uzanan geniş çerçevede yapılan düzenlemeler ve politikalar, Recep Tayyip Erdoğan'ın birlik-beraberlik ve kucaklayıcı söylemleri, suların durulmasını sağlamış ve Kürt meselesini, PKK teröründen ayıran bir noktaya ulaştırmıştır. Zaman zaman dalgalanmaların yaşandığı bu süreçte, 2006 yılı ile PKK'nın silahlı eylemlere başlamasına koşut olarak Adalet ve Kalkınma Partisi, terörle mücadelede yeni adımlar atmış, politikalar geliştirmiş ve kurumsal düzenlemeler yapmıştır. Birlik ve beraberlik vurgusu yapılırken, terörle mücadele ve demokratikleşme çabalarına hız kesmeden devam edilmesi, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin siyasi çizgisinde ılımlı yönüne referansla liberal muhafazakâr kimliğiyle açıklanabilir. Nitekim incelemeye alınan dönem özelinde, "catch-all" partisi olarak addebileceğimiz Adalet ve Kalkınma Partisi'nin öne çıkan "muhafazakâr demokrat" kimliğine atıfla, kucaklayıcı bir siyaset anlayışı, farklı kimliklere, çeşitliliklere ve inanca olan saygı gibi daha milliyetçi olmayan değerlerinden bahsedebilmek mümkündür. Alevi meselesine bakıldığında, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin genel anlamda inanç ve ifade özgürlüğüne yaptığı vurgu ile toplumun bütün kesimleri eşit olarak görülür. Çoğulcu ve özgürlükçü bir demokrasi anlayışından hareketle, bireylerin ve toplumdaki farklı kesimlerin bütün yönleriyle kendilerini özgürce ifade etme özgürlüğüne verilen önem, partinin meseleye olan perspektifini yansıtmaktadır. Nitekim, bu doğrultuda

dil serbestisi, yayın hakkı, ifade özgürlüğü ve cem evlerinin tanınmasına kadar birçok adım atmış ve düzenlemeler yapmıştır. Elde edilen bulgular; Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Alevi topluluğa karşı keskin ve baskılayıcı bir tavrı olmadığını ve Alevi kesimin de Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında başkaldırıcı, karışıklık yaratıcı ve eylemci bir tavır takınmadığı tespitini yapmamızı sağlamıştır. 2018-2023 dönemi incelemelerinde, "Tek bayrak, tek vatan, tek devlet, tek millet" kavramsallaştırmasının yeni ulusalcılık konseptine uygun bir şekilde her kesime hitap ettiği gibi muhafazakâr Kürtleri de çemberi içerisine aldığı görülmektedir. Başka bir anlatım şekliyle, Adalet ve Kalkınma Partisi ile yakın siyasal görüşe sahip İslâmcı Kürtlerin alternatif yönelimlere eğilim göstermemesi için bu çıkışla "millet" kavramı içerisine Kürt seçmen tabanı da dahil edilmiştir. Recep Tayyip Erdoğan'ın konuşma metinlerinin incelenmesi sonucunda, yapılan vurguların ve öne çıkarılan mesajların hepsinde etnisite kavramının arka plana atıldığı, dini referanslardan yükselinerek inanca ve kökene saygı, birlik-beraberlik vurgusu hiçbir değişime uğramamıştır. Genel olarak, biz ve onlar karşıtlığı üzerinden siyasal kutuplaşmaya dayandırılan söylemler muhalif unsurları bertaraf etmeye yöneliktir. Etnik çeşitlilik ve bütünleştirici birlik-beraberlik vurgusu terk edilmemiştir. Nitekim, Recep Tayyip Erdoğan'ın *"Bir olacağız, iri olacağız, diri olacağız, kardeş olacağız. Hep birlikte Türkiye olacağız"* söylemi kutuplaştırmanın "onlar" kanadına oyunları bozma manasında bir meydan okumaya işaret etmektedir. Söylemin içerdiği bir başka önemli mesaj ise, hegemonik iktidar alanına tüm etnik kesimlerin dahil edilmesi ve asimilasyon politikaları yerine bir ve beraber olarak güçlü olan "biz" kavramına atfı içerir. Kullanılan bu ılımlı dil, ulus devlet sınırları içinde yaşayan herkesin etnik, köken, kimlik ve inanç farklılığı gözetmeksizin tanınması ve saygı duyulmasının gerekliliğini vurgularken, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı öncesi dönemlerde bu sorunsalın baskı ve asimilasyon politikalarıyla sönümlendirilmeye çalışıldığına dikkat çekilmektedir. Farklılıkları zenginlik olarak addeden Recep Tayyip Erdoğan'ın, tek bir çatı altında dil, din, ortak geçmiş, ortak kültürel alan referanslarıyla politik kardeşlik inşasına göndermede bulunduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde inşa edilen söylemlerin, karşıtları için provakatif yanı bulunurken, seçmenler üzerinde "kardeşlerim" gibi vurgularla rıza ve kabul oluşturan nitelikte olduğu sonucuna varılmıştır. İncelenen metinlerde, kardeşlik vurgusunu tamamlayıcı başka bir alternatif referans olarak da "din" kavramının sık kullanılmaya başladığı tespitine varılmıştır. Bu kullanımın bir yönü, ortak kültürel geçmiş vurgusu üzerinden aynı inancı kabul eden herkesi kuşatıcı bir tarzla çemberi içine almayı hedeflerken, diğer bir yönü de artık muktedir olan ve meydan okuyan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin İslâmcı ve muhafazakâr

yönünü göstermekten bir çekincesinin kalmadığına işaret etmektedir. Türkiye'nin son yirmi bir yılında atılan adımlar neticesinde, artık "Kürt" ve "Alevi" sorununun yapısal bir dönüşümden geçtiği görülmektedir. Bu doğrultuda, etnik kimliklerin temel taleplerinin karşılandığı, meselenin terör sorununa indirgendiği sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla elde edilen bulgular, *"Kürt sorununu gerçekten bitirdiğimiz için Kürt sorunu yoktur"* diyen Recep Tayyip Erdoğan'ın söylemiyle doğru orantılı bir ilişki içermektedir.

Dünya genelinde meydana gelen gelişmeler, son yıllarda aşırı sağ hareketlerin yükselişe geçtiğini göstermektedir. Dünya genelini etkisi altına alan ekonomik istikrarsızlık, gelir eşitsizliği, mülteci ve yabancı karşıtlığı gibi sorunlar hükümetlerin sert politikalara ve söylemlere yönelmelerine sebep olmuştur. Batı'da yükselen radikalleşmeden beslenen aşırı sağ, ülkeler için tehdit oluşturmıştır. Kutsal değerlere ve inançlara yapılan söylemler ve eylemler sertleşmiştir. Müslümanlar, bu gündemin merkezinde konumlanmıştır. Aşırı sağ dalganın, 2023 yılı itibarıyla en yüksek seviyesine ulaştığı görülmektedir. Aşırı sağ, düşünce özgürlüğü kapsamında değerlendiren Batılı devletler, yükselişe geçen karşıt eylemler sebebiyle bu sorunu güvenlik sorunu olarak ele almaya başlamıştır. Bu bağlamda; ABD'de yükselen anti semitizm ve İslâm'ın büyüyen bir tehdit olarak görülmesi algısından hareketle sertleşen hükümet söylemlerinden bahsedebilmek mümkündür. Mitte Studie sonuçlarına göre, Almanya'da aşırı sağ görüşü savunuların oranı önceki yıllara göre artış göstermiştir. Avrupa Konseyi'nin 20 Eylül 2023 tarihli yayınladığı raporda; son zamanlarda yükselen aşırı sağ kaynaklı şiddet eğilimlerinden endişe duyulduğu, üye ülkelerin aşırı sağ kaynaklı terör eylemlerini yerel güvenlik tehdidi olarak gördüğü, aşırı sağ ile mücadelede etkili yöntemin, Avrupa Konseyi değerlerine bağlılıkla güçleneceğinin mümkün olduğu vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, üye ülkelerin mevcut yasalarını güçlendirmeleri, eğitim ve medya okuryazarlığını teşvik etmeleri, çevrim içi radikalleşmeyle mücadele etmeleri ve aşırı sağ grupların propagandalarına yönelik mücadele stratejileri geliştirmeleri tavsiye edilmiştir (URL-155, 2023). Avustralya'da ana muhalefet partisi Liberal Parti, ülke genelinde Nazi sembollerin yasaklanmasına yönelik olarak Federal Parlamento'ya yasa tasarısı sunmuştur. Avustralya'da resmi kaynakların yayınladığı rapor sonuçlarına göre, anti semitizmin ve Müslümanlık karşıtı ırkçı söylemlerin ve eylemlerin artış gösterdiği görülmektedir. Müslümanlık karşıtı ırkçı eylemlerin Viyana'da da artış gösterdiği görülmektedir. Belçika resmi kaynaklarında yayımlanan rapora göre, aşırı sağ dalganın yükselişe geçtiği ve hükümet karşıtlığı oluşturduğu, protestoların hükümete karşı nefreti körüklediği ve sağcıların Ukrayna savaşı

sebebiyle iki kanada bölündüğü belirtilmiştir. Buna koşut olarak, hükümetin söylem ve eylemlerinde keskin bir tavır aldığı görülmüştür. Brezilya resmi kaynakları, ülkenin güney bölgelerinde aşırı sağcılığın yükseldiğini, Nazi gruplara yönelik ırkçı eylemlerin artış gösterdiğini belirtmektedir. Fransa'da da aşırı sağ hareketler ve şiddet içerikli eylemler artış göstermiştir. Ülkedeki aşırı sağ gruplar, ana siyasi akımdabiz ve onlar retoriği ile göçmen ve İslam karşıtı milliyetçi söylemler üretmiş ve siyasal kutuplaşmayı derinleştirmiştir. Fransa'da, siyasetçiler ve halk arasında gittikçe büyüyen Müslümanlık karşıtı söylemlere ve eylemlere bakıldığında, Fransa devlet yapısında otoriterleşmenin arttığı algısı oluşmuştur (URL-123, 2023). Hollanda'da İslam karşıtı ırkçı söylemler ve eylemler artmış, kutsal değer olarak kabul edilen Kuran-ı Kerim'in yakılmasına kadar uzanan şiddet eylemleri baş göstermiştir. İspanya, İsveç ve Kanada gibi ülkelerde de aşırı sağ ideolojinin ve eylemlerin yükselişe geçtiği görülmektedir. Yapılan incelemeler kapsamında; dünya genelinde yükselen aşırı sağ dalga ile hükümet yapılarında otoriterleşmenin arttığı, söylemlerin sertleştiği, siyasal kutuplaşmaların derinleştiği ve genel anlamda milliyetçi-ırkçı akımların yükseldiği tespitine varılmıştır.

Tezden öngörülen çıktı; elde edilen bulgular ve sonuçlar daha sonra çalışılacak proje ve tezlere karşılaştırma açısından önemli bir kaynak olacaktır. Yaygın etkide; kavramsal değerlendirmelerin ve elde edilen sonuçların bilimsel etkinliklerde sunularak daha çok kişinin faydalanması amaçlanmaktadır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin söylem değişiminin araştırmaya tabi tutulduğu bu tezde, parti liderinin ön plana çıkması sebebiyle parti lideri Recep Tayyip Erdoğan ve onun konuşmaları üzerinden şekillenen TBMM Grup Toplantı Konuşmaları temel dokümanları oluşturmaktadır. Söylem değişiminin ve ideolojik dönüşümün, Adalet ve Kalkınma Partisi bünyesinde öne çıkan farklı liderler, farklı araştırma yöntemleri, farklı zaman dilimleri ve farklı dokümanlar üzerinden incelenmesi mümkün olabilir.

KAYNAKLAR

- Abdurahmanlı, E., (2021). 1950-1960 Yılları Arasındaki Türk Siyasal Hayatı: İktidar-Muhalefet İlişkileri, *Ahi Evran Akademi*, C.2, S.2, 1-12.
- Acar, H., (2018). Türkiye'de Milliyetçi Hareket Düşüncesinin Gençlik Teşkilatlarına Etkisi: Ülkü Ocakları Örneği, Bursa Uludağ Üniversitesi, Yayınlanmış Doktora Tezi.
- Akçura, Y., (1976). Üç Tarz-ı Siyaset, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Dizi. 7, S. 73.
- Akdoğan, Y., (2004). AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Akgün, B., (2006). Türkiye'de Merkez Sağ Siyaset Geleneği ve AK Parti, *Muhafazakâr Düşünce*, Y.3, S. 9-10.
- Akgün, B., (2014). 12 Eylül Döneminde İç ve Dış Politika (1980-1983), (Ed. Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C., Kapu, H.), Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika, Ankara, Savaş Yayınevi.
- Akıncı, M., (2012). Türk Muhafazakârlığı: Çok Partili Siyasal Hayattan 12 Eylül'e, Ankara, Ötüken Yayınları.
- Akkaş, H., H., (2004). Muhafazakâr Düşünce ve Edmund Burke, Ankara, Kadim Yayınları.
- Akkaş, H., H., (2001). Türk Modernleşme Tarihinde Muhafazakâr Siyasi Düşünce, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2).
- Akpınar, N., Araman, S., (2011). Din ve Kapitalizm Sarmalında Millî Görüş Hareketi, Praksis, S.26.
- Aksar, Y., (2012). Birleşmiş Milletler Palmer (Mavi Marmara) Raporu ve Uluslararası Hukuk, Uluslararası İlişkiler, Cilt 9, Sayı 33, s. 23-40.
- Aktan, C., C., (2019). Türkiye'de Kamu Tercihi İktisadı ve Anayasal Politik İktisat, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, N.2, C.11.
- Aktay, Y., (1999). Türk Dininin Sosyolojik İmkânı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Aktay, Y., (2005). AK Parti'nin Kimlik Sorunu ve Müslüman Demokrat Kimliği Konsepti, *Tezkire Dergisi*, S.1, 58-79.
- Alkan, A., T., (1999). Fikir Konformizmine Veda: Yerliyim, Yerlisin, Yerli, Cogito 21, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Alkan, H., (2016). 15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar, *Bilig*, S. 79, 253-272.

- Alpkaya, F., (2021). Bir 20. Yüzyıl Akımı: Sol Kemalizm, (Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Altınay, A., (2003). Militarizm ve İnsan Hakları Ekseninde Milli Güvenlik Dersi,(Ed.Çotuksöken, Betül, Erzan, Ayşe ve Silier, Orhan),Dersi Kitaplarında İnsan Hakları içinde, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları,138-157.
- Altınkaş, E., (2012). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İki Demokrasi Deneyimi: TPCF ve SCF, *Akademik Bakış Dergisi*, S.29.
- Altunoğlu, M. (2015). Millet İnşâ: Özcü, Modernist ve Etno-Sembolcü Yaklaşımlar, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 26.
- Anderson, B., (1993). Hayali Cemaatler (Çev. İskender Savaşır), İstanbul, Metis Yayınları.
- Anadol, C. (1995). Alparslan Türkeş: Olaylar, Belgeler, Hatıralar ve MHP, İstanbul, Kamer Yayınları.
- Anderson, S., (2014). Conservatism, (Ed. V. Geoghegan and R.Wilford), Political Ideologies: An Introduction, 4 th ed., London: Routledge).
- Aral, B., (2001). Dispensing with Tradition? : Turkish Politics and International Society During the Özal Decade, 1983-93, *Middle Eastern Studies*, S. 37.
- Arıkan, B. (2002). Türkeş'ten Bahçeli'ye MHP: Değişim Nereye Kadar? Milliyetçilik Faşizm ve MHP, içinde, (Der. Seyfi Öngider), İstanbul, Aykırı Yayınları, S. 39-70.
- Aristoteles, (2012). Atinalıların Devleti, (Çev. Ari Çokona), İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Aristoteles, (2013). Politika, (Çev. Murat Temelli), İstanbul, Ark Kitapları.
- Armstrong, W., (2012). Turkish Nationalism and Turkish Islam: A New Balance, *Turkish Policy Quarterly*, V.10, N.4.
- Arslan, M., E., (2020). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Recep Tayyip Erdoğan'ın AB Söylemi, İstanbul, Sabahattin Zaim Üniversitesi, Uzmanlık Tezi.
- Aslan, A., Miş, N., ve Eren, A., (2013). Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı'nın Demokratikleştirilmesi, SETA Analiz, S.103.
- Aslan, A., (2018). Yerli ve Milli Siyaset, (Ed. Nebi Miş, Ali Aslan), AK Parti'nin 15 Yılı: Toplum, İstanbul, SETA Yayınları.
- Aslan, E., (2014). Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uzmanlık Tezi.

- Aslan, H., K., (2018). Aşırı Sağın Yükselişi: Resme Küresel Perspektiften Bakmak, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 14(53), 47-70.
- Aslan, S., Taylan, Ö., Baştuğ, D., (2016). Gezi Parkı Eylemlerinin Farklı Boyutlarıyla Bir Değerlendirmesi, *Birey ve Toplum Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, 153-177.
- Atagenç, Ö., (2019). Ortanın Solu Düşüncesinde Kemalizm, *TAD*, C.38, S. 66.
- Atay, T., (2021). Gelenekçilikle Karşı-Gelenekçiliğin Gelgitinde Türk Gelenekçi Muhafazakârlığı, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Atayakul, A., F., (2007). Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uzmanlık Tezi.
- Ateş, H., ve Yavuz, Ö., (2017). Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Kadınlara Yönelik Dönüşümlerin Değerlendirilmesi, *Balkan Journal of Social Sciences*, ICOMEP Özel Sayı.
- Aydınlı, Y., (2005). Ehli Sünnetin Fikri Zemini Üzerine Genel Bir Değerlendirme, *İslamiyat*, C.8, S.3.
- Aydınlı, E., Özcan, N., ve Akyaz, D., (2006). The Turkish Military's March Toward Europe, *Foreign Affairs*, C.85, S., 1.
- Azman, A., ve Yetim, N., (2006). Batı-Dışı Kavramının Ötesinde: Asya'da Modernliğin İnşası, *Muhafazakâr Düşünce*, Y.2, S.8.
- Babacan, A., (2022). Türkiye'nin Demokratikleşme Sınavı: Eski Siyasetin Tasfiyesi ve AK Parti Dönemi, (Ed. Nebi Miş, Burhanettin Duran ve Abdurrahman Babacan), *AK Parti ve Türkiye'nin Dönüşümü*, Cilt I, İstanbul, Seta Yayınları.
- Bacrach, P., Baratz, M., S., (1962). Two Faces of Power, *American Political Science Review*, V. 56, N. 4, 947-952.
- Balcı, A., (2012). Türkiye'nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikayesi, (Ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ufuk Ulutaş), *Türk Dış Politikası Yıllığı*, Ankara, Seta Yayınları.
- Ball, T., (2004). History and the Interpretation of Texts, *The Handbook of Political Theory*, (Ed. Gerald Gaus and Chandran Kukathas), London, Sage Publications.
- Baltacı, C. (2004). Yeni Sağ Üzerine Bir Eleştiri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2).
- Barkey, H., ve Fuller, G., E., (1998). Turkey's Kurdish Question, Rowman Littlefield Publishers.
- Barry, B., (1990). How Not to Defend Liberal Institutions, *British Journal of Political Science*, N. 20.

- Başgil, A., F., (1960). İlmin Işığında Günün Meseleleri, İstanbul, Yağmur Yayınları.
- Başgil, A., F., (1979). Din ve Laiklik, İstanbul, Yağmur Yayınları.
- Başgil, A., F., (2005). Hatıralar, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat.
- Başkaya, F., (2021). Türkiye’de Sol Hareketin İdeolojik Geri Planı Üzerine Bazı Gözlemler, (Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Baltacıoğlu, İ., H., (1943). Türk'e Doğru, İstanbul, Kültür Basımevi.
- Baykal Ö., (2019). Cumhuriyet Döneminde Siyasi Düşünce. Ö. Baykal (Ed.), Resmi Bir İdeoloji Olarak Kemalizm, (s. 3-69). Ankara, Püf Yayın.
- Baykal, Ö., (2019). Türkiye'de Siyasetin Konsolidasyonu: Özal Dönemi, Akademik Hassasiyetler, S.12, V. 6.
- Baykal ve Çaha, (2021). Millî Görüş Hareketi ve Sivil Toplum, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Y.17, S. 60, 138-163.
- Baykal, Ö., (2021). Sağ Bir Siyaset Olarak Millî Görüş Hareketi, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Y.17, S. 60, 34-58.
- Beneton, P., (1991). Muhafazakârlık, (Çev. Cüneyt Akalın), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Beriş, H., E., (2004). Kemalist Devrimden Muhafazakâr Kemalizm'e, *Liberal Düşünce Dergisi*, (34).
- Beriş, H., E., (2008). Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63-1.
- Beriş, H., E., (2021). Türk Sağ ve Liberalizm: Bir Fay Haritası Çıkarma Denemesi, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Beriş, H., E., (Ed.) (2021). Sol Siyaset, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, S. 61
- Beyatlı, Y., K., (1990). Edebiyata Dair, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Bilici, M., (1999). Aidiyetin Dönüşümü ve Ayakları Yerden Kesilen Yerlilik, Cogito 21, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Bilik, E., (1951). İngiltere’de 18. ve 19. Yüzyıllarda Parlamento Hükümeti ve Anayasa Islahatı, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.8, S.1.
- Bilgin, V., (2018). Türkiye’de Devlet-Toplum İlişkileri ve Demokratikleşme Sürecinde AK Parti, Kuruşundan Bugüne AK Parti içinde, İstanbul, Turkuvaz Yayıncılık.
- Bolay, S., H., (1989). Akıl, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınevi.

- Bora, T., (1995). Milliyetçiliğin Kara Baharı, İstanbul Birikim Yayınları.
- Bora, T., (1997). MHP: Türkeş'ten Sonra Tufan, *Birikim*, S. 97.
- Bora, T., (1999). Türkiye'de Radikal Milliyetçi İdeolojinin Gelişme Seyri, 75 Yılda Düşünceler, Tartışmalar, (Haz. M. Tunçay), İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bora, T., ve Can, K., (2004). Devlet ve Kuzgun 1990'lardan 2000'lere MHP, İstanbul İletişim Yayınları.
- Bora, T., ve Can, K., (2015). Devlet, Ocak, Dergâh: 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Bora, T., (2021). Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Bora, T., (2021). Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Bostancı, N., (1990). Kadrocular ve Sosyo Ekonomik Görüşleri, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bottomore, T., and Nisbet, R., (1990). Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi (Çev. Mete Tuncay ve Aydın Uğur), İstanbul, Verso Yayınları.
- Bozkurt, C., (2013). Türk Siyasetinde İslam Demokrat Partisi ve Kamuoyundaki Yankıları, *History Studies*, Volume 5, Issue 2, 79-106.
- Boyraz, C. (2011). The Justice and Development Party in Turkish Politics: Islam, Democracy and State, *Turkish Studies*, Cilt 12, Sayı 1, s.149-164.
- Bozkurt, M., E., (1967). Atatürk İhtilali, İstanbul, Altın Kitap Yayınları.
- Bulaç, A., (2010). Göçün ve Kentin İktidarı: Millî Görüş'ten Muhafazakâr Demokrasiye AK Parti, İstanbul, Çıra Yayınları.
- Bulaç, A., (2014). Din ve Siyaset, İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- Bulaç, A., (2021). İslam'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekin), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Cengiz, F., Ç., (2021). Türkiye'deki Merkez Sağda Devlet, Siyaset ve Hizmet İlişkisi, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C.9, S.1.
- Cizre, Ü., (1996). Liberalism, Democracy and the Turkish Centre-Right: The Identity Crisis of the True Path Party, *Middle Eastern Studies*, 32(2), 142-161.
- Cizre, Ü., (2002). From Ruler to Pariah: The Life and Times of the True Path Party. *Turkish Studies*, 3(1), 82-101.

- Corey, D., D., (2014). Oakeshott's Concept of Ideology, *Journal of Political Ideologies*, 19(3).
- Craig, D., and Porter, D., (2005). The Third Way and The Third World: Poverty Reduction and Social Inclusion Strategies in The Rise of Inclusive Liberalism, *Review of International Political Economy*.
- Çaha, Ö., (2003). Turkish Election of November 2002 and Rise of Moderate Political Islam Alternatives: *Turkish Journal of International Relations*, Vol.2.
- Çaha, Ö., (2004). Taha Akyol ile Muhafazakârlık ve Muhafazakâr Olmak Üzerine, *Liberal Düşünce*, S.34.
- Çaha, Ö., (2006). Muhafazakâr Düşünce'de Toplum, *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu*, Ankara, AK Parti Yayınları.
- Çaha, Ö., (2006). Merkez Sağın Diğer Aktörleri ve AKP, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl.3, Sayı. 9-10.
- Çaha, Ö., (2021). Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış: Demokrasi, Çoğulculuk ve Sivil Toplum, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Çaha, H., Aydın, S., ve Çaha, Ö., (2014). Değişen Türkiye'de Kadın, İstanbul, KADEM.
- Çaha, Ö., ve Baykal, Ö., (2017). Millî Görüş Hareketinin Kuruluşu: Türk Siyasetinde Milli Nizam Partisi Deneyimi, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19/3, 788-806.
- Çaha, Ö., (2021). Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış: Demokrasi, Çoğulculuk ve Sivil Toplum, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Çakır, R., (1994). Ne Şariat Ne Demokrasi: Refah Partisini Anlamak, İstanbul, Metis Yayınları.
- Çakır, R., (2017). Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar, İstanbul, Metis Yayınları.
- Çakır, R., (2021). Millî Görüş Hareketi, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Çalık, M., (1991). Türk Milliyetçiliği Üzerine Bazı Tartışma Notları, *Türkiye Günlüğü*, S.16.
- Çavuşoğlu, H., (2009). Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi, Elâzığ, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 19, S: 2
- Çavuşoğlu, H., (2010). Anavatan Partisi İle Doğru Yol Partisi'nin Karşılaştırmalı Analizi, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (9)1.

- Çaylak, A., Dinç, G., Güngör, M., (2018). AK Parti Döneminde Türkiye'de Siyaset ve Muhafazakâr Siyasetin Serencamı: 2002'den Günümüze, (Ed. Adem Çaylak ve Seyit Ali Avcu), Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Siyasal Hayatı, Ankara Savaş Yayınları, 709-764.
- Çetinkaya, Y., D., (2014). Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler, (Der. Doğan Çetinkaya), Toplumsal Hareketler: Tarih-Teori-Deneyim, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Çınar, M., (2021). Kemalist Cumhuriyetçilik ve İslamcı Kemalizm, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Çiçek, C., VE Coşkun, V., (2016). Dolmabahçe'den Günümüze Çözüm Süreci: Başarısızlığı Anlamak ve Yeni Bir Yol Bulmak, İstanbul, Barış Vakfı Yayınları, Politika Raporu: 1
- Çiftçi, A., Yılmaz, N., (2013). İbn Haldun'un Siyaset Teorisi ve Siyasal Sistem Sınıflandırması, Turkish Studies, 8, (7), s. 83-93.
- Çizakça, M., (2004). Ekonomide Laik Muhafazakâr Uzlaşması, Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu (UMDS), Ankara, AK Parti Yayınları, 105-122.
- Çolak, Ç., D., (2016). Yeni Sağ'ı Oluşturan Bileşenlerin Birbiri ile Çelişen Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme, *The Journal of Academic Social Sciences Studies*, (44), 351-361.
- Çolak, Y., (2017). Türkiye'de Kültürel İktidarın Kuruluşu 1923-1945, Ankara, Liberte Yayınları.
- Coşkun, V., (2014). Çözüm süreci: Dün, Bugün, Yarın, *Liberal Düşünce Dergisi*, 19(75): 7- 18.
- Çubukçu, İ. A. (1986). Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Dağı, İ., (2010). Adalet ve Kalkınma Partisi Güvenlik ve Meşruiyet Arayışında Kimlik Siyaset ve İnsan Hakları Söylemi, AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri içinde, İstanbul, Kitap Yayınevi, 121-140.
- Dağ, İ., Göktürk, T., (2014) Sınıf Yönetiminde Liderlik ve Liderliğin Sınıf Yönetimine Katkıları, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 27, p. 171- 184.
- Dağ, M., ve Irk, O., (2012). Türkiye'de ve İngiltere'de Siyasi Partilerin Ortaya Çıkışı, *Hukuk ve Siyasi Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 41-49.
- Dahl, R., A., (2007). The Concept of Power, *Behavioral Science* 2(3), 201-215.

- Dahl, R., A., (2021). Demokrasi Üzerine, (Çev. Betül Kadioğlu), Ankara, Phoenix Yayınevi.
- Dalbay, S., (2018). Türkiye'de Tek Parti İktidarı Dönemlerinde Toplumsal Kimliğin Yeniden İnşası Çalışmaları (AK Parti Örneği), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi.
- Danford, J., W., (2014). Adam Smith, Equality, and the Wealth of Sympath, *American Journal of Political Science*, Vol. 24, No. 4.
- Davutoğlu, A., 1996. İslam Düşünce Geleneğinin Temelleri, Oluşum Süreci ve Yeniden Yorumlanması, *Divan Dergisi*, S.1, 1-44.
- Davutoğlu, A., (2008). Turkey's Foreign Policy: An Asseesment of 2007, *Insight Turkey*, V.10, N.1.
- Davutoğlu, A., (2001). Stratejik Derinlik, İstanbul, Küre Yayınları.
- Davutoğlu, A., (2010). Eksen Kayması Diyen Siz Karışmayın Demek İstiyor, *TÜSİADGörüş Dergisi*, Sayı 63.
- Davutoğlu, A., (2014). Küresel Bunalım: 11 Eylül Konuşmaları, İstanbul, Küre Yayınları.
- Dede, A., (2011). The Arab Uprisings: Debating the Turkish Model, *Insight Turkey*, Cilt: 13, No: 2, 23-32.
- Demiralp, O., (1999). Modern Çağda Toplumsal Kimlik Üçgeni, Cogito 21, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Demirel, A., (1994). Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Demirel, T., (2012). Liberal Düşünce Topluluğu ve Türkiye'de Liberal Düşünce Kazanımlar, Fırsatlar ve Riskler, *Liberal Düşünce*, S. 68.
- Demirel, T. (2021). Adalet Partisi, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Deringil S., (1991). Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneğin İcadı: Muhayyel Cemaat (Tasarlanmış Topluluk) ve Panislamizm, *Toplum ve Bilim*, S. 54-65.
- Derrida, J., (1999). Bütün Ülkelerin Kozmopolitleri Biraz Daha Çaba, Cogito 21, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Doğan, G., ve Durgun, B., (2012). Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:15, 61- 90.
- Doğanay, Ü., (2007). AKP'nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakârlık:Muhafazakâr Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,62(1), 65-88.

- Doruk, E. K., (2006). Sosyal Yaşamın Mimarları: Liderler, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*,24, 127-141.
- Duran, B., (2012). AK Parti'nin Kimlik Siyasetini Anlamak: Çok Katmanlı Medeniyet Söylemi ve Sınırları, (Ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ufuk Ulutaş), Türk Dış Politikası Yıllığı, Ankara, Seta Yayınları.
- Duran, B., (2018). AK Parti'nin İdeolojik Dönüşümünün Kodları, (Ed. Nebi Miş ve Ali Aslan), Kuruluşundan Bugüne AK Parti içinde, Ankara, Seta Yayın.
- Duran, B., (2021). Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı: İdeolojik Konumları, Dönüşümü ve Evreleri, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce:İslamcılık,İstanbul, İletişim Yayınları.
- Duran, B., (2022). AK Parti ve Türkiye'nin Geleceği, (Ed. Nebi Miş, Burhanettin Duran ve Abdurrahman Babacan), AK Parti ve Türkiye'nin Dönüşümü, Cilt I, İstanbul, Seta Yayınları.
- Duverger, M., (1974). Siyasi Partiler, (Çev. Ergun Özbudun), Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Duverger, M, (1982). Siyaset Sosyolojisi (Çev. Şirin Tekeli), İstanbul Varlık Yayınları.
- Elma, F., (1996). Liberal Düşüncenin Gelişim Süreci ve Türkiye'ye Yansıması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uzmanlık Tezi.
- Emiroğlu, A., Koçyiğit, N., ve Kesici, S., (2012). Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar,Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.8, 73-92.
- Erdağ, R., Kardaş, T., (2012). Türk Dış Politikası ve Stratejik Kültür, (Ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ufuk Ulutaş), Türk Dış Politikası Yıllığı, Ankara, SETA Yayınları.
- Erdoğan, M., (2006). Sol Nedir? *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı 33, 107-112.
- Erdoğan, M., (2021). Liberalizm ve Türkiye'deki Serüveni, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce:Liberalizm,İstanbul, İletişim Yayınları.
- Erdoğan, N., ve Üstüner, F., (2021). 1990'larda Siyaset Sonrası Söylemler ve Demokrasi, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Erdoğan, R., T., (2004). "Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu Açılış Konuşması", Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu, İstanbul, AK Parti Yayınları.
- Erken, A., (2014). Ideological Construction of the Politics of Nationalism in Turkey: The Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), 1965–1980, Nationalism and Ethnic Politics.

- Erken, B., (2016). Türkiye’de Merkez Sağ İdeolojisini Siyasi Hareket Üzerinden Temellendirme Denemesi, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 14, S.2.
- Ertan, M., (2021). Türkiye’de Siyasal Merkezin Dönüşümü: 1990’larda Merkez Sağın Bölünmesi ve Düşüşü, *Mülkiye Dergisi*, 45 (4), 963-992.
- Eryılmaz B., (1992). Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi, İstanbul, Ağaç Yayınları.
- Esen, B., ve Gümüüşü, Ş., (2017). A Small Yes for Presidentialism: The Turkish Constitutional Referendum of April 2017, *South European Society and Politics*, 22 (3).
- Eser, H., B., ve Taylan, Ö., (2017). Antagonizmadan-Agonizmaya: Radikal Demokrasi, *Muhafazakâr Düşünce*, 13(50), 101-125.
- Ete, H., (2018). 24 Haziran Genel Seçimleri: Yeni Sistemin Siyaseti ve Sosyolojisi, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Yıl 15, Sayı 54, 293-321.
- Fairclough, N., (1998). Discourse and Social Change, Cambridge Politiy Press.
- Fedayi, C., (2014). Türkiye’nin Siyasal ve Sosyal Kaos Dönemi (1971-1980), (Ed. Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C., Kapu, H.,) Türkiye’nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika, Ankara, Savaş Yayınevi.
- Göçek, F. M., (2021). Osmanlı Devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Gökalp, İ., ve Georgeon, F., (1990). Kemalizm ve İslam Dünyası, (Çev. Cüneyt Akalın), İstanbul, Arba Yayınları.
- Göksu, O., (2013). 1980 Sonrasında Türk Siyasi Hayatında Yer Alan Cumhurbaşkanlarının İmajları Üzerine Bir İnceleme, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, 43, s. 75-100.
- Göksu, V., (2013). Siyasal Kimlikler ve Merkez-Çevre Dikotomisi Bağlamında Türkiye’de Merkez Sağ ve Merkez Sol, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik İncelemeler Dergisi*, C: 8, S: 2, s. 82-89.
- Göktürk, G. (2016). Siyasal partilerin doğuşu: Tarihsel ve Toplumsal Kökenleri, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 54, 245-273.
- Gözen, R., (2011). Türkiye ve Arap Baharı: Değişimi Açıklamak ve Anlamak, Adam Akademi, S.2, 1-25.
- Guenon, R., (1986). Modern Dünyanın Bunalımı, (Çev. Mahmut Kanık), İstanbul, Risale Yayınları.
- Gülen, A., (2019). Siyasi Partilerin Propagandaları Ekseninde 1977 Genel Seçimi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 65.

- Gülener, S., ve Miş, N., (2017). Cumhurbaşkanlığı Sistemi, SETA, S. 190.
- Güler, B., A., (2016). Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarlanma Politikaları 1980-1995, İstanbul, İmge Kitabevi.
- Güler, Z., (2008). 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler, (Der. Birsen Örs), İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Güngör, E., (1980). Türk Kültürü ve Milliyetçilik, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Gür, T., (2013). Post- Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi, Journal of World of Turks, 5(1), 185-202.
- Gürbüz, B., (2020). Liberal Sol Düşünceye Dair Kısa Bir Bakış, *İktisat ve Toplum*, S. 121, 92-108.
- Gürsoy, Y., (2012). The Changing Role of the Military in Turkish politics: Democratization through coup plots?, *Democratization*, 19(4), 735-760.
- Habermas, J., (1992). Legitimation Crisis, (Trans. Thomas McCarthy), Politiy Press.
- Hayes, C., J., H., (2011). Milliyetçilik: Bir Din, (Çev. Murat Çiftkaya), İstanbul, İz Yayınları.
- Haydaroğlu, C., ve Tatlısu, S., (2016). Turgut Özal Dönemi Yeni Sağ Devlet ve Ekonomik Liberalizm, Devlet ve Piyasa İlişkisinin Politik Ekonomisi, (Ed. A. Duman), Proceedings of International Turgut Ozal Symposium, Ankara, Turgut Özal Üniversitesi, s. 63-75.
- Haytoğlu, E., (1997). Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945), *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 3.
- Helvacı, A., (1999). Türk Siyasetinde Özensiz Kullanılan Bir Kavram: Muhafazakârlık, Düşünen Siyaset.
- Helvacı, A., (2004). Muhafazakâr Duruştan Demokrat Tavra Anakronik Bir Yolculuk, *Muhafazakâr Düşünce*, S.2.
- Heper, M., (2016). Kemalizm/Atatürkçülük, (Dü. M. Heper ve S.Sayarı), Düünden Bugün Türkiye: Tarih, Politika, Toplum ve Kültür kitabı, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Heyd, U., (1980). Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri, (Çev. C., Meriç), İstanbul, Sebil Yayınları.
- Heywood, A., (2004). Political Theory: An Introduction, Third Edition, Palgrave Press, Macmillan.
- Heywood, A., (2012). Siyasetin Temel Kavramları, Ankara, Liberte Yayınları.

- Heywood, A., (2013). Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş, (Çev. Ahmet Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnaç, Şeyma Akın, Buğra Kalkan), Ankara, adres Yayınları.
- Heywood, A., (2017). Siyaset, (Çev. Bekir Berat Özipek, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla, Hasan Yücel Başdemir), Ankara, Liberte Yayınları.
- Hillebrand, E. (2014). Right Wing Populism in Europe-How do we Respond?, (Ed. Ernst Hillebrand), International Policy Analysis.
- Hobbes, T., (2007). Leviathan, (Çev. Semih Lim), Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, 6. Baskı.
- Hobsbawm, E., J., (1990). Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality, Cambridge University Press.
- Howell, J. M., and Frost, P., J., (1989). A Laboratory Study of Chrismatic Leadership, Organizational Behavior and Human Decision Processes, 43, 243-269.
- İnan, A., (1930). Vatandaş İçin Medeni Bilgiler, İstanbul, Milliyet Matbaası.
- İnceoğlu, Y., G., ve Çomak, N., A., (2016). Metin Çözümlemeleri, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- İnsel, A., (1999). Cumhuriyet Döneminde Otoritarizm, Bilanço 1923-1928-C-I, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.
- İnsel, A., (2021). Türkiye'de Liberalizm Kavramının Soy Çizgisi, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm, İstanbul, İletişim Yayınları.
- İrem, N., (1997). Kemalist Modernizm ve Türk Gelenekçi Muhafazakârlığın Kökenleri, *Toplumbilim Dergisi*, 74, 52-101.
- İrem, N., (2021). Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye'de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık, İstanbul, İletişim Yayınları.
- İzmirli, R., Gökbunar, R., ve Özer, B. (2014). Dönüşümcü Bir Lider Olarak Turgut Özal, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (42).
- Jenkins, G., H., (2010). Gerçek ile Fantezi Arasında Türkiye'nin Ergenekon Soruşturması, Central Asia Caucasus Institute Silk Road Studies Programme.
- Kadercan, P., ve Kadercan, B., (2016). The Turkish Military as a Political Actor: It's Rise and Fall, *Middle East Policy*, C. 13, S. 3.
- Kadıoğlu, A. (2021). Milliyetçilik-Liberalizm Ekseninde Vatandaşlık ve Bireysellik, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik, İletişim Yayınları.

- Kafesoğlu, İ., (1970). Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri, İstanbul MEB Yayınları.
- Kara, İ., (2021). İslamcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Kara, T., (2022). Devlet Aklı ve Türkiye'de Kürt Sorununun Politik Algılanışı, Bartın Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Uzmanlık Tezi.
- Kardaş, Ş., (2010). Turkey: Redrawing the Middle East Map Or Building Sandcastles?, *Middle East Policy*, Vol. XVII, No. 1.
- Kara, İ., (2013). Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not, (Ed. İsmail Kara, Asım Öz), İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Karataş, M., (2020). 27 Mayıs 1960 Sonrası Merkez Sağda Bir Siyasal Aktör Olarak Ferruh Bozbeyli ve Demokratik Sağ Düşüncesi, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, Sayı 248, 211-230.
- Karatepe, Ş., (2014). Siyasi İdeolojiler, İstanbul, İz Yayıncılık.
- Kayral, M., (2017). Politika Transferi ve Türkiye'de İdari Reform, Yayımlanmış Uzmanlık Tezi.
- Kayral, M., (2021). Göstergibilimsel Yöntem Işığında Parti Amblemlerinin Çözümlemesi ve Seçmenler Üzerindeki Etkisi: AK Parti ve CHP Modeli, (Ed. Damla Tahtasakal ve Aslı Okay Toprak), Ankara, Astana Yayınları.
- Kaynak, M., Mete, Ö., L., (2016). Erdoğan Sorunsalı, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Kennedy, E., (1979). Ideology from Destutt De Tracy to Marks, *Journal of the History of Ideas*, 40(3).
- Keynman, e., f., (2009). Turkish Foreign Policy in a Globalizing World, *Turkish Policy Quarterly*, 35-42.
- Kırk, R., (2005). Muhafazakârlık Fikri, (Çev. Bengül Güngörmez), *Liberal Düşünce*, C. 10, N.37, S. 137-143.
- Kilci, M., (1994). KİT'lerin Özelleştirilmesi ve Türkiye Uygulaması, DPT Uzmanlık Tezi.
- Koçak, C., (2021). Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Koçak, V., (2011). Çevre'den Merkeze Yönelim Bağlamında Türkiye'de Muhafazakârlığın Dönüşümü: Siyasal İslâmcılıktan Muhafazakâr Demokratlığa AK Parti Örneği, *Bilgi*, S.24.

- Kohn, H., (1946). *The Idea Of Nationalism: A Study in Its Origins and Background*, New York, The Macmillan Company.
- Kohn, H., (1950). Romanticism and the Rise of German Nationalism, *The Review of Politics*, 12,4.
- Komsuoğlu A., ve Eskişar, G., M.,(2009). *Siyasal İslam'ın Farklı Yüzleri*, İstanbul, Profil Yayınları.
- Koyuncu, B., (2014). *Benim Milletim: AK Parti İktidarı, Din ve Ulusal Kimlik*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Köker, L., (1992). *Demokrasi Üzerine Yazılar*, Ankara, İmge Kitabevi.
- Köker, L., (2019). *Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi*, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*,İstanbul, İletişim Yayınları.
- Köker, L., (2021). *Liberal Muhafazakârlık ve Türkiye*, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Közleme, O., (2013). Liderlik, Siyasal Otorite Tipleri ve Karizma, *Toplum Bilimleri*,7, 13, s. 239-250.
- Kriszits, A., (1935). Essential Principles of Socialism, Fascism, and Democracy, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 180 (1).
- Lakoff, S., (1998). Tocqueville, Burke and the Origins of liberal Conservatism, *The Review of Politics*, 60 (3), 435-464.
- Lapalombara, J., and Weiner, M., (1966). *The Origin and Development of Political Parties*, (Ed. Joseph LaPalombara, Myron Weiner), *Political Parties and Political Development*, Princeton, N.J. Princeton University Press.
- Lerner, D., (1958). *The Passing of Traditional Society*, The Free Press, New York.
- Limoncuoğlu, A., (2018). Türkiye'de Üçüncü Yolun Başı; Millet partisi (1948), *The Academic Elegance*, C.5, S. 10.
- Lussuier, R., N., ve Achua, C., F., (2009). *Leadership: Theory, Application, Skill Development*, South-Western Cengage Learning.
- Mack, E., ve Gaus, G., F., (2004). *Classical Liberalism and Libertarianism: The Liberty Tradition*, *The Handbook of Political Theory*, (Ed. Gerald Gaus and Chandran Kukathas), London, Sage Publications.
- Mankan, V., (2020). Demokrasinin Tarihsel Evrimi, *Artuklu Kaime Uluslararası Dergisi*, C.3, S.2., 119-136.

- Mannheim, K., (2002). İdeoloji ve Ütopya, (Çev. Mehmet Okyavuz), Ankara, Epos Yayınları,
- Mardin, Ş., (1991). Türkiye’de Din ve Siyaset, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş., (1996). Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu (Çev. M. Türköne, yay. haz. Ö.Laçiner), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş., (2011). Türkiye, İslam ve Sekülerizm, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş., (2015). Bediüzzaman Said Nursi Olayı: Modern Türkiye’de Din ve Toplumsal Değişim, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş., (2016). Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Marks, K., ve Engels, F., (1998). The German Ideology, Prometheus Books.
- Mert, N., (1994). Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- Mert, N., (1999). Sağdan Yükselen Muhalefet: Yerlilik, Cogito 21, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Meriç, C., (2020), Mağaradakiler, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Miş, N., ve Aslan, A., (2014). Erdoğan Siyaseti ve Kurucu Cumhurbaşkanlığı Misyonu, İstanbul, Seta Yayın.
- Miş, N., (2017). Yüzde Elli Oyla Seçilme Zorunluluğu, Bilgi Kültür Merkezi.
- Miş, N., ve Sobacı, M., Z., (2018). Kuruluşundan Bugüne AK Parti, Ankara, SETA Yayınları.
- Miş, N., (2022). AK Parti’nin Uzun Dönemli İktidarda Kalmasını Sağlayan Dinamikler, (Ed. Nebi Miş, Burhanettin Duran ve Abdurrahman Babacan), AK Parti ve Türkiye’nin Dönüşümü, Cilt I, İstanbul, Seta Yayınları.
- Mutman, M., (2020). Şarkiyatçılık-Oryantalizm, (Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Nisbet, R., (2007). Muhafazakârlık: Düş ve Gerçek, (Çev. M. Fatih Serenli, Kudret Bülbül), Ankara, Kadim Yayıncılık.
- Norman, B., (2004). Rasyonalizm Muhafazakârlık Demokrasi, *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu* (UMDS), Ankara, AK Parti Yayınları.
- Nye, J., S., (1990). The Changing Nature of World Power, *Political Science Quarterly*, Volume 105, Number 2.

- Oakashett, M., (1962). On Being Conservative, Basic Books, Londra.
- Oskay, Ü. (1980). Popüler Kültür Açısından İdeoloji Kavramına İlişkin Yeni Yaklaşımlar, *A.Ü. SBF Dergisi*, 35(1-4), 197-254.
- Öğün S., S., (1997). Türk Muhafazakârlığının Kültür Kökenleri ve Peyami Safa'nın Muhafazakâr Yanılgısı, *Toplum ve Bilim*, S.74.
- Öğün, S., S., (1997). Türk Milliyetçiliğinde Hâkim Millet Kodunun Dönüşümü, Bursa, Politik Kültür Yazıları.
- Öğün S., S., (1997). Yerlici Kültüralizm: Kıyaslamalı bir Değerlendirme, *Cogito* 21, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Öğün, S., S., (2004). Türk Politik Kültürü, İstanbul, Alfa Yayıncılık.
- Öğün, S., S., (2021). Türk Muhafazakârlığının Kültürel Politik Kökleri, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Öksüz, İ., (2018). Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi, Ankara, Panama Yayıncılık.
- Öniş, Z., (2004). Turgut Özal and His Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective, *Middle Eastern Studies*, V.40, N.4.
- Örnek, C. (2019). Türkiye'de Resmî İdeoloji Eleştirisinin Sorunları, *Praksis*, (40).
- Öz, E., (2001). Küreselleşme, Demokrasi ve Milli Devlet: Yeni Çağda Milliyetçi Bakış Açısının Anlamı ve Gerekliliği Üzerine, *Türkiye ve Siyaset*, S.5.
- Özbudun, E. (2006). From political Islam to conservative democracy: the case of the Justice and Development Party in Turkey., *South European Society & Politics*, Cilt 11, Sayı 3-4, 543-557.
- Özbudun, E., ve Hale, W., (2010). Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm: AKP Olayı, İstanbul, Doğan Kitap.
- Özçetin, B., ve Demirci, S., (2021). Hürriyet Partisi, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Özdemir, H., (1997). Türkiye Tarihi (1908-1980), (Ed. Sinan Akşin), *Türkiye Tarihi* 4, İstanbul, Cem Yayınevi.
- Özdemir, G., (2014). The Relationship Between Authority And Legitimacy In Turks From A Weberian Perspective, *Journal of Academic Inquiries*, 9, 2, s. 69-90.
- Özel S., ve Sarıkaya, A., (2021). Türkiye'de Liberalizmin Prangaları, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, İstanbul, İletişim Yayınları.

- Özev, M., H., (2005). Meşruiyet Kavramının Dönüşümü, *Bilim ve Sanat Vakfı Bülteni*, S. 57.
- Özgen, F., İ., (2007). Cumhuriyet Döneminde Celal Bayar'ın Siyasi ve İktisadi Faaliyetleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Özipek, B., (2017). Muhafazakarlık: Akıl Toplum Siyaset, İstanbul, TimaşYayınları.
- Özipek, B., (2018). AK Parti'nin İlk Yıllarında Türkiye'de Siyaset: 2002-2007), (Ed. Adem Çaylak ve Seyit Ali Avcu), Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Siyasal Hayatı, Ankara Savaş Yayınları, 683-703.
- Özipek, B., (2021). Muhafazakârlık, Devrim ve Türkiye, (Ed. Ahmet Çiğdem), (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Özkan, M., (2016). Türk Muhafazakârlığı: Siyasal Bir Gelenek mi? *Akademik Hassasiyetler*, S.5, C.3.
- Özkazanç, A., (2021). Türkiye'nin Neo-Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Özkırımlı, U., (2020). Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış, Ankara, Doğu-Batı Yayınları.
- Özler, H., (2011). Devlet-Sivil Toplum Diyadına Karşı Bir Sivil Toplum Örgütü Olarak Devlet, *Muhafazakâr Düşünce*, Y.8, Sayı 29-30, 65-78.
- Öztekin, A., (2018). Siyaset Bilimine Giriş: Toplum, Devlet, Parlamento, Hükümet, Kamu Yönetimi, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- Parla, T., (1999). Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm, (Haz. F. Üstel, S. Yücesoy), İstanbul İletişim Yayınları.
- Parsons, T., (1963). On The Concept of Political Power, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 107, No. 3, 232-262.
- Payaslı, V. (2011). Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Devletçilik Politikası Üzerine Bir Değerlendirme (1939-1950), *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (13).
- Perinçek, D., (2008). Anayasa ve Partiler Rejimi, Ankara, Kaynak Yayınları.
- Pierson, C., (1998). Contemporary Challenges to Welfare State Development, *Political Studies*, Issue: XLVI, s.777-794.
- Rosen, M., Wolff, J., (2006). Siyasal Düşünce, (Çev. Sevdâ Çalışkan-Hamit Çalışkan), Ankara, Dost Kitabevi.

- Roskin, M., G., (2009). Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür, (Çev. Bahattin Seçilmişoğlu), Ankara, Adres Yayınları.
- Sabahaddin, P., (2021). Türkiye Nasıl Kurtarılabılır? İstanbul, Bilgesu Yayıncılık.
- Schumann, S., Boer, D., Hanke, K., and Liu, J. (2019). Social Media Use and Support for Populist Radical Right Parties: Assessing Exposure and Selection Effects in a Two-Wave Panel Study, *Information, Communication and Society*, 24(7), 1-20.
- Safi, İ., (2007). Türkiye'de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar, Antalya, Lotus Yayıncılık.
- Sakallıoğlu, Ü., ve Yeldan, E., (2000). Politics, Society and Financial Liberalization: Turkey in the 1990s, *Institute of Social Studies, Development and Change*, Vol. 31.
- Sala, B., (2021). Türkiye Sosyalist Hareketinin Tarihsel Seyri: Dönemler, Gündemler ve Konjonktürel Yönelimler, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Yıl: 17 Sayı: 61, 12-33.
- Saraçoğlu, C., (2004). Ülkücü Hareketin Bilinçaltı Olarak Nihal Atsız, *Toplum ve Bilim Dergisi*, S.100.
- Saraçoğlu, C., (2011). İslami-Muhafazakâr Milliyetçiliğin Millet Tasarımı: AK Parti Döneminde Kürt Politikası, *Praksis*, S.26.
- Saraçoğlu, C., (2013). AK Parti, Milliyetçilik ve Dış Politika: Bir Milliyetçilik Doktrini Olarak Stratejik Derinlik, *Alternatif Politika*, C.5, S.1.
- Sarıbay, A., Y., (1999). Yirmi birinci Yüzyıla Doğru Global Kapitalizm, Oryantalizm, Yerlililik, *Cogito 21*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Sarıbay, A., Y., (2001). Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler, Bursa, Alfa Yayınları.
- Sarıbay, A., Y., (2014). Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Sarıbay, A., Y., (2021). Siyasi Partiler Sosyolojisi, Ankara, DBY Yayınları.
- Sav, A., ve Sav, N. (2013). Usulüne Göre Yürürlüğe Konulmuş Temel Hak ve Özgürlüklere İlişkin Milletlerarası Antlaşmaların Özü ve Kapsamı Hakkında, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (109), 401-408.
- Sayılgan, Ş., (1994). 5 Nisan Kararları ve Beklentiler, *Marmara İletişim Dergisi*, S.8.
- Seignobos, C., (1960), Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi, (Çev. Samih Tiryakioğlu), İstanbul, Varlık Yayınları.
- Shiraliyev, M., (2022). Key Determinants of the Rise of Radical Right Parties in Europe, *SDE Akademi Dergisi*, V.2, N.6.

- Sitembölükbaşı, Ş., (2005). 2002 Genel Seçimlerinde 1995 ve 1999 Yıllarına göre Seçmenlerin Gözünde Öncelikli Sorunlar ve Parti Tabanlarındaki Oy Kaymaları: Isparta Örnek Olayı, *SDÜ İİBF Dergisi*, C.10, S.1, 85-99.
- Smith, A., D., (1979). *Nationalism in the Twentieth Century*, Australian National University Press.
- Smith, A., D., (1984). Review Article Ethnic Persistence and National Transformation, *The British Journal of Sociology*, V.35, N.3.
- Smith, A., D., (1992). Nationalism and the Historians, *International Journal of Comparative Sociology* XXXIII, 1-2.
- Sonyel S., (1989). Tanzimat ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Gayri-Müslim Uyrukları Üzerindeki Etkileri, *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Sempozyumu*.
- Söylemez, F., ve Erdem, Ç., (2020). Atilla İlhan ve Ulusal Düşüncesi, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, C. 3, S. 1, 104-113.
- Sözen, E., (2017). *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi-Güç ve Refleksivite*, İstanbul, Profil Kitap.
- Synder, T., and Kruz, K., (1997). Kazimierz Kelles-Kraus (1872-1905): A Pioneering Scholar of Modern Nationalism, *Nations and Nationalism*, 3, 2.
- Şen, F., (2015). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Milliyetçilik Söylemi: Bir Siyasal Söylem Çözümlemesi, *Muhafazakâr Düşünce*, Y.11, S.44.
- Şeyhanlıoğlu, H., (2011). Siyasal Muhafazakârlığın Temel İlkeleri, *Muhafazakâr Düşünce*, V.10, I.40, 84-107.
- Tanpınar, A., H., (1995). *Yahya Kemal*, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Tanyol, C., (2014). İçtimai Monografi Hazırlıkları: Prens Sabahaddin, *İstanbul University Journal of Sociology*, 2 (4-5).
- Taş, M., (2004). Menderes Döneminin Ekonomi Politikası ve 1958 İstikrar Programı, *Mevzuat Dergisi*, S. 76, Y.7.
- Taşkın, Y., (2020). *Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Taşkın, Y., (2021). Reaksiyonerlik: Muhafazakârlığın Usulanmaz Çocuğu, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ., ve İlkin, S., (2010). *Cumhuriyet'in Harcı: Köktenci Modernitenin Doğuşu*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Teziç, E., (1976). *100 Soruda Siyasi Partiler*, İstanbul, Gerçek Yayınevi.

- Tıg, A., Baydaroğlu, İ., ve Erdem, S., (Ed.), (2010). Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Konuşmalarından Seçmeler, Ankara, AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı Yayınları.
- Tilly, C., (2011). Demokrasi, (Çev. Ebru Arıcan), Ankara, Phoenix Yayınevi.
- Tocqueville, A., (1962). Amerika'da Demokrasi, (Çev. Taner Timur), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Siyasi İlimler Serisi: 4
- Toprak, Z., (1995). Millî İktisat-Millî Burjuvazi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Topçu, N., (1969). Devlet ve Demokrasi, İstanbul, Hareket Yayınları.
- Touchard, J., (2022). Siyasal Düşünceler Tarihi, (Çev. İsmail Yerguz), İstanbul, Işık Yayınları.
- Tunahan, Ö., (2015). 28 Şubat Süreci: Post-Modern Darbe'nin Sosyo-Politik Dinamikleri ve Toplum Desteği, *Bilgi*, S.30, 23-41.
- Türkeş, M., (1999). Kadro Hareketi, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.
- Uluç, A., V., (2014). Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal'ın Siyasi Düşüncesi, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(23).
- Ulagay, O. (1983). 24 Ocak deneyimi, İstanbul, Hil Yayınları.
- Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu (UMDS), (2004). Önsöz: Geçmişin Birikimi ile Geleceğe Köprü Atıyoruz, Ankara, AK Parti Yayıncılık.
- Uzer, U. (2002). Racism in Turkey: The case of Huseyin Nihal Atsız, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 22(1), 119-130.
- Ünal, Y., (2022). Türk Ulusunun İnşası Ortak Tarih Söylemi, *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E- Dergisi*, C.9, S.1.
- Ünay, S., (2012). Yeni Küresel Ekonomi Politik Düzen, BRICS ve Türkiye, (Ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ufuk Ulutaş), Türk Dış Politikası Yıllığı, Ankara, Seta Yayınları.
- Üstel, F., (1997). Türkiye Cumhuriyeti'nde Resmi Yurttaş Profiline Evrimi: Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- Van Dijk, T., A., (1985). Introduction: Levels and Dimensions of Discourse Analysis, *Handbook of Discourse Analysis*, V.2, London, Academic Press.
- Van Dijk, T., A., (1985). Discourse Analysis as a New Cross-Discipline, *Handbook of Discourse Analysis*, V.1, London, Academic Press.
- Van Dijk, T., A., (1993). Principles of Critical Discourse Analysis, *Discourse & Society*, V. 4 (2), 249-283.

- Vergin, N., (2019). Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar-Tanımlar-Yaklaşımlar, İstanbul, Doğan Yayıncılık.
- Waldron, J., (2004). Liberalism, Political and Comprehensive, The Handbook of Political Theory, (Ed. Gerald Gaus and Chandran Kukathas), London, Sage Publications.
- Weber, M., (2005). Bürokrasi ve Otorite,(Çev. H. Bahadır Akın), Ankara, Adres Yayınları.
- Whelan, F., G., (2004). Political Theory of the Renaissance and Enlightenment, The Handbook of Political Theory, (Ed. Gerald Gaus and Chandran Kukathas), London, Sage Publications.
- Williams, B. (2021). The New Right and Its Legacy for British Conservatism,*Journal of Political Ideologies*, 1-24.
- Yaman, A., (2021). Tarihi ve Hukuki Yönleriyle Medine Sözleşmesi/Vesikası, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık,İstanbul, İletişim Yayınları.
- Yalvaç, F., (2012). Strategic Depth or Hegemonic Depth? A Critical Realist Analysis of Turkey's Position in the World System, *International Relations*, C. 26, Sayı 2.
- Yaşlı, F., (2011). Türkiye'de Liberalizm: Bir Eklemlenme İdeolojisi, *Memleket, Siyaset, Yönetim Dergisi*, S. 15, C.6.
- Yanardağ, M. (2002). MHP Değişti Mi? Ülkücü Hareketin Analitik Tarihi, İstanbul, Gendaş Yayınları.
- Yavaşgel, E. 2002 Çağdaş Yönetimlerde Stratejik Liderlik Vizyonunun İlk Koşulu; Gelecekle Uyumlu Olmak/Değişimi Yönetebilmek, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*,15, 377-392.
- Yayla, A., (1991). Liberalizme Bir Bakış, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, S.17.
- Yavuz, H., (2020). Modernleşme: Parça mı? Bütün mü? Batılılaşma: Simge mi? Kavram mı?, (Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Yavuz, M., H., (2021). Bediüzzaman Said Nursi ve Nurculuk, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık,İstanbul, İletişim Yayınları.
- Yavuz, M., H., (2008). Modernleşen Müslümanlar: Nurcular, Nakşiler, Millî Görüş ve AK Parti İstanbul, Kitap Yayınevi.
- Yayla, A., (2001). Demokrasiyi Koruma Kılavuzu, Ankara Liberte Yayınları.
- Yazıcıoğlu, M., (1992). İhtilafın Rahmetinde Milli Mutabakata Doğru,Ankara, Kardelen Yayınları.

- Yeğen, M., (2021). Türk Milliyetçiliği ve Kürt Sorunu, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik, İstanbul İletişim Yayınları.
- Yeşilada, B. A. (2002). The Virtue Party, *Turkish Studies*, Cilt 3, Sayı 1, s.62-81.
- Yeşiltaş, M., (2018). AK Parti Döneminde Sivil-Asker İlişkileri, (Ed. Nebi Miş ve Ali Aslan), Kuruluşundan Bugüne AK Parti, Ankara, Seta Yayınları.
- Yetim, M., ve Erdağ, R., (2018). Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Söylem Analizi:Revizyonist Söylemin Gelişimi, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S. 1.
- Yıldız, A., (2001). Ne Mutlu Türk'üm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Yıldız, A., (2019). Kemalist Milliyetçilik, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Yılmaz, A., (2001). Çağdaş Siyasal Akımlar: Modern Demokraside Yeni Arayışlar, Ankara, Vadi Yayınları.
- Yılmaz, M., (2021). Türk Düşüncesi Dergisi, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık, İstanbul İletişim Yayınları.
- Yılmaz, M., (2004). Muhafazakâr Demokrat Bir Politikanın Temel Özellikleri Neler Olabilir? *Muhafazakâr Düşünce*, Y.1, S.1.
- Zakaria, F., (2014). Özgürlüğün Geleceği-Yurtta ve Dünyada İliberal Demokrasi, (Çev. Meral Öztoprak Sağır- Eren Sağır), İstanbul, Kırmızı Yayınları.
- Zürcher, E., J., (2021). Muhafazakârlık Üzerine, (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık, İstanbul, İletişim Yayınları.
- URL-1, (1996). <https://www.tbmm.gov.tr>, 53. Hükümet Programı, (20.12.2022).
- URL-2, (2003). <https://www.resmigazete.gov.tr>, 59. Hükümet Programı, (01.10.2022).
- URL-3, (2011). <https://www.resmigazete.gov.tr>, 61. Hükümet Programı, (01.10.2023).
- URL-4, (2015). <https://www.tobb.org.tr>, 72. Genel Kurul Ekonomik Rapor (01.10.2023).
- URL-5, (2002). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001>, 2001/129 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, (01.10.2023).
- URL-6, (2014). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6551.pdf>, 6551 Sayılı Kanun, (03.06.2023).
- URL-7, (2012). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120320-16.htm>, 6284 Sayılı Kanun, (01.10.2023).

- URL-8, (2011), www.aile.gov.tr/ss/aile-ve-toplum-hizmetleri-genel-mudurlugu/asdep, Aile ve Sosyal Destek Programı, (01.10.2022).
- URL-9, (2013), <https://www.aile.gov.tr>, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Faaliyet Raporu, (01.10.2023).
- URL-10, (2002). <https://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>, http, 01.10.2022.
- URL-11, (2007). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Seçim Beyannamesi, (01.10.2023).
- URL-12, (2015). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Seçim Beyannamesi, 01.10.2022.
- URL-13, (2002). <https://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi Kalkınma ve Demokratikleşme Programı, 01.10.2022.
- URL-14, (2009). <https://www.youtube.com>, AK Parti Konya İl Mitingi, (01.10.2022).
- URL-15, (2010). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi, 01.10.2022.
- URL-16, (2002). <https://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi Programı, (01.10.2022).
- URL-17, (2003). <https://mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi 1. Olağan İl Kongresi 22 Haziran, (01.10.2023).
- URL-18, (2003). <https://mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi 1. Olağan İl Kongresi 13 Temmuz (01.10.2023).
- URL-19, (2003). <https://mk.gov.tr>, AK Parti 1. Olağan Büyük Kongresi 12 Ekim (01.10.2023).
- URL-20, (2023). <https://www.akparti.org.tr/media/272148/2023-vizyonu.pdf>, AK Parti 4. Olağanüstü Büyük Kongre 6 Ekim, (03.06.2023).
- URL-21, (2003). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 1 Nisan, 01.10.2023.
- URL-22, (2003). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 15 Nisan, (01.10.2023).
- URL-23, (2003). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 20 Mayıs, (01.10.2023).
- URL-24, (2003). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 10 Haziran, (01.10.2023).

- URL-25, (2003). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 2 Aralık (01.10.2023).
- URL-26, (2003). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 16 Aralık, (01.10.2023).
- URL-27, (2004)., <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 6 Ocak, (01.10.2023).
- URL-28, (2004). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 20 Ocak, (01.10.2023).
- URL-29, (2004). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 25 Mayıs, (01.10.2023).
- URL-30, (2004). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 1 Haziran (01.10.2023).
- URL-31, (2004). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 15 Haziran, (01.10.2023).
- URL-32. (2004). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 1 Ekim, (01.10.2023).
- URL-33, (2004). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 7 Aralık, (01.10.2023).
- URL-34, (2004). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 14 Aralık, (01.10.2023).
- URL-35, (2005). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 1 Şubat, (01.10.2023).
- URL-36, (2005). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 23 Şubat, (01.10.2023).
- URL-37, (2005). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 8 Mart, (01.10.2023).
- URL-38, (2005). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 14 Haziran, (01.10.2023).
- URL-39, (2005). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 22 Haziran, (01.10.2023).
- URL-40, (2005). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 8 Kasım, (01.10.2023).
- URL-41, (2005). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 22 Kasım (01.10.2023).

- URL-42, (2006). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 14 Şubat, (01.10.2023).
- URL-43, (2006). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 28 Şubat (01.10.2023).
- URL-44, (2006). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 4 Nisan, (01.10.2023).
- URL-45, (2006). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 16 Mayıs, (01.10.2023).
- URL-46, (2006). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 20 Haziran, (01.10.2023).
- URL-47, (2006). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 10 Ekim, (01.10.2023).
- URL-48, (2006). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 14 Kasım, (01.10.2023).
- URL-49, (2006). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 12 Aralık, (01.10.2023).
- URL-50, (2007). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 9 Ocak, (01.10.2023).
- URL-51, (2007). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 16 Ocak, (01.10.2023).
- URL-52, (2007). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 6 Şubat, (01.10.2023).
- URL-53, (2007). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 6 Mart, (01.10.2023).
- URL-54, (2007). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 6 Mayıs, (01.10.2023).
- URL-55, (2007). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 1 Haziran, (01.10.2023).
- URL-56, (2007). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 4 Eylül, 01.10.2023.
- URL-57, (2007). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 13 Kasım, (01.10.2023).
- URL-58, (2007). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 20 Kasım, (01.10.2023).

- URL-59, (2008). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 8 Ocak, (01.10.2023).
- URL-60, (2008). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 12 Şubat, (01.10.2023).
- URL-61, (2008). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 22 Nisan, (01.10.2023).
- URL-62, (2008). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 6 Mayıs, 01.10.2023.
- URL-63, (2008). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 8 Temmuz, (01.10.2023).
- URL-64, (2008). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 11 Kasım, (01.10.2023).
- URL-65, (2008). <https://www.mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 25 Kasım, (01.10.2023).
- URL-66, (2016). www.akparti.org.tr/haberler, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 24 Mayıs, (01.10.2022).
- URL-67, (2018). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 20 Mart, (01.10.2023).
- URL-68, (2018). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 3 Mayıs, (01.10.2023).
- URL-69, (2018). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 8 Mayıs, (01.10.2023).
- URL-70, (2018). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 08 Temmuz, (01.10.2023).
- URL-71, (2018). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 24 Temmuz, (01.10.2023).
- URL-72, (2018). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 16 Ekim, (01.10.2023).
- URL-73, (2018). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 23 Ekim, (01.10.2023).
- URL-74, (2018). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 30 Ekim, (01.10.2023).
- URL-75, (2018). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 20 Kasım, (01.10.2023).

- URL-76, (2018).<https://www.akparti.org.tr> Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 25 Aralık 2018, (01.10.2023).
- URL-77, (2019). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 8 Ocak, (01.10.2023).
- URL-78, (2019). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 5 Şubat, (01.10.2023).
- URL-80, (2019).<https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 12 Haziran,(01.10.2023).
- URL-81, (2019).<https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 25 Haziran, (01.10.2023).
- URL-82, (2019). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı30 Ekim, (01.10.2023).
- URL-83, (2019). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 19 Kasım, (01.10.2023).
- URL-85, (2019). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 26 Kasım, (01.10.2023).
- URL-86, (2020).<https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 5 Şubat, (01.10.2023).
- URL-87, (2020). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 12 Şubat, (01.10.2023).
- URL-88, (2020). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 19 Şubat, (01.10.2023).
- URL-89, (2020). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 4 Mart, (01.10.2023).
- URL-90, (2020).<https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 11 Mart,(01.10.2023).
- URL-91, (2020).<https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 25 Kasım, (01.10.2023).
- URL-92, (2021). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 27 Ocak, (01.10.2023).
- URL-93, (2021). , <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma PartisiTBMM Grup Toplantısı 30 Haziran, (01.10.2023).
- URL-94, (2021). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma PartisiTBMM Grup Toplantısı 22 Aralık, (01.10.2023).

- URL-95, (2022). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 12 Ocak, (01.10.2023).
- URL-96, (2022). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 9 Mart, (01.10.2023).
- URL-97, (2022). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 18 Mayıs, (01.10.2023).
- URL-98, (2022). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 1 Haziran, (01.10.2023).
- URL-99, (2022). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 5 Ekim, (01.10.2023).
- URL-100, (2022). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 21 Aralık, (01.10.2023).
- URL-101, (2023). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 18 Ocak, (01.10.2023).
- URL-102, (2023). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 1 Şubat, (01.10.2023).
- URL-103, (2023). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 15 Mart, (01.10.2023).
- URL-104, (2023). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 21 Haziran, (01.10.2023).
- URL-105, (2023). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 15 Kasım, 01.10.2023.
- URL-106, (2023). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 29 Kasım, (01.10.2023).
- URL, 107, (2008). <https://www.tesev.org.tr>, Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim Programı, (01.10.2022).
- URL-108, (2018). <https://www.aa.com.tr>, Anadolu Ajansı, (01.10.2023).
- URL-109, (1983). <https://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>, ANAP Parti Programı, (01.10.2022).
- URL-110, (2009). <https://siyasipartikararlar.anayasa.gov.tr>, Anayasa Mahkemesi Kararı E.2009/4, (04.06.2023).
- URL-111, (2011). <https://www.youtube.com>, Ankara-Şam Görüşmesi, (03.06.2023).

- URL-112, (1993). <https://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>, BBP Parti Programı, (01.10.2022).
- URL-113, (2022). <https://www.verikaynagi.com/grafik/cari-islemler-dengesinin-gsyh-orani>, Cari İşlemler Dengesinin GSYH Oranı, (01.01.2024).
- URL-114, (1927). <https://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>, Cumhuriyet Halk Fırkası Tüzüğü ve Kürt Sorunu, (01.10.2022).
- URL-115, (2015). <https://politikahaber.com/2015te-erdogan-cozum-sureci-buzdolabinda-2021>, Çözüm Süreci, (03.06.2023).
- URL-116, (2016). <https://tr.euronews.com/embed/323367>, Çözüm Süreci, (03.06.2023).
- URL-117, (2016). <https://www.youtube.com.tr>, Demokrasi ve Şehitler Mitingi, (01.10.2022).
- URL-118, (2016). <https://www.mhp.org.tr>, Devlet Bahçeli Basın Toplantısı, 01.10.2022.
- URL-119, (1986). <https://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>, DYP Ara Seçim Beyannamesi (01.10.2022).
- URL-120, (1998). <https://www.belgenet.com.tr>, DYP II. Demokrasi Programı, (01.06.2022).
- URL-121, (1983). <https://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>, DYP Parti Programı, (01.06.2022).
- URL-122, (2023). <https://tr.euronews.com>, Euronews, (20.04. 2024).
- URL-123, (2023). <https://www.mit.gov.tr>, Far-Right Movements in Western Countries Assesment Report: 13-17, (01.07.2024).
- URL-124, (1998). <https://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>, Fazilet Partisi Parti Programı, (01.10.2022).
- URL-125, (2001). <https://www.tcmb.gov.tr>, Gegp, (01.08.2023).
- URL-126, (1876). <https://www.anayasa.gov.tr>, Kanun-i Esasi, (01.10.2022).
- URL-127, <http://konda.com.tr/tr/rapor/16-nisan-halkoylamasi-sandik-ve-secmen-analiz-raporu>, Konda 16 Nisan Halkoylaması Sandık ve Seçmen Analiz Raporu, (03.06.2023).
- URL-128, (2018). <https://konda.com.tr/rapor/38/24-haziran-sandik-ve-secmen-analizi>, Konda 24 Haziran Sandık ve Seçmen Analiz Raporu, (03.06.2023).
- URL-129, (2023). <https://konda.com.tr/rapor/177/14-ve-28-mayis-2023-genel-milletvekili-cumhurbaskanligi-secimleri-sandik-analizi>, Konda Analiz Raporu, (03.06.2023).

- URL-130, (2002). <https://www.mfa.gov.tr/kopenhag-zirvesi-12-13-aralik-2002.tr.mfa>, Kopenhag Zirvesi, (01.10.2022).
- URL-131, (1995). <https://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>, MHP Seçim Beyannamesi, (01.10.2022).
- URL-132, (2013). <https://www.youtube.com.tr>, Milli İradeye Saygı Mitingi (03.06.2023).
- URL-133, (1973). https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/1_1543/741, MSP Programı, (20.03.2023).
- URL-134, (2008). <https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-turkey>, OECD Economic Survey: New Challenges Facing The Turkish Economy, (01.10.2023).
- URL-135, (2008). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/04/20080424-11.htm>, Özelleştirme Yüksek Kurulu Kararı, (01.10.2023).
- URL-136, (2014). <https://www.dailymotion.com/video/x1b6ddx>, Recep Tayyip Erdoğan Konuşması 4 Şubat, (01.10.2023).
- URL-137, (2014). <https://www.youtube.com>, Recep Tayyip Erdoğan Balkon Konuşması, (01.10.2022).
- URL-138, (1992). <https://www.youtube.com.tr>, Siyasi Karar Kurultayı, (01.10.2022).
- URL-139, (2013). <https://istanbul.mazlumder.org/webimage/gezi-parki-raporu-2013.pdf>, Taksim Gezi Olayları Raporu, (03.06.2023).
- URL-140, (2016). <https://www.tbmm.gov.tr>, TBMM Anayasa Komisyonu Tutanak Dergisi, (01.10.2022).
- URL-141, (2009). <https://www.tbmm.gov.tr>, TBMM Kefek, (01.10.2023).
- URL-142, (1936), <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar>, TBMM Zabıt Ceridesi, (01.10.2022).
- URL-143, (2017). <https://www.resmigazete.gov.tr>, T.C. Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, (01.10.2022).
- URL-144, (2018). <https://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler>, T.C. Cumhurbaşkanlığı Hazine ve Bütçe Başkanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, (01.08.2023).
- URL-145, (2023), <https://ms.hmb.gov.tr>, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Ekonomik Göstergeler, (01.03.2024).
- URL-146, <https://www.tcmb.gov.tr>, T.C. Merkez Bankası Faiz Oranları, (01.01.2024).

- URL-147, (2016). https://sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/11/Isgucu_Piyasasi, T.C. Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Dairesi İşgücü Piyasasındaki Gelişmelerin Makro Analizi Raporu, (01.10.2023).
- URL-148, (2007-2009). <https://www.sbb.gov.tr/butce-orta-vadeli-mali-planlar>, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Orta Vadeli Program, (01.10.2023).
- URL-149, <https://www.mfa.gov.tr/mayis.tr.mfa>, T.C. Dışişleri Bakanlığı, (03.06.2023).
- URL-150, (2011). <https://ms.hmb.gov.tr>, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı 2011 Genel Faaliyet Raporu, (01.10.2023).
- URL-151, (2017). <https://hmb.gov.tr/butce-gerekcesi>, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı 2017 Yılı Bütçe Gerekçesi, (01.10.2023).
- URL-152, (2012). <https://sayistay.gov.tr>, T.C. Sayıştay Başkanlığı Faaliyet Raporu, (01.10.2023).
- URL-153, (2018). <https://www.tcmb.gov.tr>, TCMB Enflasyon Raporu, (01.10.2023).
- URL-154, (2016). <https://www.tcmb.gov.tr>, TCMB Ödemeler Dengesi ve Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu I-II-III-IV, (01.10.2023).
- URL-155, (2023). <https://rm.coe.int/the-challenge-of-far-right-ideology-to-democracy-and-human-rights>, The Challenge of far-Right Ideology to Democracy and Human Rights in Europe, (01.07.2024).
- URL-156, <https://data.tuik.gov.tr>, TÜİK, (01.10.2023).
- URL-157, (2023). <https://data.tuik.gov.tr>, TÜİK İş Gücü İstatistikleri Kasım, (01.01.2024).
- URL-158, (2003). <https://www.ab.gov.tr>, Türkiye Avrupa Birliği Katılım Süreci 2003 Yılı İlerleme Raporu, (01.10.2023).
- URL-159, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, Erişim Tarihi: (03.06.2023).
- URL-160, <https://www.turmob.org.tr/ekutuphane>, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu, (01.10.2023).
- URL-161, (2016), <https://www.youtube.com> Yenikapı Mitingi, 31.12.2022.
- URL-162, (1993). <https://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>, BBP Programı, (01.10.2023).
- URL-163, (1983). <https://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>, DYP Tüzük ve Programı, (01.06.2022).

- URL-164, (1986), <https://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>, DYP Ara Seçim Beyannamesi (01.10.2022).
- URL-165, (1983). <https://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>, Anavatan Partisi Programı, (01.06.2022).
- URL-166, (2017). <https://hmb.gov.tr/butce-gerekcesi>, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2017 Yılı Bütçe Gerekçesi, (01.10.2023).
- URL-167, (2023). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi 4. Olağanüstü Büyük Kongresi 07.10.2023, (01.10.2023).
- URL-168, (2007). <https://mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 4 Eylül, (01.10.2023).
- URL-169, (2004). <https://mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 6 Ocak, (01.10.2023).
- URL-170, (2008). <https://mk.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 12 Şubat, (01.10.2023).
- URL-171, (2018). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 06 Şubat, (01.10.2023).
- URL-172, (2023). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 15 Kasım, (01.10.2023).
- URL-173, (2019). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 5 Kasım, (01.10.2023).
- URL-174, (2023). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 1 Şubat, (01.10.2023).
- URL-175, (2018). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 8 Temmuz, (01.10.2023).
- URL-176, (2019). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 15 Ocak, (01.10.2023).
- URL-177, (2019). <https://www.akparti.org.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi TBMM Grup Toplantısı 4 Mart, (01.10.2023).
- URL-178, (1986). <https://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>, TBMM, Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, (01.10.2022).
- URL-179, (2002). <https://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>, Adalet ve Kalkınma Partisi, Kalkınma ve Demokratikleşme Programı, (01.10.2022).
- URL-180, (1983). <https://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>, ANAP Parti Programı, (01.10.2022).

URL-181, (2015). <https://www.akparti.org.tr/parti/dosya-arsivi>, Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Seçim Beyannamesi, (01.10.2022).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı :
Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi :
Yüksek Lisans Öğrenimi :

Bildiği Yabancı Diller :
Bilimsel Faaliyet/Yayınlar :
Aldığı Ödüller :

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler ve Kurs Belgeleri :
Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi :

Tarih :

